

ŠTEVILKA 3

JANUAR 1934

Vse blagoslove tebi, Ljubljana!
 Večja in lepša mesta so na svetu
 — ali vendar ni ti enakega pod
 nebom! Pozdravljena ti, kraljica
 veselja, ti mati vseh sladkosti, ti
 botrca prešernih ur! Prav na sredo
 vseh nadlog te je postavila ne-
 beška modrost, luč v temo, zeleno
 trato na pustinjo!

Ivan Cankar

trpin

★ k r o n i k a ★

Kriza denarja na višku

?

Res je: morda ni bila potreba po produktivnem kapitalu, ki naj bi razgibal oslABLJENO gospodarstvo, nikdar večja kakor dandanes. Na pomoč od zunaj, na tuji kapital pa ne smemo računati.

Pomagati si moramo sami, tako, da zbiramo in množimo domači kapital, kar storimo s pametnim varčevanjem. Pametno pa varčuje tisti, ki se odreče različnim zabavam in užitkom, ki niso neobhodno potrebni. Na ta način si lahko vsak, zlasti pa še tisti, ki ima stalne dohodke, prihrani nekaj denarja, ki ga pa ne sme hraniti doma — bil bi to mrtev kapital — ampak ga mora izročiti zavodu, ki mu da zadostno jamstvo, da bo denar dobro naložen in da ga z obrestmi vred dobi nazaj, ko ga bo rabil.

In da omilite vse te razmere s svojim sodelovanjem, se obrnite na domač zavod, na zavod, ki je največja regulativna hranilnica v Jugoslaviji, ki ima nad 420.000.000 Din vlog in nad 11 milijonov dinarjev rezervnih zakladov, ki ima za pupilarne naložbe, sodno depozitni oddelek, ki za varčevanje mladine izdaja domače hranilnike, kjer so za pošiljanje denarja po pošti strankam na razpolago položnice, kjer za vse vloge jamči mestna občina ljubljanska z vsem svojim premoženjem in z vso davčno močjo — tak zavod je

Mestna hranilnica ljubljanska
v Ljubljani, Prešernova ulica št. 3

Telefon 2016 in 2616 • Poštno ček. račun 10.533 • Uradne ure za stranke 8.—12.^{1/2} ure

PRVI IN NAJSTAREJŠI SPECIALNI
ARTISTIČNI ATELJE ZA
ČRKOSLIKARSTVO

PRISTOU & BRICELJ

LJUBLJANA
RESLJEVA CESTA 4
SV. PETRA CESTA 39

TELEFON ŠT. 2908
USTANOVLJ. 1903

Specialista v izvrševanju
steklenih napisnih firm, slikanje
grbov po predpisih. / Izvršitev
točna, okusna in precizna, v
najmodernejšem slogu

Tvrdba je bila odlikovana na svetovni
razstavi v Londonu leta 1933. z di-
plomo, zlato kolajno in »Grand Prix«

Za celotni letnik

„Kronike“

dobite

*krasne
platnice*

Berite razpis v notranjem delu
revije

Steklo

Porcelan

Keramika

F.
Kollmann

LJUBLJANA

MESTNI TRG

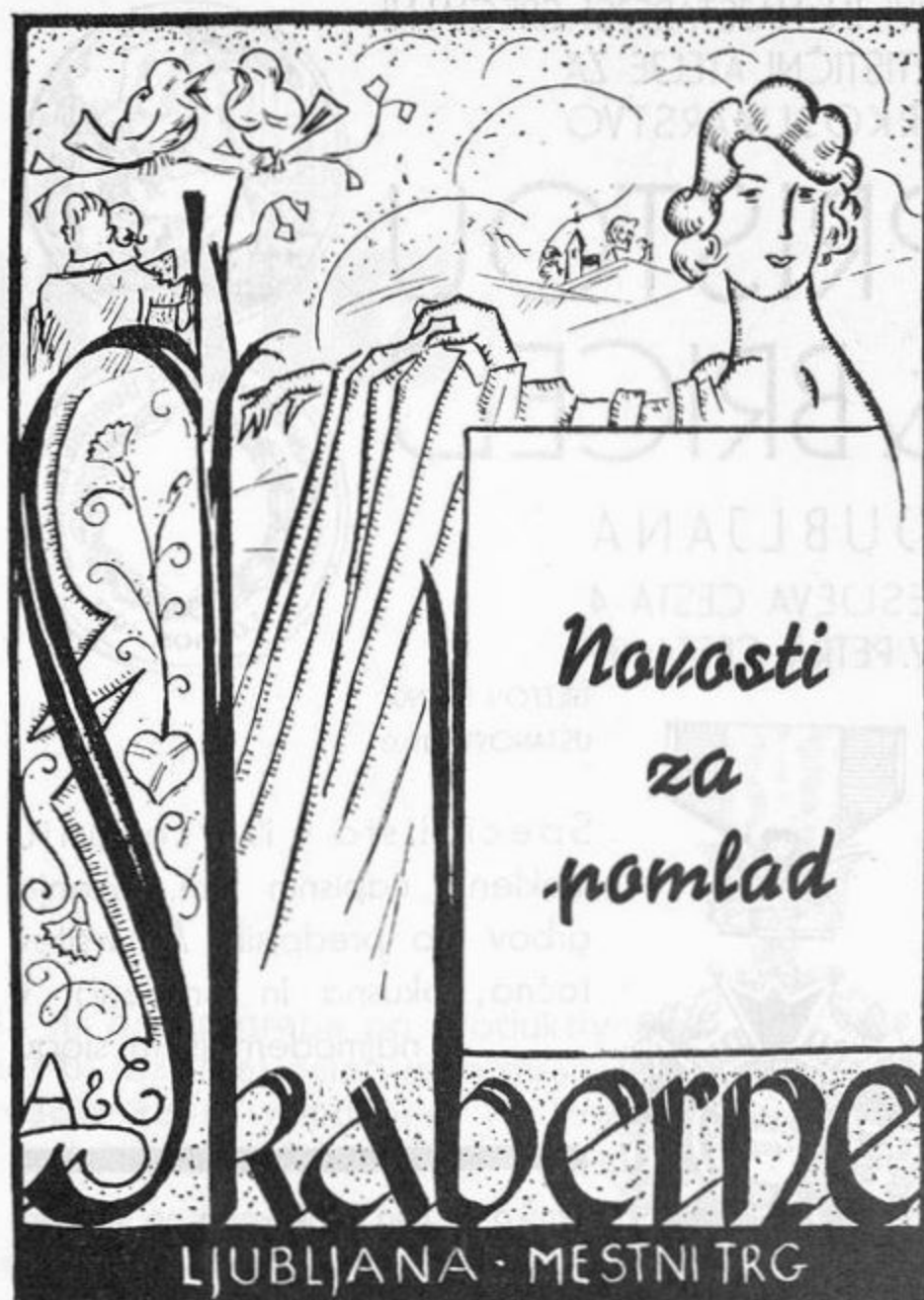
Doto za Vašega otroka
in prihranke za Vašo starost
Vam pripravi **z življenjsko
polico**

SLAVIJA

JUGOSLOVANSKA
ZAVAROVALNA BANKA
V LJUBLJANI

TELEFON 2176 in 2276

● Zavarujte tudi proti
ognju, nezgodam, ropu
i. t. d.

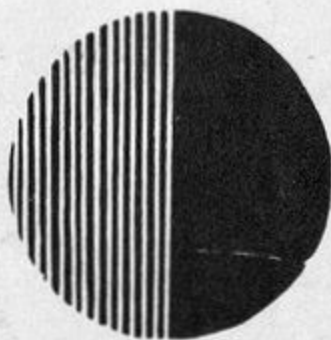
Medić-Zankl

družba z o. z.

tovarne olja, firneža, lakov in barv ● lastnik Franjo Medić

Centrala: Ljubljana

Tovarne: Ljubljana, Medvode, Domžale / Podruž-
nica: Maribor / Ekspoziture: Beograd in Novi Sad

Lastni domači proizvodi:

laneno olje, firnež, vse vrste lakov, nitro-celuloznih lakov itd., emajlno-lakastih,
oljnatih in suhih barv, »Runa« barve za usnje, cinkovo belilo, steklarski kit, hladni klej
za mizarje, slikarje, obrtnike, trgovino in industrijo, železnice, pomorstvo in zrakoplovstvo

NAVITRU

V VSEH PANO-
GAH TISKA IN
REPRODUKCIJ-
SKE TEHNIKE JE

*Delniška
tiskarna
d.d.*

Ljubljana

MIKLOŠIČEVA CESTA ŠTEV. 16

TELEFON ŠTEV. 21-32

MODNI ATELJE

Francoski in angleški
plašči — kostumi od
preproste dnevne,
popoldanske do
elegantne večerne
obleke

STALNE OSEBNE ZVEZE
S PARIZOM. NAJNO-
VEJŠI PARIŠKI MODELI

Vera

VEBOTICNIK V NADSTROPJE

3. GLADNIK

TELEF. 2463

»JUGOSLAVIJA«

SPLOŠNA ZAVAROVALNA DRUŽBA

Ravnateljstvo za Dravsko banovino
V LJUBLJANI

Sklepa: 1. požarna zavarovanja, 2. življenjska zavarovanja, 3. nezgodna in jamstvena zavarovanja, 4. zavarovanja proti škodam zaradi tatvinskega vloma, 5. transportna zavarovanja, 6. zavarovanja proti škodam zaradi razbitja stekla, 7. avtomobilna zavarovanja • Največja domača zavarovalna družba »Jugoslavija« je prevzela od »Graške vzajemne zavarovalnice« in od zavarovalnih družb »Feniks« (požarni oddelek) in »Franko - Hongroise« ves njihov kupčijski obstoj v naši državi. — Najnižje tarife
Takojsnja plačila škod

Posluje po vsej Jugoslaviji!

TELEFON ŠTEV. 25-71

PISARNA: TYRŠEVA CESTA 15

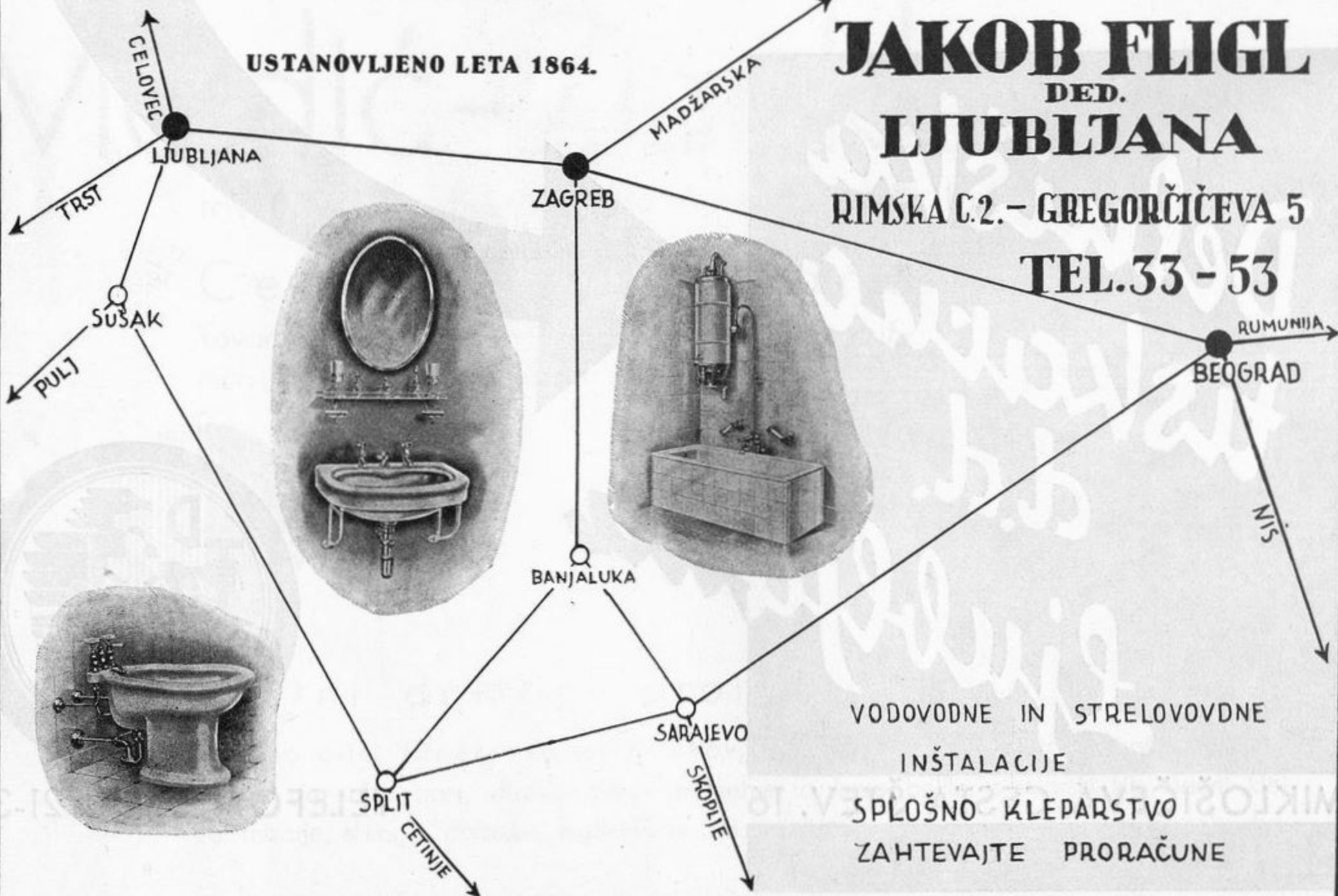
USTANOVLJENO LETA 1864.

JAKOB FLIGL

DED.
LJUBLJANA

RIMSKA C. 2. - GREGORČIČEVA 5

TEL. 33 - 53

VODOVODNE IN STRELOVODNE
INŠTALACIJE
SPLOŠNO KLEPARSTVO
ZAHTEVAJTE PRORAČUNE

Mestna plinarna ljubljanska

Resljeva cesta št. 28 — Telefon št. 29-77

PLIN KV RIVO SODOBNOSTI

Meščan, ki živi z duhom časa, uporablja za kuho in peko, likanje, pranje, ogrevanje vode, centralne in druge kurjave enako kakor tudi obrtnik za lotanje, varenje, sušenje itd.

le plin

»ALPEKO«

TRGOVSKO - INDUSTRIJSKA DRUŽBA
L J U B L J A N A

Telefon št. 29-30 — Brzjavke: Alpeko

Dalmatinski

Super visokovredni Portland cement,
normalni Portland cement,
taljeni cement CAFARGE,
beli cement »DURACBO«

»Salonit«

azbestni škrilj,
super valovite plošče,
izolacijske plošče,
cevi za fišno kanalizacijo, odvodne
in dimne

»Isofalt«

Mrzla bitumen emulzija kot
izolacija za streše,
proti vlagi za stene,
brezprašna fl. i. t. d.,
za ravne streše ter tlak v industrij-
ski stavbaš

»Šumalit«

izolacijske plošče

»Alpeko«

emajlirane azbestne plošče kot
obloga sten.

Ako potrebujete

tiskovine, kataloge,
ilustracije, prospekte
in se ne morete odločiti, v
kakšni tehniki naj se izdelajo,
se blagovolite obrniti na

Jugoslovansko tiskarno

V LJUBLJANI

Brzjavni naslov:
JUGOTISKARNA LJUBLJANA

Umetniški grafični zavod
v katerem so zastopane vse
moderne grafične
panoge. — Vsa grafična
dela se izvršujejo lepo,
solidno in po zmerni ceni

BAKROTISK, OFFSET- IN
LITOGRAFSKI TISK
K L I Š A R N A
TISKARNA ZA KNJIGO-
IN UMETNIŠKI TISK

Odličen izdelek naše industrije!

Prčeva sladna kava

*je okusen, redilen, krepien
in zdrav proizvod - domače*

Veleprazarne kave - tovarne hranil:

„Prčeva“ d. z o. z. Ljubljana

MESTNA KLAVNICA

prodaja

LED V KOSIH

po 12,5 kg težkih po sledeči ceni:

Pri enkratnem odvzemu:

za 1 kos	Din 5.—
do 100 kosov	kos po „ 4.—
preko 100 do 200 kosov	„ „ „ 3.—
preko 200 kosov	„ „ „ 2.50

Pri dostavi na dom se računa za
vsak kos dostavnina po Din 1.—

Na drobno! ~ Na debelo!

Najceneje in najboljše kupite vse prvovrstne

vrvarske lastne izdelke

motvoz, žimo, volno,
afrik, nepremočljive
konjske plahte itd.

samo pri

**PRVI KRANJSKI VRVARNI
IN TRGOVINI S KONOPNINO**

IVAN N. ADAMIČ

LJUBLJANA, SV. PETRA CESTA 31
TELEFON 2441

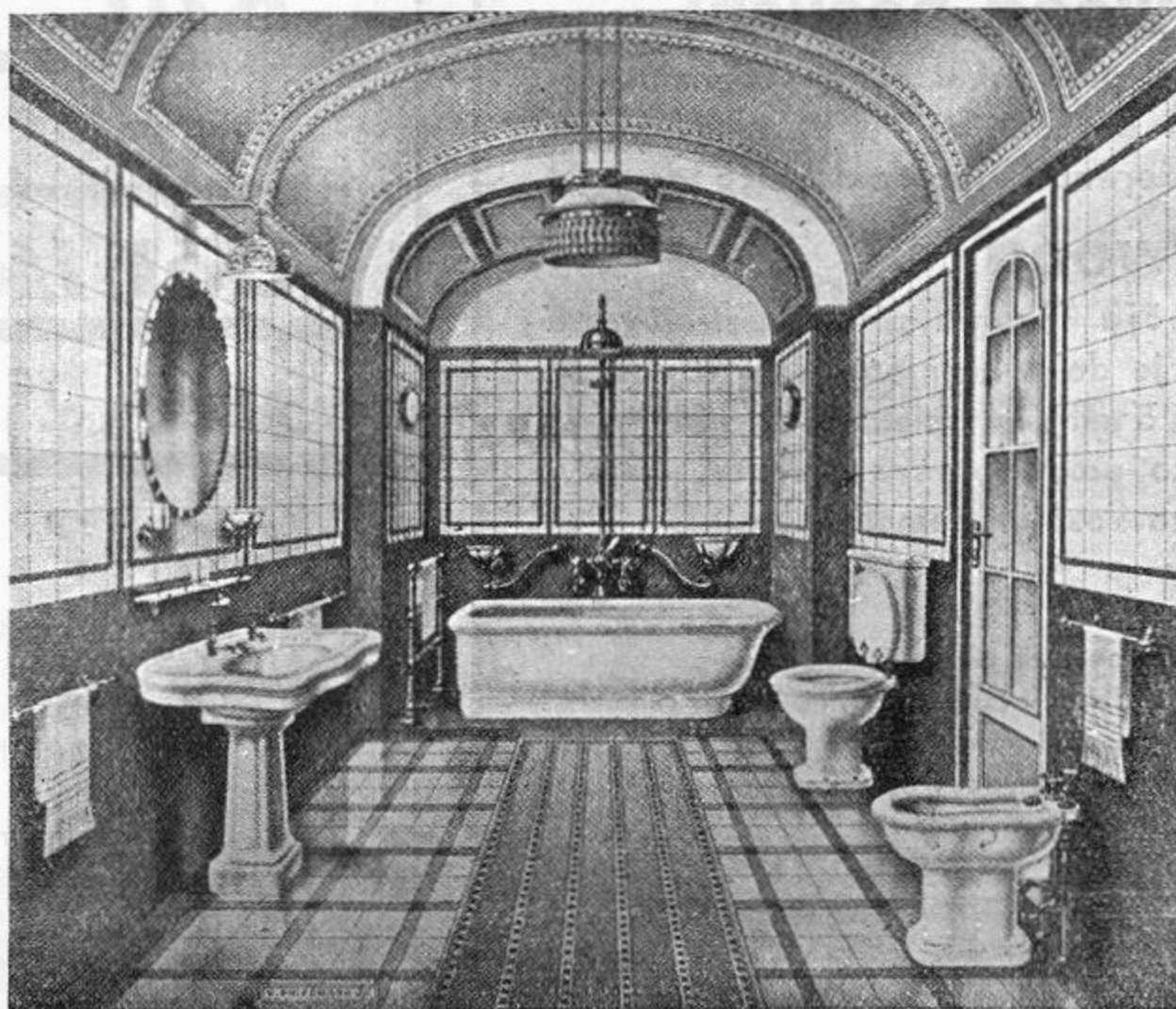
MARIBOR, VETRINJSKA ULICA 20
TELEFON 2454

CELJE, KRALJA PETRA CESTA 33

L. M. ECKER - SINOVA

**LJUBLJANA
SLOMŠKOVA UL. 4**

Stavbinska, galanterijska in
ornamentska kleparnica,
pokrivanje streh z lepenko
in lesnim cementom, na-
prave strelovodov. Oblast-
no dovoljeno podjetje za
izvrševanje vodovodnih
del in sanitarnih naprav

TELEFON INTER. 2933

**POŠTNO ČEKOVNI
RAČUN ŠTEV. 16.717**

Underwood neslišni

(Neiseless) pisalni stroj brez ropota, ki se je v mnogoletni rabi najboljše obnesel, dobavljamo takoj z zaloge.

Underwood

je zgradil prvi praktično uporabljivi pisalni stroj z vidno pisavo

Underwood Standard

je bil vzor mnogim posnemovalcem, a dosegel ga ni do današnjega dne nobeden

Underwood neslišni

bo imel prav tako mnogo posnemovalcev, a dosegel ga ne bo nihče kakor ni Underwood Standard nihče dosegel

Underwood

največja tovarna pisalnih strojev na svetu, je do današnjega dne razposlala skoraj 5 milijonov pisalnih strojev, to je nekako polovico vseh, kolikor jih je v rabi na vesoljni zemeljski obli

Ta brezprimerni položaj na vsem svetovnem trgu je najboljši dokaz neprekosljivih prednosti stroja Underwood.

Kupujte samo izvirni Underwood, pa boste vedno zadovoljni.

LUDV. BARAGA, LJUBLJANA

Nebotičnik (Tyrševa cesta)

Telefon šte. 29-80

GRADBENO PODJETJE ING. JOS. DĚDEK

Pooblaščen gradb. inženjer in stavbenik

Specialno podjetje za projektiranje in izvrševanje vodnih naprav in industrijskih zadrug

LJUBLJANA
Žibertova ulica 7/I.

PROJEKTIRA IN IZVRŠUJE:
Moderne vile in trgovske hiše.
Betonske in železobetonske konstrukcije. / Vodne naprave.
Mostove in jezove. / Hidrocentrale. / Železobetonske tlačne cevi za visoke pritiske. / Moderne industrijske zgradbe. / Globoke vondaže. / Pnevmatične fundacije. / Ceste in rove. / Vodovode.
PODJETJE JE IZVRŠILO ALI VRŠI MED DRUGIM: Delavski dom in Srbsko pravoslavno cerkev v Ljubljani ter razne visoke stavbe v Dravski banovini. Velike komplekse industrijskih zgradb: Westen-Celje (1900 m²). Inteks-Kranj, Kranjska ind. družba Jesenice itd. Hidrocentrale: Kranjska ind. družba Jesenice-Zasip in Glanzmann-Gassner, Tržič-Sv. Ana z železobetonsko tlačno cevjo 11 atmosfer. Obe centrali z rovi po 1500 m. C. Pollak, Kranj, V. Majdič, Kranj, Meščanska korporacija, Kamnik. Kalorična centrala Kranjske ind. družbe na Jesenicah in predilnica v Tržiču, dalje razne druge vodovodne in železobetonske mostove, (Tržič, Jesenice).

TELEFON ŠTEV. 2237

NASLOV ZA BRZOJAVKE:
DEDEK LJUBLJANA

Kaj

vse

dobite

pri

nas?

Pletenine
trikotajo
damsko perilo
moško perilo
nogavice
rokavice
ovratnike
samoveznice
porcelan
steklo
kuhinjsko posodo
aktovke
damske torbice
nahrbtnike
turistovske potrebščine
toaletne potrebščine
damske plašče
damsko konfekcijo

Predpasnike
kuhinjske potrebščine
otroške igrarke
norimberško blago
čevlje vseh vrst
iz lastne tovarne

TRGOVSKA HIŠA ANT. KRISPER

Ljubljana, Stritarjeva ul. 1 - 3, Mestni trg 26

UČITELJSKA TISKARNA

V LJUBLJANI

FRANČIŠKANSKA ULICA 6

je najmoderneje urejena in izvršuje vsa tiskarska dela od najpreprostejšega do najmodernejšega. Tiska šolske, mladinske, leposlovne in znanstvene knjige v enobarvnem ali večbarvnem tisku. Brošure in knjige v mališč in največjišč nakladašč. Časopise, proračune, vabila, vizitke, jedilne liste, plakate. — Okusna oprema ilustriranišč katalogov, cenikov in reklamnišč listov. Lastna tvornica šolskišč zvezkov. Šolski zvezki za osnovne, meščanske in srednje šole. Risanke, dnevniki in beležnice. Vse tiskovine za društva in šole (letake, lepake, izpričevala itd.) dajte v tisk Učiteljski tiskarni! Zahtevajte cenike!

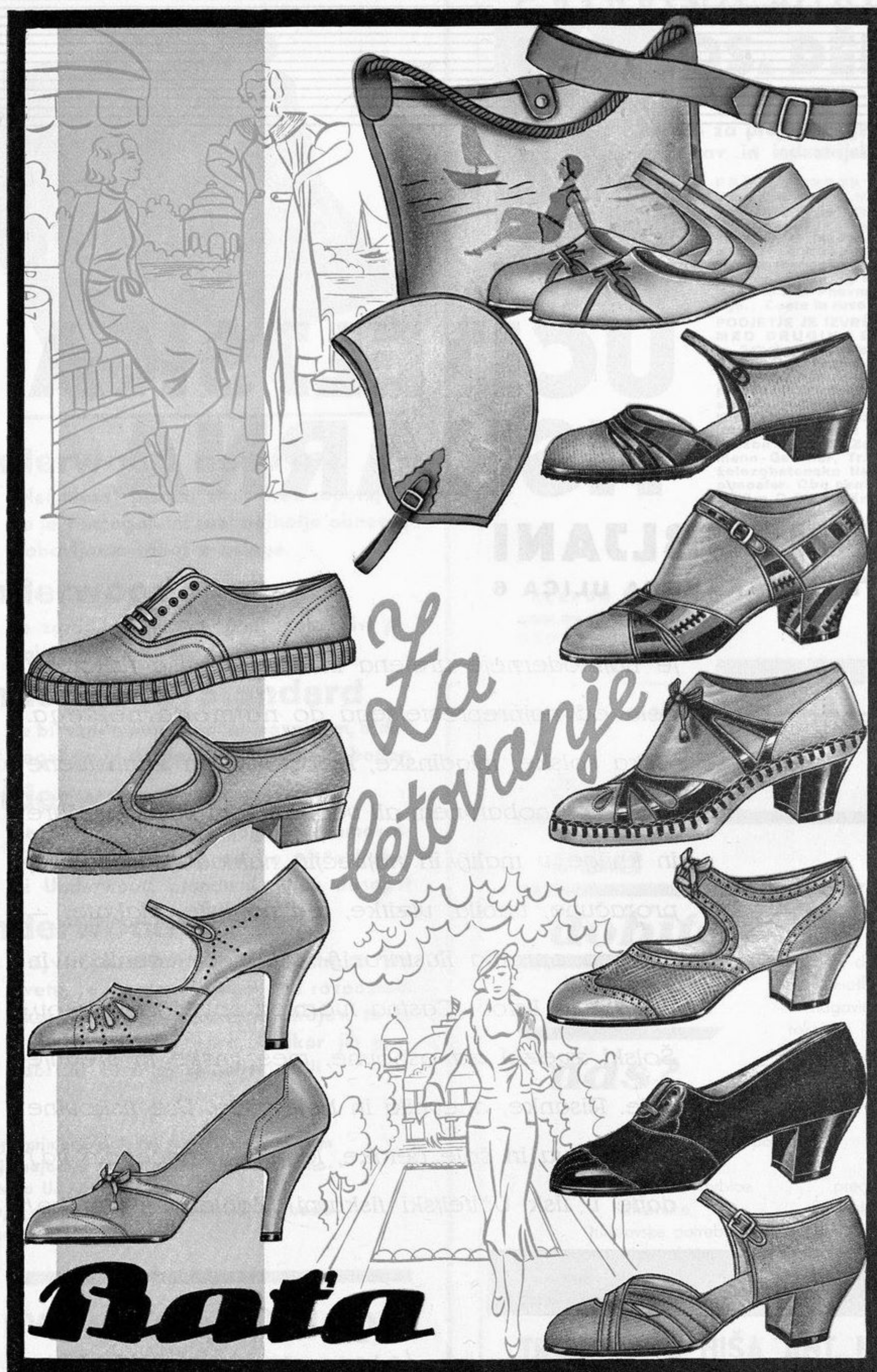

Foto Vlašić

Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani

A handwritten signature in dark ink, appearing to read 'F. Lipold', with a long, sweeping flourish extending to the right.

Dr. Franjo Lipold, mariborski župan

Kronika

SLOVENSKIH MEST

GLADNIK

LETNIK I.

V LJUBLJANI, AVGUSTA 1934

ŠTEV. 3

ŽUPANI SLOVENSKIH MEST — KRONIKI

»Kroniko mestne občine ljubljanske« smo vsi pozdravili. Prijazno smo jo sprejeli v Mariboru in po mojem trdnem prepričanju tudi v ostalih mestih naše Dravske banovine, in prav tako po deželi. Pobudo Ljubljane, da se pretvori »Kronika mestne občine ljubljanske« v »Kroniko slovenskih mest«, smo radi sprejeli. Saj smo itak zamudili zgodovinskih dogodkov polno, plodno dobo nacionalnega, kulturnega in gospodarskega razmaha od našega osvobojenja sem. Če ne bo ta cvetoča doba od mestnih kronistov podrobno obravnavana, pa naj bo v vseh podrobnostih zabeležen napor nas vseh, da prebrodimo težke čase gospodarske krize, da vzlic vsem težavam ohranimo pridobljene dobrine in da ustvarjamo trdnejše podlage za bodoči razvoj.

Naša mesta v slovenski upravi so se vedno zavedala skupnih interesov, ki jih ozko vežejo z našim podeželjem. Pri nas ni nasprotstva med mestom in deželo. Vendar je pa treba, da razvoj življenja v mestih čim najintenzivnejše zasledujemo, ker so mesta nacionalna, kulturna in gospodarska žarišča vsega našega podeželja. »Kronika slovenskih mest« bo tedaj obenem zgodovina vsega našega nacionalnega stremljenja v veliki Jugoslaviji.

V tej uvodni besedi naj bo podčrtana posebej še važnost našega obmejnega Maribora. Ob vznožju

pohorskega masiva, sredi solnčnih vinorodnih goric leži na križišču najpomembnejših cest, ki vodijo od severa na jug in od zapada na vzhod! Zavedamo se, da spada Maribor med najvažnejše postojanke v Jugoslaviji v nacionalnem, kulturnem in gospodarskem oziru. Nekdanja trdnjava na poti germanskega stremljenja na jug je danes severni branik naše nacionalne samobitnosti. Bo trden branik, če bo trdna volja, da ga držimo trajno na najvišji točki kulturnega razvoja, če se bomo zavedali, da mora biti tudi središče vsega našega gospodarskega udejstvovanja v severnem delu naše Dravske banovine.

Od onih štirih mejnikov, za katere je opravičeno pesnika navdajala skrb, je ostal v mejah Jugoslavije le Maribor. Gorica, Trst, Celovec so ostali izven naših mej. Niso naši po mirovnih pogodbah, so pa in bodo ostali naši v naših srcih, v naših mislih in po naši volji. Tudi teh mejnikov naših ne bo smela »Kronika slovenskih mest« pozabiti.

Ko pošiljamo v svet »Kroniko slovenskih mest«, želimo, da bo utrjala v teh žariščih vsega našega napredka pot nacionalnemu, kulturnemu in gospodarskemu razvoju naše banovine in tako vse velike in lepe naše Jugoslavije!

DR. FRANJO LIPOLD
ŽUPAN MARIBORSKI

Dr. Alojz Goričan, župan celjski

Prav srečna je bila misel ljubljanske občine, da je ustvarila »Kroniko slovenskih mest«.

Porodila sta to revijo zavest in prepričanje, da je nujno potrebno glasilo, ki bo zbiralo gradivo za bodoče zgodovinarje naše kulture, gospodarstva in socialnega življenja. Revija ne bo samo za zgodovinarje, katerih naloga naj bi bila, odkrivati zgodovino našega mestnega življenja, njega kulture in umetniško udejstvovanje, marveč bo obravnavala tudi vsa važna in pereča vprašanja naše komunalne politike. Teh vprašanj je veliko. Povsod, posebno v večjih mestih se pojavlja z nepremagljivo silo socialno vprašanje, ki zahteva od mestnih uprav smotrne, sodobne rešitve. Mesta si belijo glavo, kako izvesti regulacijske načrte, kako ustvarjati najprimernejše vodovode, elektrifikacijo, kopališča itd. Zlasti važno pa je v sedanjih časih za naša mesta tujsko-prometno vprašanje.

Naša mesta niso otoki, odrezani od podeželja. Mesta so središča velike okolice, s katero so pove-

zana v marsikaterem oziru. Pred 50 leti, da, še celo pred državnim prevratom, so naša mesta s svojo nemško nacionalno politiko silno vplivala na podeželje in nam odtuževala naše ljudi. Naši narodni voditelji so imeli hude boje proti mestom in njihovem vplivu na okolico. Zdaj je stvar drugačna! Naša mesta postajajo res naša, okoličani se počutijo v mestu kakor doma, in stvar mestnega prebivalstva je, da to medsebojno zaupanje podpira; to je vrednota, ki jo je treba gojiti!

Mi vidimo, da se slika mest naglo izpreminja. V mestih nimamo tiste stalnosti kakor na kmetih. V mestih se živi hitreje, se hitreje pozablja, prebivalstvo fluktuirata tako, da izpremeni mesto v dobrih dveh generacijah skoro popolnoma svoje lice. Zato je tem bolj važno, da teh izprememb ne pozabimo, marveč da jih v zgoščeni obliki ohranimo! To naj bo tudi naloga »Kronike slovenskih mest«.

DR. ALOJZ GORIČAN

ŽUPAN CELJSKI

Ladislav Jerše, župan ptujski

Ptuj, najmanjši med avtonomnimi mesti, bo skušal v »Kroniki« zavzeti tisto mesto, ki mu gre kot enemu najstarejših mest Dravske banovine. Bogati viri, ki jih nudi ptujski muzej in druge zgodovinske znamenitosti mesta in okolice, so vredni, da postanejo s pomočjo »Kronike slovenskih mest« javnosti čim najbolj dostopni.

Z razkrivanjem lepot haloških gor in bogastva Dravskega polja, ki je od nekdaj odsevalo v vselem značaju in dobrih gospodarskih razmerah ptujskih meščanov, naj bi nam »Kronika« pomogla, da se dvigne tujski promet in da bodo naši deželni pridelki dosegli spet tisti sloves, ki so ga nekdaj imeli.

JERŠE LADISLAV
ŽUPAN PTUJSKI

Smo v dobi prelomov. Oblike življenja, ki se izražajo v gospodarstvu, v sestavi družbe in v umetnosti, se v današnji dobi hitreje izpreminjajo kakor nekdaj.

Ciril Pirc, župan kranjski

Dr. Josip Režek, župan novomeški

Šele narodni preporod in končna združitev v skupni narodni državi Jugoslovanov je zbudila novo kulturno in gospodarsko življenje.

Zato prav iskreno pozdravljam — kot župan starodavnega Kranja — stremljenje »Kronike«, da razširi svoj delokrog in prikaže aktualne probleme iz življenja in gospodarstva naših slovenskih mest. S tem bo pripomogla, da spoznamo preteklost, jo primerjamo s sedanostjo in stremimo po lepši in boljši bodočnosti.

CIRIL PIRC
ŽUPAN KRANJSKI

Da ohranimo potomcem jasno sliko današnjih dni, neskaljen spomin dela in npora slovenskega meščanstva pri oblikovanju kulturnega in socialnega življenja, da preiščemo preteklost in rešimo njene ostanke za bodočnost, da najdemo svoj čas in zagledamo svoj obraz, zato pišemo »Kroniko slovenskih mest«.

DR. JOSIP REŽEK
ŽUPAN NOVOMEŠKI

KNEZ MILOŠ V LJUBLJANI

DR. IVAN LAH

(Konec)

Za mizo moje rodbine je knez pojedel sladoled. Nato smo odšli peš v Tivoli, ob 7. uri pa smo sedli v kočijo in smo se peljali preko Rožnika, kjer je knez popil eno čašo vode, in preko vsega Tivolskega hriba.

Spotoma mi je moral tolmač Jovanović na povelje Nj. Svetlosti povedati vse, kako so postopali s knezom v Zagrebu in kako se je dogodila ta stvar. To je bilo torej takole:

Neki Gaj, urednik »Zagrebskih Novin« (Agramer Zeitung), ki igra sedaj nekako vlogo v Zagrebu in v nar. gardi, je prihajal že prej več let nekolikokrat h knezu na Dunaj in je znal vselej iz njega izvabiti po 1000 do 2000 gld. z obljubo, da bo ta denar vrnil, kar pa se ni nikoli zgodilo. Pred nekaj meseci je prišel Gaj zopet na Dunaj h knezu in mu je rekel, da potrebuje za rešitev hrvatske narodnosti mnogo denarja, ki naj bi ga knez posodil, a knez mu je odgovoril, da je zelo čudno, da narod, ki potrebuje denarja in si ga hoče izposoditi, pošilja samo Gaja, da bi to dosegel. Skratka, Gaj je moral tokrat oditi brez denarja. To je Gaja jako razjezilo.

Dogodki na Dunaju meseca maja so prisilili cesarja Ferdinanda, da je odpotoval v Inomost. Tudi knez ni hotel ostati dalje na Dunaju, vzel je potni list in je hotel najprej oditi v Prago; ker so tam nastali nemiri, se je knez odločil, da odpotuje preko Zagreba na Reko, in je tako izstopil v gostilni pri »Lovačkom rogu«.

Ni minila niti ura, odkar je došel tja, že je prišel h knezu Gaj in mu rekel, da mora knez tekom ene ure zapustiti Zagreb, ker sicer ne more jamčiti za posledice, ki bi zadele kneza. Knez pa mu odgovori, da zaradi slabega vremena in zavoljo tega, ker njegova starost potrebuje miru, ne more takoj odpotovati, da pa bo jutri že ob 5. krenil na pot, posebno ker je Gaj omenil, da je knezov prihod v zvezi z nekim slabim namenom za narod. Gaj je začel pripovedovati, da je zelo nevarno, če bi knez ostal, in je izjavil, da bo za primerno nagrado napravil vse, da bo narod, ki zahteva, da mora knez takoj odpotovati, izpremenil svoj

sklep. Knez je moral žalibog za to dati Gaju 2000 goldinarjev. Gaj je odšel, a se je okoli polnoči vrnil, postavil pred gostilno in pred vrata oboroženo stražo in nihče ni smel priti h knezu; medtem pa je prišel h knezu Gaj in rekel, da se narod ne more pomiriti, da zahteva, naj se mu knez izroči, da je bolje knezu vzeti življenje, nego gledati, kako propada vsa Hrvatska. Nato je Gaj privedel kneza k oknu in mu pokazal oboroženo silo, da se bo sam prepričal, v kaki nevarnosti že tiči. A vsi kneževi ugovori, da se ne zaveda, da bi bil kaj zagrešil, da ima potni list, in da bo zjutraj zgodaj odpotoval, niso nič pomagali. Gaj je dajal knezu samo upanje, da mu bo rešil življenje, ako knez ne bo skop glede denarnih sredstev in je zahteval 10.000 gld., da bo pridobil za se kolovodje naroda. Gaj je to vsoto od kneza dobil in odšel, a straži je naročil, naj ne pusti nikogar notri, niti kneževih slug. Hrano mu je smel nositi samo gostilničar, a ni smel niti besede spregovoriti z njim.

Na ta dan je prišel Gaj zopet h knezu in rekel, da je pomiril narod, a da potrebuje sedaj še za bana 4000 dukatov. Knez je nato odgovoril, da ne nosi s seboj narodne banke, da nima s seboj toliko denarja, kolikor on zahteva, in je dal Gaju dve blagajni, v obeh je bilo po 1000 cekinov in 5000 gld., in sicer 5 komadov po 1000 gld.

Gaj je odšel z denarjem, pa se je drugi dan zopet vrnil h knezu in rekel, da naj knez plača račun gostilničarju, ker mora oditi odtod. Na to je smel stopiti knežev blagajnik Milovan Mihajlović prvič pred kneza; gostilničar pri »Lovačkom rogu« pa je zahteval, da se mu plača na račun 650 gld. Ko je bilo tudi to urejeno, so pripeljali voz in Gaj je pozval kneza, da stopi v voz. In tako je bil knez dne 26. maja odveden v zapor, ki je imel železna vrata z dvema ključavnicama, kakor da bi bil knez tam najbolj varen pred razburjenim ljudstvom.

Ko je kneževo spremstvo zvedelo, da so kneza zaprli, je javilo ves dogodek knezu Mihajlu, sinu Miloša Obrenovića, ki je živel v Glauzenburgu;

Mihajlo je zato došel 6. junija zvečer v Zagreb in takoj poslal banu, ki je bil v gledališču, pismo, da morajo takoj izpustiti njegovega očeta iz zaporu, nakar je dobil odgovor od bana, da bo jutri uredil vse, kar je treba.

Dne 8. junija je bilo izdano povelje, da naj se knez izpusti na svobodo in da naj ga kapetan Plantach spremi do Ljubljane, kjer naj ostane s knezom do nadaljnjih odredb. Knez je moral za vsak dan, ki ga je preživel v zaporu, plačati po 15 goldinarjev.

Preden je bil knez izpuščen iz zaporu, je prišel k njemu zopet Gaj in mu je predložil dvoje pisem, ki naj bi jih knez podpisal zato, da bo izpuščen. Kaj da je v teh pismih, Gaj ni povedal, in ker knez ni znal čitati, je podkrižal to dvoje pisem in ju potrdil s svojim pečatom. Misli se, da se je eno pismo glasilo tako, da je knez sam iz svoje lastne volje prosil, naj se postavi straža pred gostilno in, ker je sam uvidel, da je tam na nevarnem kraju, da je prosil, naj ga zapro v občinsko hišo. Drugo pismo se je najbrže glasilo tako, da je Gaj dobil od kneza v dar znatne vsote denarja zaradi tega, ker je pokazal toliko skrbi za varnost kneževe osebe. Skupna vsota denarja, ki jo je Gaj iz kneza izsilil, bo znašala najmanj 27.000 gld.

Kakor hitro je Gaj dobil v roke kneževe podpise v zaporu občinske hiše, je izjavil, da knez lahko odpotuje v Ljubljano, in mu predstavil kapetana Plantacha, ki ga bo spremljal do tja. Za pot so nam pripravili vozove. Ob tem času, ko je Gaj odšel od kneza, je dal knez kapetanu dragocen prstan in ga prosil, da ta prstan izvoli izročiti banu Jelačiću v spomin in obenem kot nadomestek za onih 4000 gld., ki jih je zahteval Gaj in jih knez ni mogel dati. Kapetan je res nesel prstan banu (to mi je pravil tudi sam kapetan Plantach), a ban ni sprejel prstana in je rekel: »Jaz nisem zahteval od Miloša nikakega denarja...«

Ko sta bila oba voza pripravljena, smo 8. junija krenili na pot; prej pa je še knez Mihajlo ukazal svojemu slugi Jovanoviću, ki je bil slikar in je govoril nemški, naj spremlja njegovega očeta; in tako smo 10. junija 1848. leta došli v Ljubljano. Ko je Jovanović končal povest o omenjenih dogodkih, sem povabil Nj. Svetlost, da obišče jutri 13. junija zavod za vzgojo malih otrok in sem se poslovil od njega.

V torek 13. junija zjutraj je prišel po kneževem nalogu k meni Jovanović in mi javil, da je knez obolel. Odšel sem takoj k visokemu go-

spodu, da izjavim svoje sožalje. Ko sem stopil h kneževi postelji, mi je podal roko, poljubil me je in me imenoval svojega rešitelja, ker bi ga bil žolč, ki se mu je zlil iz jeze, ker so z njim v Zagrebu tako postopali, spravil pod zemljo, dočim se je zdaj zaradi mojega prijateljskega sprejema in postopanja razpršil in razgubil. Ta dan sem obiskal Nj. Svetlost še večkrat in sem vsakokrat poleg izjav hvaležnosti slišal, da mu je bolje.

V sredo 14. junija okoli 10. ure se je mogel knez že peljati na sprehod. Najprej smo se peljali v Zalog, kjer se je pravkar izkrcala neka savska ladja, kar je kneza zelo zanimalo; dalje sem opozoril kneza, da se ne daleč od Zaloga izteka reka Ljubljanka v Savo, kar je knez želel videti. Toda zaradi baš tedaj pričetih priprav za zgradbo železnice se ni bilo mogoče peljati do Sostrega in celo peš je bilo zelo težko hoditi. Komaj smo se malo oddaljili, je začelo deževati in tako nam je bila vožnja po tej poti popolnoma onemogočena. Zato smo se odpeljali v tvornico za papir v Vevče (Josefsthal), kamor sem bil knežev prihod že prej naznanil. Gospodarji tvornice so bili poslopje od zunaj lepo okrasili in ko si je Nj. Svetlost vse ogledala, so mu izročili dva risa papirja. Po obedu sta prišla h knezu dva gospoda — bila sta, kakor sem čul, njegova dva advokata, — da ga spremita v Inomost — ki ju je bil pozval, da dvigneta tožbo zaradi nasilja v Zagrebu.

Zvečer po 10. uri me je pozval knez k sebi. Ko sem prišel v knežev sobo, sem našel tam ona dva gospoda advokata in Nj. Svetlost. Tedaj mi je rekel eden advokatov po nemško, da knez odide jutri v Inomost, da se mi zelo zahvaljuje za vse, kar sem storil za njegovo osebo, in da mi hoče dati majhen spomin. Nato me je knez nekolikokrat poljubil in mi je predal v škatlici iglo za na prsa, z biseri. Po zelo prisrčnem slovesu sem odšel.

Dne 15. junija okoli 5. ure zjutraj je prišel poštni voz, v katerega so se popeli knez in njegovo spremstvo; ko sem se nekolikokrat prisrčno poslovil, je knez odpotoval.

Okoli 10. ure je odpotoval tudi Jovanović, ki ga je sin, knez Mihajlo dal v Zagrebu svojemu očetu Milošu, da ga spremi v Rogaško Slatino, kjer je bival njegov gospodar knez Mihajlo. Te dogodke sem popisal od besede do besede sebi v spomin po pripovedovanju omenjenega sluge Miloša Obrenovića, kakor tudi svoje lastne doživljaje.

Ljubljana, 16. junija 1848.

Josef Karinger, s. r.

V teh spominih imamo torej dovolj natančne podatke o bivanju kneza Miloša v Ljubljani. Zanimivo je, da Bleiweisove »Novice« nič ne vedo o tem nenavadnem posetu, pač pa je prinesla nemška »Laibacherzeitung« z dne 13. junija na prvi strani, kjer so bile uradne vesti pod naslovom »Illyrien« o dohodu kneževem sledeče poročilo:

»Ljubljana, 13. junija. Preteklo soboto, dne 10. t. m. je sem dospel okoli poldne knez Miloš Obrenović Srbski (von Serbien) na poti iz Zagreba s spremstvom in se je nastanil v hotelu »Avstrijski dvor«, kjer so bili nastanjeni tudi mnogoštevilni hrvatski poslanci, ki so odšli odtod dalje v Inomost. Knez namerava nekaj dni tukaj ostati, ker se zdi, da mu v Ljubljani ugaja. Na večer njegovega prihoda mu je izkazala godba tukajšnje narodne garde svojo pozornost s tem, da mu je priredila serenado.«

Tik nato pa sledi vest, da je dospel ta dan zjutraj ob 9. uri iz Zagreba ban Jelačić in da je še dopolne nadaljeval pot.

Miloševa afera namreč še ni bila končana.

Ko je Blaznavac uvidel, da Miloša ne bo nazaj, je z »ekspres pošto« hitel za njim v Ljubljano. Potoval je brez počitka vso noč in je drugi dan opoldne dospel v Ljubljano. Takoj je vprašal, kje se je knez nastanil, in je odšel naravnost k njemu; ko so Miloševi služabniki zagledali Blaznavca, so ga vprašali:

»Je-li res, da so v Srbiji prijeli Vučića?«

»Tako se govori,« je odgovoril Blaznavac. »Baje je oblastim izročil neka pisma kneza Miloša.«

Med tem razgovorom je izginil eden izmed služabnikov v sobo, da javi Milošu Blaznavčev prihod. Ko je knez čul, da je Blaznavac tu, se je razsrdil.

»Reci mu,« je rekel, »da ga pozdravljam, naj se varuje in naj nič ne govori, ker tu je čuden svet. Jaz nimam z njim kaj govoriti, nočem, da bi svet rekel, da zopet kaj intrigiramo.«

Nato se je obrnil k svojemu tajniku Jovanoviću:

»Poskrbi, Boga ti, da bo voz čimprej pripravljen za pot.«

Medtem je bil namreč Miloš govoril z banom Jelačićem, ki je — kakor sino čuli — potoval preko Ljubljane.

M. S. Petrović piše o tem srečanju sledeče:

»Ker ga knez ni hotel sprejeti, je Blaznavac skušal poizvedeti važne stvari od služabnikov. Eden izmed njih mu je pripovedoval, da je ban Jelačić, ko se je peljal skozi Ljubljano, posetil kneza in se mu zahvalil, da se ni vrnil v Zagreb.

Nato ga je prosil, naj pred ljubljanskim guvernerjem pojasni vso zadevo o Gajevev izsiljevanju.

Isti sluga je pravil Blaznavcu, kako je ban Miloša pred odhodom iz Zagreba poljubljaj in se opravičeval, češ, da on ni ničesar proti Milošu zakrivil, da je Miloš sam kriv, ker je preveč zaupal Blaznavcu, ki ga je pozneje izdal, zaprl in povzročil, kar je Miloš pretrpel. Kapetan Plantach je vprašal Blaznavca:

»Zakaj ne pustite pri miru tega ubogega starca, kaj ga preganjate?«

»Ne preganjam ga jaz, ampak njegova dela,« je odgovoril Blaznavac in mu je potem natanko razložil, kdo in kakšen je po njegovem mnenju knez Miloš.

Plantach je Blaznavcu pokazal ono štafeto, ki jo je dobil iz Zagreba, naj spravi Miloša nazaj. In res ga je hotel spraviti, je rekel, toda ljubljanski guverner, neki Milošev znanec iz Carigrada, mu je rekel, naj se ne drzne dotakniti se Miloša, ker Ljubljana ne spada pod področje hrvatskega bana.

Ko je slišal, da so Miloševi služabniki po Ljubljani raztrobili, da je Gaj zahteval od kneza 27.000 gld., je rekel Blaznavac:

»Zakaj Miloš ni tega povedal v Zagrebu javno pred vsem narodom?«

Služabniki so mu odgovorili, da Miloš tega v Zagrebu ni mogel storiti, češ, da je moral podpisati protokol, kakor so mu ga predložili.

Drugi dan po Blaznavčevem prihodu je Miloš zgodaj zjutraj odpotoval v Inomost in ni mogel niti počakati na svoje ljudi, Stojakovića in Gavrilovića, ki sta imela priti za njim. Tako se je bal novih Blaznavčevih spletk.

Okoli 10. ure dopoldne je Blaznavac srečal v mestu poštni voz in v njem spoznal Berto, Miloševoga slugo. Vprašal ga je, kam gre, in on mu je odgovoril, da gre v tisto gostilno, kjer je bil knez Miloš.

Blaznavac je šel z njim in je spotoma zvedel, da je bil Berta v Trstu in da je nameraval iti v Carigrad, pa ni mogel, ker so Italijani Trst blokirali.

Tako sta dospela v gostilno pri »Avstrijskem dvoru«, kamor je prišel tudi Stojaković in vsi kneževi ljudje so začeli grditi Gaja.

Zdi se, da se tudi Blaznavcu ni dobro godilo, ker se je pozneje govorilo, da je komaj ušel izpred samokresa nekega Miloševoga služabnika. Zvesto spremstvo je hotelo maščevati svojega gospodarja. Blaznavac je torej moral iz Ljubljane, ne da bi bil kaj opravil. Ob 12. uri je z »ekstra

pošto« odpotoval proti Zagrebu, kamor je došel drugi dan opoldne.

Medtem pa je Miloš že potoval proti Inomostu. »Laibacherzeitung« je na kratko naznanila njegov odhod, češ, da je včeraj zjutraj 15. junija knez Miloš Obrenović s spremstvom odpotoval v Inomost. V Inomostu so se tiste dni vršile razne konference in avdijence. Ne pozabimo, da se je medtem vršil slovanski kongres v Pragi in da je prav na binkoštno praznike, ko je bival knez Miloš v Ljubljani, prišlo v Pragi do spopada med vojaštvom in praškim meščanstvom; kongres je bil razgnan in predčasno zaključen, Windischgrätzovi topovi so bombardirali Prago, vojaška oblast je dobivala premoč nad narodi...

Slovanske sanje so se razblinjale v nič. V tem času je došel tudi ban Jelačić v Inomost, kjer je dvorna kamarila skušala izigrati narode in njih voditelje. Avdienca Jelačićeva se je vršila vpričo ogrskega vojnega ministra, da bi Madžari ne mogli reči, da dvor drži s Slovani. Po praških dogodkih so bili Slovani še bolj sumljivi kot panslavistični in revolucionarni elementi. Ban je torej imel težko stališče. Madžarski listi so zagnali krik, Gajeve afera je prestopila ozke meje ilirske domovine in napolnila svet. Dne 23. junija javljajo vesti iz Zagreba, da je kurir od Jelačića iz Inomosta došel in prinesel ugodne vesti za Hrvate. Baje je zakrivil Gaj ves spor z Madžari; če pade on, se bodo razmere med obema narodoma izboljšale. Knez Miloš je došel v Inomost, naznanil vso zadevo cesarju in cesar je ukazal preiskavo. Že 29. junija poroča »Laibacherzeitung« po »Ofen-Pesther Zeitung«, da je zloglasni (der berüchtigte) dr. Ljudevit Gaj »gefänglich eingezogen« in da bi ga bila njegova lastna stranka skoraj obesila. Kakor veste — piše ta list — je bil Miloš »Exfürst« pod policijskim nadzorstvom in se je pogajal z Gajem. Gaj je zahteval 30.000 gld. nazadnje sta naredila za 10.000 gld. Knez je napravil znake na bankovce in je tako imel v rokah nepobiten dokaz proti Gaju. Proti Gaju se je vodila dolga in obširna preiskava. Med mnogimi drugimi pričami je bil na 8. seji preiskovalne komisije dne 20. julija zaslišan tudi Blaznavac. Potrdil je izjavo faktorja

Gajeve tiskarne Teodorja Kausa, ki je bil izjavil, da je od Blaznavca prejel štiri bankovce po 1000 in enega za 100 gld., da mu jih je menjal.

»Odkod ste dobili toliko denarja?« je vprašala komisija Blaznavca.

»Tega me ne sme nihče vprašati in nisem nikomur dolžan, da mu odgovorim,« je odgovoril Blaznavac.

»Ali ste šli za knezom Milošem v Ljubljano?« je bilo drugo vprašanje.

»Da,« je potrdil Blaznavac. »A z njim se nisem mogel sestati, samo z njegovimi ljudmi sem se razgovarjal. Drugi dan zgodaj je odšel knez v Inomost.«

»In kaj je bil povod vašega potovanja v Ljubljano?«

»Imel sem posebno zadevo s knezom Milošem, a ker se nisem mogel z njim sniti, sem se takoj vrnil v Zagreb.«

Nato je komisija Blaznavcu prečitala izjavo kapetana Plantacha, kateremu je rekel Miloš, da je Blaznavac prišel v Ljubljano zaradi onih pismenih izjav, ki jih je dal Gaju. Blaznavac je imel namen doseči, da Miloš prekliče svoje izjave, češ, da mu jih je Gaj izsilil.

»To ni res,« je rekel Blaznavac, »ako on trdi, da sem imel take namene, potem grdo laže, in tem bolj laže, ker ga nisem niti videl, kaj šele, da bi se bil z njim razgovarjal.«

Ko je komisija izvršila svoje delo, je bil Gaj izročen sodišču zaradi prevare in izsiljevanja; ker pa ni bilo dovolj dokazov, je bil oproščen.

Tako je prišla Ljubljana v čudno zvezo z Zagrebom in Beogradom ob času, ko se je prvič reševalo vprašanje našega političnega edinstva v Pragi na slovanskem kongresu in v Zagrebu na hrvatskem saboru.

V Ljubljani se je prav za prav razvozlat vozeli zagrebških spletk, ki so tako usodno obdale srbskega kneza.

Kakor praški kongres je tudi zagrebška afera odmevala po svetu. Odmevala pa je tudi v Milošem življenju in se je poleg nje še dolgo spominjal tudi gostoljubne Ljubljane.

KO NAM JE STEKLA PRVA ŽELEZNICA

JOŽE JENKO

Za ustanovitelja naselbine Emone, na prostoru sedanjega mesta Ljubljane, imenuje zgodovina neustrašenega junaka Jazona, ki je hotel pridobiti za se v bajni deželi Kolhidi ob vznožju Kavkaza zlato runo, ki ga je posedoval kralj Aetes. Spremljevalcem in Jazonu se je posrečilo ugrabiti poleg zlatega runa tudi še lepo kraljevo hčerko. S plenom so zbežali pred zasledujočim jih in razjarjenim Aetesom po Črnem morju v Donavo in odtod v Savo in Ljubljano; ob bregu te so zgradili naselbino Emono.

V pravljici o tem junaku in pogumni četi Argonavtov, ki naj bi se zgodila v letu 1223. — imenuje se tudi leto 1228. — pred Kr. r., je torej toliko zgodovinske resnice, da so bile znane naše pokrajine že starim Grkom in da se je razvijal po naših rekah ladijski promet in je cvetela trgovina.

Po hudih in dolgotrajnih bojih, ki so jih vodili rimski vojskovodja Julij Cezar in Oktavian ter pastorka cesarja Oktaviana Avgusta Tiberij in Druz pri podjarmljenju ozemlja, kjer so se naselili pozneje naši predniki v letih 57 pr. Kr. tja do leta 14 po Kr., je postala Emona najvažnejša naselbina ob križišču cest, ki so vodile od vzhoda in juga v notranjost rimske države. To križišče ni bilo izbrano samo kot ugodna točka za razvoj trgovine, ampak je imelo predvsem velik in važen strateški pomen.

Iz močno utrjene Emone — ostanki rimskega zidu na Mirju — je vodila cesta proti Nauportu (Vrhnika) v Longaticum in dalje do Aquileje do osrčja rimskega cesarstva.

V vzhodni smeri je tekla cesta proti Celei-i (Celje) in dalje v sredino Evrope skozi glavne postojanke: Savio-Fluvio (Črnuče), ad Quarto deesinum (pri Mengšu), ad Lubicanos (Lukovica) in Atrans (Trojane).

Velike važnosti je bila cesta iz Emone v Siscio (Sisak), ki je bila speljana po naši Dolenjski do rimske postojanke v neposredni bližini današnje Višnje gore ter dalje skozi Trebnje, Novo mesto preko Krškega polja dalje ob Savi proti Balkanu.

Brez dvoma je vodila tudi pot ob Ljubljani in na desnem bregu Save, ki so jo uporabljali že Rimljani kot vlačilno stezo, po kateri so vlačili do otvoritve železnice ladje po Savi tja do Zaloga.

V severo-zapadni smeri preko ljubeljskega in koroškega sedla je vezal savsko dolino z dravsko vsaj enostaven kolovoz.

Na vseh teh in bodoče nastalih zvezah se je vršil živahen potniški in tovarni promet iz središča Evrope proti Jadranu, Levanti in Italiji. Trgovina in kupčija sta zavzemali z medsebojnim spoznavanjem narodov vedno večje dimenzije. Lahke, pogosto tudi bogato opremljene kočije z velikim in sijajnim spremstvom

so tekale iz kraja v kraj; težko naložene vozove so spremljali vozniki, neprestano bodreč izmučeno živino z oglušujočim pokanjem bičev.

V začetku srednjega veka, ob preseljevanju narodov, je Emona strašno trpela; kajti ravno ta del Evrope je služil za vrata valovom prehajanja narodov iz vzhoda proti zapadu. Ko se je ljudstvo zopet umirilo in se stalno naselilo, se je zbudilo na rimskih razvalinah novo življenje. Mesta, ki so bila razdejana v teh burnih časih, so zopet oživila. Kdaj se je povzpela zopet Emona, ni točno znano. Zgodovinsko točno pa je, da je cvetela Lubigana — t. j. takratno slovensko ime — že v letu 1144. v živahnem trgovinskem prometu. Radi ugodne kupčijske lege se je Ljubljana kmalu opomogla in z vseh strani so se vseljevali vanjo ne le samo trgovci, ampak tudi grajska gospoda, ki je zapuščala svoje gradove in si sezidala palače na levem bregu Ljubljane.

V 16. in 17. stoletju se je povzpela Ljubljana tako daleč, da se je mogla kosati v trgovini z vsemi, južno Donave v avstrijski monarhiji ležečimi mesti, izvzemši Dunaj. V Italijo je razpošiljala Ljubljana železo, volno, žito in živino ter sprejemala od tam svilo, sukno, začimbe, južno sadje ter morske ribe. Isti predmeti so se razvažali proti sosedni Hrvaški ter se zamenjavali s kožuhovino, živino, medom itd.

Zaradi tako ugodnega trgovinskega razvoja je nastalo v Ljubljani pravo blagostanje. Zgodovinar Valvasor pravi v XI. zvezku dobesedno tako-le: »Die Reichen belustigen sich auch mit den Schleckerbisslein. Die italienischen Schleckereien sind hieselbst in der Menge vorhanden, und kann man hier doppelte Sommerfrüchte geniessen, welches in andere Länder ungewohnt.«* Nato nadaljuje: »Und kann man also im Sommer auf einmal allerley Sorten Obst auf einer Tafel vorstellig machen, als Kirschen, Birn, Feigen, Aepfel, Amarellen, Pfirsing, Weintrauben.« V mogočnih stavbah in luksuzni obleki se je zrcalilo takratno bogastvo. Veliki, vsakoletni sejmi, ki so jih obiskovali trgovci vse Evrope, so prinašali mnogo denarja ter pospeševali napredek bele Ljubljane.

Za prevoz potnikov, pisem in paketov so služili predvsem poštni vozovi. Poštna uprava je bila domala izključno v rokah države; le sem in tja se je posrečilo prevzeti prevoz žlahtnim rodbinam, ki so si pridobile s tem ogromna premoženja.

* Bogataši so se razveseljevali tudi s sladkosnednostmi. Italijanske slaščice so tu v obilici, in se tu lahko uživa dvakrat poletno sadje, kar v drugih deželah ni mogoče. — Tako lahko poleti postavimo na mizo naenkrat vsakršno vrsto sadja, kakor češnje, hruške, smokve, jabolka, amarele, breskve in grozdje.

Poštna proga so bile trojne, ki so se delile z ozirom na zveze v izredne, posebne in glavne poštna proga. V vrsto posebnih zvez so bile uvrščene skoro vse proge, ki so tekle iz Ljubljane proti Novemu mestu, Karlovcu, Trstu, Reki, Gorici, Celovcu itd. Med splošne poštna zveze so prištevali proge iz Reke in Trsta preko Ljubljane na Dunaj.

Pisemska pošta je imela redne zveze. Manj ugodno je bilo za blagovni in potniški promet. Dolgo let si mogel potovati iz Ljubljane v Trst samo enkrat v tednu. Šele pozneje, t. j. pred dobrimi sto leti so vpeljali za to smer dvakratno zvezo v tednu. Naravno je, da je bilo vsako potovanje s temi sredstvi dolgotrajno in utrudljivo. Vožnja z Dunaja v Trst je trajala prvotno osem dni. Šele pozneje, ko so uvedli tako zvano brzo pošto, si rabil za to pot tri dni ter plačal znesek 3 goldinarjev in 24 krajcarjev prevoznine. Sredi leta 1838. je začela pošta redno dvakrat voziti iz Ljubljane v Zagreb. Vožnja je trajala skoraj 24 ur. Poleg pisemske pošte, denarnih pošilk in ovitkov so mogli uporabiti to zvezo hkrati samo trije potniki. Vsak je plačal 20 krajcarjev za prevoženo miljo, t. j. za 75 km. Potovanje s pošto je veljalo takrat za nekaj prav posebnega in imenitnega. Privoščiti so si mogli tak luksuz samo premožnejši državljani. Tarifa se je računala po množini oz. številu postaj ter številu vpreženih konj. Poleg teh pristojbin so pobirali tudi neki dodatek za mazanje koles in pa za »mazanje« postiljona, ako si hotel srečno in brez zaprek dospeti do namenjenega kraja. Kako drage so bile vožnje s pošto, naj služi ta-le primer: Od Ljubljane do Novega mesta so šteli pet poštnih postaj ter je veljala prevoznina za eno osebo po vrednosti današnje valute nad 1000 Din.

V tej dobi je bil postiljon velik gospod. Nosil je posebno uniformo. Poštni rog je bil strah in trepet ostalim voznikom. Vsi so se morali ogniti poštnemu vozu, kadar se je oglasil z njega postiljonov rog. Kdor tega ni storil, je plačal dva srebrna goldinarja kazni.

Premožni državljani so potovali v lastnih kočijah; reven narod pa je pešal po prašni in trdi cesti. Vsako potovanje pa je bilo nevarno, ker splošna varnost ni bila bogve kako zajamčena.

Poleg cestnega prometa so služile prevozu blaga in pozneje ljudi tudi naše reke. Za mesto Ljubljano sta prišli v poštev Sava in Ljubljanica. Plovba po Ljubljanici je bila radi mirnega toka lahka in prijetna. Neugodna in težavna pa je bila plovba radi deročega toka in mnogih nevarnih čeri in brz in po Savi. Take nevarnosti so prežale v ozki zaji od Zidanega mosta do Litije. V neposredni bližini postaje Hrastnik je oviral in oteževal plovbo Beli slap, kjer so morali po Savi navzgor dospeli tovor razložiti ter ga prenesti na ramenih ali pa na tovorni živini po ozki stezi ob prepadu v zopet za plovbo ugodno strugo. Šele okoli leta 1777. so vsekali v živo skalo stezo ter jo razširili tako, da je bila dosti široka tudi za živinsko ladijsko vprego. Med današnjima postajama Trbovlje in Zagorje je zadrževal prevoz Prusniški kanal ali jez, ki je pretil drznim čolnarjem s pogubo. Radi slapov, brzcev in pečin v strugi so morali najprej iste iztrebiti, razsekati in

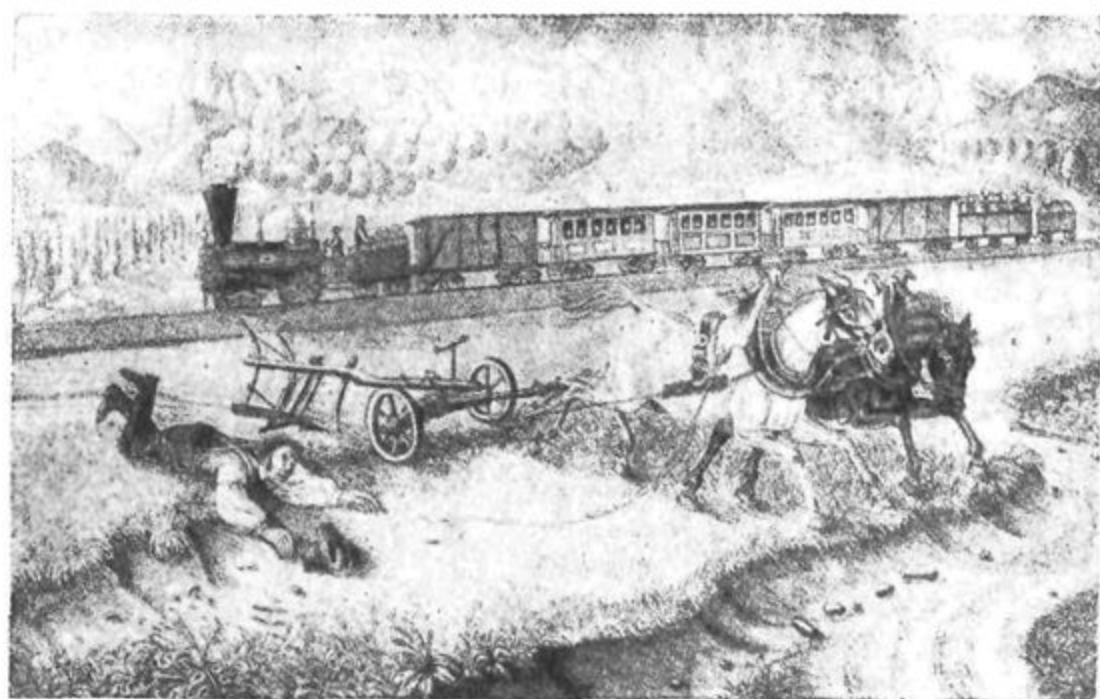
Poštni voz iz Varaždina v Zagreb. (Nar. starinar)

zidati kanale ter prekope. Da so mogli vlačiti čolne in ladje proti gornjemu toku, so zgradili ob bregu vlačilne steze, ki jih vidimo še danes na desnem bregu Save.

Naložene ladje so vlekli po Savi navzgor prvotno le ljudje. Ti trpini so bili dostikrat zločinci, ki jih niso obsodili s smrtno kaznijo, ampak so bili kaznovani z najhujšo kaznijo, da so morali vlačiti ladje. Pri normalnem in srednjem vodnem stanju je vleklo eno ladjo približno 30 mož; kadar so nastopile povodnji, pa so vpregli do 50 mož. Šele pred 100 leti so začeli uporabljati živinsko vprego. Ladje so bile navezane na 80—120 sežnjev dolge vrvi, na katere je bilo vpreženih pri ugodnih plovbnih razmerah 7 do 8 parov volov. Na večjih strmcih, valovih in neugodnih delih reke so rabili za prevoz enega ladijskega vlaka do 24 parov živine. Pri tem težavnem in napornem delu je odmevalo v globoki zajedi in zarezi na obeh strmih stenah glasno prigovarjanje in navduševanje voznikov-vlačilcev izmučeni živini.

V tem delu gornjega teka globoko zajedene in mahitno zelene Save sta gospodarili dve pristanišči. Prvo važno je bilo ono v Zidanem mostu. Tu so prekladali blago, namenjeno za posamezne kraje. Ob izlivu Ljubljanice v Savo je stalo drugo važno pristanišče Zalog, kjer so sezidali velika skladišča. Od tu so prepeljavali Seljani in Udmačani žito in vino na Breg — v ljubljansko pristanišče. — Vsa okolica imenovanih krajev se je preživljala z graditvijo ladij, z vrvarstvom ter nakladanjem in razkladanjem blaga. Prebivalce vasi Laze, Dolsko i. dr. imenujejo še danes »motrozarje«. Menim, da se jih je prijelo to ime radi njihove zaposlitve pri plovitbi. Naprave v Zalogu so bile nekako prednje pristanišče mesta Ljubljane. Ves rečni promet je vodil in nadziral vrhovni urad za rečno plovbo. Še neocarinjeno blago na meji se je carinilo ob Ljubljanici na Bregu. Blago, ki je bilo namenjeno proti Trstu in Gorici, so odvažali vrli Vrhničani in Logačani po cesarski cesti, med tem ko je bila Ljubljanica med Ljubljano in Vrhniko glavna prometna vez.

Ker so bile vozne cene za prevoz s poštnimi vozovi zelo visoke, so se odločili prevažati blago in potnike s poštnimi ladjami. To novo vpeljano prometno sredstvo je koristilo predvsem revnemu sloju. Prevoznine so bile v resnici nizke. Tarifa v smeri toka je bila polovico manjša kakor za vožnje v obratni smeri. Za

Seeland: Vožnja po železnici. (Litogr. iz »Novic«)

prevoz od Zaloga do Zagreba si moral plačati 54 krajcarjev, do Siska dva goldinarja. Na povratku je stala vožnja od Zagreba dva goldinarja, od Siska pa 2 goldinarja 24 krajcarjev. S primerjanjem tarif s pošt-nim vozom in poštno ladjo ugotovimo, da bi stala vožnja s poštno ladjo iz Ljubljane do Novega mesta en goldinar, prevoz s pošt-nim vozom za isto razdaljo pa 9 krat toliko. Povsem umevno je, da s temi promet-nimi sredstvi pri tej polževi hitrosti nisi mogel daleč priti. Do Zagreba je rabila ladja tri dni, do Siska celo pet. Po preteku dveh tednov si se srečno vrnil iz Siska zopet v Zalog.

Iz prednjih izvajanj je jasno, da so bila potovanja naših prednikov smela in utrudljiva. Po slabih in prašnih cestah so se vleklá kolesa v dolge in ne-skončne dneve, preden si dosegel zaželeni cilj.

Vsem tem neugodnostim in težavam je napravila konec železnica. Zamisel mnogih znamenitih fizikov in mehanikov XVIII. stoletja, da bi se uporabila parna sila za pogon vozil, se je posrečila genial-nemu Angležu Stephensonu, ko je leta 1825. zgradil prvo tako lokomotivo. Kmalu nato, ko je stekla prva železnica v Evropi od Liverpoola do Man-chestra, so hitele vse države na evropski celini z gra-ditvijo istih. Prva, po železnih tračnicah tekoča želez-nica je bila v letih 1825.—1827. zgrajena proga Linz—Budjevice, kjer so vzdrževali promet s konji. Po otvoritvi prve adhezijske železnice v Evropi je gradila Avstrija najprej Severno železnico in kmalu nato so se vršili deloma že v letu 1835. in naslednje leto raz-govori med Dunajem in Trstom glede železniške zveze, ki naj bi šla preko bivše Štajerske in Kranjske mimo obeh glavnih provincialnih mest Gradca in Ljub-ljane. V ta namen so se ustanovili razen v prej na-vedenih mestih tudi v Trstu provizorični železniški komiteji, ki so bili med seboj v stalnih stikih in raz-govorih tudi glede eventualne finančne pomoči pri gradbi železnice. Že v letu 1837. so se vršile pri-prave v tehničnem in finančnem oziru glede renta-bilnosti proge Mürzzuschlag—Ljubljana—Trst. Polo-vico stroškov, ki pa niso smeli prekoračiti vsote 100.000 goldinarjev, je bil pripravljen kriti dunajski industrijalec pl. Sina, ki je imel namen ustanoviti akcijsko družbo, s pomočjo katere bi se gradila toliko

zaželeni proga. Priprave in preizkušnje na terenu je delala tudi vojaška oblast, ki je imela velik interes na gradbi iz strateških ozirov ter razposlala več častnikov in cele čete saperjev in minerjev v sloven-ske pokrajine, predvsem na Kras. Mesto Ljubljana je imelo predvsem interes, da se zgradi železnica v nje-govi neposredni bližini in občinski svet ljubljanski ni bil posredno prizadet, ko sta obstojali glede podaljša-nja železniške proge od Celja proti Ljubljani dve va-rijanti. Prva je bila črta, speljana po zgornji dolini Savinje preko Tuhinjske doline na Kamnik; druga pa ob strugah Savinje in Save. Še preden je bila izročena proga Gradec-Celje javnemu prometu dne 2. VI. 1846, je padla definitivna odločitev za drugo varianto. Kolik interes so imeli ljubljanski trgovci, bogataši in drugi pridobitni krogi na tem, da bo tekla železnica v neposredni bližini mesta, dokazuje seja, ki se je vršila dne 27. aprila 1838 na magistratu. V tej seji so podpisali meščani skupno obligacijo za 1.000.000 gold. Med temi so se zavezali za 105.000 vitez Lichtenberg; za 170.000 rodbina Heimann in 100.000 bratje Hei-mann; za 60.000 Seemann in drug; za 50.000 Janez Galle, Andrej Malič, Jože Seunig, Martinčič; za 40.000 Vincenc Nehart; za 25.000 Jože Seunig za sina, Mihael Smole, Ferd. Schmidt, Matevž Klobus in S. Florentič; za 20.000 Maibe in Jakob C. Mayer; za 30.000 dr. Fr. Rus; za 10.000 vitez pl. Wurzbach in nekateri drugi za manjše zneske. Vendar teh obligacij ni bilo treba plačati, ker je finansirala vse izdatke država sama in tako je bila vsa proga last države; železnica je bila državna ter je prešla šele l. 1858., ko je preživljala država težko finančno krizo, v last Južne železnice, t. j. francoske delniške družbe.

Dvotirna proga Dunaj—Trst, kolikor je leži od Št. Ilja do Rakeka, t. j. na teritoriju kraljevine Jugo-slavije, se je gradila v treh etapah. Na slovenskem ozemlju je bila najprej otvorjena dne 2. VI. 1846 proga Gradec—Celje, druga perioda obsega gradnjo proge Celje—Ljubljana, tretji del Ljubljana—Trst je bil predan javnemu prometu dne 28. VI. 1857.

Nas zanima danes srednji del te prometne žile, ki teče od Celja proti slovenski stolni Ljubljani. Običiva vsaj nekaj medpotnih selišč še v dobi, ko po teh dolinah še ni hropel železniški stroj. Ko zapuščaš mesto Celje, ta prijazni raj spodnje sloven-ske Štajerske, se ti smehljajo ljubki griči in vesele doline v spremstvu igrave Savinje. Komaj da malo zasanjaš, te pozdravi že Rimljanom znano kopa-lišče Laško s svojo domalega najstarejšo cerkvijo v Sloveniji. Toda nimava časa in hiteti morava. Le mi-mogrede pomahajva v pozdrav Sv. Marjeti in odnesiva miselno sliko romantičnih Rimskih toplic na pot. Dolina nemirne Savinje se vedno bolj in bolj zožuje tako, da ji branijo skale in čeri prosto in svobodno pot. Že sva v Zidanem mostu! Veličasten je pogled na to gnezdo lastavičjih hišic, ki dremljejo na strmih pobočjih. Prijetna čuvstva se porajajo prijatelju na-rave pri opazovanju harmonije dolomitnega masiva z romantično okolico z globoko vrezano strugo smaragdno-zelene Save. K tej interesantni prirodni sliki se prilagoduje tudi zgodovinska podoba te okolice. Na visokih skalnatih rebrih je gospodarila nad vso do-

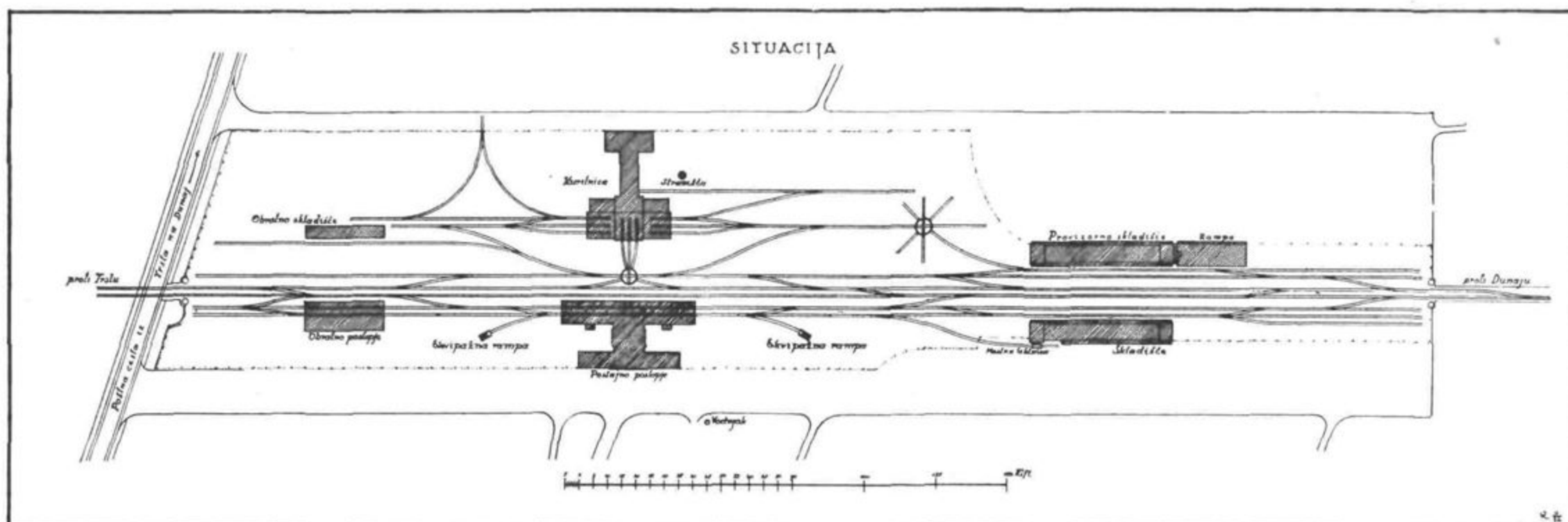
lino že v srednjem veku trdnjava Klausenstein, ki jo je sezidal babenberški vojvoda Leopold VI. Ta gospodar je dal graditi na istem mestu, kjer je stal nekdanj rimski most, nov most preko Save in Savinje že v letih 1222.—1224. V bojih s celjskimi grofi in cesarjem Friderikom III. je bil most v XV. stoletju porušen. Toda kot neobhodno prometno zvezo so ga ponovno postavili. Zadnji sledovi tega mosta so zginiti šele pri gradnji železnice v letu 1847. Zidani most, zgrajen v letu 1826. samo preko Savinje, je dal ime sedanji postaji. Na desnem bregu Save, nasproti kraju, kjer se objameta sestri reki, sameva griček, na katerem je baje Primož Trubar oznanjeval svoje versko prepričanje. V ostrem ovinku vodi dvotirna železnica v zapadni smeri do postaje Save v ozkem in globokem koritu, zapetem na obeh straneh z visokimi skalnatimi stenami. Tam, kjer je odmevala pesem naših splavarjev, odjeka zdaj pošasten ropot po dolini hitelih vlakov. Mimo treh, s premogom bogatih postaj osvaja železni konj svojo pot. Na Zagorje ne smemo pozabiti! V neposredni bližini leži Medijski grad, nekdanj last očeta našega zgodovinarja I. V. Valvasorja, kjer je preživel svoja otroška leta. V Medijskih toplicah, ki so prav blizu grada, stoji marmornat obelisk kot prvi spomenik velikemu možu. Po skoro desetminutni vožnji v najbolj stisnjenem koritu se svet že odpre. Drzno hiti vlak mimo prijazne, ob vznožju Sitarjevca ležeče Litije. Tu so baje že Rimljani kopali rudo. Litija je bila za rečne plovbe važno pristanišče. Poleg cvetoče vrvarske obrti so se domačini pečali z graditvijo savskih ladij. V okolici dominira grad Vagensberg (429 m), nekdanja last I. V. Valvasorja. Tako smo prešli najbolj romantično pot, vsekano tako rekoč v živo skalo. Mimo zgodovinskih Vač, ponosnega gradu Poganeč, pod vznožjem prijaznih gričev, okrašenih z belimi cerkvicami, ki jo ves čas spremlja bistra Sava, dospemo na Ljubljansko polje, kjer se nam odpre veličastna panorama s Kamniškimi in Julijskimi Alpami v ozadju. Od sive pečine utrujene oči se povesejo ter najdejo miru v prijetnem zelenju. Pozdravljen, ti varuh naše prestolice, naš grad, pozdravljena Ljubljana, ti beli cvet slovenskih mest!

Gradba proge Celje—Ljubljana je bila podeljena med podjetnike, katerim so bili določeni in dodeljeni posamezni odseki. Severno od Zidanega mosta je vodil vsa dela podjetnik Ivan Picco, v smeri Ljubljane pa je bilo nadzorstvo graditve poverjeno višjemu inženjerju Ferdinandu Hoffmannu. Temu je bil podrejen podjetnik Anton Buttazoni, po smrti tega pa Jože Ivan Turk, doma iz Trsta. Med delavci je bilo vobče mnogo Italijanov. Med temi in domačini težaki je prišlo dostikrat do preprirov in pretepov, posebno še iz razloga, ker so bili prepričani, da italijanski delavci vohunijo v korist tuje države. Tudi državni uradi so sumili, da so ti delavci večinoma vohuni. Podjetnika sta plačevala navadnemu delavcu-saperju po 30—33 krajcarjev, minerju pa 36 krajcarjev mezde v konvalutni valuti. Vozniki z dvovprežnim vozom so zaslužili dnevno 2 gold. 30 — 2 gold. 40 krajcarjev. Z delom so počeli ob 5. uri ter je trajalo s pavzo med 11. in 13. uro celih 14 ur.

Postiljon v uniformi. (Zg. slov. uč. Dr. Mal.)

Za zidavo postajnega poslopja, za polaganje tirnih naprav ter za postavitev skladišč klančine, kurilnice in remize je rabila železniška uprava prostor v dolžini 800 sežnjev, t. j. 1 km in 530 metrov. Nadzorstvo nad gradnjo je vodil inž. Ferd. Hoffmann, ki je imel svojo pisarno v Klečah pri Dolu. Podjetnika, ki sta prevzela vse delo, sta se zvala Benjamin Pichler in Jože Stare. Potrebni svet so morali odstopiti prebivalci predmestja Sv. Petra n. pr. Jože Mayr št. 1, Jerica Jerič št. 84, Val. Dežman št. 16, Ana Jevnikar št. 96, Ivan Mihelčič št. 76, Leonhard Mrak, Kap. predmestje št. 39, Blaž Kušer št. 119, Simon in Marija Svetina št. 73, Ivan Šegatin št. 104, Florijan Finker, Kapucinsko predmestje št. 10, Longin Blumauer št. 17, Jože Šantel, mesto št. 279, Primož Grad št. 99, Matija Dimnik št. 43, Franc Dolinar št. 44, Janez Urbas št. 89, Jurij Plevnik št. 64 in Gašper Kanduč št. 112. Drugi posestniki so morali oddati na tem prostoru, »Dolge njive« imenovanem, skednje, kozolce, čebelnjake ter prepustiti svet v okolici za deponiranje orodja in gradbenega materiala. Tudi nekoliko hišic

Tloris kolodvora l. 1849.

so morali odnesti. Svoje rodne domove so morali zapustiti: Flor. Fischer, Blaž Kušar in Ivan Šegatin. Za ocenjevanje gradbenim sekcijam prepuščenega sveta je bila določena za okolico Ljubljane posebna komisija, obstoječa iz adjunkta dr. Kaiserja pl. Trautern in katastralnega inšpektorja Rautnerja Jožeta. Toda pri merjenju in tudi ocenjevanju so se morale vršiti nepravilnosti. Tudi odškodnine se niso plačevale, tako, da so se prizadeti postavili po robu in zabranili nadaljevati delo. To napeto razmerje je zagladil mestni magistrat. Sklical je posestnike, sestavil ž njimi protokol, v katerem so se izjavili posamezniki, da radevolje prepuščajo gradbeni sekciji v vsakem oziru prosto roko, če se bo svet vestno ocenil in pravilno odmeril, če bodo v najkrajšem času prejeli primerno odškodnino, sicer naj se plačajo 4% zamudne obresti.

Za uravnanje ploskve, na kateri je stalo postajno območje, so rabili ogromno maso nasipnega materiala. Vendar je delo dosti hitro napredovalo. Bleiweisove Novice prinašajo v listu 28. z dne 12. aprila 1848 to-le beležko: »Pretečena sobota je bila Ljubljancanom imeniten dan. V gledišu pervikrat po veliko, veliko letih slovenska vesela igra — v kolodvoru železnice pa veselica delavcev, ki so vnanje zidovje poglavitnega pohoštva dokončali.« To notico sem podal dobesedno, ker sem prejel z Dunaja poročilo, da se je gradilo postajno poslopje šele v letih 1850.—1852. Zgradba sama je stala 412.619 forintov ter je imela skoro isto fasado kakor danes. Samo nekaj prizidkov na vzhodni in zapadni strani je danes več. Na strehi je stal prvotno lesen zvonik z uro. Poslopja te velikosti so bila zgradbe druge vrste ter so bila podobna, oziroma enaka onim v Celju in Zidanem mostu. Za one čase so bile take zgradbe »veličanska, kot kakega kneza poslopje«. Kje so stala skladišča, remiza za potniške vozove in kurilnica, nam pokaže zadevni načrt. Na južnem koncu so nehali tiri ob bivši Dunajski cesti. Nasproti postajnemu poslopiju je stala kurilnica, kjer je bilo prostora za 15 lokomotiv. Tudi delavnico-podružnico smo imeli. Ta je služila za popraviljanje lokomotiv in žel. vagonov, za kar so uporabljali 24 raznih strojev. Posebnost takratnega kolodvora je bila ta, da sta bila prva dva

tira, ki sta tekla ob zidu postajnega poslopja, v dolžini 47 sežnjev, t. j. ca 90 metrov, popolnoma pokrita. Sedanjega pokritega perona takrat še ni bilo.

Silno počasi pa so napredovala dela na progi, predvsem v soteski od Zidanega mosta do Save. Tudi mostovi so delali hude ovire. Takratne oblasti so skoro obupale, da železnica še leta 1849. ne bo stekla. Zato je izdalo ministrstvo javnih del nalog, da se pospeši delo z vsemi sredstvi, tako da bo železnica okoli avgusta predana javnemu prometu. Ta nalog je pospešil vse delo in številka 24 »Novic« piše zadevno: »Druga imenitna prigodba tega dneva (18. junija 1849) je bila, da se je popoldne ob treh pervikrat po železni cesti iz Celja v Ljubljano pripeljal hlapon (Lokomotiv), kterimu kmetje luka matija pravijo. Brez vse spotike se je pripeljal, lično ovenčan v 4 in pol urah iz Celja. Drugo pot pa bo lahko v treh urah prišel, ker ne bo imel po poti nič preiskati kakor zdej, ko je bila preiskušnja.« Naravno je, da se je nabrala ob tej priliki ogromna množica domačinov in okoličanov na kolodvoru. Takratna državna policijska direkcija v Ljubljani je zaprosila magistrat pomoči za vzdrževanje reda.

Med tem časom se je izgotavljala notranjost postajnega poslopja. V čakalnici so imeli posvetovanje radi nadaljevanja trasiranja proge v smeri proti Trstu. Konec meseca avgusta so se oddali v najem prostori kolodvorske restavracije. Boj za gostilno se je bil med Mariborčanom, zakupnikom gostilne in kavarne »Zur Stadt Wien«, Humrom Josipom in posestnikom-gostilničarjem »pri Zvoncu« v Ljubljani Andrejem Nenigom. Zadnji je postal na priporočilo ljubljanskega magistrata in načelnika okrožne oblasti Ludvika pl. Mac-Nevena o Kelly prvi zakupnik kolodvorskih gostilniških prostorov. Mestni magistrat je imel polne roke dela. Posredoval je pri prošnjah domačinov in v Ljubljani stanujočih kapitulantov, t. j. odsluženih vojakov za sprejem v službo. Hkrati je predložilo take vloge 80 prosilcev, ki bi radi našli eksistenco v železniški službi in pri nadziranju brzojavne proge. Ta je stopila prvikrat v funkcijo med Dunajem—Gradcem—Celjem in Ljubljano dne 31. 1. 1849. Druga brzojavna zveza za naše kraje in s podaljškom v Trst je

bila gotova šele v decembru l. 1855. Ljubljanski brzojavni urad je imel svoje prostore v hiši današnjega trgovca Preloga Karla na Dvorskem trgu. Radi prihoda mnogih železničarskih rodbin je dobila občina tudi nalog, da preskrbi tem tujcem primerna in cenena stanovanja v neposredni bližini kolodvora. Določila se je enotna letna najemnina v znesku 70—80 gold. za stanovanje, obstoječe iz sobe, kabineta, kuhinje in drvarnice.

Še pred otvoritvijo železnice Celje - Ljubljana je izdalo državno policijsko ravnateljstvo mnogo odredb za ohranitev reda in mira v kolodvorskem okolišu. Skrbelo je, da se vzdrži zveza med mestom in postajo po izvoških in priobčilo sledeči razglas v nemškem in slovenskem jeziku: »Za veči složnost po železnici popotujočih so najemni vozovi napravljeni, kateri so s številkami na vsaki strani in zadej zaznamovani.

Ti bodo o pravim času na odkazanim mestu stali in sicer, de bodo po popotnike, kateri pridejo, h kolodvoru hodili, in de bodo popotnike, kateri se odpeljejo, tje vozili, eni na placu pred mestno hišo, eni pa na Kapucinskem prostoru (t. j. pred današnjo kavarno Evropo. Op. pisca.).

Popotni se imajo od kolodvora in tje po veliki cesti voziti (Tyrševa cesta. Op. p.); s praznimi vozovi se zna pa pot tudi po blatni vasi storiti (Kolodvorska ulica, op. pisca.).

Hitro voziti in druge vozove zadi pušati ni pripuščeno in kočjaži se imajo na tanjko verste deržati, ktera njih zadene.

De se vsim napotkam in mogoči nesreči v okom pride, imajo vozovi na levo eden druzim se vgibati.

Kočjažam se priljudno obnašanje priporoči.

Za eno vožnjo od kolodvora v mesto, in ravno tako iz mesta h kolodvoru je 40 krajcarjev plačati, in sicer brez razločka, ali se en človek ali štirje peljejo. Navadna popotna roba je tudi vmes zarajtana.

Ta vožna tarifa ima za vsako uro, vreme in letni čas veljati. (Mestni mag. arhiv F 39/6122.)

Na kolodvoru je uradoval oddelek policije, ki je skrbel za red in varnost ter revidiral potne liste potnikov. Po burnem in revolucionarnem letu 1848. je uvedlo ministrstvo notranjih zadev splošno obvezne potne liste tudi v notranjosti države. Ta odredba je

Glavni kolodvor v Ljubljani l. 1860.

trajala do leta 1857. Za potovanje do treh dni so veljale prepustnice brez kolekov. Agende policijskega urada je vršil konceptni pripravnik Rajmund Vidic, katerega sta zamenjavala kanclista Rehar in Potočnik.

Istočasno so se začele priprave za otvoritev. Štev. 36. »Novic« z dne 5. novembra 1849 piše: »Po železnici je živo gibanje. Vsak dan se že vozijo vozovi semtertje iz Celja v Ljubljano in iz Ljubljane v Celje, toda vožnja še ni za plačilo odperta. G. minister Bruck je predvčerajšnjim drž. predoblasti v Ljubljani pisal, da bo prva vožnja v nedeljo 16. dan t. m. in de naj se začetek prve vesolne vožnje kakor drugod tudi v Ljubljani z veliko častjo obhajala.« Notranje ministrstvo je votiralo za ta namen 3000 goldinarjev. Prvotno je bilo odloženo, da se udeleži otvoritve mladi cesar v spremstvu ministrskega predsednika kneza pl. Schwarzenberg-a, notr. min. dr. Bacha, ministra za javna dela in trgovino plem. Brucka ter vojnega ministra generala Gyulay-a. Cesar s spremstvom se je nameraval peljati tudi v Trst, kjer naj bi ga pozdravil papež Pij IX. Toda cesar je obolel ter odredil za namestnika nadvojvodo Albrehta. Isto ministrstvo je odredilo, da se udeleži otvoritve čim večje število posvetnih in duhovnih dostojanstvenikov. Izmed teh se je odpeljalo v jutru na dan otvoritve 50 uglednih Ljubljančanov s posebnim vlakom v štirih vozovih do Celja pod vodstvom dvornega svetnika grofa Hohenwart-a, kjer so pozdravili cesarjevega namestnika nadvojvodo, ki je prispel s posebnim vlakom v spremstvu 250 Dunajčanov in Gradčanov v Celje okoli pol dneva.

Prišel je dan, tako pomemben za vso Slovenijo, za našo slovensko prestolico, dan 16. septembra 1849, ko je bila predana proga Celje - Ljubljana splošnemu javnemu prometu. Nova doba se je začela, ki pa je prinesla, prav posebno slovenskemu narodu, mnogo bojev za nacionalne pravice. Nemštvo si je postavilo nov in mogočen steber pri zidanju mostu »Der Drang nach Osten«.

(Dalje prihodnjič)

POSTAJNO POSLOPJE: OD STRANI.

K ZGODOVINI ZVONARSTVA V LJUBLJANI

MAKS SAMASSA

Neposredni povod za ta kratki zgodovinski pregled je dala opustitev nekdanje Samassajeve zvonarne na Karlovši cesti št. 1. Jeseni leta 1932. so sedanji lastniki, »Strojne tovarne in livarne« preložili vse podjetje v nekdanje Žabkarjeve tovarne na Tyrševi cesti. Poslopje zvonarne, kakršno stoji še danes na Karlovški cesti št. 1, je sezidal l. 1792. Jakob Samassa. Služilo je torej celih 140 let svojemu namenu, in zdi se mi pač upravičeno, če je dala opustitev povod zapisati zgodovino te zvonarne in ž njo tudi zgodovino rodbine, ki je več generacij v njej delovala. Glede na dejstvo, da je starejšo zgodovino zvonarstva na Kranjskem že izčrpno obravnaval župnik I. Sašelj v »Zgodovinskem zborniku«, t. j. prilogi Ljubljanskega župnijskega lista, in sicer v letnikih 1889—1895 pod naslovom »Doneski k zgodovini zvonarjev in zvonov na Kranjskem«, potem v letnikih 1912 do 1916 v »Carnioli«, in da je sestavil poleg tega kronološki seznam vseh zvonarjev na Kranjskem od 14. stoletja dalje — odpade torej samo po sebi ponavljanje in upravičuje omejitev na rodbino Samassa, zadnjo stalno naseljeno zvonarsko rodbino na Kranjskem. Pripomniti pa je izpočetka treba, da spada med posebne značilnosti zvonarske obrti, da se, kakor nobena druga, ponavadi deduje skozi več generacij od rodbine do rodbine. Tako je bila tvrdka Samassa v tem smislu znana širom dežele, bila je sploh najstarejša v prejšnji monarhiji, vendar pa imajo v Nemčiji še veliko starejše. To se razlaga po eni strani z veliko ljubeznijo do te poetične umetne obrti, ki se je podedovala od očeta na sina, po drugi strani pa z velikim zakrivanjem skrivnosti, s katerim so vedno varovali svoje delo. Vsaka zvonarna ima svojo tradicijo, bodisi glede uporabljenega materiala, bodisi glede načina v izdelovanju.

V industriji so se marsikdaj posmehovali tem skrivnostnim skrivanjem, dejstvo pa je, da so v povojnem času kakor gobe zrasle zvonarne ponavadi ustvarile le manj vredna dela, kar dokazuje, da brez tradicije pač ne gre in da teorija sama vsega ne opravi.

Sledeči zapiski pohajajo po večini iz dobro urejenega Samassajevega družinskega arhiva, ponekod tudi iz mestnega in drugih arhivov, katere je

uporabil domači zgodovinar Peter pl. Radics, ko je spisal obširno zgodovino rodbin. Deloma pa je nekaj povzeto iz ustnega izročila. Za uvod v zgodovino Samassajeveh je neobhodno potrebno, da omenim njih neposredne prednike. To je Caspar Franchi, ki je bil od l. 1687.—1733. zvonar v Ljubljani in je tu v visoki starosti l. 1733. tudi umrl. Njegovo največje delo je bil veliki zvon v ljubljanski stolnici, ki ga je daroval plemič Peter Anton Codelli l. 1706. in ki ga ni zadela vojna rekvizicija in ki še danes doni iz svojega stolpa. Zaradi visoke starosti je poklical v oporo Franchi l. 1729. svojega sorodnika Jožefa Samasso iz kraja Forni Avoltri. Forni Avoltri so ladinska naselbina v severni Benečiji, tik ob koroški in tirolski meji ter leže ob vznožju Hochweissensteina (Monte Paralba). Še nedavno je bil tam neki Samassa župan. Ena veja rodbine se je izselila v 18. stoletju na Ogrsko, iz katere je izšel tudi tam zelo ugledni kardinal Jožef Samassa, knezonadškof erlauški, ki je izposloval za svojo rodbino dedno plemstvo na podlagi dejstva, da je pripadala rodbina Samassajeveh ladinskemu praplemstvu. Druga veja pa se je menda izselila na Bavarsko, obenem z Jacominiji, s katerimi so si bili v sorodu, in na katere naletimo tam kot zvonarje, zakaj veliki spomenik kralja Ludovika I. pred stolnico v mestu Passau je tudi vtilil neki Samassa. Ime nekega plemiča Jacominija pa je ovekovečeno na znanem mestu v Gradcu.

Ta Jožef Samassa je torej prvi tega imena, ki je prišel okoli l. 1729. v Ljubljano, zakaj l. 1730. nahajamo že napis v zvonu: »Opus Caspari Franchi Labacci 1730. J. S.«, ki brez dvoma kaže na njegovo sodelovanje. Po smrti Franchija je prevzel zvonarno in že leta 1734. ga najdemo kot župana ljubljanskega. V tem letu se je tudi poročil z Ljubljančanko Virginijo Steyerer. Toda že l. 1740. je umrl. Pokopali so ga pri frančiškanih (poznejše licealno poslopje na Vodnikovem trgu), kar je veljalo za posebno čast, saj so tam pokopavali samo plemstvo in patricijstvo. Njegov naslednik je postal njegov sin

Anton, rojen l. 1701. še v Fornih Avoltrih, ki je postal l. 1742. meščan ljubljanski, pa je tudi kmalu umrl (l. 1749.). Njemu je sledil njegov bratranec

Josip mlajši, katerega je poklical Josip starejši in mu izdal učno pismo, čigar original je bil l. 1841. darovan deželnemu muzeju. L. 1750. je postal tudi Josip mlajši meščan ljubljanski, umrl pa je že l. 1751. in so ga prav tako pokopali pri frančiškanih. Ta zgodnja smrt bi postala lahko nevarna za rod bino Samassajevih, ker je bil pravi naslednik Johann Jakob, rojen l. 1744. v Fornih Avoltrih, sin l. 1749. umrlega Antona S. še otrok, in so se tudi drugi zvonarji ukvarjali s to obrtjo. Bili so to Luka Dimiz, Zacharia Reidt, Benedict Huetterer, Johann Putz in Franc Burkhardt, ki pa so vsi delali le nekaj let. Mati Johanna Jacoba, vdova Antona S., ki je prišla l. 1752. v Ljubljano, se je v drugem zakonu poročila s trgovcem Leonhardom Dicorono in je poslala svojega sina s 15. leti učiti se v Graz. Po dovršenem učenju je šel, kakor je bil to običaj, na popotovanje in je delal tri leta po vrsti v zvonarnah v Passauu, Straubingu, Münchnu, Salzburgu, Brixnu in Boznu. L. 1767. se je vrnil s popotovanja, poročil se je z vdovo celjskega zvonarja Boltežarja Tadeja Schneiderja in je še isto leto prevzel zvonarno na Karlovši cesti št. 1, ki je ostala odslej nepretrgoma do l. 1909. v posesti rodbine. L. 1767. so smatrali za ustanovno leto tvrdke, čeprav so delovali pred tem v Ljubljani že trije Samassajevi. Iz l. 1767. pohajajo tudi poslovne knjige zvonov, ki so ohranjene še današnji dan. Ta posest, imenovana »vor dem Altenmarkter Tor«, kakor je napisano v listinah, je bila preje v rokah zvonarjev Luke Dimiza in Benedikta Huettererja, medtem ko je stala zvonarna Gašperja Franchija in Jožefa, Antona in zopet Jožefa Samasse še na Karlovši cesti št. 15.

Johann Jacob Samassa pa ni bil samo zvonar, ampak tudi mehanik in izumitelj, sploh genialno darovit in izredno mnogostranski, s čimer si je znal pridobiti kmalu kaj ugledno stališče med pomembnimi možmi tedanje Ljubljane. Zlasti ga je posebno cenil in prijateljsko podpiral njegov slavn sodobnik Žiga baron Zois, živahno zvezan pa je bil tudi z arhitektom in hidraulikom p. Gabrijelom Gruberjem, ki je zgradil Gruberjev prekop. Poleg veliko zvonov je izdelal tudi veliko gasilnih brizgalen, opremil je rudnik v Idriji s stroji, ki so bili potrebni za kopanje rude in za dviganje vode, vlival pa je tudi topove, med temi dva za meščanski lovski zbor v Ljubljani, kateremu je načeloval kot kapitan. Tu naj pripomnim, da je bila z zvonarsko obrtjo že od nekdanj zvezana tudi izdelava gasilnih brizgalnic in topov, odtod tudi uradno ime »bürgerlicher Stuck- u. Glocken-

Jakob Samassa

Vincenc Samassa

giesser«. Na vsak način se je posrečilo njegovi sposobnosti prav kmalu potolči vso konkurenco, zakaj že po nekaj letih je bil on edini zvonar na Kranjskem. Zvonarno na Karlovški cesti je postavil l. 1792. prav takšno, kakor stoji še dandanes. Značilno za njegovo daljnovidnost je, da jo je postavil v tako velikem izmeru, da je zadoščala za največjo letno produkcijo prav do svetovne vojne. Isto leto je dal sezidati tudi rodbinsko grobnico pri sv. Krištofu, kjer počivajo vsi Samassajevi do današnjega dne. Prav kakor v poslovnem življenju si je znal tudi v socialnem pogledu priboriti ugledno stališče v ljubljanski družbi; bil je celih 20 let višji strelski mojster družbe »Rohrschützov« (njegova slika in tarča, ki jo je on poklonil, visita še danes na Strelišču). Zelo priljubljen je bil tudi kot član Filharmonične družbe. Njegov sin in naslednik

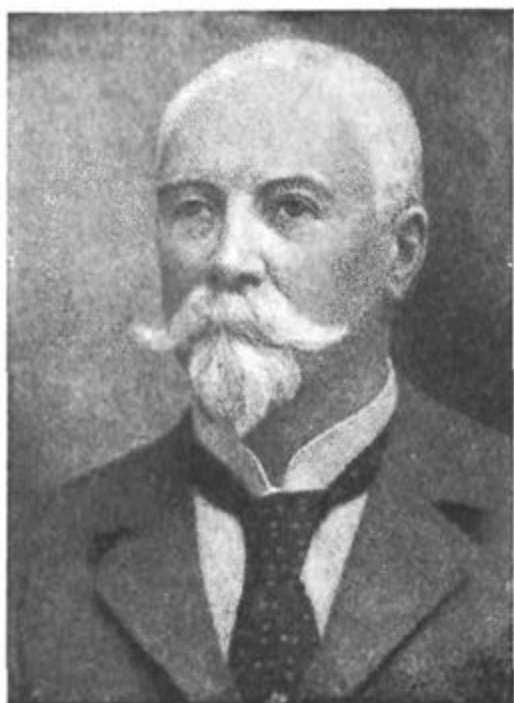
Vincenc S. je imel smolo, da je prišel ravno v francosko dobo, v kateri je bilo poteptano vse trgovsko življenje in so slehernega trli preveliki davki. Iz poslovnih knjig tega časa je razvidno, kako težko je bilo vzdržati z delom, in zaradi tega je odveč, ponavljati popis njegovega trgovskega delovanja. Tudi on je bil, kakor njegov oče, član strelske družine (njegova slika od Herleina visi tudi na Strelišču), meščanskega lovskega zbora in zborne kapele. Star 38 let je umrl že leta 1814., njegova vdova je vodila zvonarno pod naslovom

Vincenca Samasse dediči z livarskim mojstrom Jožefom Reissom. Samo energiji te žene se je zahvaliti, da se je ohranilo podjetje navzlic gospodarski stiski tiste dobe, ki je sledila francoskim vojnim. S 17. leti je prevzel l. 1808. rojeni

Anton Samassa l. 1825. vodstvo zvonarne za račun matere in sester in je prejel od mestnega magistrata l. 1831. dovoljenje za samostojno izvrševanje obrti. Življenjsko delo tega moža lahko

Anton Samassa

Albert Samassa

še le pravilno ocenimo, ako pomislimo, da je moral začeti v najžalostnejših razmerah s klavnimi ostanki premoženja, ki pa se je zgubilo v francoski dobi, in da je znal s sposobnostjo in z železno voljo povzdigniti obrt zopet do nekdanjega procvita tako, da je zvonarna iznova zaslovela daleč čez državne meje. Z Bavarskega in Švabskega, z Rena in celo iz severne Nemčije so prihajali sinovi zvonarjev, da so se tu izučili. L. 1856. sta prišla Alojz Eberl (oče sedanjega draguljarja) s Tirolske in Viljem Strehl s Pomeranskega, prvi kot zvonar, drugi kot monter za gasilne brizgalne in za sesalke. Oba sta desetletja in desetletja služila trem generacijam Samassajevih. Od 1764 zvonov, ki so nosili opusno številko Antonovo, naj posebej omenim zvonove, katere je dobavil l. 1857. za Sudan v Gondokoro in Chartum. Kako visoko so ga cenili tudi uradni krogi, dokazuje najbolj to, da je bila sprejeta njegova biografija v učno knjigo za višje obrtne šole, kjer so postavljeni pomembni močje obrti, umetnosti in industrije mladini za vzgled. Izdal je to knjigo l. 1895. Franc Ritter von Haymerle, v slovenščino pa jo je prevedel Anton Funtek.

Z njegovim poklicnim delovanjem pa karakteristika njegove osebe še ni izčrpana. Kaj vse je storil v javnem življenju Ljubljane s svojim človekoljubnim prizadevanjem, se pokaže najbolje, če naštejemo vsa častna mesta, ki jih je imel: že leta 1831. je postal »Viertelmeister« in občinski sodnik, l. 1832. je bil imenovan za svetnika revežev in za nadzornika ubožnice, l. 1838. so ga izvolili v mestni odbor, l. 1850. pa v občinski svet, kjer je bil do l. 1861. in kjer je od časa do časa prevzel tudi mesto podžupana. Meščanstvo mu je bilo podeljeno l. 1835., častno meščanstvo pa l. 1865. Z njegovim delovanjem so zvezani vsi važni dogodki

v občinskem življenju: njegova uvidevna presoja, njegove bogate izkušnje so vedno kar najbolj služile mestu. Trgovski in obrtni zbornici je načeloval že l. 1851. kot podpredsednik ter je ostal tam do l. 1865. Pri Kranjski hranilnici je deloval od l. 1835. do svoje smrti, od l. 1840. kot ravnatelj, od l. 1873. kot predsednik. Na njegov predlog so sklenili leta 1870. v proslavo 50-letnega jubileja, odkar so ustanovili hranilnico, da se sezida poslopje višje realke. Zelo pri srcu pa mu je bilo otroško zavetišče v Florijanski ulici, ki je oskrbovalo okrog 120 revnih otrok karlovškega predmestja; vodil ga je od ustanovitve l. 1834. do svoje smrti; vodstvo sta za njim prevzela njegov sin Albert in njegov vnuk Maks in vodila zavetišče do l. 1919. Poleg tega je bil dopisujoči član Kmetijske družbe na Štajerskem, član Industrijskega in obrtnega društva za Notranjo Avstrijo, član Društva za pospeševanje likovnih umetnosti na Dunaju, Muzealnega društva na Kranjskem i. t. d. i. t. d. Zadnjima je podaril l. 1839. 2 listini, ki se tičeta zvonarstva na Kranjskem iz l. 1629. in 1723. Razume se, da so tako obče koristno delovanje za domovino znali ceniti. Bil je odlikovan z mnogimi odlikovanji. Kot nadporočnik nacionalne garde l. 1848. je prejel od kneza Miloša Obrenovića, ki je bil tu na obisku, diamantni prstan v zahvalo za častno stražo. Naposled naj omenim še iz lokalno-historičnega vidika, da je bil dober prijatelj s pesnikom Prešernom in da so na marsikaterem zvonu vrezane besede našega največjega genija. Prav tako je bil v iskrenih prijateljskih stikih z lavantinskim knezoškofofom Antonom Slomškom in tudi z ljubljanskim knezoškofofom Wolfom je občeval kaj prijateljsko. Konec l. 1865. se je umaknil v privatno življenje, odložil je polagoma tudi vsa častna mesta in je umrl l. 1883., star 75 let. S 1. januarjem l. 1866. je prevzel podjetje njegov sin

Albert Samassa, rojen leta 1833., v srečnejših razmerah kakor njegov oče, zakaj po vojnah leta 1866. in 1870. se je industrija splošno razcvetela, stroj je pričel izpodrivati ročno delo, slednje se je umaknilo bolj in bolj v ozadje in kdor se ni o pravem času preravnal, je prišel pod kolesa. Poglavitna njegova zasluga je bila, da je ta duh časa pravilno zapopadel in ostal je vse svoje življenje napreden človek, kakršnega je zahtevala zadnja tretjina 19. stoletja. Tudi njegova izobrazba je bila času primerno boljša in mu je kesneje ugodila pot v bližajočo se novo dobo. V drugi polovici 40 let je obiskoval višjo deželno realko v Grazu, ker je takrat v Ljubljani še ni bilo, svoja učna leta

je odslužil v očetovi zvonarni, potem pa se je šel učiti v tujino. Medtem so velika potovanja v Pariz na svetovno razstavo l. 1855., v Belgijo, Švico, Anglijo in Italijo le še bolj razširila njegovo obzorje, in tako se je lahko z bogatimi izkušnjami vrnil konec 50. let v očetovo podjetje. Umetniška pobuda, katere je bil deležen v Münchnu, ga je napotila, da je začel izdelovati cerkveno orodje v masivnem bronu, zakaj izza renesančne dobe je prišlo to bolj in bolj iz rabe in ga je nadomestilo slabo pločevinasto blago. Z osmimi oltarnimi svečniki, ki jih je sam zasnoval, je stopil pred javnost: uspeh ni izostal. Svečnikom so kmalu sledili lestenci, oltarne svetiljke, kandelabri za velikonočne sveče, kanonske table, oltarni križi itd. in na koncu še salonske in pisalne garniture. Po nekaj letih je bilo že nekaj sto in sto modelov v vseh slogih. Tudi za ljubljanski muzej je daroval Albert Samassa dva podobna velika kandelabra za stopnišče. Zastopstva in skladišča v Grazu, na Dunaju, v Pragi in v Linzu so skrbela za čim večjo razširjenost, zlasti pa se je kaj veliko izvažalo na Češko in Moravsko, medtem ko je Kranjska komaj prišla v poštev. S posebno ljubeznijo je Albert Samassa izdeloval gasilne brizgalne, saj so takrat začele vaške gasilne družbe rasti kakor gobe po dežju, njegove brizgalne pa so bile na najboljšem glasu. Bog ve kaj pa pri tem res ni zaslužil, ker se brizgalne navzlic vsemu niso mogle izdelovati v serijah. Glede na dejstvo, da je dobival vedno več naročil in da ni mogel zmagovati dela s stružniki na ročni pogon, se je odločil sezidati moderno tvornico na parni pogon. V letih 1869.—1871. je sezidal na mestu stare stanovanjske hiše na Karlovski cesti št. 1 novo vilo, kakršna stoji še danes, leto pozneje pa je kupil zemljišče v Zvonarski ulici, zraven tega pa še kos Prul, nakar je sezidal tvornico za kovinske izdelke, katero je odprl 2. jan. l. 1874. Natanko o pravem času, zakaj svetovna razstava na Dunaju leta 1873. je prinesla veliko uspeha. Tvrdba je razstavila poleg drugih predmetov štiriglasno ubrane zvonove v Rotundi, ki so vsak dan oznanjali začetek in konec in ki so pod imenom »Zvonovi Rotunde« postali znani širom sveta. Hkrati si je osvojil tudi tvornico peči Gleyevih dedičev poleg starega strelišča, za vodjo pa je poklical iz Berlina Avgusta Drelse-ja. Peči so se z novo emailno glazuro zlasti v Trst dobro prodajale. Vendar pa sta ga obe citali tvornici zaposlovali preveč, in tako je že v 80. letih prodal to tvornico svojemu prej imenovanemu poslovodji. Naraščajoča industrializacija Avstrije je poživila tudi pro-

Maks Samassa

met v armaturah, in z uporabo lesa za izdelavo papirja je bila podana možnost za tvorniško izdelovanje novega predmeta: armature iz fosforovega bronu, ki so varne pred kislino in ki so jih rabili za celulozne tvornice. Kmalu se je posrečilo tvrdki, da je pridobila za odjemalce skoro vse celulozne tvornice v monarhiji, celo iz Finske se je prijavila neka tvornica za stalnega odjemalca. V začetku 90. let se mu je posrečilo dobiti zveze z ladjedelnicami v Trstu in z vojno mornarico, ne da bi bil takrat le slutil, kako odločilno bo postalo to za tvrdko. Od 2804 zvonov, ki jih je vлил Albert Samassa, naj omenim največjo, šestglasno skupino zvonov za novo katedralo v Sarajevu l. 1887., za cerkev Srca Jezusovega v Grazu leta 1889. in za cerkev sv. Jakoba v Ljubljani l. 1897. Samo za trapistovski samostan v Marian-Hillu v Natalu (Južna Afrika) in za njih podružnice je vлил nad 40 zvonov. Kot posebnost naj omenim še zvon za otok Ceylon. Velike črpalne naprave je dobavil med drugim tudi smodnišnici v Kamniku in vodarni v bližini Ljubljane. Posebno značilno za tedanjo dobo so bile številne razstave, katere je morala prirejati tvrdka že zaradi dobrega glasu in ki so ji prinesle nad 30 najvišjih odlikovanj. L. 1892. mu je bilo dano praznovati 125-letni jubilej podjetja; ob tej priliki je bil izdan umetniško opremljen spis, delavstvo pa je bilo obdarjeno z bogatimi darili.

Tako je bilo neutrudno življenjsko delo Alberta S. kronano z bogatim uspehom in s ponosom je lahko zrl nazaj na svoje prizadevanje. Kar se tiče naposled njegovega delovanja v javnem življenju ljubljanskem, se je v teku časa udeleževal približno na istih častnih mestih kakor nekoč njegov oče, čeprav ne v toliki meri, ker so ga z ene strani zadrževala njegova podjetja, na drugi strani pa so se razmere v Ljubljani zelo izpremenile. S

prelomom stoletja se je umaknil, bil pa je zelo nesrečen: deset let pred smrtjo je oslepel. Umrl je l. 1917., star 84 let. Že l. januarja l. 1900. je predal tvrdko svojemu sinu

M a k s u Samassi, rojenemu l. 1862., s čimer začnem z zgodovino danes še živečega člana te rodbine. L. 1879. je maturiral na ljubljanski višji realki, prostovoljsko leto je odslužil pri domačem artilerijskem polku št. 12, potem je prakticiral v domači zvonarni, nakar se je l. 1881. vpisal na tehnično visoko šolo v Stuttgartu. Po študijah in potovanjih je l. 1886. vstopil v očetovo podjetje. L. 1892. mu je predal oče zvonarno, delal pa je tudi za armaturno tvornico. Posebno si je prizadeval za razširjenje vezi z mornarico, ki jih je njegov oče započel. Ta prizadevanja je pospeševalo dejstvo, da se je l. 1900. začela avstrijska vojna mornarica razvijati intenzivnejše. Seveda je bilo treba trdih bojov, preden se mu je posrečilo pobiti angleško industrijo, ki je doslej popolnoma prevladovala v avstrijskem ladjedelstvu. Ker so morale biti na bojnih ladjah vse armature iz brona, pri novih potniških ladjah pa se je v tem pogledu razvijala velika razkošnost, je imela tvrdka veliko dela. Največjo podporo je pri tem dobival od trgovinskega ministrstva, zlasti odkar je bil imenovan za industrijskega svetnika in je pripadal kot tak sekciji za plovbo. Tam je imel priliko, v kar največji meri zastopati koristi avstrijske industrije. Naročila od mornarice so se kopičila bolj in bolj ter ga kmalu prisilila, da je povečal tvornico. L. 1908. je sezidal poleg posebnega pisarniškega poslopja še novo kovinsko livarno, opremljeno z modernimi pomožnimi stroji za dnevno produkcijo 3000 kg; nabavil si je tudi livarno za železo, delavnice pa je povečal s prizidki. Nova livarna za kovine je bila takrat menda najmodernejša in ena izmed največjih v monarhiji. Zmogljivost se je tako znatno povečala in prevzel je lahko največja naročila, ki so bila vezana navadno na termine. Med svoje stalne odjemalce je štel odslej arzenal v Pulju, Lloydov arzenal in Stabilimento Technico v Trstu, ladjedelnice Cantiere Navale v Tržiču (Monfalcone) in Danubius na Reki, poleg tega pa še manjše ladjedelnice v Lušnju itd. Bilo je seveda naravno, da so stopili drugi tvorniški izdelki spričo mornariških dobav bolj in bolj v ozadje, vendar pa je posvečal zvonarni slej ko prej vso pozornost. Ko je umrl v Wiener-Neustadtu njegov glavni tekmeč Hilzer, se mu je ponudila prilika, da je lahko kupil tudi to njegovo zvonarno, ki je prešla l. 1908. v njegovo

posest, s čimer so se dobave razširile tudi na severni del države, zlasti na Galicijo in Bukovino. Kmalu zatem se mu je posrečilo s pogodbo ustaviti zvonarno v Linzu, ki je bila last stare, toda izumirajoče rodbine Guggovih.

2428 zvonov je izšlo iz obeh zvonarn z njegovim imenom, pri čemer pa je treba upoštevati, da v štirih letih svetovne vojne ni mogel vlti nobenega zvona. Največje skupine zvonov je dobavil za cerkev v Krki (Koroška), za mestno farno cerkev sv. Egidija v Celovcu in velike zvonove po 4104 kg za cerkev v Djakovem. Izdelovanje brizgaln je bilo treba počasi opustiti, ker se ni obneslo, medtem ko je izdelovanje svetilnikov in armatur ostalo pri starem. Za razstave ni imel veliko smisla, udeležil se je samo dveh: lovske razstave na Dunaju leta 1910. in v Buenos Airesu isto leto. Razstavil je zvonove in cerkveno orodje. Tako je prišla vojna in ž njo podesetorjenje vseh sil. Treba je bilo zgraditi torpedne čolne in podmornice na hitro roko, poleg tega je bilo treba armadi dobaviti vse polno kovinskih delov artilerijske municije. Čim dlje je trajala vojna, tem hujši in težji je bil boj za posameznega moža v delavnici; težavno iskanje sposobnih ljudi v koncentracijskih in ujetniških taborih je bilo po navadi brez uspeha. L. 1917. so bile zaloge kovin v monarhiji pošle, bronaste ladijske armature je bilo treba nadomestiti z jeklom, katerega pa ni mogla dobavljati nobena avstrijska jeklarna in je moral priskočiti na pomoč zaveznik. Od neke tvrdke v Bremnu je prejel jeklo za obdelovanje in izdelal je zadnjo serijo avstrijskih podmornic po risbah, ki mu jih je dala na razpolago nemška vojna mornarica. Štiri leta je trajalo mrzlično, živce uničujoče delo, čeprav je moral ustaviti obe zvonarni takoj izpočetka, kovinsko livarno pa med vojno, ker ni imel dovolj kovin. Po padcu Gorice so pač sem in tja pripeljali tovorni avtomobili na piavski fronti zaplenjeno kovino, zadoštovala pa je komaj za izdelavo nadomestnih delov za avtokolone. Z vohunstvom so izvedeli Italijani za delovanje njegove tvornice. Njej je bil namenjen napad iz zraka 18. II. l. 1916., kar se je razbralo iz papirjev letalca, ki so ga sestrelili v Vipavski dolini in kar je priznal tudi na Gradu internirani letalski kapetan. Bomba je poškodovala v Zvonarski ulici sosedno hišo. Od tega dne je imela tvornica stalno letalsko stražo. V to mrzlično dobo l. 1917. je prišel 150-letni jubilej podjetja. Proslavil ga je z izdajo slavnostnega spisa in z ustanovo humanitarnih nagrad za delavstvo. Komaj leto pozneje se je monarhija razsula, z njo pa tudi

delovanje njegove rodbine na Kranjskem. 190 let preje je skromno začel tu eden njegovih prednikov, že njegov vnuk je priporil podjetju konec 18. stoletja ugled in premoženje; vse 19., zlasti pa začetek 20. stoletja je pomenil za trdsko nepretrgan porast; trdka je dosegla evropski sloves. Ker je ta Samassa izšel iz socialne dobe, se je sprijaznil z novimi idejami, in takoj s prevzemom trdke l. 1900. je znižal delovno dobo od tedenskih 60 na 56¹/₂ ure pri nezmanjšanih mezdah. Nikdar pa se mu ni bilo treba tega kesati, šef in delavstvo je s tem le pridobilo, redka nesoglasja med lastnikom in delavstvom so se z zaupniki poravnala brez prepira in prevladovalo je staro, patriarhalno razmerje navzlic strogim zahtevkom, ki jih je imel glede vestnosti in pridnosti. Že njegov oče je ustanovil sklad za vdove in sirote delavcev, v katerega je on nadalje plačeval ter si v tem pridobil zvesto vdanost svojega delavstva. Imenovan je bil pozneje za komercialnega svetnika, tik pred vojno je bil poklican v sosvet državnih železnic, bil je več let član trgovske in obrtne zbornice v Ljubljani, nad 30 let član ravnateljstva Filharmonične družbe, naposled še tradicionalni vodja otroškega vrtca.

Ob koncu vojne se je bilo treba odločiti, ali naj ostane na Kranjskem, ali pa naj preloži sedež svojega podjetja v Wiener-Neustadt. Podoba je bila sledeča: Že mesece pred koncem vojne je iz-

vedel, da bodo ustanovili škofijsko zvonarno in da so bili na tistem zanj pridobljeni njegovi ljudje. Visoka konjunktura, ki je morala priti z zaključkom vojne, je bila torej zanj brez pomena. Dalje se mu je podrla tudi njegova kupčija z mornarico, saj so Trst, Pulj in Reka prešli v italijanske roke, potrebe jugoslovanske mornarice pa bi tega ne mogle nadomestiti. Ko je torej prejel od Jadranske banke kupno pogodbo, se je odločil in 1. februarja l. 1919. je prešlo vse njegovo posestvo v roke novoustanovljene delniške družbe »Strojne tovarne in livarne«, ki je kupila poleg tega še strojne tvornice Tönnies in Žabkar in ki je vse združila. Aprila meseca l. 1919. je začel obratovati zopet v neustadtski zvonarni. V naslednjih letih se je pričela bolj in bolj širiti nastopajoča kriza in on se je — utrujen — odločil, da preda podjetje svojemu sinu in da se umakne k počitku v stari domovini.

S tem je bila zaključena zgodovina te rodbine, v kolikor se tiče Kranjske in Ljubljane. Čeprav lahko ta pregled koristi samo lokalnemu zgodovinarju, je vendarle izpolnjen njegov namen: saj je rodbinska zgodovina vedno tudi zgodovina dežele in mesta. Zgodovina posameznika ne pomeni nič, v takem skupnem pregledu čez dvojne stoletij pa bo prinesla morda bodočim rodovom vendarle spoznanje, kako veliko vrednost ima tradicija, ki jo današnja generacija tako zelo zanika.

ITALIJANSKE PREDSTAVE V LJUBLJANI OD XVII. DO XIX. STOLETJA

DR. STANKO ŠKERLJ

(Nadaljevanje.)

Auerspergov dvorec je ostal dalje shajališče plemiške družbe,¹ in potomci Wolfa Engelberta so očitno dalje skrbeli za to, da svojim gostom nudijo izbrano zabavo z italijanskim gledališčem. Že mnogokrat je bila citirana vest, ki jo daje Janez Gregor Thalnitscher von Thalberg v svoji *Epitome chronologica*...² za leto 1700.: »Feriis

¹ I. Vrhovec, *D. wohllöbl. landesfürstl. Hauptstadt Laibach*, Ljubljana 1886; str. 141.

² Ljubljana 1714; str. 91. — Že prej, na str. 89, beleži kronist k letu 1695.: »Hoc loco non ommittendum, quod Histrio quidam, Italus natione, F.(rater) Rochus nuncupatus in theatri ludo ab Academica Labacensi juventute hoc anno solemnius solito exhibito, saltus invisos hacte-

Bachanalist. Drama Italicum in Aula Principum ab Auersperg, sala majori theatraliter exhibitum, maximum spectantium meruit applausum.« Da je treba tudi tu misliti na »dramma in musica«, melodramo ali opero, a ne na kako dramo v prozi, dokazujejo besede istega kronista v njegovih nemških analih: »Eodem (t. j. 1. marca 1700) ward

nus, cum stupore omnium exhibuerit.« Tudi v svojih nemško pisanih analih Janez Gregor Dolničar ne more pozabiti tega histrijona v samostanskem habitu: »Konec meseca (februarja) so igrali pri jezuitih, kjer je brat Rok plesal v splošno začudenje. Kaj takega se ne vidi kmalu v Evropi«. (Prevel V. Steska, na cit. mestu, str. 82.) Očitno ne gre za igralca ali pevca, temveč najbrž za akrobata, ki je našel zavetišče v samostanu.

Slavna dvorana v Knežjem dvorcu. (Po potresu)

auch ein welsche opera in Fürst Auerspergisch(em) Hoff praesentiert.«

Tudi naslednjega leta, 1701., predpust ni minil brez predstave pri Auerspergu. Toda kratka notica pri Thalnitscherju nam ne pove niti, ali gre za opero ali za dramo, niti, ali se je igralo italijanski ali nemški: »Wurde auch am feisten Dinstag in Fürst Auerspergisch(em) Hoff ein Comedi produziert.« — Leta 1705. zaznamuje kronist poroko hčerke edinke kneza Auersperga, ki se je vršila pred pustom z velikimi slovesnostmi in vesellicami; med drugim pravi: »Die Comoedien sind auch mit aller befrüdigung Vorgestellt zu sehen gewest.« A spet ne čujemo, kakšni igralci so to bili in kaj so igrali.

Vesti, ki so nam ohranjene o italijanskem gledališču v Ljubljani do prvih let XVIII. stoletja, so torej zelo skromne. Z gotovostjo doznavamo samo za predstavi iz l. 1660. in 1700. Da so vesti tako redke, temu je morda vzrok redkost prirediteljev: če bi jih bilo znatno več, bi bila morda še katera našla mesta v Thalnitscherjevi *Epitome* ali v njegovih analih. V javne arhive pa vesti o italijan-

skem gledališču v XVII. stoletju že zato niso prišle, ker je v glavnem gotovo imelo streho pri Auerspergih in zato ni bilo odvisno niti od podpore mesta, niti od podpore stanov. Toda v zvezi s tem vstaja pred nami drugo vprašanje, tako nujno vprav za to najstarejšo fazo italijanskih predstav v Ljubljani, da ga kaže takoj obravnavati.

Kdo je nastopal kot pevec in igralec v operah iz l. 1660. in 1700.? Za drugo izmed predstav ni v tem pogledu, kakor smo videli, nobenih podatkov. O prvi pa pravi Valvasor, da je bila »von etlichen Landschaffts-Bedienten ... praesentiret«. Da ti »Bediente« niso služinčad, je jasno; a tudi »landschaftliche Bedienstete«, kakor Radics (*Älteste Geschichte d. Laibacher Theaters, Blätter a. Krain*, str. 76, in tudi še v *Entwicklung ...*, str. 19) tolmači Valvasorjev izraz, mislim, da ne izraža točno pravega smisla. — V začetku X. knjige (str. 3 sl.) opisuje Valvasor upravo dežele Kranjske, našteva dostojanstva, urade in službe in jih deli na one, ki so odvisni direktno od deželnega kneza, in tiste, ki jih zasedajo po svoji izbiri deželni stanovi. Po vsej priliki misli Valvasor s svojimi kasnejšimi »Landschaffts-Bedienten« te stanovske nameščence, ali bolje: od stanov izvoljene funkcionarje.¹ Ti »uslužbenci« pa so bili po večini gospoda, plemiči; in kar je bilo drugih, so morali vsekakor biti zelo izobraženi in ugledni možje; to se vidi iz vsega Valvasorjevega teksta na navedenem mestu (a posebej prim. točko 8 na str. 5). V tem umevanju besede »Bediente« — da namreč pomeni visoke šarže v upravi — nas posebno potrjuje njena raba pri Valvasorju v sličnih zvezah.²

Ako je torej z onim izrazom mišljena odlična gospoda, kaj pomeni »praesentiret«: da so oni opero cesarju na čast priredili, aranžirali — ali da so v njej nastopili? Valvasorjev tekst govori v prilog drugemu tolmačenju: *prireditelj* svečanosti in zabav na Auerspergovem vrtu je mogel biti ali deželni glavar Auersperg sam, ali pa kvečjemu deželni stanovi v celoti, ne pa »nekateri stanovski

¹ Valvasor, c. m., str. 5, točka 13: »Ein *Registrator*, der das Archiv in Händen hat. Welches Amt jetzo Herr Marx von Perizhoff bedient.«

² Na primer knj. X, str. 380 — vprav opis cesarjevega obiska v Ljubljani —: »Diese Schiffe führten die Keyserl. und Ertzhertzogl. Kammerherren und hohen Bedienten, wie nicht weniger auch die Grossen deß Landes in ihrem Schos, ... nebenst Ihrer Keyserl. Maj. und Ertzhertzogl. Durchl. beyde Deren Ober-Hofmeister, wie auch Ihre hochgräffl. Excell. der Herr Landshauptmann und etlich wenig andere der fürnehmsten Hof-Bedienten, welche Ihre Maj. dißmal vor andren bey sich leiden mogten.«

funkcionarji» (... Comedie, ... von *etlichen* Landschaffts-Bedienten *allda praesentiret* ...). Valvasorjeve besede »allda praesentiret ward« točno podajajo Churelichzeve: »e, li, fù rapresentata una ... Comedia ...«; in *rappresentare* ne more pomeniti drugega kot »predstavljati«. Pasažo pri Valvasorju je treba torej tako razumeti, da so v italijanski melodrami l. 1660. nastopili diletanti iz najuglednejše ljubljanske, oziroma kranjske družbe. Ali so dovolj znali italijanski? To ni neverjetno, ako pomislimo na dolgo vrsto italijanskih imen med kranjskim plemstvom in med ljubljanskim meščanstvom v Valvasorjevi dobi in na mnogoštevilno mladež, ki je posečala Italijo in njene univerze. Na vsak način nastopajoči gospodi ni bilo težko znati bolje italijanski, nego so znali njihovi poslušalci. Bolj kočljivo je moralo biti vprašanje petja v melodrami. Toda navdušeni diletantje navadno niso preskrupulozni v pogledu svoje tehnične priprave. Razen tega so si oni iz l. 1660. za kako pevsko težjo ulogo morda preskrbeli pomoč poklicnega gledališkega igralca, podobno kakor so njihovi potomci dobrih sto let kasneje — o tem nas obvešča gori citirano Zoisovo pismo Casanovi — po potrebi pritegnili v svoj krog gledališkega strokovnjaka.

Mislim, da moramo torej v uprizoritvi iz leta 1660. videti v bistvu diletantsko predstavo¹ in da prva nedvomno ugotovljena pojava italijanske opere pri nas ne pomeni neobhodno, da so se istočasno pojavili v Ljubljani tudi italijanski igralci. Glede predstave iz l. 1700., ki se je tudi vršila v Knežjem dvorcu, pa ostaja vprašanje odprto: morda so spet nastopili plemiški diletanti, lahko pa tudi, da je knez najel kako italijansko družino »operistov«, ki je bila na potu skoz Ljubljano. Vsekakor nam je misliti na prireditev za povab-

¹ Thalnitscherjeva poročila v analih o predpustnih zabavah ljubljanskega plemstva, vsakoletnih vožnjah na saneh — nekakšnem »korzu«, sorodnem po svojem značaju poletnim vožnjam po Ljubljani — in maškaradah izzivajo sum, da so te zabave včasih navzemale obliko dramatičnih prizorov. Zlasti zanimiva je opazka o predpustu leta 1700.: »(1 Martij.) Faschings Sontag abermahl Schlüttenfuhr in mascora prästentiert ein bauern Hochzeit«; plemiška družba na saneh je torej v maskah predstavljala kmetško svatbo. Pod vtisom te jasne notice dobe tudi neke druge, nedoločne, svoj poseben pomen: februar 1669 — »Der Adel erlustigte sich mit extra Schönen Schlittfuhren. Wird auch ein schone Comödi produciert.« Januar 1698 — »Faschingszeith mit extra frölicheiten hohen, Und niedern Standts, als Festi- (nejasno pisano), Balleten, Und Comedien zugebracht worden.« Povsem izključeno seveda ni, da se te zadnje opazke vendarle nanašajo na gostovanje poklicnih igralcev, ki so pred pustom zabavali visoko in nizko v Ljubljani. — Na koncu je vredno omeniti še »glasbeno predstavo« — izraz je g.

WOLFGANGO ENGHELBERTO DEL S.R.I.
CONTE D' AVERSPERG ET GOTHSCHEE. SIG.
IN SCHÖN: ET SEISENBERG CAMMARIERE MAGGIORE
ET MARRSCIALO MAGGIORE HEREDITARIO DEL DVCATO
DI CARNIOLIA ET DELLA MARCA DISCHIAVONIA CONSIGLIERE DI
STATO AT TUALE DI S.M.C. PRESIDENTE DELLI DEPUTATI ET
SYPPREMO CAPITANEO DEL DVCATO DI CARNIOLIA -
A. Ploem deli

Wolf Engelbert Turjaški

ljene goste, ne dostopno širokemu občinstvu. To velja tudi za predstave l. 1701. in 1705., o katerih ne vemo, niti kaj so igrali, niti v katerem jeziku;

V. Steske — ki se je vršila spomladi l. 1700 v zasebni hiši ustanovitelja Akademije Philo-Harmonicorum: »Item ein Actus Acad(emicus) in des H(ern) Höffers Haus am rain (na Bregu) der H(ern) Musicorum präsentirt.« — Opombi 1. na strani 99. prejšnje številke *Kronike* bi bilo dodati, da omenja diletantske predstave v drugi polovici XVIII. stol. tudi Radics, *Alte Häuser*, III, str. 17, in zlasti *Entw. d. d. Bühnenwes.*, str. 54 in 58: l. 1787. so dali gojenci kadetnice (»Erziehungsknaben«) domačega kranjskega polka, a l. 1790. plemiški ljubitelji gledališča po več predstav v korist ljubljanskih ubožcev. Najzanimivejša pa je vest, ki jo R. črpa z nekega v Ljubljani tiskanega lista (Druckblatt) iz l. 1773. (v Radicsevem času hranjenega v Muzeju), da namreč »am 4. des Weinmonates Einige vom hiesigen Adelstande zu Ehren des Landeshauptmannes Seiner Exzellenz des Reichsgrafen Vinzenz Ursini und Rosenberg eine »Komödie«, die von einer Ode an den Gefeierten eingeleitet war, zur Darstellung brachten.« Ni izključeno, da je ta predstava, ki se je vršila v stanovskem gledališču, tista, ki jo omenja Zois v pismu Casanovi.

Janez Gregor Thalnitzscher

toda v zvezi z drugo — o priliki poroke knezove hčere — čujemo, da je bilo na obed povabljeno 130 oseb.

Skoro nato pa se pojavljajo arhivski podatki, ki dokumentirajo važen nov moment v zgodovini italijanskega gledališča pri nas: namesto diletantskih prireditelj, namenjenih ozkemu krogu aristokratskih gostov, ugledamo v Ljubljani italijanske družine poklicnih igralcev, ki prirejajo, enako kakor nemški komedijanti, serije predstav v javnih, širokemu občinstvu pristopnih lokalih. Poudarjam: v začetku XVIII. stoletja naletimo na dokumentarne podatke o tem — moment sam je nastopil morda že prej, a mi ga pač na podlagi dosedanjega gradiva ne moremo ugotoviti. Podatki, o katerih govorimo, vrh tega vsaj nekoliko polnijo široko vrzel, ki so jo puščale v seriji zabeleženih italijanskih predstav v Ljubljani med l. 1700. in 1740. vse dosedanje (meni znane) razprave, ki se bavijo s tem predmetom.¹ Zdaj torej čujemo o italijanskih gostovanjih v letih 1709. in 1733.

Thalnitzscherjevi anali poročajo o februarju 1709: »Diesen Fasching war nebst andern Lustbarkeiten täglich am Rathaus ein welische Comedi präsentiert. Wobey sich fast alzeit d(er) Fürst v(on) Portia zu gegen gefunden.« In v Magistratnem arhivu nam računski knjiga o prejemkih (Empfangbuch) za l. 1709. potrjuje to vest; na fol. 41 r. — pod nadpisom »Standtgeld«, ne pod »Extraordinari Empfang« oziroma »Extraordinari Gefühl« (prim. Kidrič, *Dram. predstave v Ljubljani...*, § 6.) — stoji, vrinjeno med zabeležbe 25. januarja in 5. maja, tole: »Von denen Come-

dianten Eingbracht per 3. Wochen à ...« (težko čitljivo, a vsota znaša:) — fl. 7 Kr. 6 (Pf.) 2 (Viertel). To je torej prva zanesljiva vest o italijanski gledališki družbi v Ljubljani. Igrala je vsaj tri tedne v mestni hiši — in to v stari, saj je nova postavljena šele 1718.² Predstave niso mogle biti preslabe, če je bil knez Porzia stalen gost pri njih. Kaj so igrali — ali opero, ali dramo brez muzike (v tem slučaju pač *commedia dell'arte*) —, o tem nimamo pojma.

Še bolj fragmentarno je ono, kar vemo o bivanju italijanskih »operistov« pri nas leta 1733. V stolni mrliški knjigi³ stoji, da je 31. januarja 1733 umrla »Virgo Barbara Biankin Genuensis, provisa omnibus Sacramentis añ. 21 aetatis suae, dum cantatrices Labacum vocatae fuerunt ad exercenda opera in domo provinciali, inter quas illa prima fuit«. Iz tega povzemamo, da se je predpustom l. 1733. v Ljubljani nahajala italijanska gledališka družba, ki je v stanovski palači (»lontovžu«) izvajala opere; Barbara Bianchi — zdi se mi verjetnejše, da je zabeleženo ime »Biankin« na tedanji nemški način stvorjena ženska oblika imena Bianchi, a ne ljubljanski refleks imena Bianchin(i) —, po rojstvu iz Genove, ki je tako mlada v Ljubljani završila svojo karijero in življenje, je bila po vsej priliki primadona družbe.

Zatem je treba za vsak slučaj omeniti, da je l. 1738. o sv. Filipa in Jakoba sejmu plačal »komedijant«, ki mu beležka v magistratni »knjigi prejemkov« (Empfangbuch 1738), fol. 50 r., ne označuje narodnosti in ki bi potemtakem lahko bil tudi vodja kake italijanske trupe, 6 forintov nemške veljave kot pristojbino za »Comedi Hauß«, to je: za gledališko dvorano na rotovžu. Istotako je glede narodnosti igralcev nedoločna beležka za naslednje leto: Empfangbuch 1739, fol. 50 v.: »Ein Comediant (to je seveda vodja družine) Bezalt von 11. am Rathauß in Comedi Hauß gehaltenen Schau Spill a 1 fl. T. W. mit fl. 11«. (V dvajsetih in tridesetih letih osemnajstega veka se je tudi sicer večkrat igralo na rotovžu, toda to so bile deklarirano nemške igralske družbe, kakor je videti iz zapiskov v mestnih računskih knjigah; prim. Radics, *Alte Häuser...*, II, str. 13–19; in Kidrič, *Dramatske predstave...*, § 6.)

¹ Tudi moja lanska, priobčena v *Mélanges Hauvette*; prim. str. 3 separatnega odtisa.

² Tudi v jeseni tega leta (1709) so gostovali v mestni hiši »komedijanti«, kakor beleži A. Dimitz, *Die deutschen Comödianten in Laibach* (v *Mittheil. d. histor. Vereins*, 1863; str. 60), s pozivom na akte kranjskega vicedom-

skega arhiva (sedaj v Narodnem muzeju); prim. Kidrič, c. d., § 8. A to so bili po vsej priliki Nemci.

³ Za to dragoceno vest — in za dve slični, ki jih bom uporabil nižje doli — se najpristrčnejše zahvaljujem gosp. župniku Ivanu Vrhovniku, ki mi je nadvse ljubeznivo pomogel s svojimi izpiski iz ljubljanskih farnih matic.

S tem prihajamo do letnice 1740., ki predstavlja nekakšen mejnik v razvoju italijanskih gledaliških gostovanj v Ljubljani. Z družbo Angela Mingottija, ki se tega leta pojavlja pri nas, stopa italijansko gledališče iz svoje dotedanje anonimnosti: mesto neznanih družin z neimenovanimi impresariji in nezabeleženim repertoarjem zavzema zdaj ugledna družba, ki tudi v Ljubljani daje izbran program resnih melodram najboljših sodobnih avtorjev, pesnika Metastasija in skladatelja Hasseja.

O tej družbi in njenem gostovanju v Ljubljani imamo razmeroma mnogo vesti, ohranjenih v Mestnem arhivu, v Stanovskem arhivu (oziroma v Peritzhoffenovih ekscerptih *Carnioliae Pragmatica*), v mrliški knjigi šentpeterske fare in — največ — v libretih melodram, ki so se v Ljubljani uprizarjale. Gostovanje se je vršilo v dvorani deželne hiše pred pustom, to je v januarju in februarju, 1740. leta. Predpust je omenjen na naslovnem listu ljubljanskih libretov, a točnejše podatke dajejo arhivski viri. V »knjigi prejemkov« ljubljanskega magistrata za l. 1740. je zabeleženo na fol. 49 r., da je »gospod Angelo Mingotti, operni impresario, plačal najemnino za »oficirsko hišo« na Poljanah¹ za meseca januar in februar po dogovoru s 30 forinti«. Očividno je družba stanovala v omenjeni mestni stavbi na Poljanah; to potrjuje zabeležba v šentpeterski mrliški knjigi, IV, 303²: »29. 2. 1740 † Domicella Anna Negri Cantatrix ex Superiori pöland«. Časovno se s temi podatki docela ujema tudi vest, ki jo daje Peritzhoffen, *Carnioliae Pragmatica*, II, 46, št. 461: »Unter 26.ten Februarij 1740. in der Conferenz wird ein Memorial proponirt des Angelo Mingotti Impressarij...«, v katerem podjetnik — najbrže ob zaključku svojega gostovanja — prosi stanove za podporo³.

V dvorani v Lontovžu so stanovi uredili operni družbi oder na svoje stroške, »welches ein Zimmliches gekostet« — kakor stoji pri Peritzhoffenu. Povrh tega so pa podjetnikovi gori omenjeni prošnji toliko ustregli, da so mu po gostovanju naklonili še 300 forintov podpore v gotovini. To dokazuje, da je Mingottijeva družina zadovoljila ljubljansko plemiško publiko. Saj se tudi sicer to

J. Hasse

gostovanje — z onim vred, ki ga je dala v Ljubljani dve leti kasneje družina Pietra Mingottija — odlikuje od drugih italijanskih (in nemških) nastopov ne samo starejše, temveč tudi kasnejše dobe po nekem posebnem sijaju priprav in opreme. Niti eden kasnejših ljubljanskih libretov ni tako skrbno, skoraj bi rekli luksuzno, izdan kot teksti oper *Artaserse* (1740), *Rosmira* (1740) in *Demetrio* (1742), tiskani pri A. F. Reichhardt u v veliki osmerki, z velikimi črkami in mnogimi tipografskimi okraski⁴. To ne brani, da ne bi bilo v italijanskem tekstu mnogo pravopisnih, v nemškem pa mnogo gramatičnih napak. Libreti so namreč izdani dvojezično. V *Rosmiri* sledi vsaki strani italijanskega teksta ustrezajoči del nemškega prevoda, a v *Artasersu* se nemški tekst v celoti dodaja, za celotnim italijanskim, v drugi polovici knjižice; nekateri nemški prevodi arij stoje celo skupaj prav na koncu, iztrgani iz ostalega nemškega besedila. — Ljubljansko gostovanje l. 1740. je pričelo z *Artasersom*, ker se v posvetilu *Rosmire* tá izrecno omenja kot druga od izvajanih melodram (»das anderte Sing-Gespräch«). Tretji libreto za sezono 1740, prav tako tiskan pri Reichhardt u, nam ni ohranjen — ali se vsaj doslej ni našel —, a zabeležen je v nekem v Muzeju shranjenem katalogu, ki se najbrže nanaša na knjižnico nadškofa Brigida: *Pimpinon e Veropetta in Terme musicali*.

Artaserse in *Rosmira* sta bili operi slovečega skladatelja Hasseja; pri *Pimpinonu* beležka v Brigidovem katalogu ne omenja ne avtorja teksta, ne skladatelja; prav verjetno je, da gre za »inter-

¹ Radics, *Alte Häuser*, II, str. 19, komentira: »städtisches Einquartierungshaus«; prim. Vrhovec, *Hauptstadt Laibach*, str. 178 sl., kjer se citirajo tudi fascikli Mestnega arhiva, ki govorijo o tej zgradbi.

² Tudi ta podatek mi je ljubeznivo sporočil g. župnik Vrhovnik.

³ Peritzhoffenova vest je že večkrat zabeležena — prim. Radics, *Entw. d. deutschen Bühnenwes.*, str. 36 sl.; Kidrič,

Dramatske predstave..., str. 113; pri Radicsu je na citiranem mestu tudi njena podrobna vsebina navedena.

⁴ V celoti je ta izdaja povsem podobna libretu melodrame *L' Arsace*, tiskanemu l. 1737. v Gradcu (pri Widmanstadovih dedičih) za predstave, ki jih je v tem mestu dajala družina Angela Mingottija. (Primerki tega libreto hrani Semeniška knjižnica v Ljubljani.)

Metastasio, *Artaserse*, I. dejanje, 11. prizor.
(Risal G. Gobbi, urezal G. Zullani)

mezzo«, to je za krajše muzikalno - dramatično delo lažjega značaja, kakršna so se prav pogosto dajala med akti resnih oper. Neki intermezzo z naslovom *Pimpinon*, čegar tekst je napisal Fr. Silvani, muziko pa Gius. Maria Buini, se je l. 1725. uprizarjal med opero *Gli sdegni cangiati in amore*, v beneškem gledališču S. Moisè¹; morda je to isti, ki ga je pela Mingottijeva družina v Ljubljani.

O *Artasersu* in o njegovem slovečem pesniku ni treba tukaj izgubljati mnogo besed. Pietro Metastasio (rojen 1698. l. v Rimu), ki je požel prve laborike v Napolju in v drugih mestih Italije, potem pa bil od 1730 do svoje smrti (1782) »poeta cesareo«, »cesarski pesnik«, na dunajskem dvoru,

poznan in priznan po vsej Evropi, je dosegel svojo slavo predvsem s svojimi melodramami, »dramami za muziko«. A z druge strani se ima tudi melodrama, ki je kot književna vrsta v drugi polovici XVII. stoletja zelo propadla in se šele po reformističnih prizadevanjih beneškega pesnika in literata Apostola Zena spet pričela dvigati, zahvaliti za svoj resnično lep razcvet v XVIII. stoletju Pietru Metastasiu. S tem, da jo je približal klasični tragediji, antični in francoski, a zlasti s tem, da je v njo zanesel plemenitejšo estetično občutje in nekaj res pesniškega, čeprav ne posebno globokega duha, jo je tako dvignil, da se je lahko uveljavila tudi kot tekst brez muzike, a da je, razume se, obenem mogla poslužiti kot tekst za najboljšo operno muziko resnih kompozitov svoje dobe. Res je, da niti ta doba — čas sentimentalne »Arkadije« —, niti naš pesnik nista bila sposobna, da ustvarita pravo tragedijo; a nihče ni bil bolj zmožen kot on s svojo fino muzikalnostjo, da soustvarja dobro opero; in nekatera Metastasijeva dela bodo za vedno ohranila, ali v celoti ali vsaj v posameznih prizorih in vloženi pesmih, tudi svojo literarno vrednost, ki je posebno znatna v oblikovnem — jezikovnem in prozodičnem — pogledu. In ako se ozremo na popolno vrsto v Ljubljani igranih italijanskih komadov — kolikor smo jih do danes ugotovili —, moramo reči, da se z ljubljanskih odrov nikdar ni čul čistejši, prijetnejši italijanski jezik kakor takrat, ko so se igrale Metastasijeve melodrame.

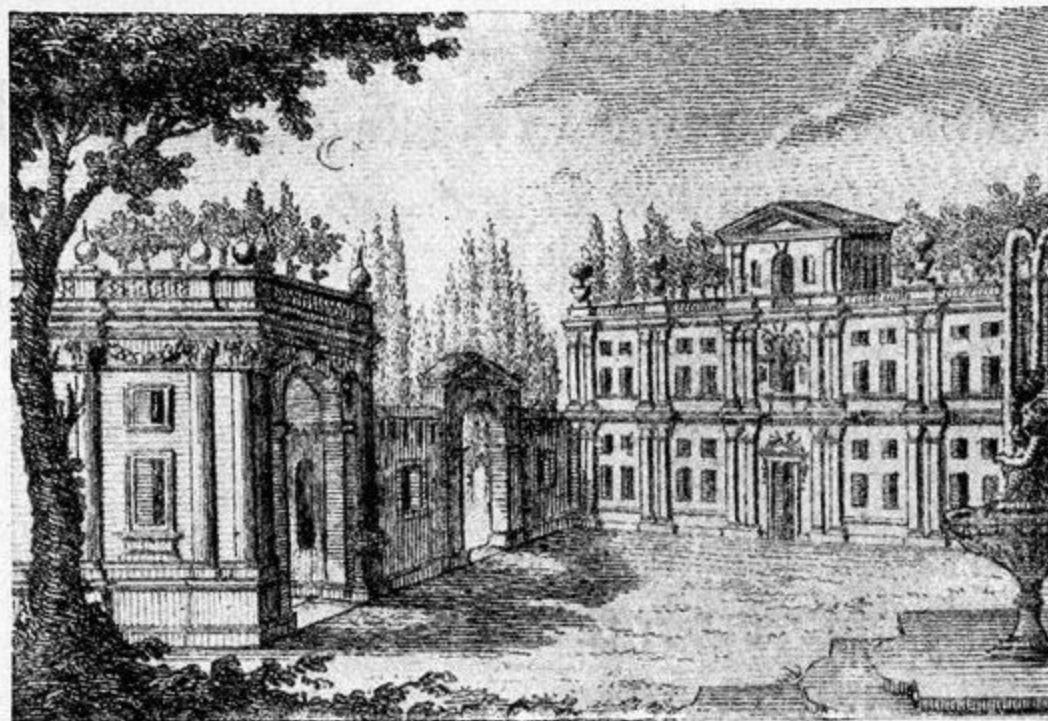
Artaserse je eno izmed posebno znanih del Metastasijevih. Prvič je bil igran 1730. l. v Rimu z muziko skladatelja Vincija; že istega leta pa tudi v Benetkah, in to vprav s Hassejevo muziko, s katero so ga tri leta kasneje čuli v Londonu, a deset let kasneje v Ljubljani. Snov je vzeta iz antike in obdelana na podlagi sporočila rimskega zgodovinarja Justina. Vsebina treh aktov je palačna revolucija na perzijskem dvoru, komplicirana in začinjena s plemenito požrtvovalnostjo upornikovega nedolžnega sina in navzkrižno ljubeznijo kraljeviča Artakserksa in hčere upornega poveljnika telesne straže ter upornikovega sina in Artakserksove sestre. Zaplet se na koncu netragično razvozlja.

Vsebino druge melodrame iz gostovanja leta 1740., *Rosmire*, nameravamo tem manj pripovedovati, ker se z njo že Radics bavi v svoji *Entwickl. d. d. Bühnenwes.*, str. 39 sl. Toda nekaj drugega nam zadaje brige: Kot pesnik tudi te »trama (sic!) per

¹ Taddeo Wiel, *I teatri musicali veneziani del Settecento*, Benetke, 1897; str. 78.

musica» (v nemškem tekstu: »musicalisches Schauspiel«) se v ljubljanskem libretu navaja Metastasio; toda v veliki in dobri beneški izdaji Metastasijskih del iz l. 1781—83 (v 16 zvez., pri A. Zatti) in v dolgem, podrobnem seznamu vseh Metastasijskih del, ki ga daje E. Portal v svoji monografiji o *Arcadiji* (Palermo, R. Sandron, b. l.; *Collezione Settecentesca*), zaman iščemo *Rosmiro*. Znano je dejstvo, da operni libreti XVIII. stoletja niso posebno skrupulozni v navajanju avtorjev — tudi mi bomo v okviru našega članka še imeli priliko ugotoviti drugo sumnjo te vrste. Toda s književnimi sredstvi, ki so nam na razpolago, ne moremo v tem trenutku ugotoviti, ali so omenjeni sezname Metastasijskih del nepopolni, ali ljubljanski libreto — kar je verjetnejše — neupravičeno, v reklamne svrhe, pripisuje *Rosmiro* pesniku privlačnega imena.

Muzikalni avtor obeh l. 1740. v Ljubljani igranih melodram je J. A. Hasse, v Italiji imenovan »il Sassone«, »Saksonec«, čeprav je bil doma iz okolice Hamburga, kjer je bil rojen l. 1699. Po svojem muzikalnem razvoju in delu pripada manj Nemčiji nego Italiji, točneje: kasnejši napoljski operni šoli. Ljubljanska libreta navajata na naslovni strani, da je bil kapelnik Nj. Veličanstva poljskega kralja in saškega volilnega kneza, a tudi kapelnik *Zavetišča neozdravljivih* v Benetkah.¹ Slavil je triume v Italiji in v Dresdenu; l. 1733. je bil povabljen v London, kjer je uprizoril vprav *Artasera*; kasneje je žel uspehe v Parizu in na Dunaju; a vedno se je vračal v Italijo, kjer je — l. 1783. v Benetkah — tudi umrl. Riemannov *Musiklexikon* označuje Hasseja kot »najbolj kultiviranega in najfinejšega predstavitelja kasno-napoljske opere« in vobče kot »enega najplodovi-

Metastasio, *Artaserse*, scenarija I. dejanja.
(Risal in urezal C. Dall'Acqua)

tejših in najvplivnejših skladateljev XVIII. stoletja«.

Repertoar Mingottijeve družine s svojimi avtorji tekstov in muzike bi bil torej v čast najboljšim odrom Evrope. Kakšna je bila družina sama? Mislim, da jo smemo smatrati za nadpovprečen ansambl;² o njenih pozitivnih kakovostih in ugledu ne pričajo samo resni repertoar, solidna oprema libretov in pozornost, ki jim jo izkazujejo kranjski deželni stanovi, marveč še neki drugi momenti. Imamo vesti o tem, da sta družbi Angela in Pietra Mingottija skoz več let želi vse priznanje graške publike,³ a vsaj o Pietrovem podjetju vemo, da se je znalo uveljaviti tudi drugod po Evropi, kakor bomo kmalu videli.⁴ Za sedaj je pa važnejše ugotoviti, da družina Angela Mingottija tudi 1740. l. ni bila sestavljena od zgolj neznanih članov oziroma članic. Marijana Pirker sicer tega leta ne sodeluje več v nji — morda je prešla naravnost v Pietrovo družbo.

tudi bil v zvezah z opero, in »ki bi si bil« — po Gozzijevih besedah — »rajši dal uzeti oko nego knjigo«.

³ Prim. Radics, *Entw. d. d. Bühnnewes.*, str. 41, ki se sklicuje na razpravo F. Bischoffa, *Zur Geschichte des Theaters in Graz* (separatni odtis); in H. Pirchegger, *Geschichte der Steiermark 1740—1919* (Graz-Wien-Leipzig, 1932), zv. III., sešitek 5. Tudi iz posvetila opere *L' Arsace*, ki jo je dajal Angelo Mingotti v Gradcu l. 1737., je razvidno, da je štajerska deželna gosposka to družbo podpirala.

⁴ Da sta si bili obe podjetji blizu, a Angelo in Pietro najbrže v sorodu, da se torej sme s kvalitet ene družbe do gotove mere sklepati na kakovost druge, se nam zdi zelo verjetno; med drugim nas o tem prepričuje tudi dejstvo, da je prilično znana pevka Marijana Pirker l. 1737. v Gradcu med člani Angelove skupine — kakor je razvidno iz libreta opere *L' Arsace* —, l. 1742. v Ljubljani pa primadona Pietrove.

(Dalje prihodnjič)

¹ »Maestro del Pio Ospital dell' Incurabili in Venezia«. — Kakor znano so se najznamenitejše stare glasbene šole v Italiji razvile v otroških zavetiščih, kjer se je muzikalno nadarjena deca poučevala v glasbi. V Napolju se je tako zavetišče imenovalo »conservatorio« — ta naziv je sčasoma postal naslov višjih glasbenih zavodov po vsem svetu —, v Benetkah pa »ospedale«; eden izmed štirih glasovitih beneških »ospedalov«, na katerih so delovali znameniti mojstri, je bil omenjeni *Ospedale degli Incurabili*.

² Ni nam znano, iz kakšnih virov je Radics dognal svojo trditev (v *Entw. d. d. Bühnnewes.*, str. 36), da je bila Mingottijeva operna družba »v svojem času ena najboljših in najslavnejših v Benetkah«; vsekakor to ni izključeno. — Za vsak slučaj omenjam še, da se v nekem pismu znanega beneškega književnika Gaspara Gozzija, od 4. januarja 1752., navaja neki Mingotto (sic! »certo Mingotto«), ki se je bavil z izdajanjem libretov in je torej

NAJSTAREJŠE LJUBLJANSKE INDUSTRIJE

DR. RUDOLF ANDREJKA

(Nadaljevanje.)

Poleg predilnice se je ustanovila l. 1848. mehanična tkalnica s 150 statvami, ki so se l. 1853. pomnožile na 200, l. 1870. pa na 240.

Zaposlenih je bilo v obeh tvornicah l. 1848.: 316, l. 1853.: 400, l. 1860.: 360, l. 1875.: 366, l. 1880.: 357 delavcev, med njimi mnogo žensk in tudi otrok.

Tvorniški obrat sta oskrbovala dva parna stroja z 80 (od l. 1880. s 115) in 60 K. S., ki so ju spočetka kurili s šoto (60—70.000 centov na leto).

Tvornici sta izdelovali l. 1860. iz 4200 centov surove volne 3300 centov prediva, na tkaninah pa 30.000 kosov na leto v vrednosti 410.000 fl.

Tu je potrebno, da se malo natančneje seznanimo z osebnostjo *Viljema Moline-ja*. Bil je za tisti čas brez dvoma najznamenitejši industrijalec v Ljubljani in na Slovenskem sploh. Poleg predilnice in tkalnice v Kolodvorski ulici je bil (prim. t. 5 te razprave) l. 1828. ustanovil cukrarno na Poljanskem nasipu in vodil obe veliki podjetji dolgo vrsto let. Ž njimi je dal zaslužka čez 600 delavcem in uradnikom in zagotovil, če prištejemo še njih rodbine, obstoj okoli 1000 ljudem, torej 7% tedanjega ljubljanskega prebivalstva! Tvornici, ki jih je ustanovil, sta bili tja do l. 1870. edini res veliki industrijski podjetji v Ljubljani.

Viljem (William) Moline, rojen dne 4. februarja 1793 v Londonu, je bil tretji sin veletrgovca *Sparksa Molineja* in negove žene Rebeke Gulson. V naše kraje je prišel že l. 1820. in sicer najprvo na *Reko*, kjer je izdeloval sprva strojilni ekstrakt iz hrastovega lubja in ga pošiljal v Anglijo, kjer so imeli njegovi sorodniki veliko usnjarno. Pozneje je na Reki ustanovil (1830) cukrarno in pivovarno; l. 1825. ustanovljeno *papirnico na Sušaku* pa je l. 1828. prodal tvrdki *Christian Meynier* in *N. Crafton Smith*, ki se je raz-

vila v eno največjih tedanjih papirnih industrij monarhije in še danes prospeva.

V Ljubljani se je Viljem Moline naselil po zgraditvi cukrarne (1830). V tej cukrarni je bil tehnični vodja čistilnega obrata njegov nečak *Frank Moline* (sin bankirja Roberta Moline in Marije Prichard), ki se je dne 20. oktobra 1852 pri Sv. Petru poročil z Emo Kranz, hčerko ravnatelja cukrarne Karla Kranza. Imel je mnogo otrok in odšel l. 1863. v Bristol, kjer je prevzel vodstvo neke cukrarne.

V upravi predilnice in tkalnice v Kolodvorski ulici št. 149 je Viljema Molineja podpiral njegov nečak *David Moline*, ki je bil drugi lastnik tvrdke W. & D. Moline. David Moline, r. 11. avgusta 1814 v Londonu kot sin Viljemovega brata Edvarda Molineja in Hefzibe Wright, se je dne 25. julija 1843 pri Frančiškanih v Ljubljani poročil s Slovenko Jerico Podbojevo, zalo hčerko žitnega trgovca in gostilničarja Jakoba Podboja in Mete roj. Komarjeve.¹ Iz tega zakona so se mu rodili sin *John*, ki je postal avstrijski častnik in se udeležil vojne l. 1866. in dve hčerki, od katerih je mlajša Jerica Hermina v mladih letih umrla, starejša *Lidija Isabela*, r. l. 1847., pa se je l. 1870. poročila na Angleško z Bernardom Woodsom ter živi še danes v Angliji. David Moline je okolu 1863 z Viljemom vred zapustil Ljubljano. Viljem, ki se je bil medtem okolu l. 1846. poročil s svojo sestrčno Mary Jano, se je z ženo in sinom Viljemom (r. 1847.) vrnil v Anglijo, kjer je l. 1878. v Bristolu umrl, David Moline pa si je z ženo Jerico nakupil posestvo blizu Maribora in tam umrl l. 1864.²

Odhod Molinejevih je deloma v zvezi s požarom ljubljanske cukrarne (1858), deloma pa tudi s spremembami, ki so se l. 1863. vršile v ustroju privil. predilnice in tkalnice. Konec l. 1863. je namreč prevzela ljubljansko predilnico tržaška delniška družba pod tvrdko »C. kr. privil. predilnica bombaža in tkalnica« (I. r. priv. filatura e tessitura di Lubiana), z osnovno glavnico 300.000 fl. (300 delnic po 1000 fl.), pri kateri so bili še udeleženi Viljem Moline, Jakob Konov in Henrik Lang, vsak s 60 delnicami. (Trg. reg. 12/1 z dne 3. oktobra 1863). Pozneje so k družbi še pristopili Tržačani Peter Giovanni Scaramangá (1878), Angelo Macerata (1883), Peter vitez Galatti

Viljem Moline

David Moline

¹ O Podbojevih in zlasti o Jerici Podbojevi prim. Staroslav, *Gostilne v stari Ljubljani* 1926, s. 31—32.

² Zanimivo je, da je 18 let pozneje *Charles Moline*, brat Davida Molineja, ustanovil v Tržiču veliko tvornico za lepenko, prvo na Kranjskem, ki jo danes vodi njegov nečak, g. Ernest Schallgruber. Njemu se zahvaljujemo za večino rodbinskih podatkov in za sliko Viljema in Davida Molineja, ki jih je naklonil »Kroniki« Viljemov še živeči sin, g. Viljem Moline v Londonu.

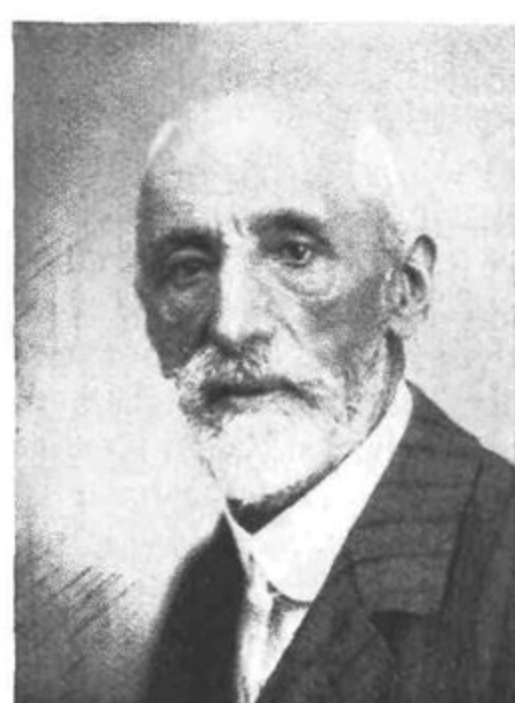
Ivan Klein

Ignacij Kleinmayr

Fedor Bamberg

Otfmar Bamberg

(1898), Giovanni (pozneje John) vitez Scaramangá pl. Altomonte (1905), Avgust Cavallar in drugi.

Ta predilnica je obratovala, toda vedno šibkeje, do l. 1910. Leta 1911. pa so jo opustili in jo l. 1913. začeli podirati. Po vojni se je poslopje docela podrlo. Na njegovem mestu je sezidala Južna železnica svojo palačo »Ljubljanski dvor«, v Pražakovi ulici pa trinadstropno stanovanjsko hišo za železniške uradnike. Tudi ostalo stavbišče nekdanje predilnice je domala vse zazidano — proti Masarykovi cesti s hotelom »Metropolom« in palačo »Grafike«, proti Miklošičevi cesti pa s stanovanjsko palačo Pokojninskega zavoda in poslopjem »Prometnega zavoda za premog«. Zadnji ostanki nekdanjih tkalniških delavnic v dvorišnih prostorih ob Miklošičevi cesti so danes deloma predelani v avtomobilske garaže.

7. Zelo stari so tudi nekateri *tiskarski obrti* v Ljubljani, ki so se pozneje razvili v *tiskarske industrije*. Izmed njih omenimo le tiste, ki so bili ustanovljeni pred l. 1830.

a) *Tiskarna Eger — Klein in Kovač — Učiteljska tiskarna*. Okoli l. 1760. je prišel Friderik Eger (tudi Egger) v Ljubljano, se poročil l. 1765. z vdovo tiskarja Janeza Jurija Heptnerja, Marijo Terezijo, roj. de Gersoni ter prevzel tiskarno, ki je bila *tedaj edina v Ljubljani*. Njegov sin Janez Leopold se je l. 1800. poročil z vdovo Regino Degotardi, lastnico bivše Merkove tiskarne (landschaftliche Buchdruckerei). Po njegovi smrti (16. aprila 1829) je vodila njegova tretja soproga Rozalija podjetje sprva sama, potem s sinom Francetom Ksaverjem. V tiskarni, opremljeni z dvema Siglovima brzotiskalnicama in eno ročno, se je tiskal deželno vladni list, pozneje tudi deželni zakonik za Kranjsko. Po Rozalijini smrti (23. V. 1871) je prešla tiskarna, ki se je vodila do l. 1871. pod firmo »Rozalija Eger in sin«, v last Leopoldine Eger, hčerke Janeza Leopolda Egerja iz 2. zakona (obrtni list z dne 26. 6. 1871), ki pa je leto nato umrla (31. julija 1872). Podjetje je prešlo na Rozalijino hčerko Julijano Eger, ki ga je dala l. 1873. v najem dolgoletnemu voditelju Ivanu Kleinu, roj. 11. 3. 1830 v Ljubljani in Antonu Kovaču, bivšemu faktorju »Narodne tiskarne« (tiskarna Klein & Kovač).

Ivan Klein je po smrti Kajetana Materne, soproga Julijane Eger, ki je bil po očetu Krištofu tudi lastnik hiše št. 272 (nova št. 5) v Špitalski ulici, kupil tiskarno l. 1893. Po njegovi smrti (19. avgusta 1901) jo je prevzel njegov sin Adolf Klein. Ko je ta dne 12. maja 1904 umrl, je prodala njegova vdova Terezina tiskarno in litografijo v Špitalski ulici (stari števi. 267 in 272, odnosno novi števi. 5 in 8 v Stritarjevi ulici), s kupno pogodbo z dne 30. junija 1906 novoustanovljenemu Učiteljskemu tiskovnemu društvu za 48.000 kron. Društvu je nato podelila deželna vlada za Kranjsko dne 6. avgusta 1906 koncesijo »za izvrševanje tiskarskega in kamenopisnega obrta«. Tiskarno je društvo izvrševalo v starih prostorih v Stritarjevi ulici le pol leta, potem je najelo prostore v prejšnji (l. 1932. podrti) Luckmannovi hiši v Gradišču št. 4 (pritličje in prvo nadstropje). Tu je ostala tiskarna do l. 1910. V tem letu pa se je preselila v obširno, moderno sezidano enonadstropno lastno stavbo na dvorišču hiše steklarja Julija Kleina v Frančiškanski ulici št. 6 (nekdanja Greglova hiša Frančiškanska ulica stara števi. 9). Ko je Učiteljsko tiskovno društvo tudi to hišo kupilo, je namestilo v pritličju tudi še obširno »Učiteljsko knjigarno«.

Učiteljska tiskarna, nastala iz stare Merkove, poznejše Kleinove in Kovačeve tiskarne, je danes veliko industrijsko podjetje, delujoče s 3 linotipi, 1 rotacijskim, 6 brzotiskalnimi in 4 malimi tiskarskimi stroji; tiskarni je pridružena tudi knjigoveznica s strojnimi pogonom. V tiskarni, litografiji in knjigoveznici je zaposlenih nad 100 delavcev, v tehničnem in komercialnem vodstvu pa 5 oseb.

b) *Tiskarna Ignacij pl. Kleinmayr, pozneje Ignacij pl. Kleinmayr & Fedor Bamberg, sedaj Delniška tiskarna*.

L. 1782. je dobil pod cesarjem Jožefom II. plemeniteni Ignacij Alojzij Kleinmayr, rojen v Celovcu kot potomec stare, s Solnograškega izvirajoče tiskarske rodbine, dovoljenje za drugo tiskarno v Ljubljani, Mestni trg 190 (sedanja števi. 2) ter za izdajanje časopisov. Leta 1794. je prepustil izvrševanje tiskarne ženi Tekli, roj. Lieben ter se umaknil v Žužemberk, kjer si je bil osnoval lastno papirnico; tam je umrl leta 1802. Njegov sin Ignacij,

rojen 12. junija 1795 v Žužemberku, je prevzel po materini smrti l. 1817. tiskarno, izdajal uradni list »Laibacher Zeitung« s prilogo »Illyrisches Blatt« (1819—1849) in »Blätter aus Krain« (1857—1865). Bil je zelo podjeten mož, ki je prenesel staro tiskarno že l. 1833. z Mestnega trga (stara) številka 132 v novo-zgrajeno enonadstropno poslopje na vogalu Kolo-dvorske in Dolge (sedaj Dalmatinove) ulice, stara številka 132 in 133 nasproti nekdanje štrukljeve gostilne, knjigarno pa v tedaj novozgrajeno Ovijačevo hišo na Kongresnem trgu št. 2, kjer je ostala do l. 1900.

L. 1837. je vstopil v Kleinmayrovo tiskarno kot knjigovodja *Fedor Bamberg*, roj. dne 28. februarja 1817 v Kalčicah (Gallschütz) pri Meißnu na Saškem, sin graščaka Kristijana Gottloba Bamberga in Kristine Zofije Witzke. Dne 18. novembra 1846 se je poročil z Ignacijevno hčerko Teklo pl. Kleinmayr, vstopil v tvrdko za družabnika, ki se je odslej imenovala »Ign. pl. Kleinmayr in Fedor Bamberg«. Ob njegovi zgodnji smrti je bil njegov sin Otomar Fedor, roj. dne 22. januarja 1848, še nedoleten. Pospešiti je moral svojo splošno in strokovno izobrazbo in prevzel, star šele 21 let, l. 1869. očetovo podjetje, ki ga je v teku svoje več ko 50 letne poslovne dobe povzdignil v eno najmodernejših tiskarniških industrij ljubljanskih. Imel je na razvoj slovenske lepe knjige z vzornimi izdajami naših klasikov odločilen vpliv. L. 1919. je prodal tiskarno in njena poslopja ob Dalmatinovi in Miklošičevi ulici nacionalizirani »Delniški tiskarni« ter se umaknil na svoje posestvo na grad Impolco, kjer je živel do svoje smrti dne 1. aprila 1934; pokopan pa je v Ljubljani.

c) *Tiskarna Retzer — Jožef Blasnik — Blasnikovi nasledniki na Bregu št. 12* (stara št. 190). L. 1803. je postal Ivan K. Retzer lastnik tiskarne Andreja Gasslerja na Mestnem trgu 180 (sedanja št. 12). Ko je l. 1814. umrl, je vodila tiskarno naprej njegova vdova Marija, roj. Klemenčič s faktorjem Josipom Skarbino, ki ga je pozneje poročila. Leta 1828. pa je vstopil v njeno podjetje mladi, izobraženi in pod-

Kleinmayr-Bambergova tiskarna v Kolodvorski ulici

Aleksandrina Blaznikova

Jožef Blaznik

jetni Jožef Blaznik, roj. dne 7. februarja 1800, sin lekarnarja Mihe Blaznika in Barbare Gnezda v Idriji, se poročil dne 25. maja 1829 z Retzerjevo hčerko Frančiško ter prišel s tem tudi v last tiskarne, ki jo je z veliko spretnostjo in energijo vodil 40 let do svoje smrti ter jo dvignil med prva tačasna tiskarska podjetja na Kranjskem. Leta 1847. je izpolnil v tiskarni kamnotisk; od l. 1828. se je začel baviti tudi z založništvom. Ob podpori knezoškofa Antona Alojzija Wolfa je tiskal katoliški cerkveni list »Zgodnjo Danico«, škofijske tiskovine, Cigaletov nemško-slovenski slovar in sv. pismo; tiskal je tudi prvo izdajo Prešerna, Tomana pesmi, prve letnike Mohorjevih knjig do l. 1872. in večino publikacij Slovenske Matice do l. 1883. Tiskal je ob podpori dr. Janeza Bleiweisa njegove »Novice« od vsega začetka do njih prenehanja. Njegov monopol so bile pratike. Jožef Blaznik se je tudi aktivno udeleževal v javnem življenju. Bil je član trgovske in obrtniške zbornice in predsednik podpornega društva tiskarjev.

Po njegovi smrti (23. junija 1872) je prešla tiskarna v last njegovih hčerk Frančiške, Albine in Aleksandrine (obrtne koncesije z dne 12. avgusta 1872.). Aleksandrina Blaznik se je l. 1875. omožila z odvetniškim koncipientom dr. Josipom Poklukarjem, poznejšim prvim slovenskim deželnim glavarjem in državnim poslancem, ki je stopil kot so-lastnik v tiskarno »Blasnikovih naslednikov« (koncesija z dne 5. marca 1878). Po njegovi smrti (17. marca 1891) je vodila vdova Aleksandrina Poklukar tiskarno ob sodelovanju sinov Jožefa in Antona. Dne 8. febr. 1901 se je podjetje preosnovalo v komanditno družbo »Blasnikovih naslednikov«; po zgodnji smrti Jožefa Poklukarja ml. (19. 5. 1919) se je ta družba dne 31. oktobra 1920 izpremenila v delniško družbo pod predsedstvom Albina Prepeluha ter preustrojila podjetje v popolno tiskarsko industrijo. Vanjo sta vstopila tudi Aleksandrina in Anton Poklukar, ki pa je že dne 6. jan. 1921. umrl.

Dne 5. julija 1926 je umrla, stara 80 let, tudi Aleksandrina Poklukar, zadnja nositeljica imena in tradicij slovitega tiskarskega podjetja Blaznikovih.

(Dalje prihodnjič.)

CERKEV IN USTAVNI RAZVOJ NAŠIH MEST

DR. JOS. ŽONTAR

Med najvažnejše, pa tudi najtežje probleme naše starejše pravne in socialne zgodovine spada *ustavni razvoj* naših mest. Težko je ugotoviti prve utripe in gibe lastnega življenja naših mestnih naselbin, ker so viri za starejšo dobo dokaj skromni, toda na dva načina, s primerjalno-pravno metodo, zlasti pa s študijem razmerja med Cerkvijo in življenjem v naših mestih se da pridobiti iz pravnozgodovinskega vidika mnogo novih izsledkov. Na tem mestu nimam namena izčrpno obdelati vprašanja, marveč le podati poizkus, ki mi je nastal ob študiju zgodovine mesta Kranja. Problem bi se dal še razširiti in poglobiti po danih smernicah ter bi tvoril eno izmed najvažnejših poglavij v sintezi gospodarske, socialne in pravne zgodovine bele Ljubljane, za katero deluje tudi »Kronika«.

Znano je, da so poznali Slovenci ob naselitvi v alpskih in kraških deželah *plemensko organizacijo*, da so živeli v hišnih skupnostih, pozneje »*zadruga*« imenovanih, v rodovnih skupnostih in da so imeli kot najvišjo enoto — *župe*, navadno zemljepisno sklenjene in zaokrožene pokrajine, katerih središča so bila gradišča kot utrjena zatočišča v sili. Ta prvotni pravni in gospodarski red je pričela razkrajati pred vsem Cerkev. S pokristjanjenjem je omajala zlasti prejšnjo neodsvojljivost plemenske in rodovne posesti, kar je omogočalo dedno pravico ženskih članov rodu in rodbine ter bogata darila v nepremičninah cerkvenim ustanovam. Namesto poganskega češčenja rodovnih prednikov je stopilo češčenje določenega svetnika, pod čigar »hram« je spadala dotična naselbinska edinica t. j. *soseska*. Cerkev je nadalje prekrila slovensko ozemlje z omrežjem *prafara* — novimi upravnimi enotami, ki so bile v mnogih primerih isto kakor staroslovenske župe. Pri tem pa so obstajale neke razlike med ozemljem severno in južno Drave.

Tako je bilo zlasti delo Cerkev, da smo v toliki meri prešli v nemški socialni in gospodarski red. Toda pri tehnični izvedbi nemškega sistema stalne poljske razdelitve ter postavitve zmerjenih kmetij, zlasti pa pri nastoju naših mest ni imela Cerkev odločujočega vpliva. Tu je bil glavni delokrog zemljiškega ali deželnega gospoda, bodisi svetnega ali cerkvenega kneza.

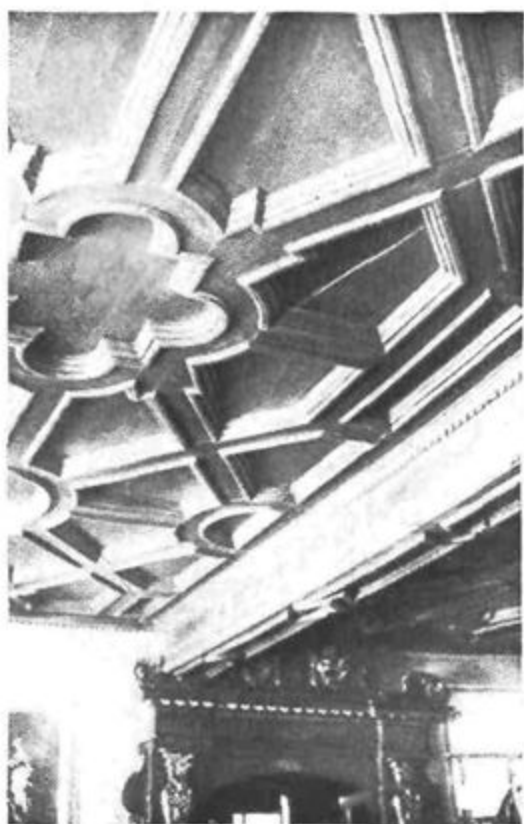
Glede nastoja naših mest velja vobče, da ne more biti govora o *pravni kontinuiteti* med antičnimi in srednjeveškimi naselbinami. Sicer je poznal slovanski pravni red tudi neka župna središča, ki jih je deloma prevzel nemški pravni red ter jih preoblikoval. Mnogi znaki kažejo, da je obstojala pri nas podobno hrvatskemu in srbskemu jugu dolžnost »*gradobljudenja*« t. j. straženja, ki so jo vršili v bližini naseljeni svobodnjaki-plemiči, od Nemcev zvani »Edlingi«.

Take naselbine so bile na pr. okrog Kranja nanizane v lepem polkrogu od Olševka do Križev in Tržiča ter so obdajale znameniti »Vojvodni gozd« (Uden boršt). Tudi pri Šiški in drugod bi se dalo ugotoviti nekaj podobnega. Seveda ni zraslo vsako gradišče v srednjeveško naselbino. Mnoga so popolnoma izginila ali pa so ostala na stopnji vasi.

Velika je bila zasluga dinasta — lastnika mestnega zemljišča, da se je taka naselbina razvila v mesto, toda ustanovitvenega akta ne gre pretiravati. Doba, ko so se razvila naša starejša mesta, je doba obnovljene gospodarske aktivnosti v Evropi, ki se zrcali tudi v kolonizatornih pokretnostih pri nas. Tip *mestnega ustroja* pa je bil že izoblikovan v naši soseščini, v severni Italiji in na Nemškem. Zato ni čudno, ako se pri nas na meji obeh pravnih območij križata južni in zahodni vpliv. Po tujem vzoru so torej naši dinasti nudili poklicnim trgovcem in obrtnikom pravno zaščito, da so se stalno naselili poleg nižjega plemstva t. zv. ministerialov in kmečkih podložnikov. V prvi dobi mestnega razvoja so bili seveda le en element, večinoma tujci, zlasti Nemci in Italijani, poleg plemstva — ministerialov, ki so tudi dali eno komponento za razvoj mestnega patriciata. Dinasti pa so poskrbeli za novodošlece tudi podoben privilegiran položaj, kakor ga je uživala doslej duhovščina in plemstvo. Za starejšo dobo nimamo listin, ki bi v sistematični in izčrpni obliki obravnavale mestno pravo, marveč rešujejo le posamezna sporna vprašanja. Šele v poznejšem srednjem veku so prejele pri nas nekatere naselbine mestne svobodščine v enotni obliki, s tem postale mesta po imenu, ne da bi izgubile svoj pretežni poljedelski značaj.

Ker je bil v dobi nastoja naših mest proces omejitve fara že bistveno zaključen, je nastalo ono zanimivo in za nadaljnji razvoj važno dejstvo, da se *ne ujemata sedež prafare in mestna naselbina*, ki je komaj nastala. Sedež prafare je izven nje v neposredni bližini. To velja za Ljubljano, kjer je bil št. Peter prafara, podobno pri Kranju, kjer je bila prafara Šmartin pri Kranju, ki je imel svojo cerkev ob savskem bregu pri kranjskem mostu. Enako je bilo razmerje med Nevljami in Kamnikom, med Leskovcem in Krškim, Starim Trgom in Ložem, Staro Loko in Škofjo Loko ter drugod.

Na kraju nastajajoče mestne naselbine so zgradili mestni gospodje ali njih ministeriali, pozneje tudi mestne patricijske rodbine male kapelice. Te cerkvice so v mnogih ozirih lastniške cerkve kakor na pr. v Kranju na sedežu mejnega grofa. Pogosto jih spremljajo t. zv. kostniške kapele ali karnerji, ki so služili ne le kot grobnice ampak tudi kot krstne

Leseni strop v Mesni hiši iz XVII. stol.
Foto dr. Fr. Stelè

kapele. Najdemo jih v Ljubljani, Kranju, Kamniku in drugod.

Za novo mestno naselbino je postala aktualna ureditev *razmerja do prafare*. Obstojele so tri možnosti: nova naselbina je mogla ostati v dosedanji farni zvezi kakor podeželje oziroma za novo mestno zajednico so mogli izločiti poseben farni okoliš ali pa so prenesli sedež fare iz bližnjega starejšega kraja v mesto.

Stremljenje po farni osamosvojitvi opazimo sicer povsod. To nam priča, da se v tej dobi izvrši prva faza notranje organizacije prebivalstva, ko se navežejo tesnejše vezi s Cerkvijo. Toda vsako mesto je imelo svoj poseben značaj. Pri Kranju so pred l. 1226. izločili iz šmartinske prafare nov okoliš, ki je obsegal levi breg Save daleč pod gore, pri Kamniku so 1232 prenesli sedež župnije v jedro meščanske naselbine. Bolj otežen je bil ustavni razvoj pri mestnih naselbinah, ki so imele za svojega gospoda cerkvenega kneza ali pa v katerih se je nastanila kaka močna cerkvena ustanova na pr. samostan, viteški red. Zato je posebno zanimiv in še ne docela pojasnjen ustavni razvoj Ljubljane. Tik starejše meščanske trgovsko-obrtniške naselbine »Starega trga« je nastala v začetku 13. stoletja komenda nemškega viteškega reda. Uživala je krepko podporo mestnega gospoda. Stremela je sistematično za tem, da arondira in raztegne svojo zemljiško posest tako, da je ogrožala razvoj meščanske Ljubljane. Zemljepisno sicer ločena naselbina »Novega trga« pa ni imela opore na lastni farni organizaciji in se je v začetku 14. stoletja priključila jedru stare Ljubljane onstran Ljubljanice, da z združenimi močmi zavarujejo meščansko skupnost proti prebohotnemu razširjenju nemškoviteške imunitete. Takrat je dobila Ljubljana drugo obrambno obzidje. Izven njega pa je obstajalo tudi že naseljeno ozemlje t. zv. »stat«, ki so ga utrdili v dobi turških napadov, ki pa je postalo mlajše središče srednjeveške Ljubljane šele z nastojem ljubljanske škofije in kapitlja.

Ob prehodu v 13. stoletje narašča dotok obrtnikov iz podeželja — slovenskega življa. Trgovina je pospeševala razvoj obrti in privlačevala kmetiško prebival-

stvo. Istočasno opazimo prve zametke mestne organizacije t. j. *universitas civium*, ki nastopa sama ali pa skupno z odborom najuglednejših zastopnikov, ki prehajajo potem sredi 14. stoletja v ožji mestni svet.

Za tržni mir in sodstvo še ne skrbi »*universitas civium*« marveč od mestnega gospoda postavljeni *sodnik*, ki je uradnik. Pri tem srečamo med mestnimi sodniki pogosto osebe iz nižjega plemstva. Posebno značilno pa je, da je imela Ljubljana do začetka 14. stoletja 3 mestne sodnike. V tem se utegne zrcaliti italijansko-pravni vpliv, ki ga je pri nas povsod izpodrinil nemško pravni. Kostanjevica je prehitela v ustavnem razvoju vsa naša mesta najbrže radi ugodnih gospodarskih prilik. Njena avtonomija pa je bila neznatna, saj so morali l. 1317. sodnik, svet in srenja (občina) Kostanjevice pristati na to, da bližnji samostan sv. Marije brez razsodbe terja svoje pobegle podložnike od mesta nazaj. Mesto ne sme sprejemati samostanskih podložnikov, da bi si ustvarilo iz njih prepotrebni meščanski naraščaj.

Nalog za skupno sodelovanje in nastopanje meščanov je bilo od 13. stoletja dalje vedno več. Ustanavljali so *meščanske hospitale*. Pri tem je sodelovalo plemstvo in meščanstvo ter si pridobilo pogosto patronatno pravico za mesto špitalskega duhovnika. Še važnejša je postala vloga, ki jo je igrala »*universitas civium*« pri *upravi cerkvene imovine*. L. 1309. je na pr. prevzela v Kranju trojica meščanov v imenu »*universitas*« ali mestne zajednice za župno cerkev darovana ali kupljena zemljišča in izrečno izključila župnika ali vikarja iz imovinske uprave, ki naj pritiče samo posebnemu upravitelju cerkvene imovine, ki ga izbere srenja. Zelo važno bi bilo primerjalnopravno preiskati za naše jugoslovansko ozemlje to institucijo upraviteljev cerkvene imovine, ki na pr. v Dalmaciji še s svojim nazivom kot požupi ali »*zupanus spiritalis*« razodevajo krepak slovanskopravni element.

Nekako sredi 14. stoletja med 1350 in 1360 se razvije iz srenje *mestni svet* v Ljubljani, Kamniku in Kranju. Sodnik ostane še nadalje kot deželnoknežji upravni organ izven te organizacije. Delovanje mestnega sveta čutimo tudi pri ustanavljanju cerkvenih *bratovščin*. Pogosto poudarja, da ne sme razpolagati z imovino nadarbin niti župnik, vikar ali kak drug duhovnik, marveč le od meščanov postavljeni upravitelj cerkvene imovine.

Mestni svet pa ni mogel ostati dolgo brez svojega vodje — *mestnega sodnika*. Že par desetletij po ustanovitvi mestnega sveta vstopa povsod v navedenih mestih sodnik v mestni svet; s tem je prenehal biti uradnik mestnega gospoda. Obenem je bila meščanom dovoljena volitev mestnega sodnika. S to okrepitevijo mestnih korporacij je bil dosežen drugi stadij ustavnega razvoja.

Istočasno prično cerkvene oblasti zaradi *rimsko-in kanonsko-pravne recepcije* krepkeje nastopati proti laičnemu vplivu v cerkvenih zadevah. Povsod pride do sporov z župniki, samostani ali drugimi cerkvenimi ustanovami. V Ljubljani so nasprotja z nemškim viteškim redom. Pri tem gre za sodstvo, šolstvo, vprašanja imunitete vobče, upravo cerkvenega premoženja, dajatve cerkvam, oddajo duhovniških mest.

Mestom dela težavo obilica slabo plačanih beneficiatov. Posebno ostro nasprotje se opazi v vprašanju davčne, carinske in trošarinske prostosti cerkvene imovine. Zato sklepajo pogosto mestni sveti t. zv. amortizacijske naredbe, da meščani ne smejo podariti cerkvam, bratovščinam ali za razsvetljavo oltarjev (luminarijska posest) kakih nepremičnin, ki so podvržene mestni upravi, marveč le njih denarno vrednost. Načelo, ki se izvaja, je: vse, kar je v okviru mestnega obzidja, mora služiti skupnim interesom, pa bodi svetna ali duhovna oseba.

V borbi med mestno korporacijo in veliko ustanovo Cerkvijo je seglo meščanstvo po učinkovitem sredstvu samopomoči. Mestni sveti so skušali pridobiti *prezentacijsko pravico pri večini beneficijev v mestnih cerkvah*, vplivali so dalje na premožne someščane, da ne bi ob smrti ustanavljali starejših oblik obletnic marveč nadarbine za mašnike, katerih upravo pa ne prejme več župna ali kaka cerkvena oblast, marveč mestni svet. On naj nadzira izpolnjevanje določb ustanovne listine. Pri tem zahteva mestni svet, da morajo biti beneficiati domačini, rodом iz mesta. Tudi cerkovnike štejejo že ponekod med občinske uslužbence.

Meščanski upravitelji cerkvenega premoženja so skrbeli tudi zato, da so dobili meščani iz bratovšinskih in drugih cerkvenih fondov posojila.

Na prehodu iz 14. v 15. stoletje pa se razvijejo naši *rokodelski cehi* kot obvezne stanovske organizacije. Dasi presoajajo različno delež, ki so ga imele pri razvoju cehovskih organizacij cerkvene bratovščine, je iz zgodovinskega gradiva za Ljubljano in Kranj razviden ozek stik med cerkvenimi bratovščinami in cehovstvom. Pri nas so se kmalu uveljavili rokodelci tudi v ustavnem življenju. Mestna organizacija se je diferencirala v *notranji in zunanji svet*, srenja pa je postala brezpomembna.

Svoj višek je doseglo ustavno življenje naših mest v *reformacijski* dobi. Bil je sicer kratkotrajen toda tako zanimiv, da zasluži sam zasè, da se ga prikaže primerjalno pravno. Naše meščanstvo se je v obilnem številu udeležilo reformacijskega verskega gibanja. Kak pomen je imela mestna ustava za razširjenje reformacije, najlažje prikažem na tipičnem primeru, zgodovini mesta Kranja.

Tik pred cerkveno revolucijo 16. stoletja je cesar Maksimilijan I., ki je imel kakor njegovi predniki patronatno pravico do kranjske župne cerkve, leta 1507. podaril kranjsko župno cerkev z vsemi dohodki škofijski mizi ljubljanskega škofa. S tem je želel po vzgledu svojega očeta, cesarja Friderika III. okrepiti dohodke ljubljanske škofije, ki je bila ustanovljena po izumrtju Celjanov. Cesar očitno ni hotel inkorporirati škofiji samo beneficija, marveč tudi župni okoliš zvezati z ljubljansko škofijo. Tega pa oglejski patriarh, pod katerega je doslej spadal Kranj, ni hotel priznati, vprašanje je ostalo nerazčiščeno. Patriarh je še nadalje vršil uradne pravice škofa, dohodke župnije pa je užival ljubljanski škof.

L. 1507. je bila kranjska župnija še zasedena. Šele po smrti župnika Operte je naročil cesar Maksimili-

Župna cerkev v Kranju: Sklepnik iz 2. pol. XV. stol.
Foto dr. Fr. Stelè

jan I. kot patron župnije kranjskemu sodniku in mestnemu svetu, da uvedo zastopnika ljubljanskega škofa na slovesen način v temporalije župne cerkve. To se je zgodilo l. 1511. pri župni cerkvi, župnišču in gospodarskih poslopih. Nato je notar posvedočil ta dogodek; v notarski listini se daje mestnemu svetu nadzorstveno pravico nad upravo cerkvenega premoženja in ljubljanski škof se zaveže poslati v Kranj župnega upravitelja, ki bo meščanom všeč. Ta magna charta libertatum je igrala v protestantski dobi posebno vlogo.

Mestni svet, ki se je pridružil protestantskemu gibanju, ni več oddajal nadarbin katoliškim beneficijatom na podlagi svoje prezentacijske pravice marveč je zbiral dohodke nadarbin v mestni blagajni, da vzdržuje protestantskega predikanta in mestnega učitelja. Župnemu upravitelju pa je izjavil mestni svet l. 1578., da mu ni več všeč, da ga torej odstavlja, sklicevaje se na določbe listine iz l. 1511. Ker se pa vikar ni umaknil, so porabili drugo ugodnejšo priliko. L. 1597. je dal oglejski patriarh po dolgem času zopet pregledati delovanje podrejene duhovščine ter je odstavil kot ordinarius loci iz raznih vzrokov kranjskega župnega upravitelja. Obenem je sporočil ljubljanskemu škofu, naj postavi novega vikarja. Škof pošlje sicer novega upravitelja v Kranj, toda mestni svet mu zapre župno cerkev. Kljub grožnjam in kaznim, ki sta jih izrekala ljubljanski škof in deželni vice-dom, kranjski mestni svet ni odnehal in cerkvenih ključev dolgo ni dal iz rok. Šele t. zv. reformacijske komisije pod vodstvom škofa Tomaža Hrena so zlo-mile odpor kranjske mestne občine, ki se je morala predvsem odreči pravicam iz listine l. 1511. Še ob koncu 17. stoletja so se ob vizitacijah ljubljanskih

Prehod iz grajskega v meščanski
del naselbine Kranja

Foto E. Kramaršič

Pungert iz globeli Kokre

Foto E. Kramaršič

Severni del mestnega obzidja
v Kranju

Foto E. Kramaršič

Mestni zid pri bivših vodnih vratih

Foto E. Kramaršič

škofov meščani spominjali, da so imeli baje pravico prezentirati vikarja za kranjsko župno cerkev, toda listin niso mogli več najti v arhivu. Nasprotno pa jim je ljubljanski škof takoj postregel z reverzom iz leta 1601., v katerem so se odrekli vsem pravicam iz omenjene listine.

Kranjski primer se je bolj ali manj ponavljal tudi v drugih naših mestih. On nam priča, da se je vršilo vse delovanje v zadevah novega verskega nauka v okviru mestne ustave. Mestni svet je nastopal v stvarih reformacije neposredno in izključno v imenu mesta, kot organ mestne občine t. j. *svetne* zajednice, ne pa morda *cerkvene* občine. Vse to je posledica *korporacijske podlage mestne ustave*.

S padcem protestantizma je bil prekoračen v naših mestih vrhunec ustavnega življenja, pričelo je nazadovanje mestne avtonomije v dobi državnega absolutizma.

Opomba. O problemu prim. splošno: K. Frölich, Kirche u. städtisches Verfassungsleben im Mittelalter, Zeitschr. d. Savignystiftung f. Rechtsgeschichte, kan. Abt. XXII. 1933, 188—287; A. Schultze, Stadtgemeinde u. Kirche, Leipzig 1914; isti, Stadtgemeinde u. Reformation, Tübingen 1918; zlasti pa H. F. Schmid, die rechtlichen Grundlagen der Pfarrorganisation auf westslavischem Boden u. ihre Entwicklung während des Mittelalters. III. Zeitschrift d. Savignystiftung, kan. Abt. XX, 1931, 202—272; E. Klebel, zur Geschichte der Pfarren u. Kirchen Kärntens, Carinthia I. 1926, sep. odt; Fr. Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, Ljubljana 1929, isti, Razvoj ljubljanskega teritorija, Geografski Vestnik V.—VI. l. 1929./30., 138—160. Arhivalije so iz muz. a., škof. oz. kapit. a. v Ljubljani in mest. a. v Ljubljani in Kranju. Za pojasnila in pripombe dolgujem zahvalo gg. vseuč. prof. H. F. Schmidu v Gradcu, Jos. Turku v Ljubljani, prof. Jos. Miklavčiču v št. Vidu n. Lj. in Fr. Zwitterju v Ljubljani.

STARA KRISTUSOVA SLIKA NA LJUBLJANSKEM MAGISTRATU

V. S T E S K A

Ob procesijah sv. Rešnjega Telesa postavlja ljubljanski mestni magistrat pred mestno hišo oltar za blagoslov, ki se ondi vrši. Tedaj je javno vidna stara Kristusova slika, ki o njej nihče ne ve, kdo jo je naslikal.

Slika je 226 cm visoka in 88 cm široka. Predstavlja Kristusa, mirno stoječega, ki drži desno roko pripravljeno za blagoslov. Oseba stoji obrnjena naravnost proti gledalcu. Obraz je miren, oči na pol za-

prte; lasje so dolgi in se vsipajo po ramenih; preča jih deli v dva dela; brki so bolj redki; obleka je iz enega samega šiva, zelo nagubana s sporednimi navpičnimi gubami; rokavi so silno široki. Vsa slika dela vtisek starinske slike. Na vrhu je napis z velikimi črkami v latinici: IHESVS NAZARENVS REX IVDEORUM ANNO AETATIS SVAE XXXIII.

Poleg tega napisa je ob levi rami Kristusovi še napis: Pax vobis.

Dolniska tiskarna, d. d. v Ljubljani

MARIBORSKI GRAD: DETAJL STOPNIŠČA

Podpisa na sliki ni videti. Kdo je slikal to sliko, ni nikjer zapisano in tudi ustno izročilo ne ve nič povedati. Valvasor omenja (*Ehre des H. Krains*, XI, 671) nekdanjo mestno hišo z besedami: »Das Rathhaus ist im J. 1484 aufgeführt, und von dem kunstreichen Pinsel des berühmten Mahlers Antonio Gerici, wie es noch heutigstags zu sehen, ausgemahlt worden. Nebs disem Gemähd von einem so beruffenen Meister, der es völlig verfertigt« etc.

V ljubljanski semeniški knjižnici hranijo rokopis: *Curia Labacensis Urbis Metropolis Duc. Carnioliae. Angegeben und verfasst durch einen Treugesünten Patrioten. Cum Facultate Superiorum 1680.* Ta rokopis popisuje mestno hišo: Ta je na trgu, dvanajst korakov dolga, in sloni na dveh mogočnih podstavih, ima štiri okna v vrsti, je zunaj zelo umetno na presno poslikana po imenitnem slikarju Gerizi-ju. Nad okrajkom vidiš dvanajst sibil, med dvema oknom Pravico v krasnem oblačilu sedečo na prestolu, zraven nekoliko svetovalcev. Na obeh straneh vidiš sodbo, in sicer na prvi strani Salomonovo, na drugi pa Kambizovo. Perzijski kralj Kambizes sodi podkupljenega sodnika, ki mu živemu snemajo kožo s telesa, da prevlečejo z njo stol njegovemu sinu, ki naj bi se kot sodnik vedno spominjal, da mora pravično soditi. Na drugi strani so naslikane štiri čednosti: zmernost, pravičnost, srčnost, modrost. V posvetovalnici vidimo še poslednjo sodbo, portrete nekaterih cesarjev in cesaric in črtež ljubljanskega mesta.«

To je vse, kar nam je sporočenega o slikah v stari mestni hiši. Naše slike nihče ne omenja.

Kdo je slikar Gerici ali Gerizi? P. Radics (*Letopis M. Sl.*, 1880, 7) misli, da je bil domačin Jerič, ki je pa radi umetnosti poitalijanil svoj priimek. Drugi mislijo, da se je morda pisal Gerič, kakor se je ta priimek ohranil do danes n. pr. v Čakovcu itd. Toda slikarja z imenom Jerič ali Gerič v naši umetnostni zgodovini ne najdemo. Tudi italijanska umetnost ne pozna nobenega Gerizija ali Gericija. Pred 30 leti ie pisec teh vrstic postavil še tretjo podmeno, da bi utegnil biti slikar Gerizi — Gerrit Harlemski, ki ga

Gérard David: Ženitnina v Kani Galilejski. (Paris, Louvre)

Slika Kristusa na Ljubljanskem magistratu

istovetijo z znamenitim holandskim slikarjem Gherardom Davidom, dasi sta si različni osebi. Gerrit je podobno Geriziju. Moti nas pa krstno ime Antonio. Za Gerarda Davida bi pa govorile popisane slike.

Gerard David je bil rojen ok. 1460 v Oudewateru (= Altwasser) na Holandskem. L. 1483. je prišel v Brügge in postal l. 1484. mojster. L. 1515. je prišel v Antwerpen in se l. 1521. zopet povrnil v Brügge, kjer je umrl l. 1523. Kje je bival med l. 1508. do 1515., ni znano. Iz njegovih del sklepajo, da je moral biti v Italiji. Ni izključeno, da je na poti v Italijo prišel v Ljubljano in tu slikal Kambizovo sodbo, kakršno je prej l. 1498. slikal za mestno hišo v Brüggeju. Podobno je prišel v naše kraje slavní Nizozemec Jan Scorel in naslikal l. 1520. lepo sliko »Svete družine« za Gornjo Belo (Ober-Vellach) na Koroškem.

Snov Kambizove sodbe je posneta iz Herodotove zgodovine. Sodnik Sisamen (Sisamnes) je podkupljen krivo sodil. Kralj Kambiz ga je dal živega odreti, s kožo pa je prevlekel sodni stol in imenoval Sisamnovega sina za sodnika, da bi se na tem stolu vedno

Gérard David: Kambizova sodba I.

spominjal očetove krivde in usode. Gerard je za Brügge napravil dve sliki, prvo obsodbo, drugo izvršitev. Ta slika je znamenita, ker se pojavlja v njenih ornamentih prvi sled renesanse na Nizozemskem.

Valvasor hvali in poveljuje slikarja »vom kunstreichen Pinsel des berühmten Mahlers« in »von einem so beruffenen Meister«. Gregor Thalnitscher označuje slike: *picturae illae celeberrimae et ab Italis et alienigenis laudatissimae*. Slike so torej celo Italijani in drugi tujci občudovali. Žal, da so te slike zginile, ko so podrli l. 1717. staro mestno hišo; zato jih ne moremo presojati. Niti časa njih postanka ne poznamo. Ker so pa bile na mestni hiši stenske slike, bržkone freske, ne moremo misliti na Gerarda Davida, o katerem ni znana nobena taka slika, čeprav je njegovo življenje in delovanje že precej natančno preiskano. Slikar pa je moral Gerarda Davida natančno poznati. Gotovo je bil Nizozemec, ki se je v Italiji naučil fresko slikati. To priča slika Kambizove sodbe. Kaj pa je s staro oljno sliko, ki smo jo omenili? V Louvru v Parizu je Davidova slika:

»Svatba v Kani Galilejski« (96 × 128 cm). Slika nosi številko 1957. Nastala je po Wurzbachu¹ l. 1519., po Friedländerju kmalu po l. 1503. Na tej sliki je 17 oseb. Kristus je pa popolnoma tak kakor na magistratni sliki. Obraz je resen in obrnjen pročelno proti gledalcu. Lasje so dolgi, se širijo preko ušes in padajo čez rame in so po sredi glave razdeljeni. Oči so na pol zaprte. Brada je pristrižena in razdeljena na dva kosmicha. Desna roka je vzdignjena kakor k prisegi, trije prsti stoje pokoncu, dva sta upognjena. Noge so take, kakršne gledamo na Davidovi sliki Vstalega Zveličarja.² Na sliki svatbe v Kani noge zakriva miza, zato v tem oziru sliki ne moremo primerjati. Gube obleke so enake kakor na Gerardovi sliki Marijini. Svit okrog glave napravljajo zelo tanki prameni. Podobnosti je torej toliko, da v odvisnosti naše slike od Davidove ne more biti nobenega dvoma. Kdo bi pa bil oskrbel ta posnetek?

Kaj ko bi bila Valvasor in Thalnitscher ime Gerici ali Gerizi napačno zapisala, ker sta ime morda le slišala, ne pa videla zapisanega? Kaj, ko bi bil slikar Gerritsz? Na Nizozemskem je cela vrsta slikarjev tega imena. Med znanimi pa ni nobenega Antona, ampak nosijo drugačna imena. Pot Hendrick Gerritsz je bil slikar, r. ok. 1585 v Haarlemu (?), umrl pa je v Amsterdamu l. 1657. Bržkone je bil učenec slavnega slikarja Franca Halsa. Nekaj časa je deloval na Angleškem, kjer je portretiral kralja Karla I. (sedaj v Louvru).³

Dalje so nizozemski slikarji Gerritsz Cornelis, portretist v Amsterdamu, r. ok. 1594, u. pred 31. 8. 1637; Hendrick, podobar v 16. veku, ki tu ne prihaja v poštev; drugi Hendrick iz 17. stol., Hessel Gerritsz, risar, bakrorezec, pokrajinar, r. 1581, pokopan 4. 9. 1632 v Amsterdamu... Jan Gerritsz, Montfoort Pieter Gerritsz, Willem G., slikar 17. stol.⁴ Adrian Gerritsz de Vrije, slikar na steklo, ki je umrl 1643 in Willem Geritzen, ki je živel l. 1613. in je potoval tudi dve leti po Francoskem.

Iz tega bi posneli: Slikar magistratnega Kristusa je temeljito poznal sliko Gerarda Davida Svatbo v Kani Galilejski. Moral je biti nizozemski slikar. Pisal se je bržkone Gerritsz. Potoval je ok. 1650 skozi Ljubljano. Znal je slikati tudi freske. Magistrat mu je poveril okrasje magistratnega pročelja. Tu je naslikal Kambizovo sodbo po Gerardu Davidu. L. 1680., ko je pisal o teh freskah neznane, in pozneje, ko sta govorila o teh slikah Valvasor in Thalnitscher, je bilo ime Gerritsch še znano in na dobrem glasu. Na Valvasorjevi sliki stare mag. hiše pa, žal, o freskah ni ničesar opaziti.

¹ Wurzbach: *Gesch. der holl. Malerei*, 39.

² Ta slika, sredina triptiha, se nahaja v Philadelphiji v zbirki Johnsonovi. Friedländer Max J.: *Die niederländische Malerei*, VI, 109.

³ Müller-Singer: *Allg. Künstler-Lexicon*, III, 477.

⁴ Thieme: *Allg. Lexicon d. bild. Künstler*. XIII, 482. — Müller-Singer, A. K. L., V, 41. — Wurzbach, o. c. 153.

O ZGODOVINI STATISTIKE, LJUDSKIH ŠTETIJ IN POPISOV PREBIVALSTVA

L O J Z E P I P P

Malo pojmov poznamo, katerih pomen bi se tako izpreminjal, kakor pojem statistike, ki ima precej zanimivo zgodovino.

Novejše pojmovanje znanstvene statistike, ki se v današnjem obsegu in pomenu pojavi šele v sredini XIX. stol. (K. Knies »Die Statistik als selbstständige Wissenschaft 1850) kot enotna disciplina, je nastala iz sledečih, poprej povsem nezavisnih smeri: iz uradne (upravne) primarne in sekundarne statistike starega, srednjega in novega veka, nemške univerzitetne statistike (t. zv. göttingške šole — Achenwallove smeri) XVIII. stoletja in politične aritmetike XVII. in XVIII. stoletja, ki se je bavila predvsem z znanstveno analizo številčnih podatkov ter se je v tej obliki najprej pojavila v Angliji (J. Graunt, Petty, Halley itd.) in Nemčiji (K. Neumann, J. P. Süßmilch, Moser in drugi).

Ljudska štetja, katerih nadomestila so cenitve in proračunavanja na podlagi matematičnih metod in stalna zabeleževanja vseh izprememb, so zaradi pomembnosti človeškega družabnega življenja podlaga največjega dela današnje statistike, zato so že od nekdaj zelo važna.

Koristi preglednih številčnih podatkov in razčlenjenja socialnih mas so tako očitne, da so se ljudje povsod in vselej, čim so dosegli nekoliko višjo stopnjo kulturnega razvoja, morali poslužiti statistične metode, če so hoteli doseči vpogled v obstoječe kulturne, socialne in gospodarske razmere prebivalstva.

Vsi pomembni državniki so že v stari zgodovini uvideli pomen statistike za urejeno državno upravo in gospodarstvo ter so ji zato vedno posvečali veliko pažnjo, posebno pa ljudskim štetjem, ki predstavljajo prerez pojavov prebivalstva ter tvorijo zato danes brez dvoma najvažnejše, najbolj komplicirano in najintenzivnejše obdelano področje statistike. Zato tvorijo ljudska štetja neobhodno potrebno podlago za večji del področij statistike, posredno pa tudi za vsa vprašanja zakonodaje in javne uprave.

Pomen ljudskih štetij pa ni le v številčnih podatkih prebivalstva, marveč bolj v popisu prebivalstva, ki nam pokaže socialno in gospodarsko strukturo prebivalstva, kar je za narodno gospodarstvo in gospodarsko politiko države izredno velikega pomena. Vse to v današnjih časih še posebno povečuje pomen in važnost ljudskih štetij; odtod tudi povečano zanimanje za statistična in ljudska štetja po javni upravi, ker tvorijo ista podlago za vse socialno in gospodarsko življenje države.

Ljudska štetja v ožjem pomenu besede obstojajo prav za prav šele od l. 1707., ko je francoski maršal Seb. Vauban v X. odstavku svojega dela »Projet de dîme royale« (»Osnutek kraljeve desetine«) prvi izde-

lal temeljne principe organizacije splošnih ljudskih štetij vse francoske države ter poudaril važnost organiziranih štetij za urejeno državno upravo. Zaradi njegove kritike tačasnih razmer in predaleč segajočih predlogov je prišel v nemilost pri kralju Ludoviku XIV., njegov načrt ljudskih štetij je pa ostal vse stoletje neizvršen, ker se je takratna policijska država omejevala le na popise prebivalstva po starokopitnih upravno-policijskih vidikih, ki so ugotavljali le davčno in vojaško silo države.

Belgijski statistik, matematik in utemeljitelj moderne statistike L. A. J. Quetelet (1796—1874) je utemeljeval svoj predlog za izvedbo prvega, na znanstveni podlagi zasnovanega ljudskega štetja (ki se je vršilo v Belgiji l. 1846.) s sledečimi besedami: *La connaissance exacte de la population est l'élément auquel viennent aboutir, les solutions de toutes les grandes questions d'utilité politique*. (Natančno poznavanje prebivalstva je osnova, s katere se izvajajo rešitve vseh važnejših političnih vprašanj.)

Če pogledamo v zgodovino, vidimo, da so že v starem veku potrebe praktične državne uprave zahtevale številčne podatke o gospodarski (davčni) in vojaški sili, kakor tudi o socialnih razmerah (razdelitev v kaste in stanove) tačasnih kulturnih držav. Ohranjeni podatki in novejša literatura o ureditvi velikih držav Kitajske, Japonske, Indije, Perzije, Feničanov, Izraelcev, Egipčanov, Grkov, Rimljanov itd. nam dokazujejo pomen in potrebo številčnih podatkov prebivalstva za tačasno državno upravo in zakonodajo (n. pr. za odmero in pobiranje davkov, obrambo pred sovražniki itd. itd.), brez katerih si ureditve obsežnih držav starega veka ne moremo misliti. Zgodovinarji starega veka nam pogosto omenjajo ljudska štetja, ne navedajo nam pa vedno številčnih podatkov, zato smo večkrat navezani le na posredne ugotovitve ozir. cenitve števila prebivalstva.

Prve primere statističnih podatkov najdemo v stari kitajski državi že l. 800 pr. Kr.

Stara zgodovinska, pravna, državno-gospodarska in upravska literatura, razne enciklopedije, zbirke zgodovinskih tekstov iz IX.—VII. stoletja pr. Kr., razne kronike, številne topografije tačasne Kitajske države in njenih posameznih pokrajin (nekatera dela obsegajo po več sto, da, celo po več tisoč zvezkov, ozir. knjig) ter v novejši dobi najdeni arhivi in listine nam nudijo dovolj dokazov o popisih zemljišč (realnih popisih) in o izvršenih cenitvah ozir. štetjih prebivalstva (današnja personalna statistika) širne kitajske države. Razen tega nam pa obseg države ter tačasna upravna, obrambna in finančna ureditev (Kitajci so imeli že tačas državne monopole, tako

n. pr. na železo in sol) ter razne davčne reforme njihovih državnikov dopuščajo domnevo poklicnega uradništva, kakor tudi sistematičnega zbiranja raznih številčnih podatkov.

O stari Japonski, ki je imela notranjo državno upravo urejeno po vzorcu kitajske države, nam pa navaja Y. Yanagisawa, avtor članka v »Bulletin de l'Institut international de Statistique« XIX, da se je že l. 86. pr. Kr. pod mikadom Soujinom (97—30 pr. Kr.) izvršilo prvo dokazano pravo ljudsko štetje Japonske; domnevajo pa celo, da se je prvo štetje vršilo že l. 660. pr. Kr., katerega številčni rezultati so bili pa — kakor sploh vsi slični podatki — vse do druge polovice preteklega stoletja povsod velika uradna tajnost.

Tudi Indijci, Perzijci, Babilonci, Feničani in Izraelci po navedbah starih zgodovinarjev niso zaostajali za svojimi slavnimi sosedi.

Tako najdemo n. pr. v četrti knjigi (»Numeri, t. j. števila«) Mojzesovih petih knjig sv. pisma stare zaveze (t. zv. »Pentatheuha«) takoj ob začetku knjige poglavja, ki govore in navajajo število nad 20 let starih moških iz posameznih rodov Izraelcev. Štetje, katero sta takrat izvršila Mojzes in Aron, se je po navedbah omenjene knjige izvršilo v puščavi pod goro Sinajem.

O ljudskih štetjih pri Egipčanih nam pričajo izkopani papirusi in razni najdeni napisi v kamnu in lesu, ki omenjajo, da so svečeniki vodili sezname pripadnikov raznih stanov. Zgodovina nam pripoveduje, da se je eno izmed znanih štetij prebivalstva izvršilo v dobi preporeke stare egipčanske države pod faraonom Amasisom II. (570—526, ozir. 569—525 pr. Kr.), ki je istočasno izvedel tudi obsežne reforme v državni upravi. Grški zgodovinar Diodor, ki je živel v prvem stoletju pr. Kr. in židovski zgodovinar Josephus (37—100, ozir. 95 po Kr.) navajata število Egipčanov v dobi vladanja Ptolomejcev (305—30 pr. Kr.) na 7 do 7^{1/2} milijonov (l. 1830. le na 2 in 1^{1/2}, danes čez 14 milijonov); to število potrjuje tudi znani francoski egiptolog J. F. Champollion (1790—1832).

Po drugih novejših virih so Egipčani jemali v starejši dobi za podlago časovnega štetja razne važnejše dogodke, med katere so prištevali tudi popise ljudstva, kar dokazuje pomembnost in važnost ljudskih štetij že v takratni dobi.

V stari Grški nam zakonodaja Solona (640—558 pr. Kr.) in dela Aristotela (384—322) ter drugih avtorjev (Xenofona, Herodota, Plutarha, Demostena itd.) dokazujejo obstoj popisov prebivalstva. Zanimivo štetje nam navaja zgodovinar A. Böckh v svojem delu »Die Staatshaltung der Athener«, kjer opisuje, da se je pod arhontom Lysimachidom (Olimp. 83,4 — prva olimpijada se je vršila kolikor je znano 776 pr. Kr.) izvršila razdelitev žita po leksiarihičnih seznamih vsem meščanom, starim nad 18 let; ta razdelitev žita je ugotovila 14240 odraslih Atenčanov.

Slično indirektno štetje prebivalstva najdemo tudi ob priliki razdelitve premoženja Difila pod Lykurgom, ki je ugotovila v Atenah 19.200 meščanov moškega spola.

Pod arhontom Demetrijem se je v času 117,4 olimpijade izvršilo v Atenah pravo ljudsko štetje, katerega omenja tudi Plutarh, ki je ugotovilo 21.000 odraslih Atenčanov moškega spola, 10.000 moških prikupljencev (sovarovancev) in 40.000 sužnjev obeh spolov, torej nad 524.000 prebivalcev, če vzamemo tačasno pravilo, da tvorijo odrasli moški $\frac{1}{4}$ vsega prebivalstva, sužnje so pa šteli po glavah, ne glede na spol in starost.

Tudi gospodarsko statistiko so imeli Grki na visoki stopnji, kar nam dokazujejo ohranjena poročila o številčnih podatkih z gospodarskega področja.

V starem Rimu vidimo že v t. zv. servijanski ustavi šestega kralja Servija Tullija (578—534 pr. Kr.) omenjena redna štetja upravičencev rimskega civilnega prava in podroben popis njihovega premoženja, ki sta služila predvsem za podlago rimskemu davčnemu, volilnemu in vojaškemu sistemu. Redne popise prebivalstva so izvrševali posebni, na 5 let voljeni in neodvisni »cenzorji«, ki so morali shranjevati vse spise in sestavljati sezname meščanov (po starosti) in po davčni zmožnosti (po plačilnih razredih).

Kasneje so Rimljani sistem cenzusa izdelali tudi za vso takratno rimsko državo do takih podrobnosti in vzorne točnosti, da so na tem področju neprimerno nadkriljevali vsa dela srednjega veka.

Rimski zgodovinar Tacit (56—118, ozir. 55—120 po Kr.) omenja, da je imel cesar Augustus številčni pregled celotne takratne rimske države (Breviarium totius imperii), ki je vseboval sumarne številčne preglede rezultatov vseh posameznih štetij, kar lahko smatramo za prvo občo državno statistiko.

Iz kasnejše dobe imamo tekočo centralizirano zbirko statističnih podatkov, katere so zabeleževali med »notitiae omnium dignitatum«. Poleg tega so imeli Rimljani že takrat posebne uradnike, ki so vodili in shranjevali sezname rojstev in smrti, katere najdemo kasneje pri upraviteljih cerkvenih zajednic.

Če pogledamo torej razvoj ljudskih štetij stare dobe, vidimo, da so imela štetja, ki so bila izvršena — po današnjih pojmi — najbrže zelo primitivno, predvsem le praktičen pomen za fiskalno in vojaško upravo države ter spadajo zato v področje sekundarne statistike. V tej dobi pogrešamo tudi današnji naziv »statistika« ter znanstveno raziskovanje in analizo dobljenih podatkov, kar tvori najvažnejši del današnje moderne statistike.

V srednjem veku so statistična opazovanja zaradi stalnih bojov preseljevajočih se narodov in propada ideje velike ter centralistično urejene države znatno zaostajala za rimskim cenzusom, vendar imamo iz te dobe ohranjenih nekaj manjših poročil, ki sicer niso tako izrazitega statističnega značaja, vendar so kljub temu v tesni zvezi s statistiko.

Iz dobe Karla Velikega (768—814) je ohranjenih nekaj inventarijev (breviarijev) posestev in manjših štetij prebivalstva, ki so se omejevala le na nekatera mesta, in kar lahko smatramo za važno sekundarno statistično gradivo za proučevanje tačasnih razmer. Nekaj takih podatkov je ohranjenih v poliptikih, t. j. z voskom prevlečenih ploščah, povezanih

v knjigo, katere so v poznem starem in zgodnjem srednjem veku uporabljali za pisanje.

Kasneje najdemo v XI. stoletju pod Viljemom Osvajalcem popis zemljišč, dohodkov in prebivalstva nekaterih grofij Anglije, katerega rezultati so ohranjeni v t. zv. »Domesday - Book« (sestavljena v dobi 1083—86), ki je obenem tudi prva zemljiška knjiga Anglije.

Posamezna znana ljudska štetja najdemo kasneje v XVI. stoletju na Siciliji in na Saškem.

Tudi v francoski državi se je po podatkih francoskih raziskovalcev izvršilo prvo ljudsko štetje šele v začetku novega veka pod Karlom IX. (1550 do 1574), katerega rezultati so nam doslej še neznani. Prva publicirana, vendar zelo primitivna štetja prebivalstva Francoske imamo iz l. 1694—1700, katera so izvedli kraljevi generalni intendant.

Prvi znani popisi sekundarno-statističnega značaja in statističnih opazovanj v naših krajih (t. j. pokrajinah bivše avstrijske monarhije) segajo v XIII. stol., kjer nam način vodenja zapiskov, manualov podeželskih naselbin (kasnejših urbarijev), obrestnih in zastavnih zapiskov (Zinns-Pfandrollen, Rodel, Rötel) dokazuje pomen in potrebo sistematičnega opazovanja in popisovanja važnejših pojavov iz življenja takratnega prebivalstva.

O razmerah v večjih naselbinah in mestih nam pa pričajo popisi meščanov, cehovske in bratovske knjige, razne davčne in računske knjige, razne kronike, hišni katastri in številne ugotovitve ter cenitve prebivalstva po cerkvenih in posvetnih oblastih, ki so običajno le v zvezi z vprašanji prehrane in oskrbe prebivalstva. Prva sistematična štetja te vrste, t. j. v svrhu prehrane so se omejevala predvsem le na mesta ter jih najdemo že l. 1449. v Nürnbergu ter l. 1473. v Strassburgu.

Pri vseh teh in sličnih štetjih so šteli le ognjišča in gospodinjstva (hišne poglavarje — bürgerliche Wirte), katerih število so pomnožili s povprečnim številom članov družine (običajno 4—5); tako dobljeno število prebivalcev, ki je bilo seveda zelo netočno, so smatrali za število prebivalstva naselbine ali pokrajine. Razne delitve pokrajin na kraju srednjega veka so zahtevale ne le popisov dežel, temveč tudi natančnejše popise podložnikov, ki so bili potrebni za tačasno fiskalno in obrambno upravo.

Za statistiko so velikega pomena tudi rojstni in mrliški zapiski cerkvenih oblasti, ki se pojavijo znatno pred obveznim vodenjem matrik; te zapiske moremo smatrati za nadaljevanje rimskih registrov, katerih vodenje se je opustilo šele v dobi preseljevanja narodov. Žal manjka v tej dobi predpisov za enotno vodenje teh registrov, kar močno zmanjšuje njihovo vrednost in uporabnost za statistiko. V teku časa so se predpisi za številčne podatke, katere so rabili za lastno cerkveno uporabo, znatno izpopolnili tako, da nam morejo nuditi precej zanesljive podatke za oceno števila prebivalstva na manjših področjih. Podatkov vseh teh zabeležk in zapiskov niso tačas sistematično urejevali za primerjanje in prikazovanje, kar jim daje zato le lokalni pomen. Vendar so kljub temu ohranjene vesti o izvršenih popisih

prebivalstva tudi na večjih področjih, katere so sestavljale cerkvene oblasti za lastno uporabo.

Tako n. pr. omenja Riegger v svojem delu »Materialien zur Statistik in Böhmen«, da se je izvršil prvi popis prebivalstva nekaterih provinc bivše avstrijske monarhije že l. 1651. po končani tridesetletni vojni, ki je imel nalogo ugotoviti število katoličanov in protestantov.

Med ohranjenimi primeri popisov posestev in davkov naših krajev iz prve polovice XIII. stol. imamo »Rationarium Austriacum«, ki je bil sestavljen pod češkim kraljem Otokarjem (1247—1252) ter nekoliko kasnejši »Rationarium Austriae«, katerega je dal sestaviti že Rudolf Habsburški (1273—1291).

Slični poizkusi sistematičnih pregledov so dali pobudo za osamosvojitve in poglobitev statističnega raziskovanja ter za izboljšanje metode in tehnike statistike, kar pri delih iz prejšnje dobe pogrešamo.

V kasnejši dobi pod Maksimilijanom I. (1486—1519) so periodičnim številčnim pregledom na področju vojaške, posebno pa fiskalne uprave, poslednjim zlasti zaradi stalnih finančnih zadreg cesarja, posvečali znatno večjo pažnjo.

Izza vladanja Karla V. (1519—1556) datirajo številčna poročila o blagostanju podložnih narodov in redna diplomatska, gospodarska in upravna poročila, ki se javljajo v Benetkah na kraju XIII. stol. Prav tako se je za vladanja Leopolda I. zaradi vpliva nemških merkantilistov posvečala večja pažnja številčnim pregledom, zlasti na področju gospodarske in finančne statistike.

Od Ferdinanda II. (1619—1637) je ohranjen latinski sestavek državnih in dvornih uradov ter popis nekaterih davščin pod naslovom »Status particularis Regiminis S. C. Majestatis Ferdinandi II.« iz l. 1637., ki nam prikazuje davčne dohodke nekaterih avstrijskih provinc.

Vse to gradivo pa le slabo zadošča zahtevam današnje statistike ter se je omejevalo le na najvažnejše pojave državnega življenja, katerih rezultati so bili dostopni le najvišjim krogom zakonodaje in uprave.

V Italiji imamo od italijanskega učenjaka Eneja Silvija Piccolomija, znanega pri nas iz zgodovine celjskih grofov, (kasnejšega papeža Pija II. — od 1458 do 1464) ohranjena dela »Descriptio Asiae atque Europae«, »Germania, Polonia, Lithuania et Prussia« ter »Cosmographia«; ta dela je kasnejša univerzitetna statistika XVIII. stol. smatrala za temeljni vir takratne statistike.

Če pregledamo razvoj statistike v srednjem veku, vidimo, da takratne razmere niso bile ugodne za razvoj statistike ter so se statistična opazovanja omejevala le na najpotrebnejša področja državne uprave (vojsko, finančno upravo, ljudsko premoženje i. t. d.). Šele proti koncu srednjega veka in v začetku novega veka (v XV. stoletju — v dobi renaissance) se pojavi zamisel novih, velikih držav, kar je povzročilo večje zanimanje za statistična opazovanja. To sistematično opazovanje ni nadaljevalo potov starega in zgodnjega srednjega veka, temveč si je poiskalo novo smer, ki se bistveno razlikuje od starega in današnjega poj-

movanja statistike. Ta vrsta statistike je namreč takrat predstavljala zmes zgodovine, kronike, zemljepisja in političnih znanosti; to besedo so izvajali iz italijanske besede »statista«, t. j. osebe, ki se ukvarja z državnimi posli (državnik).

V tej dobi se je razumevalo pod besedo statistika državoznanstvo (t. j. notranje in zunanje življenje držav v takratni dobi, ureditev države in sploh sistematično prikazovanje vsega ustavnega, upravnega, socialnega in gospodarskega življenja države); statistika je torej takrat spadala v področje državnih znanosti ter se je omejevala le na deskriptivno (opisujočo) funkcijo.

Predhodniki te vrste statistike so bili že stari Grki (Herodot, Strabo, Xenofon, Tukidid, Aristotel in dr.) in Rimljani (Tacit in Plinij mlajši), kasneje pa dela Eneje Silvija in beneška diplomatska in upravna poročila (Relatione) XV. stoletja ter dela nemškega učenjaka Sebastijana Münstra (1544 »Cosmographie«), Rimljana Fr. Sansovino-a (1562), G. Botero-a iz Piemonta (1589), Francoza Pierre-a d'Avity-a (1616), nemškega zdravnika in profesorja H. Conringa (1606—1681), ki je predaval statistiko pod nazivom »Notitia rerum publicarum« in njegovih naslednikov Oldenburgerja, J. A. Boseja, v. Zecha i. t. d. Njihov naslednik Schmeitzel pa je dal svojim predavanjem naziv »politico-statisticum«; najznamenitejši zastopnik te struje Gottfried Achenwall (1719—1772) je dal pa kasneje v l. 1749. statistiki v svojem znamenitem delu »Abriss der neuesten Staatswissenschaft der heutigen vornehmsten europäischen Reiche und Republiken« današnji naziv (dasi so njegova in njegovih prednikov dela od današnjega pojmovanja zelo oddaljena) ter spraval statistična raziskovanja v tesno zvezo z javnim življenjem. Achenwall je izdelal celo znanstveni sistem statistike ter vpeljal predavanja o statistiki na nemške univerze (Marburg in Göttingen). Odtod tudi kasnejši naziv »nemška univerzitetna«, oz. Achenwallova smer nemške univerzitetne statistike.

Nasledniki Achenwalla, prof. Schlözer (1735—1809), Büsching, Nieman, Malebus, Crome, Hassel in dr. so izpopolnili delo svojega prednika ter določili statistiki področje dela in ugotovili odnos do javne uprave.

Znan je Schlözerjev izrek: »Statistika je mirujoča zgodovina, zgodovina je pa tekoča statistika«.

Kasneje se je nemška univerzitetna statistika najbrže pod vplivom del angleških političnih aritmetičarjev pričela baviti tudi s pojavi v prebivalstvu, ter polagoma prešla k številčnim podatkom, vendar je še vedno zanemarjala analizo dobljenih podatkov ter se je omejevala le na opisovanje in ureditev države.

Neenotno pojmovanje področja nemške univerzitetne statistike je povzročilo mnogo zmede in nespozumov, vendar je ta vrsta statistike našla mnogo pristašev tudi v drugih državah (v Franciji Bignon, Dupin; v Italiji Balbi, Giaja in dr.) ter tako mnogo pripomogla do današnjega razvoja in pomena statistike.

Belgijski statistik L. A. J. Quetelet je v preteklem stoletju združil naziranja nemške univerzitetne sta-

tistike in političnih aritmetičarjev, dal statistiki današnji pomen in razširil statistiko tudi na mednarodno področje.

Iz dobe nemške univerzitetne statistike datirajo iz naših krajev razne cerkvene, samostanske, grajske in krajevne kronike ter popisi in poročila, od katerih je razmeroma le malo ohranjenih.

Nemška univerzitetna statistika, katere predhodniki so se, kakor rečeno, pojavili v Italiji, v Franciji in Nemčiji, so brez dvoma vplivali tudi na dela naših starejših zgodovinarjev J. L. Schönleba (1618—1681) in J. V. Valvasorja (1641—1693), kar potrjuje trditev dr. E. H. Coste: »Valvasorjevo delo je bolj topografskega in statističnega, nego zgodovinskega pomena« (MHV 1856).

Takratna nemška univerzitetna statistika se je namreč omejevala le na prikazovanje sedanosti ter je bila v ozki zvezi z zgodovino (ki prikazuje iste pojave v preteklosti) in zemljepisjem. Opravičeno smemo torej smatrati, da je Valvasor dobil iniciativo za svoja dela pri takratnih tujih statistikih, katerih dela je imel priliko študirati na svojih številnih potovanjih.

V dobi našega preporoda je bil A. T. Linhart (1756—1795) prvi, ki je po načelih Schlözer-ja prikazal v svojem delu »Versuch einer Geschichte von Krain und der übrigen Slawen Oestereichs«, Laibach 1788. pregledno sliko zgodovine Slovencev.

Vsi omenjeni slični popisi tvorijo danes gradivo večje in manjše znanstvene vrednosti za ocenjevanje takratnega prebivalstva in razmer, s čemur se danes ukvarja historična statistika.

Tudi za konfesionalne zajednice je statistika izrednega pomena. V področje cerkvene statistike bi spadali točni številčni podatki o številu vernikov (po spolu, stanu, poklicih in starosti), o številu sklenjenih zakonov, o rojstnih in smrtnih primerih, o verskih izstopih in prestopih, o karitativnih akcijah, o mladinskem skrbstvu itd. To in slično gradivo bi povsem onemogočalo napačno presojo razmer med verniki.

Na področju naše cerkvene uprave sta bila za razvoj statistike izrednega pomena reformacija in tridentski koncil (1545—1563), ki je uvidel koristi urejene statistike ter zato sklenil in izrečno naročil, naj župniki redno vodijo rojstni, poročni in mrliški register, katere so po nekaterih škofijah vodili že pred reformacijo.

Za potrebe cerkve je tridentski koncil razen tega naročil redne popise duš, ki so za raziskovanja, gibanja takratnega prebivalstva v versko enotnih krajih, velikega pomena. Zaradi razmeroma dobre organizacije dela in dokaj točnih podatkov cerkvenih registrov se je za to gradivo kmalu začela zanimati tudi državna uprava. Tako je n. pr. obstojala na švedskem že od l. 1749. posebna »tabelna komisija« (»Tabellen-Kommission«), ki je na podlagi cerkvenih registrov vsaka tri, ozir. vsakih pet let precej točno izračunila število prebivalstva vse države, ozir. posameznih pokrajin. To delo je celo delj časa nadomestilo ljudska štetja.

Leta 1614. objavljeni »Rituale Romanum« je predpisal v X. poglavju vodenje seznamov farnih občanov (po spolu, starosti in stanu) (»status animarum«) in seznamov umrlih občanov. Te določbe tridentskega koncila in »R. R.« o seznamih občanov so bile kasneje vzete tudi v 470. kanon novega C. I. C. (Codex Iuris Canonici) iz l. 1918., po katerem morajo župniki na kraju vsakega leta dostavljati svojim škofovskim kurijam prepise župnijskih seznamov. Škofijam pa daje omenjeni člen pravico za določitev oblike in vsebine omenjenih seznamov.

V sledeči dobi merkantilizma v Evropi se javlja močno razširjenje državne misli in zamisel centralistično organiziranih velikih monarhij in gospodarske ekspanzije, kar je nujno moralo dovesti do raznih političnih konfliktov, ki so zahtevali veliko krvnega davka in mnogo denarja. Vse to je zahtevalo od državne uprave hitrih in zanesljivih številčnih podatkov o stanju prebivalstva, posebno prebivalstva moškega spola ter podatkov o gospodarskih razmerah, kar je pomen in potrebo urejene statistike silno povečalo.

Iz te dobe imamo tudi prve podatke o sistematični gospodarski statistiki.

J. B. Colbert (1619—1683), znameniti francoski državnik in avtor francoskega merkantilizma, je l. 1665. naročil sestaviti statistiko francoske trgovine; l. 1670. je pa odredil redna štetja prebivalstva Pariza in uvedel periodična poročila (memoires) o gospodarskem stanju posameznih francoskih provinc. Colbertov predhodnik na tem področju je bil že finančni minister Henrika IV., M. Sully, ki je naročil zbiranje številčnih podatkov s področja državne uprave. Naslednik Colbert-a, francoski finančni minister J. Necker (1732—1804) je ustanovil pod nazivom »Bureau de renseignement« prvi državni statistični urad, ki je nastal iz »Bureau de la balance du commerce«, ki je bil ustanovljen že l. 1713. Ljudska štetja se pa zaradi predsodkov vodilnih državnikov kljub temu niso mogla izvršiti. Šele francoska revolucija je dala močnejšo iniciativo za ljudska štetja, ki so se zaradi nezadostne organizacije vedno ponesrečila. Šele sledeča doba Napoleona I. je dala prvo modernejše ljudsko štetje.

V XVIII. stol. stopi na mesto pohlepa po zemlji drugih držav stremljenje po povečanju števila prebivalstva, ki naj bi bila osnova gospodarske in vojaške sile države. Po izkušnjah v gospodarski in politični zgodovini Anglije in Holandske v XVII. in XVIII. stol., ki so pokazale, da se pojavi povečanje števila prebivalstva v zvezi z gospodarskim blagostanjem, so nekateri teoretiki državnih znanosti in pa tudi državniki domnevali, da je visoko število prebivalstva v nerazdružljivi zvezi z ljudskim premoženjem. Ta domneva je imela za posledico vrsto zakonov in naredb, ki so stremele za povečanjem števila prebivalstva. Zato je tudi avstrijska zakonodaja in uprava gledala, da poveča število prebivalstva, ozir. da dokaže čim večji naravni prirastek prebivalstva, kar je dalo povod za nove in pogoste popise. Ta pretirana strast za ljudska štetja je šla tako daleč,

da so se v nekaterih državah vršila ljudska štetja celo vsako leto. Posebno nemški in angleški pristaši politične aritmetike so se radi bavili s popisi prebivalstva.

V dobi avstrijskega merkantilizma pod Marijo Terezijo (1760—1780) in Jožefom II. (1780—1790) in avstrijskih populacionistov (J. H. Justi-ja in J. Sonnenfels-a) se opaža tudi v bivši monarhiji večje zanimanje za sistematična opazovanja in ljudska štetja, ki so v veliki meri le posledica merkantilističnih upravnih in političnih principov ter javljajočega se pohlepa po novih trgih, zaradi katerih se je centralizirana državna uprava jela intenzivneje zanimati tudi za redno in pravilno vodenje ter redno poročanje o podatkih matrik cerkvenih lokalnih oblasti.

Sicer so se prva posamezna ljudska štetja vršila že pod Leopoldom I. in Josipom I., katerih rezultati pa doslej še niso objavljeni.

Po nasledstvenih vojnah Avstrije so tudi v bivši monarhiji začeli posvečati ljudskim štetjem — predvsem iz vojaških razlogov — (zaradi moderniziranja orožja, nezanesljivosti najemniške vojske itd.) znatno večjo pazljivost. S posebnim patentom z dne 13. okt. 1753 je naročila Marija Terezija popis vsega navzočega prebivalstva (population de fait) po spolu, starosti in stanu, katerega so izvršili v sporazumu z župniki, oz. upravitelji župnij. Popis, ki bi se moral vršiti vsako leto, naj bi pokazal pregledno socialno in tudi gospodarsko strukturo prebivalstva Nižje Avstrijske. Naročeno ljudsko štetje naj bi se po izrečnem naročilu cesarice izvršilo takoj ter brez najmanjše pozornosti.

Naslednje leto se je na podlagi novih dvornih reškriptov z dne 13. oktobra 1753, 7. januarja in 16. febr. 1754 ponovila »konsignacija duš« v vseh tzv. nemških dednih deželah, katero so izvršile za kontrolo zanesljivosti podatkov cerkvene gosposke politične oblasti po kriterijih iz l. 1753. Štetje bi se moralo izvršiti vsaka tri leta od l. 1754. dalje. To štetje je ugotovilo število prebivalstva tkzv. nemških dednih dežel na 6,134.558 duš.

Štetje iz l. 1754., ki se je izvršilo predvsem v vojaške namene, je popolnejše in zanesljivejše od drugih štetij ter znatno nadkriljuje poznejša štetja od 1761—1781, katerih rezultati so zaradi prevladovanja vojaških interesov, nerazumevanja in napačnih predsodkov prebivalstva zaostajali za ca 5—6 % za pravilnim številom prebivalstva. Ta nedostatek se še dolgo pojavlja v kasnejših ljudskih štetjih bivše Avstrije.

Meddobje teh štetij, ki naj bi se izvršila ob začetku solnčnega leta, so določili za slovanske in nemške dežele na tri leta, začeni z letom 1754.; vendar se predvideno štetje prebivalstva v l. 1757. zaradi Sedemletne vojne (1756—1763) ni izvršilo.

Naslednje štetje v l. 1761. je ugotovilo zaradi nezadostne in slabe organizacije, epidemij na Češkem in Moravskem ter bega mladih ljudi, ki so bežali iz strahu pred vojaško službo, število prebivalcev le na 5³/₅ milijona duš.

**STAROSTNA RAZDELITEV PREBIVALSTVA, KJER PREBIVAJO SLOVENCİ, KAKRŠNA JE BILA
L. 1754. PO SPOLU, STANU IN ŠTEVILU**

Dežela	1—15 let		15—20 let		20—40 let		40—50 let		nad 50 let		Skupaj		Skupaj
	moški	ženske	moški	ženske	moški	ženske	moški	ženske	moški	ženske	moški	ženske	
Kranjska (z Gorico in Gradiško)	84.880	82.793	^{**} 2.098 19.609	4.254 19.033	50.166 21.110	54.918 17.842	19.121 3.112	16.176 6.217	14.507 8.016	12.218 10.831	222.619	224.282	446.901
Koroška	43.535	42.778	12.166	14.161	27.571 17.133	27.145 23.471	11.465 4.801	9.586 6.732	11.190 5.039	6.897 8.254	132.900	139.024	271.924
Štajerska	114.061	112.697	32.514	36.676	61.304 58.531	70.610 58.229	31.388 10.250	26.693 13.116	27.627 10.388	17.962 14.560	346.063	350.543	696.606

* od teh 81 moških in 181 ženskih poročencev.

** poročeni.

Zaradi nezadovoljivih rezultatov je ukazala Marija Terezija v naslednjem letu 1762. s posebnim ukazom z dne 24. aprila in 25. maja 1762 sodelovanje duhovščine pri vseh naslednjih popisih prebivalstva in obvezno redno letno poročanje o gibanju prebivalstva, o rojstvih, o porokah in o primerih smrti.

To štetje je ugotovilo v avstrijskem delu bivše monarhije 4.889.516 prebivalcev.

L. 1769. je sledila zaradi reorganizacije vojaškega sistema predpriprava za novo štetje domačega prebivalstva (population de droit), katero so izvršili po patentu z dne 10. marca 1770 po okrožnih komisarijih s sodelovanjem vojaške uprave. Hkratu so iz istih razlogov izvršili popis živine. Da doseže večjo točnost štetja prebivalstva, je naročila še prej numeriranje vseh hiš, kar se je izvršilo pravtako l. 1770.

V ljubljanskem arhivu hranijo pod Fasc. $\frac{80. - 81.}{80.}$ sledeče povelje, tiskano v slovenskem in nemškem jeziku:

MY MARIA THERESIA skus Boshjo Gnado Rimfka Cefariza, Udova, Kralliza na Ogerfkim, Pemfkim, u' Dalmazie, Hrovafkim, inu Sklavonje &c. Erzherzogina u' Oefteraiho, Herzogina u' Burgundo, u' Staierfkim, u' Koroskim, inu Krainfkim; velika Firfhtna u' Siebenbirgo; Markgrafna u' Marfkim; Herzogina u' Brabando, Limburgo, Luzenburgo, Geldro, Wirtenbergo, fgurnim inu dulnim Shlefio, Mailando, Mantue, Parme, Plazenze inu Guastalle; Firfhtna u' Shwabfkim, firfhtoufka Grafna u' Habspurgo, Flandro, Tyrolo, Hengavo, Kyburgo, Gorize, Gradifke; Markgrafna Suetiga Rimfkiga Krallleftva u' Burgavo, fgurni inu dulni Lausnize; Grafna u' Naumuro; Gospa Slavenfke Marhe inu Mehelno; u' udoufki ftan poftaulena Herzogina u' Lothringo inu Barro; velika Herzogina u' Tofhkano &c.

Sapovemo uffim nafhih Dushelah naprei poftaulenim Nameiftnikom, Vifharjam, dushelkim Oblaftnikom, Poglavarjam, Kraishauptmannam, grefhinfkim

ISTA RAZPREDELNICA V RAZMERNIH (RELATIVNIH) ŠTEVILIH

Dežela	1—15 let		15—20 let		20—40 let		40—50 let		nad 50 let		Skupaj	
	moški	ženske	moški	ženske	moški	ženske	moški	ženske	moški	ženske	moški	ženske
Kranjska (z Gorico in Gradiško)	18.99	18.53	^{**} 0.47 4.39	0.95 4.26	11.23 4.72	12.29 3.99	4.28 0.70	3.62 1.39	3.25 1.79	2.73 3.42	49.82	50.18
Koroška	16.00	15.73	4.47	5.21	10.14 6.30	9.98 8.63	4.22 1.77	3.53 2.48	4.12 1.85	2.53 3.04	48.87	51.13
Štajerska	16.37	16.18	4.67	5.26	8.80 8.40	10.14 8.36	4.51 1.47	3.83 1.88	3.97 1.49	2.58 2.09	49.68	50.32

** poročeni.

REZULTATI ŠTETJA (V ABSOLUTNIH ŠTEVILKAH) IZ L. 1762.

Dežela	Število					Družine		Skupno število prebival- stva	Od teh						
	mest	trgov	vasi	hiš	samostanov	z lastno hišo (behauste)	brez lastne hiše (un- behauste)		plemičev	posvetnih duhovnikov	redovnikov religioznih	redovnic	ubogi v boli- nicah in sirotišnicah	poročenih	samskih
Kranjska	15	13	3.325	51.756	24	46.565	3.681	220.671	348	361	466	146	161	102.101	118.570
Gorica in Gradiška	3	—	373	15.049	21	14.937	1.897	79.749	1.027	596	266	232	8	33.900	45.849
Koroška	12	26	1.547	34.739	45	32.431	13.114	259.911	559	530	567	217	1.027	77.515	182.396
Štajerska	21	91	2.673	104.405	68	94.386	95.145	495.514	858	785	1.610	360	1.391	191.027	304.487

inu meiftim Gospofkam, uffim nafhih Krallevih Pemfkih, sunainih inu notrainih Oeftraiheriovih Dushelah ftojezhim Gofvauzham inu Podlofhnim, kar kol sa ene fokufti, fhlusbe, ftanu, ali rodu taifti fo, nafha Kraleвна, Cefarfka inu Firfhtoufka Gnado; inu damo vam skus to saftopiti.

Po tem kader fmo My navolnu fhlishali, de u' zha-fhu te sadne voiske mersketeri podlosni od fuoiga antverha, semle, shene, inu otruk pod ta shounirfki ftan fo useti, al sa vole perfilenja k' temo shoutu na veliku vish ftiskani, inu oskodvani bili; Nam pak nezv vezh per ferzu na leshi, koker to potrebno shounirfko mozh na takshino visho dershati, de ti meiftniki, inu faberzhani per fuoim delli inu antverhi, ti kmety per fuoih semlah mirnu oftali, ti edini fynovi, tudi edinih Hzeri moshje, ti moiftri tega kupzhishkiga della, ti antverharski tovarshi inu fantje, ali katerikuli fo k' temo obdelvaino te semle, k' tem antverho, k' tem faberkam, k' ti kupzhy, ali drugim dellam potrebni per fuoimo ftanu u' pokoi se puftje.

Sa vole tega fmo My sa potrebni, uffezhihernu popiffuvainje teh dush naprei useti, inu to visho gori postavit, po kateri na meifti tega dofedeiniga, tem podloshim toku nadleishiga persilianja k' temo fhou-nirskimo ftanu, od kateriga nobeden figurn nei biu, na eno drugo uffakaterimo nashkodlivo, ja nuzhno, zhou temo foudafkim novizhu perjetno visho, kir on skus to gori postavlenu poflovaine ta nar vezhi zhas tega leita, oku ozhe, per teh fuoih oftati, inu fuoiga roiftva Kraju sebe kei pershushit samore, ta antverh k' uffazhiherni varnofti bi se u' en sigurni ftan po-ftavit mogu.

Iz tega konza ima letu uffazhihernu popiffvainje od teh Kraishauptmanskih Komiffariou, inu od teh shounirskih Ofizirjou skup, inu tudi tu popiffainje te voshne shvine, inu ftiveinje teh hish po ti od nas naprei piffani vishi naprei usetu biti.

My tedei saupamo, de se bodo nashi fvesti pod-loshni temo uffazhihernimo popiffvainjou pokorno podvergli, uffi skup doma per miri oftali, inu tudi neh voshno shvino k' temo popiffvainjou fvesto iska-falli, inu nikar taifta is ene nasauplivafti, skriti, al kam ukrei odpellati se poftopili bodo; kir se neima nikoger per imeinu inu fhpogeinu te shvine ena fhkoda fturiti, al ena taiftih po sily oduseti.

Aku bi pak super nashe upaine eden al drugi teh podloshnih se od tega popiffvainja odtegnu, skrou, al zhou pobeignou, tudi fuojo voshno fhvino skrou, tako je nasha oiftra vola inu povellet, de en takshni, kirkuli bode naiden, ima sadershan, inu na dua leita fhanze kopat poflan, ta fhvina pak, aku bi se naidla, oduseta biti.

Sa vola tega bode fliherni veidu se pokorni skafat, inu pred fhkode varvat.

Na tem obftoji nasha terdna vola inu mainengo. Dano u' nashimo velikimo Meifto nashiga ftanvainja na Duneju ta x. dan tega mefza fhufhiza tem tau-shent fedemftu inu fedemdefetimo, nashe regierunge tem tridefetimo leito.

MARIA THERESIA

L. S.

Rudolphus Comes Choteck
Regni Bohae fuprus & A. A. prus
Cancius

Leopoldus Comes à Kollovvrat.
Ad Mandatum Sacr. Caefareo.
Regiae Majeftatis proprium
Carl von Müller.

(Dalje prihodnjič.)

MESTNA KLAVNICA LJUBLJANSKA IN NJEN RAZVOJ

IVAN PESTOTNIK, RAVNATELJ MESTNE KLAVNICE

Mesogledstvu so posvečali že stari narodi veliko pozornost, zlasti še, ker je imelo mesogledstvo poleg prohibitivnega namena nasproti boleznim — tudi verski značaj. Da se je moglo ogledovanje vršiti vestno in točno, so že stari narodi koncentrirali vse klanje na določenih krajih. Pri Egipčanih in pozneje pri Grkih je bilo dovoljeno klati le v predvorih templjev, mesogledniki pa so bili duhovni. Rimljani pa so celo predpisovali, da se je smelo klati samo na posebnem, določenem mestu — javnem trgu, z izrečnim namenom, da je poleg določenih mesoglednikov imela priliko nadzirati mesarje tudi publika sama. Ta splošna kontrola je imela zlasti namen onemogočiti, da bi kdo ne klal bolne živali, ali celo prodajal meso poginulih živali.

V Italiji, zlasti v Napolju so bili že leta 1221. izdani predpisi o mesogledstvu, ki so bili silno strogi. Kdor je prodajal meso bolnih živali, je bil v prvem primeru kaznovan s telesno kaznijo, v drugem primeru so mu odsekali roko, v tretjem primeru pa so ga obesili. Da je mesogledstvo še danes pri nekaterih narodih verskega značaja, pričajo predpisi o klavnih živalih in klanju, ki se jih pravoverni židje še danes drže.

V poznejši dobi naletimo povsod na določila in predpise, ki urejajo klanje živali in ogledovanje mesa. Zlasti so na tem polju bile iniciativne uprave večjih mest n. pr. Napolj. Značilna je odločba papeža Zaharije, naslednika Gregorja III., ki dovoljuje uživanje svinjskega mesa in slanine le v prekuhanem stanju in izrečno prepoveduje prodajo mesa bolnih živali. V trinajstem stoletju so se počele za higieno mesa iniciativno truditi uprave večjih mest same, ker so uvidele, da tvori meso za meščana najvažnejše in obenem tudi najcenejše živilo.

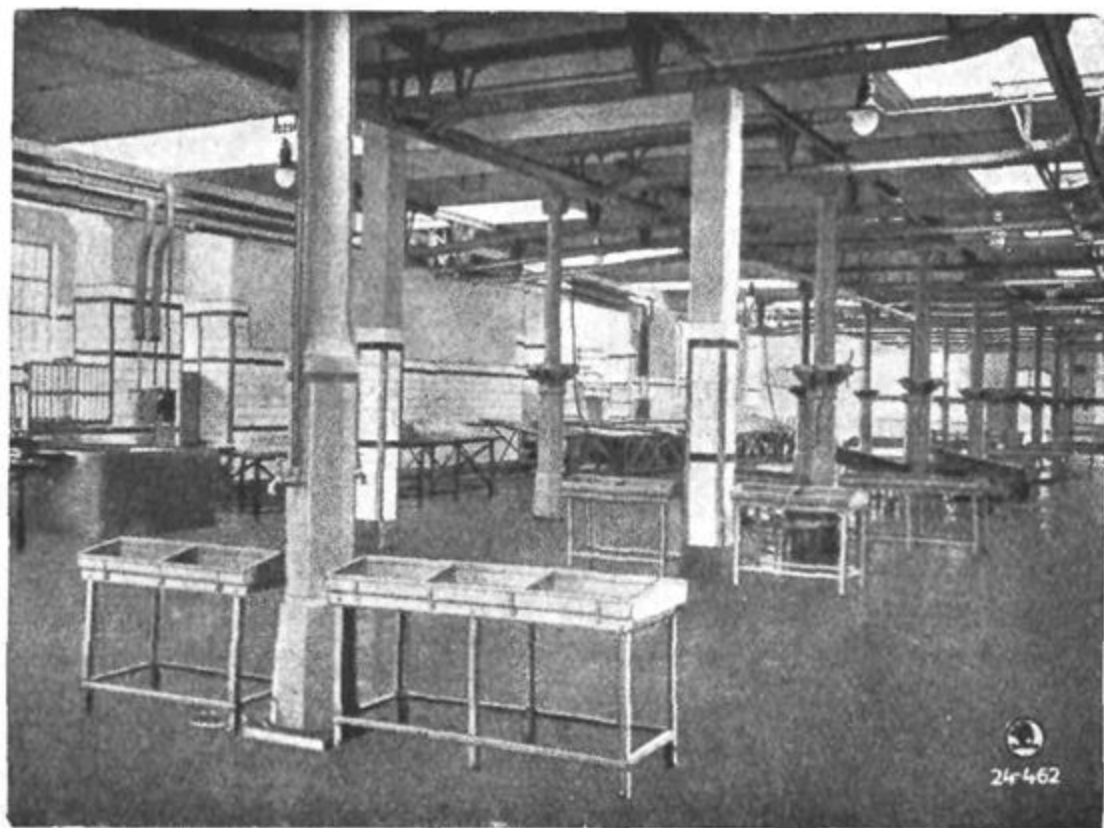
V Amiensu nahajamo že v XIII. stoletju prvo javno klavnico, in mesogledstvo je bilo poverjeno nalašč zato izbranim strokovnjakom. Iz te dobe datirajo v Evropi, zlasti v Nemčiji važne listine, ki jih je državna uprava izdajala raznim mestom, ki uravnavajo ogledovanje klavnih živali in mesa,

in ki določajo uporabo skupnih javnih klavnic, pobiranje pristojbin, kazni za prestopke itd. Tako je šlo dalje notri do začetka XIX. stoletja, ko naletimo v Evropi na prve vseobče državne zakone, ki urejajo način zatiranja živalskih kužnih bolezni in določajo obvezen ogled klavnih živali in mesa.

Pobijanje klavnih živali na poljubnih mestih je privedlo do zlorab, žalilo je čut prebivalstva in vplivalo zlasti na mladino demoralizirajoče. Ker se radi raztresenosti po raznih krajih v mestu nadziranje klanja in mesa ni moglo dovolj strogo vršiti, so nastali predpisi, da mora vsak večji konsumni kraj imeti skupno javno klavnico, in klati se je smelo le v teh klavnicah.

V Ljubljani smo imeli do leta 1881. skupno klavnico le za govedo. Bila je zgrajena na kolih nad Ljubljanico v bližini sedanje prisilne delavnice. Prašiče in teleta so pa mesarji klali po večjih mesarskih dvoriščih po mestu. Za klanje prašičev se je najbolj uporabljalo dvorišče hiše na Poljanski cesti, kjer stoji danes gostilna pri »Štrajzelnu«.

Leta 1881. je tedanja občinska uprava odprla novo, za takratne čase najmodernejšo skupno javno klavnico na prostoru, kjer stoji klavnica še danes. Da je bila ta klavnica za takratne prilike

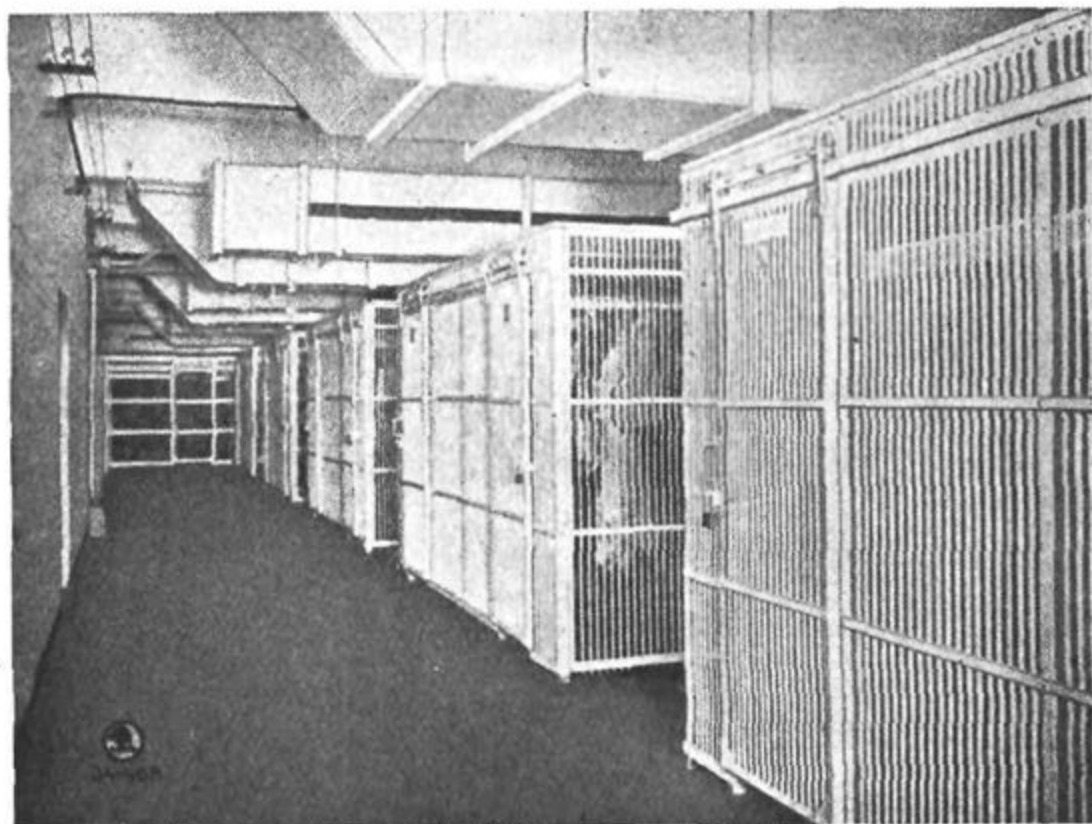
Klavnica za prašiče

zelo moderna, sklepamo iz klavničnih analov, ki pripovedujejo, da si jo je prišla kmalu po otvoritvi ogledat komisija iz Monakovega. In res so štiri leta kasneje otvorili v Monakovem klavnico, ki je bila popolnoma podobna ljubljanski. Nekaj objektov datira še iz leta 1881. in so popolnoma taki, kakršni so bili, odnosno so še v ljubljanski klavnici.

Z otvoritvijo nove skupne klavnice leta 1881. na prostoru sedanje klavnice se je klanje doma prepovedalo, in vse vrste živali so se odslej smele klati le v tej klavnici. Samo po sebi umevno je, da je s tem ukrepom pridobila zlasti zdravstvena kontrola mesa, ki se do tedaj radi raztresenosti klavne obrti po mestu ni mogla uspešno vršiti.

Z razvojem mesta in pomnožitvijo prebivalstva se je konsum mesa večal. Kakor izkazuje tabela, se je število zaklanih živali od leta 1881. pa do 1920. pomnožilo za 200 odstotkov. Sleherno leto, izvzemši vojna leta, izkazuje reden prirastek. Ker klavnica s svojimi primitivnimi, starimi napravami ni več zmagovala tega prometa, se je občina takoj po zaključku vojne začela intenzivno pečati s preureditvijo klavnice, zlasti pa z zgradbo velike moderne hladilnice. Za Ljubljano je namreč postajalo že katastrofalno popolno pomanjkanje hladilnih naprav pri klavnici. Prebivalstvo je moralo poleti uživati od podgan in muh onesnaženo in obžrto meso, ki je bilo v poletnih mesecih vedno skisano, če že ne napol osmrajeno. Mesar ni mogel nikdar klati na zalogo. Če se mu je nudila ugodna prilika, je smel le toliko nakupiti, za kolikor je vedel, da bo takoj prodal.

V to pereče vprašanje je iniciativno posegla občina pod upravo gerentskega sveta in pod vod-

Hladilnica

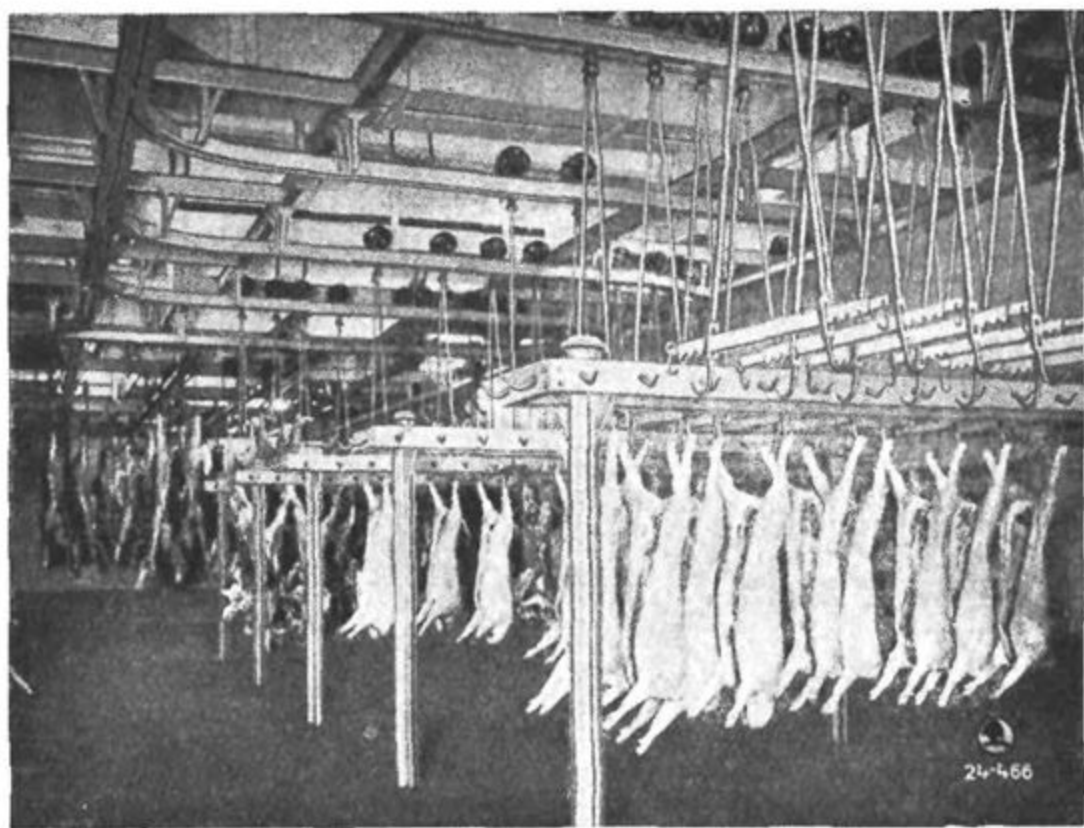
stvom sedanjega župana dr. Puca. Težko je bilo z načrti za klavnico in hladilnico. Saj v Jugoslaviji do takrat nismo imeli nobene moderne klavnice. V drugih državah so v večjih mestih pač že obstajale moderne klavnice in hladilnice, toda bile so tako velike in urejene za tako obsežen promet, kakršnega v Ljubljani ni bilo pričakovati. Zato si občina ni mogla osvojiti nobenega teh načrtov. Bilo je treba raznih potovanj, in slednjič se je gradbenemu uradu posrečilo napraviti osnutek, ki je najbolj ustrezal prilikam našega mesta, in ki je vseboval vse izkušnje in izume, ki so si jih pridobila druga večja evropska mesta.

Javnega razpisa so se udeležile večje evropske tvrdke, ki so se dotlej že pečale z graditvijo hladilnic in klavnic. Kot najcenejši in obenem najugodnejši med ponudniki so se izkazali za vso skupno preureditev Škodovi zavodi, za gradbena dela pa tvrdka ing. Dukič in drug.

Ker je bila izvedba gradbenega načrta za klavnico in hladilnico zvezana s precejšnjimi kreditnimi operacijami, se je sklenilo ves projekt izvršiti postopoma. Za izvršitev prve etape, to je zgradbo hladilnice in preuredbo klavnih prostorov kot najnujnejših delov si je mestna občina preskrbela kredit Din 15,000.000.—.

Ker se je pa v teku gradbenih del pokazalo, da bi bilo za brezhibno obratovanje v novih napravah in za rentabilnost investiranega kapitala kvarno, če bi se ob istem času ne izvršila še nekatera druga dela, ki so bila projektirana za drugo etapo, je občina za izvršitev teh preskrbela še 6,000.000 Din naknadnega kredita, skupaj tedaj 21,000.000 Din.

Prenovljena klavnica in hladilnica sta začeli obratovati 12. maja 1927. Do sem se je potrošilo

Predhladilnica

Ivan Pestovnik,
ravnatelj mesne klavnice

skupaj Din 19.000.000.—. Leta 1930. se je zgradil še poseben oddelek za hlajenje slanine, ki je začel obratovati z novim letom 1931.

Vsa zgradba klavnice obstoji v glavnem iz dveh velikih dvoran; v prvi se kolje govedo in drobnica, v drugi pa prašiči, dalje iz hladilnice, ki obsega 1600 m² in obstoji iz petih delov: iz ohlajevalnice, hladilnice, zmrzovalnice, nasoljevalnice in oddelka za hlajenje slanine.

Ker je bilo prenašanje slanine v klet in nazaj zelo težavno, vrh tega se je pa ta prostor nujno potreboval za razširjenje nasoljevalnice, so zgradili na južni strani hladilnice nov oddelek, ki se je prav tako dobro obnesel, kakor vsi ostali oddelki hladilnice.

Celotni stroški za zgradbo hladilnic in drugo opremo tega prostora znašajo Din 882.470'58, kar se je krilo iz zgoraj navedenega devetnajstmilijonskega posojila.

Prostor v kleti, kamor so poprej spravljali slanino, se je popolnoma preuredil za nasoljevalnico. Stroške za to preureditev, ki so znašali Din 52.000.—, je klavnica krila iz rednega proračuna. V naslednjem naj popišem na kratko posamezne oddelke.

Prvi važnejši oddelek klavnice je ledarna, v kateri lahko izdelamo dnevno 10.000 kg umetnega ledu. Da se odjemalcem kolikor mogoče olajša dobava ledu in poraba ledu čimbolj poveča, je uprava mestne klavnice sklenila, da v štirih poletnih mesecih dostavlja led vsem odjemalcem že v zgodnjih jutrnjih urah v posebnem, nalašč zato prirejenem avtomobilu.

Važno in neobhodno potrebno je bilo, da je dobila klavnica svoj lastni industrijski tir in potrebne hleve.

Investirani kapital mora klavnica amortizirati v 20. letih. Prošla leta, v katerih se je v vseh novih

prostorih klavnice obratovalo in so se vse nove naprave izkoriščale, se ni le pokazalo, da ni klavnica samo v tehničnem oziru kos svoji nalogi, ampak da процvita tudi v finančnem pogledu. Klavnica amortizira iz lastnih dohodkov svoj dolg, krije vso ostalo režijo, kakor plače, obratovanje, vzdrževanje naprav in donaša poleg tega občini primeren dohodek. S stroški naraščajo stalno dohodki, denarni promet pa stalno narašča.

Z najmodernejšimi tehničnimi napravami se je olajšal do skrajnosti poprej zelo težaven mesarski posel. S hladilnico se je izdatno zmanjšal odstotek zgube zaradi pokvarjenosti mesa. Za podjetne mesarje se je ustvarila možnost in pogoj, da svojo obrt lahko razvijajo do najvišje mere. In tako lahko mirno trdimo, da so se mesarski režijski stroški z novo klavnico dejansko znižali, ne pa zvišali.

Razvidno je, da je zraslo iz klavnice — prvotno le javne sanitarne institucije, namenjene zlasti varstvu konsumentov — važno občinsko podjetje, ki bo mestu donašalo lepe dohodke, čim bodo dolгови nekoliko poplačani.

Ljubljanska klavnica je v naši državi prva, z njeno zgradbo smo dali iniciativo skoro vsem ostalim večjim mestom. S hladilnico in preurejeno klavnico pa ni ustrezno samo konsumentom, kar je že zgoraj poudarjeno, dasi je s to napravo preventivna briga za ljudsko zdravje veliko pridobila, ampak je velike važnosti zlasti za mesarja-obrtnika. Dovolj prostora ima za svoje blago in ni se mu treba bati, da se mu pokvari.

Mesna industrija se je v našem mestu v zadnjem času izredno visoko razvila. Ne samo, da naši mesarji v tem pogledu sedaj lahko krijejo s svo-

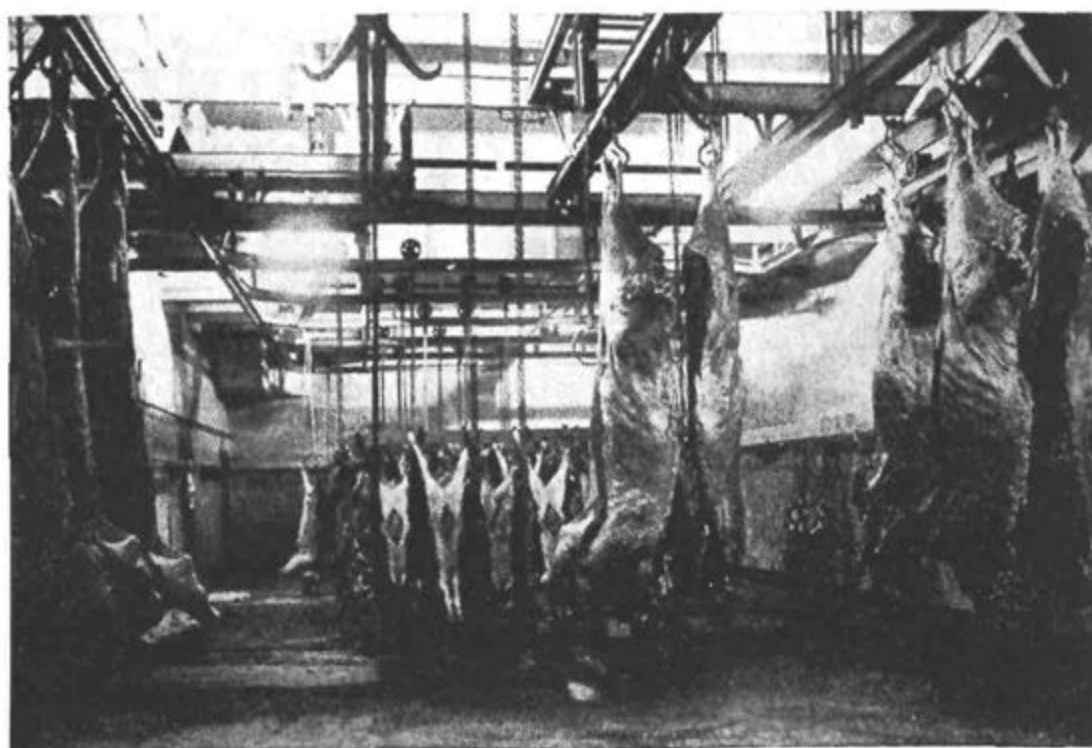
Klavnica za govedo

jimi izdelki vse krajevne potrebe, ampak so začeli še celo izvažati tako, da tekmujejo priznanim, starim mesnim industrijam. Po izložbah naših prekajevalcev so se staroznani kranjski klobasi pridružili najrazličnejši in najfinejši mesni izdelki, ki smo jih pred par leti videli le v večjih mestih. Posledica tega je, da je pri nas uvoz mesnih izdelkov padel.

Pomnožilo se je radi tega klanje prašičev, katerih meso se najbolj predelava v razne izdelke.

Vse tabele kažejo promet v klavnici v zadnjih letih, ko radi splošne gospodarske krize nismo imeli nikakega izrečnega klanja za izvoz, ampak se je klalo le toliko, kolikor je bilo treba zadostiti našim domačim potrebam.

Zmogljivost klavnice in hladilnice je pa mnogo večja, in za slučaj ugodne izvozne konjunktore smo v stanu s svojimi tehničnimi napravami obvladati za 300 % povečani promet. Ta povečana kapaciteta se je dosegla na ta način, da smo že

Predhladilnica

poprej obstoječi dve klavni dvorani preuredili in ju opremili z novimi, bolj praktičnimi tehničnimi napravami, ki omogočajo, da se klanje vrši lažje in ekspeditivneje.

V MESTNI KLAVNICI JE BILO ZAKLANIH

leto	goved	prašičev	telet	drobnice		konjev
				velike	male	
1924.	6.988	13.742	7.626	2.779	975	308
1925.	7.009	17.039	11.475	1.846	795	285
1926.	8.117	19.296	12.901	1.491	1.280	451
1927.	8.337	22.879	10.453	1.523	778	513
1928.	8.771	22.831	12.665	1.321	1.068	609
1929.	9.765	23.325	9.987	1.493	1.241	696
1930.	8.035	24.513	8.788	2.055	1.497	515
1931.	7.739	28.622	11.880	980	1.401	325
1932.	8.258	27.296	14.998	925	1.717	156
1933.	9.236	25.116	14.194	892	1.635	114

K NADPREGLEDU V MESTNO KLAVNICO JE BILO VPELJANO ZAKLANIH

leto	goved	prašičev	telet	drobnice		V mesto uvoženi izdelki v kg
				velike	male	
1924.	57	3.495	4.335	106	1.272	96.926
1925.	38	2.903	2.903	57	1.623	71.213
1926.	15	2.258	3.365	113	1.499	50.165
1927.	18	2.597	5.154	110	1.933	59.205
1928.	20	2.273	4.357	118	1.630	91.602
1929.	42	3.181	4.903	71	1.638	116.853
1930.	23	2.095	3.712	47	1.560	88.619
1931.	16	1.236	2.976	20	1.521	56.970
1932.	8	1.751	4.311	8	1.080	40.413
1933.	3	1.381	4.431	23	1.080	150.000

MARIBOR OB DRAVI

FRANJO BAŠ

Prazgodovinski Maribor je rodilo poljedelsko ozemlje na početkih nižinske Drave. Fevdalni Maribor je zgradila koroška politična roka na izstopu Drave iz Alp v Srednje Podonavje v času, ko je Korotan obvladoval vso alpsko Dravo. Meščanski Maribor pa je zrasel z donavsko-jadranskim habsburškim gospodstvom, s katerim se je razvila in utrdila na vzhodnem vznožju Alp prometna in politična cesta med Donavo in Jadranom. Drava s koroško železnico kaže smer, ki je fevdalni Maribor rodila, južna železnica pa smer, ki je meščanski Maribor razvila in ga zlasti v zadnjih stoletjih dvigala.

V jugoslovanski dobi je radi perifernege geopolitičnega položaja celotne dravske podolžnice padla alpska dravska cesta na položaj lokalne prometne črte, in radi izprememb v gospodarski koncentraciji Dunaja in Trsta je postala semerinško-jadranska črta iz bivše osnovne vzhodnoalpske transverzale pokrajinska prometna cesta za Avstrijo, večino štajerskega, Slovenije in Primorskega. Ko so oslabele prometne ceste, ki križajo Maribor in ki so ga vodile k svetovnemu gospodarskemu in kulturnemu sožitju, so oslabele tudi gospodarski in kulturni temelji Maribora kot križišča obeh ponižanih prometnih črt.

Za bodočnost Maribora je življenjsko važno, ali ima njegova prometna, gospodarska in kulturna lega v geopolitični strukturi Jugoslavije vsedržavni in preko tega tudi srednjeevropski pomen; kajti če Maribor tega geopolitičnega pomena nima, potem mora za bodočnost prej ali slej slediti Bitolju.

Temeljno gospodarsko zaledje vsakega mesta je okolica, kateri služi mesto kot trg. Mariborski trg vključuje na sever ozemlje do državne meje, na zahod do dravske soteske, na jug do Polskave in Vurberga, na vzhod do Sv. Lenarta v Slovenskih goricah ter šteje približno 100.000 prebivalcev; v Mariboru kot selišču pa imamo, če vštujemo tudi meščansko okolico, a pri tem izključimo dvoživkarske kmetsko-meščanske predele, 40.000 prebivalcev. Da okolica v takem sorazmerju do mesta ne more gospodarsko varovati bodočnosti Maribora, vidimo najlepše, ako primerjamo Maribor s Ptujem. Ptuj, ki živi gospodarsko v bistvu samo od svoje tržne okolice, šteje 4261 prebivalcev, njegova tržna okolica pa nad 70.000. Pri tem pa vidimo, da je imel Ptuj 1910, ko je bil njegov zunanji gospodarski pomen večji od današnjega, 4631 prebivalcev, tako, da je nazadoval v povojni dobi, ko je gospodarsko vedno bolj navezan samo na svoje tržno ozemlje, za 400 prebivalcev. Pri številčnem sorazmerju za Maribor in okolico 40.000 : 100.000 bi v slučaju prevladujoče navezanosti mesta na tržno okolico moralo slediti izumiranje Maribora.

Po svoji legi v okviru države in upravopolitični usmerjenosti Jugoslavije tudi ne moremo računati z zagotovitvijo mariborske bodočnosti na podlagi

upravne koncentracije; možnosti trgovskega razvoja Maribora odpadejo istotako radi srednjeevropskega protekcionizma, posebno pa radi prometnega položaja današnjega Maribora. Železniški promet združuje v Mariboru v bistvu vse slovensko Podravje, ki pa ne tvori v celoti — kakor smo to že rekli — mariborskega tržnega ozemlja. Evropski prometni položaj Maribora smo omenili že v uvodu, jugoslovanski prometni položaj pa je danes podrejenega pomena.

Če izvzamemo jugoslovanska sredozemska središča Sušak, Split, Dubrovnik, Cetinje in Skoplje, vidimo, da se je z evropskimi geopolitičnimi izpremembami po 1918 jugoslovanski železniški promet preusmeril in utrdil izključno na savski črti, ki je danes kot sektor velike mednarodne črte Zapadna Evropa—Orient z Ljubljano, Zagrebom in Beogradom edina jugoslovanska mednarodna prometna kontinentalna cesta. Poleg Beograda, Zagreba in Ljubljane pa ima Jugoslavija — pri tem ne upoštevamo dinarskih — še sekundarna gospodarska središča Novi Sad, Osijek, Varaždin in Maribor, ki ležijo vsa na *dravski* črti.

Novi Sad je svoj položaj na veliki mednarodni meridionalni poti preko Donave obdržal in ga z upravo še potenciral; Osijek je trdno središče severne Slavonije in kot tak ni bil nikdar odvisen od velikih mednarodnih zvez, kar se izraža tudi v njegovem kulturnem življenju, oslabil pa je poleg Varaždina relativno zelo položaj Maribora. V dokaz temu številčni podatki: Novi Sad je imel 1910 34.000 prebivalcev, 1921 39.000, 1931 64.000; Osijek 1910 31.000, 1921 34.000, 1931 40.000; Maribor 1910 28.000, 1921 31.000, 1931 33.000 in podobno kakor z Mariborom je z Varaždinom: 1910 13.000, 1921 14.000, 1931 15.000. Če bi primerjali še porast Beograda, Zagreba in Ljubljane z našimi središči na dravski črti, bi videli med drugim 100% osredotočenje daljnega prometnega življenja na savsko črto in neizgrajenost dravske. Obenem s tem pa vidimo, da je porast Novega Sada in tudi Osijeka v zvezi z meridionalnim velikim prometom in z neposrednimi stiki s savsko črto, zaostajanje Maribora in Varaždina pa s padanjem velikega prometa na semerinško-jadranski črti in z gravitacijskim zakonom oddaljenosti od savske ceste.

Drava s Podravjem in Podravino je po svojem gospodarskem sestavu zemlja, ki stoji tako glede količin kakor glede kakovosti svoje agrarne in industrijske proizvodnje enakovredno ob strani Posavju in Pomoravju. Če pa pogledamo našo Dravo prometno, vidimo obratno, da je vsa dravska prometna smer absolutno podrejena savski prometni črti, tako približno kakor je bila do zgraditve proge Kragujevac—Kosovska Mitrovica podrejena ibarsko-kosovska črta moravsko-varždarski. S tem so podrejena razen meridionalno usmerjenega Novega Sada tudi gospo-

darska središča dravske črte Osijek, Varaždin in Maribor gospodarskim središčem na savski progi Beogradu, Zagrebu in Ljubljani. Dokaz za to je pogled na železniško karto, ki nam odkriva to dejstvo posebno na zvezah gospodarskih središč z dravske črte. Vzemimo za vzgled zvezo Novega Sada z Mariborom, Maribora z Osijekom, enako je z zvezo Varaždina z Osijekom, podobno Novi Sad—Osijek. Za Maribor še občutnejše pa so temu primerne inozemske zveze kakor Celovec ali Beljak—Osijek in stiki z notranjostjo savsko-dravskega medrečja. Ali na kratko: Jugoslavija je po izgubi železnice Barč—Kotoriba brez dravske prometne črte, in ena najmočnejših gospodarskih pokrajin Jugoslavije med Pohorjem in Bačko je brez neposrednih mednarodnih prometnih vezi in stikov.

Jugoslovanski gospodarski in državni razvoj terja izgraditev dravske črte in direktne prometne zveze od Bačke preko Osijeka in Varaždina do Maribora. Z uresničenjem te geopolitične nujnosti bi se prometni položaj Maribora na mah izpremenil. Z dotokom prometa iz vse Podravine in z delom mednarodnega prometa, ki teče danes z Bližnjega vzhoda po donavski in savski črti na dravsko, bi se nujno ojačila alpska dravska črta proti Beljaku in dalje, ojačila pa bi se radi konstrukcije madžarske železniške mreže tudi semerinško-jadranska proga. In kot stikališče podravske črte iz Bačke na Koroško s semerinško-jadransko črto bi našel Maribor novih gospodarskih življenjskih, obenem s tem pa tudi kulturnoiniciativnih možnosti in smernic. Nevarnost provincializiranja, ki v Mariboru obstoja dokler ni trajno vključen v veliki mednarodni promet, bi za vedno odpadla.

Na tej geopolitični in prirodni prometni zvezi, katere udejstvitev priroda in zgodovina (Drava, rimske ceste itd.) naravnost izzivata, dobi Jugoslavija baš preko Maribora novo in neposredno zvezo na eni strani s srednje-evropskim industrijskim ozemljem, na drugi strani pa s prvimi evropskimi tujskoprometnimi zemljami.

Pogled na geografsko karto pokaže, da se iz srednje Nemčije preko Češke in Moravske, Dunaja, Wiener Neustadta, doline Murice in Gradca vleče do našega Maribora sklenjeno industrijsko ozemlje, katerega zaključuje na jugu baš Maribor s svojo tekstilno industrijo, ki se razvija tudi v Varaždinu. In prav pod Mariborom se začinja agrarno podeželje Podravja, ki se vleče ob Dravi na vzhod preko Varaždina in Osijeka v Vojvodino. Pri Mariboru se tako strne meridionalno srednjeevropsko industrijsko ozemlje s temu ozemlju najbližjo agrarno jugoslovansko pokrajinsko enoto, s Podravjem in Podravino. V gospodarski medsebojnosti srednjeevropskega industrijskega ter podravskega agrarnega ozemlja vidimo na isti način utrjeno potrebo po jugoslovanski podravski prometni črti, kakor smo jo prej ugotovili na prirodni zemljepisni predpostavki.

Podobno pa se vleče od zahoda, od Francije, preko Švice, Tirolskega in Koroškega v Jugoslavijo ozemlje z razvitim tujskim prometom, ki sega v Jugoslavijo na savsko črto z Gorenjske, na dravsko črto pa z Dravsko dolino in Mariborom do Slatine Radencev in

do Varaždinskih toplic. Svojevrstni so primeri na svetu, kjer se razvije kako gospodarsko območje do mednarodnega pomena brez neposrednih mednarodnih zvez in neposrednih geopolitičnih stikov. Enako se lahko tujski promet v Podravju razvije samo v strnjenosti z ostalimi pravkar navedenimi evropskimi alpskimi tujskoprometnimi torišči, ki ležijo na gospodarsko utemeljenih zvezah, in po katerih vodijo na vzhod v naše Podravje. Maribor nima zgodovinskih tradicij kakor Rim, Jeruzalem ali Kahir, tudi ne klimatičnih svojevrstnosti kakor Dalmacija ali Riviera ali krajevnih tipičnosti kakor Napoli ali Južna Srbija s Črno Goro. Maribor s Podravjem je prirodna srednjegorska pokrajina s prehodom alpske kulture v srednjepodonavsko, ki lahko tujca pritegne šele, če je na pokrajini tudi gospodarsko zainteresiran bodisi trgovsko, po cenah, po kakovosti domačih proizvodov, n. pr. vinogradništva itd. Do vsega tega pa more priti tujec samo, če ga prometne zveze nujno dovedejo v naše kraje; in take zveze bi mogla nuditi Mariboru geopolitično utemeljena prometna črta.

Gospodarske in prometne zveze pa vplivajo prvenstveno tudi na kulturne potrebe in na kulturni razmah posameznega mesta. Dokler bo mariborski meščanski radij segal samo do Ljubljane, Zagreba ali Gradca, tako dolgo bodo mariborske kulturne potrebe ostale na današnji stopnji in isto je tudi z gospodarsko iniciativnostjo. Poglejmo v preteklosti na vplive, ki jih je izvajala na gospodarsko iniciativnost naših meščanov Amerika in Zahodna Evropa, v manjši meri pa zlasti Dunaj in Trst, potem uvidimo eksistenčno potrebo mednarodnih stikov za Maribor tudi, če hoče Maribor uveljavljati kolikor toliko velepoteznejšo tujsko prometno politiko, osnovano na nekem kulturnem standardu in pa če hoče postati središče duhovne kulture sploh.

Mednarodne prometne stike pa rabi Maribor tudi radi osiguranja bodočnosti današnje mariborske osnovne življenjske panoge, to je mariborske industrije. Razen železniških delavnic imamo v Mariboru večinoma konjunkturne industrije. Dokaz temu je pregled v povojnem Mariboru nastalih in opuščenih industrij. Možnost prilagojevanja razmeram na svetovnem trgu nudi industriji zopet mednarodni promet, kjer se najhitreje snidejo potrebe svetovnih trgov, zlasti še na točki kakor v Mariboru, kjer se stika industrijska Srednja Evropa z agrarnim jugoslovanskim Podonavjem. Nastoj mednarodnega prometnega križišča v Mariboru je eden od zanesljivih predpostavk za uravnavanje mariborske industrije in njenega preusmerjevanja.

Gospodarska in kulturna bodočnost Maribora pa je zopet življenjsko važna v narodnostnem oziru. Mariborsko in slovenještajersko nemštvo predstavlja v splošnem gospodarsko utrjeno manjšino, ki je tudi kulturno napredna. Da gospodarski in kulturni nivo vpliva na asimilacijo, je dokazala zgodovina naših narodnostnih bojev. Iredentistični politični pomen nemške manjšine moremo trajno zmanjšati na minimum samo s številčnim razvojem Maribora, ki omogoči nadprodukciji okoliškega prebivalstva doselitev v mesto, in pa s kulturnim dvigom meščanstva kot

celote. Z doseljevanjem okoličanov v razvijajoči se Maribor pade številčni pomen nemštva, s kulturnim dvigom meščanstva pa se likvidirajo nevarnosti naše denacionalizacije. In ker bo Maribor trajno ostal obmejno mesto s stiki z velikim sosednim nemškim narodom, lahko trajno rešimo mariborsko nemško vprašanje edino z gospodarskim in kulturnim razvojem mesta. Predpogoj za kvantitativni in kvalitativni razvoj Maribora je v trajnem gospodarskem dvigu, ki ga omogoča izgraditev dravske prometne črte.

Z izpremenjenimi mednarodnimi mejami se geopolitični položaj posameznega mesta izpreminja. Iz osrednjega položaja v nekdanji Avstro-Ogrski je stopil Maribor v Jugoslaviji na položaj periferne mesta. V tem položaju je možna zagotovitev mariborskega razvoja samo z vidikov nove jugoslovanske državne celote. Geopolitični položaj celotne severne Jugoslavije pa terja prometno transverzalo vzporedno z Dravo, ki ni samo v lokalnem interesu Maribora, ampak v interesu razvoja vseh naših obmejnih pokrajin od Bačke do Koroškega. Razvijajoče se gospodarstvo 15 milijonske države zahteva dve kontinentalni transverzali, poleg savske še dravsko.

Dravska prometna črta, ki edina lahko zagotovi in pospeši razvoj Maribora kot črta z mednarodnim prometom, pa ni v svojem bistvu nič novega. Sledeč geografskim predpogojem je že obstojala od rimske

dobe pa do dobe železnic, in ravno tako zvana hrvaška cesta Maribor-Varaždin je še pred 100 leti mnogo ožje vezala podravske zemlje kakor pozneje z železnicami. Pomen velike podravske ceste je strla šele smotrna madžarska železniška politika. Kulturne vplive medsebojnih stikov Podravja in Posavine pozna naša zgodovina zlasti med našimi Iliri; Vraza, Kočvarja itd. so dovedli v ilirski tabor predvsem gospodarski stiki, ki so družili njihove rojstne kraje z zemljami ob Dravi v eno, prometno enoto. In kakor je v dobi železnic priključitev nižine pod Ormožem v gravitacijsko območje Maribora pospešila mariborski razvoj, tako je danes vprašanje enotne prometne ceste ob vsej naši Dravi, kot druge jugoslovanske mednarodne proge, za Maribor vprašanje njegove bodočnosti ali pa nazadovanja. In v primeru z Osijekom ali Novim Sadom, še bolj pa v primeru z jugoslovanskimi gospodarskimi središči na savski črti vidimo, da Maribor po vojni relativno že nazaduje.

Maribor na Dravi je izhodišče dravske črte iz Alp na vzhod. Drava s svojim območjem je ena geografskih prometnih predpostavk jugoslovanske države. V bistvu nastoja jugoslovanske države pa je izgraditev prirodnih črt in s tem likvidacija umetnih, ki so prirodne proge sistematsko opuščale. In v tej prirodni geopolitični rešitvi dravske prometne črte je zapadlena bodočnost Maribora.

MINORITSKA CERKEV IN JUGOZAPADNI MARIBOR V XVIII. STOLETJU

FRANC K. KOS

V starem jugozapadnem delu Maribora se dviga ob Dravi velika stavba, ki štrli visoko nad ostale strehe in spominja po svojih oblikah na cerkev. Ta stavba, med ljudmi bolj znana kot vojašnica kakor kot hiša božja, je stara minoritska cerkev.

O cerkvi je doslej največ napisal M. Napotnik (*Die Basilika zur Heiligen Maria, Mutter der Barmherzigkeit, in der Grazer Vorstadt zu Marburg, 1909*), in poleg njega R. G. Puff (*Marburg in Steiermark, seine Umgebung, Bewohner und Geschichte, Gratz 1847*). Za primerjalno gradivo pa služijo slike v mariborski sobi mestnega muzeja v Mariboru.

Stavba ima tri glavne dele: zvonico, glavno ladjo in presbiterij. Glavna ladja je podolgovata na tri širine, mogočni dvojni pilastri ločijo med seboj po tri kapele na vsaki strani; kapele so polkrožno zaključene, nad loki so emfore; bogato profilirani kapiteli pilastrov nosijo razgiban arhitrav, nad tem se pa izriva zelo profiliran, daleč ven štrleči venčni zidec. Vsak pilaster nosi banjasti lok, deli med loki so križno obokani in prav tako je križno obokan tudi strop galerij nad kapelami.

Pred današnjo cerkvijo je morala na istem mestu stati druga, kar je razvidno iz ustanovitve minorit-

skega samostana in cerkve, ki se pojavita v Mariboru že v drugi polovici XIII. stoletja (okoli 1284), in iz starejših slik mesta. Na to staro, prvotno gotško cerkev (kajti taka je morala biti) kaže mogoče zadnji opornik (na vzhodni steni), ki ni pilaster, marveč spominja na gotski steber brez kapitela, iz katerega izhajajo sedaj neorganično svodne linije. Srednja ladja je osvetljena po velikih dvodelnih oknih, ki so zgoraj polkrožna, spodaj pa pravokotna. Zunanjščina glavne ladje je popolnoma preprosta; samo okna imajo okvirje.

Zadaj na vzhodni strani je imela cerkev vhodna vrata, nad temi se je dvigal pevski kor. V zunanjščini kaže ta prizidek razgiban tloris konveksno ukrivljenih stranic, pilastri in venčni zidec pa spominjajo na pilastre glavne ladje. Notranjost zvonice v obeh nadstropjih kaže drugačno, bolj enostavno okrasitev kakor ostala ladja. Zunanjosti s kolosalnimi pilastri in močnim venčnim zidcem sedanja rešitev s premajhno dvokapno streho ne zadošča, temveč zahteva nadaljevanje tega dinamičnega pogona navzgor v stolpu, katerega je cerkev tudi imela.

Najvažnejši in še danes najbolje ohranjen je v cerkvi presbiterij. Od ostale cerkve ga loči slavolok,

Foto Pelikan

Deinška tiskarna, d. d. v Ljubljani

Ivan Vrhovnik

Ivan Vrhovnik

ki nosi kronogram:¹ LaVs Deo VnitrIno aC MarIae genItrICI eIVs, kar da letnico 1772, to je leto, ko je bila dovršena okrasitev presbiterija. Presbiterij je za širino kapel ožji od glavne ladje, enako visok in pravokotno zaključen. Je tudi križno svoden, vendar izveden tako, da napravlja kupolast vtis. Sprednjo steno je moral nekoč pokrivati velik glavni oltar. Okna so obdana s fino profiliranimi okvirji in obdana z vejicami, ki prepletajo okvir in ga krasi s cvetkami. Na vrhu okvirja so okraski zaključeni v školjki. Ti okraski v štuku so izdelani tako plastično, da štrle iz stene. Na vsaki strani oken sta zgoraj in spodaj še po dva manjša okvirja. Okvirji so rokokojske oblike, obrobljeni s fino profiliranimi palicami, katere prepletajo in krasijo vejice, cvetke, listi in školjke ter so nekdanj vsebovali slike. V času tik pred 1772 dobi tudi slavalok štukaturni okras in venčke, kapiteli pilastrov ob presbiteriju pa volute in listne okraske. Glavni okras presbiterija tvori strop. Na njem je velik okvir, sestojč iz štirih lokov; kjer se loki sečejo, nahajamo medaljone z napisi in simboličnimi slikami prošenj k Materi Milosti. Vsi medaljoni so bogato okrašeni, štuk je močan ter plastično štrli iz stene. Glavni okvir prepletajo in krasijo zopet venci, šopki rožic ter manjši medaljonski školjkastih oblik.

Skoro ves strop presbiterija in vso notranjost velikega okvirja zavzema glavna slika s čudodelno podobo Matere Milosti. L. 1747. so namreč prenesli kip Matere Božje iz Konjic v mariborsko minoritsko cerkev, po opustitvi slednje je prešel v današnjo frančiškansko cerkev.

Naša slika kaže čaščenje tega kipa v nebesih in na zemlji. Dva angela sta razgrnila zaveso in odprla pozorišče. Nebo in zemlja sta povezana. Na levi spodaj je nevihta z nalivom in bliski, zraven trije možje v borbi, spredaj v sredi angel miru z oljkovo vejico v roki; na desni se dvigajo stopnice k veliki palači, na stopnicah pred palačo množica ljudi; v ozadju reka, iz katere rešuje mladenič utopljenca, za reko

¹ Vse črke kronograma so pisane veliko, številke v rdeči barvi, ostale črke črno. AE v lingaturi.

J. Göblerjeva freska na stropu presbiterija v nekdanji minoritski cerkvi. Foto J. Kovačič

Nekdanja minoritska cerkev proti vzhodu.

Foto J. Kovačič

mesto z griči v ozadju. Zgoraj nebo, ki sega z oblaki in plavajočimi angeli do zemlje. Na desni plava angel s knjigo na hrbtu, za njim govori sv. Anton ljudstvu, zadaj še drugi angeli v razgovoru. Na levi zgoraj plavajo angeli z različnimi predmeti kakor z lilijo, s križem, z luno in Marijinim monogramom, s sliko mesta i. t. d. Na oblaku prosi sv. Frančišek za samostan. Na sredi plava čudodelna podoba Matere Milosti, nad njo sv. Duh in Bog Oče, ki kažeta na njo.

Kaj predstavlja slika in kaj pomenijo osebe na njej? Čudeže in milosti čudodelne podobe ter posvetitev samostana Materi Milosti. Prikazane so nadloge, ki groze prebivalstvu in katerih rešitev so iskali pri priprošnjici Mariji. Tako so trije možje na levi kuga, lakota in vojna, angel na sredi mir, ljudje na desni pa bolniki in grešniki, pohabljeni in obsedenci, nesrečniki in romarji. V vseh nezgodah se ljudje udano obračajo k Materi Milosti za pomoč in rešitev, vsi v vihravih gestah in patetičnih pozah.

Slika je signirana in na tretji stopnici nosi napis: Joseph M. Göbler pinxit 77. Je freska, dobro ohranjena, barve so sveže in zid je brez razpoklin. Slikar je učenec graškega Kauperza. Kompozicija slike je baročna z diagonalo v obe smeri, eno kaže angel pod Marijo od leve spodaj na desno navzgor, ta smer se še mnogokrat ponavlja zgoraj in spodaj — druga je nasprotna po angelu in pregibu svetnika na levi, tudi še mnogokrat ponovljena. Vendar kompozicija ni dosledno izvedena, posebno posamezne skupine niso med seboj povezane, nejasen je tudi položaj arhitekture v krajini. Slikar rad uporablja gola telesa, podaja jih v perspektivični skrajšavi za pogled od spodaj, vendar tega ne obvlada popolnoma (n. pr. angel spredaj, utopljenec zadaj). Vse osebe živahno gestikulirajo in patetično razlagajo svoje prošnje, vendar njih prošnje ne napravljajo vtisa popolne resničnosti, kajti osebam manjka v obrazih psihološke poglobljenosti. Obrazi so sicer lepi, z velikimi očmi, nakodranimi lasmi v nežnih barvah, nimajo pa duševnega izraza in v tem se mojster karakterizira. Na sliki ima slikar tipe, osebe so oblečene v sodobne noše, angeli pa so goli, z vihrajočimi plašči. Slika je delo dobrega mojstra eklektika, ki zna posamezne motive mnogokje pobrati ter kaže znake nemškega baroka. Vplive rokokojske dobe pa opazimo v nežnih barvah, lepih licih in v pokrajini.

Detal Iz J. Göbllerjeve freske s sliko jugozapadnega Maribora v XVIII. stol.
Foto. J. Kovačič

Za Maribor zanimiv je zavitek papirja, ki ga drži angel v rokah in ki kaže jugozapadni del Maribora, kjer stoji minoritska cerkev. V ospredju slike teče Drava, na levem bregu so pritrjeni splavi, na levi se dvigajo mestno obzidje, samostan in minoritska cerkev, v ozadju še ena cerkev (najbrž celestinska v današnji Gospojni ulici), na desni most, zadaj cerkev sv. Duha (v današnji Stolni ulici) in za njo nekdanji, visoki stolp stolnice.

Ako primerjamo to sliko mesta s starejšimi, opazimo zanimive novosti. Najstarejša slika Maribora (Vischerjeva iz 2. polovice XVII. stoletja) kaže natančneje le glavne stavbe, ostale hiše pa so risane shematično. V jugozapadnem delu mesta opazimo »Benetke« zvezane po zidu z okroglim stolpom, nato samostan in zadaj minoritsko cerkev. Cerkev ima pri Vischerju drugačno lego, obrnjena je z vhodom proti zapadu in kaže na vzhodni strani šestereooglato apsido s stolpičem, okna glavne ladje pa so velika in nedeljena. V ozadju je še cerkev sv. Duha in mogočna stolnica. Vischerjevi sliki mesta je podobna ruška slika Maribora iz 1680 (kopija A. Gvajca v mariborskem muzeju), ki podaja isto lego minoritske cerkve s polkrožno zaključenimi okni. Na ruški sliki je viden tudi okrogli stolp, ki kaže obrambni značaj z zobčastim nadzidkom; samostan in sosedni žički dvor imata še danes vidni oporni zid. Stolnica zavzema z mogočnim stolpom vedno isti dominantni položaj. Jasno je podan tudi ostali del mesta z izhodi na glavno prometno žilo od Koroških vrat do Glavnega trga. Popolnoma podobno sliko Maribora izraža tudi votivna slika iz samostana v Nazarjih. Lesorez, ki prikazuje Maribor v prvi polovici XVIII. stoletja (izdalo Zgodovinsko društvo za Štajersko 1876), ima v jugozapadnem Mariboru le malo sprememb. Okrogli stolp je medtem dobil poševno, stožčasto streho, mi-

noritska cerkev je ista kakor na prejšnjih slikah, vidni pa so oporniki, kar potrjuje domnevo o njenem gotškem izvoru.

Ves ta čas od srede XVII. pa do druge polovice XVIII. stoletja ne opazimo v jugozapadnem delu Maribora nobenih bistvenih sprememb. Večina meščanov živi ubožno in trpi mnogo pod elementarnimi nezgodami, kugo in požarom, ki sta v tem času pogosta. Plemiči in bogati meščani zapuščajo svoje posesti cerkvam in samostanom in tako posebno obogati v XVIII. stoletju minoritski samostan, ki dobi hiše, posestva in vinograde v okolici mesta, pa tudi v mestu samem. K temu se pridruži še prenos čudodelne podobe v minoritsko cerkev, od katere imajo minoriti zopet mnoge materielne koristi. Zato so v stanu razvijati svojo cerkev.

V XVIII. stoletju, morda še pred prenosom ali ravno zaradi prenosa podobe Matere Milosti, pridruži minoriti svojo cerkev. Vhod na zapadu, ki je imel sebi nasproti mestno obzidje, ni mogel biti več primeren za večji dotok ljudi, niti dovolj reprezentativen. Zato obrnejo vhod proti vzhodu, staro apsido uporabijo za temelje stolpa in izpremene popolnoma notranjost cerkve, katero temeljito barokizirajo. V tem nas potrjuje lesorez čudodelne podobe Matere Milosti (v mariborskem muzeju), katero prosijo spodaj klečeči bolniki in grešniki za pomoč, v ozadju pa sta vidna minoritski samostan in cerkev. Vhod cerkve je obrnjen proti vzhodu, fasadna stena je zgoraj polkrožno zaključena z uro, nad fasadno steno pa se dviga velik baročen stolp. Vidna sta tudi glavna ladja in presbiterij, oba s polkrožnimi okni zgoraj in pravokotnimi spodaj.

Slava čudežne podobe in njeno češčenje je raslo bolj in bolj. Glas o njeni čudežni moči je privajal vedno več vernikov in procesij v minoritsko cerkev, ki začne bogateti tako, da je bilo možno nadaljnje okraševanje cerkve. V notranjosti se to kaže v okrasitvi presbiterija, ki je dogotovljen 1772; zunanost pa kaže naša slika z mnogo večjim stolpom od vseh dosedanjih, z mnogo bolj razgibano in bogato sprednjo fasado; presbiterij ima visoka okna, kakor jih kaže notranjost še danes. Tudi v ostalem delu mesta opazimo na naši sliki večji razvoj, vedno več streh in vedno več stolpov cerkva. Mesto se začinja počasi razvijati in dvigati, dokler ne doseže svojega velikega razcvita v XIX. stoletju. Zato je tudi važna naša slika, ker nam kot vmesni člen zelo ilustrativno podaja jugozapadni del mesta v 2. polovici XVIII. stoletja. Posebno važna je za zunanji pogled minoritske cerkve in kot potrdilo njenega razvoja v XVIII. stoletju.

Kmalu po tem razcvitu pa jo 1784 doleti usoda jožefinskih reform. Samostan in cerkev dobi v uporabo vojaštvo za vojašnico, zapor in delavnice. Danes je cerkev pregrajena z lesenim odrom v dvoje nadstropij in služi za skladišče. Stolpa ni več, zunanost je neorganično zaključena in streha se vseda. Od vsega so ohranjeni v notranjosti le zgornji deli pilastrov in štuk, najboljše pa se je ohranila freska, ki je s svojimi svetlimi barvami med vrečami moke še svetlejša.

POGLED NA NAŠE GLASBENO USTVARJANJE

VILKO UKMAR

(Nadaljevanje.)

V začetnih letih našega stoletja dobiva slovensko vsestransko glasbeno izživljanje v primeri s prejšnjo neobogljeno rastjo vsebolj razgibano lice. Ne samo glede na to, da so kaj živahno gojili glasbeno umetnost v raznih smereh, tudi v pogledu dviganja njene vrednosti se je pričela bodisi v smeri izvajajočega podajanja ali tudi ustvarjanja slovenska glasbena pot v tem času vzpenjati prav občutno navzgor.

Naj se omejim najpreje na dobo od pričetka tega stoletja do svetovne vojne. Ne oziraje se na delo ljubljanske povsem nemško usmerjene Filharmonije, ob katere precej resno oblikovani gojitvi glasbene umetnosti se je nedvomno naše glasbeno mišljenje in delovanje močno brusilo in v vrednosti dvigalo, je v tem času vzraslo lepo število samostojnih slovenskih glasbenih združenj z namenom, čim živahnejše gojiti glasbeno umetnost. Čeprav so se njihove korenine močno ovijale diletantizma in se je zato v njihovo delovanje včasih pretežno vrivalo enostavno družabno pojmovanje, s čimer se je tako glasbeno delovanje nagibalo v namene lahke zabave in razveseljevanja, je vendar v ozadju slonel določen pomen za razvoj glasbe, če že ne toliko v smeri prave vrednosti, pa nedvomno v smeri, ki je budila zanimanje zanjo v čim večjo razsežnost.

Tako je glavno težo takega delovanja nosila v tem času ljubljanska Glasbena Matica, ki se je od svoje ustanovitve do tega časa že precej razvila in ustalila. Njeno delovanje se je oprijemalo na eni strani koncertnega podajanja, ki je slonelo na številnem mešanem zboru, na drugi strani pa glasbene šole, ki je gojila poleg pevske stroke že tudi precej splošno instrumentalno. Znaten pomen njenega delovanja pa tiči tudi v izdajanju muzikalij, manj, čeprav nekaj, pa je storila v smislu lastne glasbene knjižnice. Na tem polju smo Slovenci še do danes izredno revni! In vendar je kolikor mogoče razsežna knjižnica eden prvih pogojev za uspešno rast glasbene kulture. V delovanju Glasbene Matice pomeni vidno vrednost pojav Mateja Hubada, ki je bil tisti čas njen artistični in koncertni vodja, dočim je bilo administrativno vodstvo v rokah šol. ravnatelja Frana Gerbiča, po čigar smrti je pa tudi to mesto prevzel Hubad. S svojim izrazito pedagoškim strokovnim znanjem je ta veliko pripomogel ne le v smislu razvoja našega glasbenega življenja, ampak tudi v boljši vzgoji naraščaja.

Glasbena Matica ljubljanska pa je ustanovila tudi svoje podružnice v glavnejših središčih slovenske zemlje (Trstu, Gorici, Kranju, v Celju in Novem mestu). Tako je podobno delovanje, čeprav v znatno manjšem obsegu živelo tudi v provinci in pospeševalo rast naše glasbene kulture v širino. Vzporedno s temi

podružnicami, ki so poleg zborskega koncertnega dela gojile tudi glasbeni pouk mladine, pa je živelo še mnogo drugih samostojnih in izključno pevskih zborskih združenj, med katerimi so se najbolj vidno povzpeli v naši metropoli pevski zbori »Ljubljana«, »Ljubljanski zvon« in »Slavec«, v okolišnih središčih pa so zlasti iz naraščajoče nacionalne zavesti in njenih potreb po lastnem uveljavljanju narasli v okviru Narodnih čitalnic razni čitalniški zbori, ki so gojili predvsem rodoljubne in narodno navduševalne pesmi; pa tudi samostojna glasbena društva so se rodila in zbori, med katerimi se je posebno povzpел in po vrednosti proslavil Žirovnikov zbor.

Vse to jasno kaže, da je v tem času prav bujno in predvsem cvetelo zorsko petje, kar nas navaja k določnemu opazovanju. Te skupine pevcev, ki so se združevale pri raznih pevskih zborskih, so sestavljali navadno v glasbeni stroki prav malo ali celo nič podkovani pevci najrazličnejših stanov, ki pa so le iz svoje prirodne ljubezni in nadarjenosti za petje porabljali svoj od stanovskih dolžnosti preostali čas za tako skupno pevsko izživljanje. Iz tega je mogoče sklepati, da smo Slovenci močno poudarjeno pevski narod, istočasno pa se z druge strani vsiljuje mnenje, da je tako razcvela pevska stran življenja v nasprotju z zelo borno instrumentalno nekakšno merilo za to stopnjo naše glasbene kulture, kar kaže, da smo v primeri z nivojem ostalih evropskih narodnih glasbenih kultur tega časa zaostajali za celo razvojno fazo. (V skromni primerjavi — kakor Rusi ob nastopu Glinke in nato novatorjev.) Zelo značilno pa se odraža iz tega opazovanja dejstvo, da so se tudi umetniško tvorne sile tega časa izživljale pretežno v zorski in samospevni produkciji, kar je povsem razumljivo iz želje in namena tvornega umetnika, da svojo umetnino preda čim preje čim širši javnosti. To prav značilno kaže, da hodita produkcija in reprodukcija umetnin v najožji povezanosti in medsebojni odvisnosti.

Vendar pa se je tedaj — sicer v tesnih mejah — gibalo tudi orkestralno glasbeno življenje na Slovenskem. Deloma so ga gojili vojaški orkestri, pri katerih ima za Ljubljano velike zasluge za gojitev domače glasbe dr. Josip Čerin, ki je pri nas uvedel v koncertno dvorano simfonijo in komorno glasbo, v Trstu pa zlasti kapelnik Teply, z druge strani pa je orkestralno glasbo gojila v tistem času ustanovljena Slovenska Filharmonija. Ne smemo domnevati, da je stala ta po vrednosti na višini, ki jo objema na splošno pojem filharmonije, ampak je bil to zlasti v pričetku orkester, ki je prirejal koncerte pri pogrnenih mizah, čeprav ga je pozneje dvignil na zelo resno umetniško višino Vaclav Talich, rodом Čeh,

Dr. Gojmir Krek

dirigent tolikšnih sposobnosti, da se je iz teh skromnih pričetkov pri Slovencih dvignil danes na višino prvih svetovnih dirigentov. Ta orkester pa je sodeloval tudi v slovenski operi, ki jo je mimo prejšnjih naivnih poizkusov l. 1887. v skromni obliki osnoval Fran Gerbič, ki pa je v tem času dobivala že jasnejšo in popolnejšo obliko. Ne da se tajiti, da je tako obojestransko orkestralno glasbeno izživljanje vplivalo zopet po že preje omenjenem pravcu na smer naših glasbenih tvorcev in jih pričenjalo vzpodbujati tudi k instrumentalnem ustvarjanju. In je dejstvo, da se je v tem času rodilo sicer zelo skromno število precej začetniških simfoničnih del, več pa domačih poskusov na opernem polju, ki niso imeli kakšne posebne vrednosti, pač pa so sorazmerno z našo splošno glasbeno gladino dosti pomenili. Naj spomnim samo mimo Foersterjevih, Ipavčevih, Jenkovih in Gerbičevih del, ki so nastala že konec prejšnjega stoletja, na v tem času nastajajoče operne umetnine Viktorja Parme in zlasti Miroslava Širce (Rista Savina), čigar dela so dobivala že popolnejšo obliko v smislu novoromantičnih dognanj.

S končne strani pa je brstelo še solistično glasbeno življenje. V pevskem oziru nam je v tem času zraslo marsikaj pevcev, ki so se izživljali deloma v opernem, deloma pa tudi v koncertnem življenju. Mimo starejšega svetovnoznane opernega pevca Josipa Nollija in enako Trtnika so imeli pomen v tem času nastajajoči naši vrhovi pevske umetnosti: Julij Bettetto, ki se je s svojim dragocenim pevskim in sploh umetniškim darom povzpenjal tudi do svetovne višine in je še danes naš mojster-pevec, enako Ivan Levar, ki pa se je po izgubi pevskih glasovnih vrednot posvetil naši dramski umetnosti, nadalje Fran Bučar, Rudolf Bukšek in še Josip Križaj in Josip Rijavec, tudi v svetu pomembni tenorist in velika pevka Mira Koroščeva. Posebej za domačo samospevno reprodukcijo so imeli svoj poudarek še pevke Mira Costaperraria-Devova, Pavla Lovšetova in pevci Leopold Kovač ter v koncertnem življenju znani pevec dr. Pavel Kozina. Pa tudi na instrumentalnem polju nam je dorasel marsikak umetnik, ki bi utegnil pospeševati našo solistično glasbeno življenje, pa najsi so bili to pianisti, kakor Foersterjev starejši sin Anton, Tone Trost, Anton Svetek, Niko Štritof, Ciril Ličar in orglavec Hladnik ter pozneje

pianista brata Ravnika, pa še Koblarjeva in Prelesnikova ali violinisti kakor Karol Jeraj, Vilko Ločnik in Ivan Trost. Toda zopet je zelo značilen pojav, da so izmed teh umetnikov, bodisi pevcev bodisi instrumentalistov vsi, ki so dosegali po svoji vrednosti nadpovprečno višino, kolikor toliko zapuščali svojo domovino in dajali svoje kulminacijske moči v službo tuji glasbeni kulturi in da se je celo dogajalo, da so se nekako ogibali siročine domačije. Vendar pa so vsaj delne sile, ki so jih ti poklonili svoji domovini in polne moči ostalih ugodno zorele na naših tleh in rodile sadove na solističnem glasbeno-reproduktivnem in posredno tudi na produktivnem polju.

Nekako taka je bila v tistem času slika glede na razgibanost raznosmerne glasbene umetnosti med Slovenci. Če se ozremo sedaj na povprečno gladino vrednosti vsega tega reproduktivnega delovanja, pač ne moremo trditi, da bi segala ta vrednost do visokih vrhov estetskega oblikovanja, marveč je bila zlasti v pričetku še precej revna. Vzrok temu je bilo dejstvo, da so v zborih sodelovali skoro izključno le ljubitelji pevske umetnosti, da v orkestrih razen redkih izjem nismo imeli na razpolago prav dobrih godbenikov, da pa z druge strani tudi pevovodje in dirigenti (razen že omenjenih izjem) niso vedno razpolagali s potrebno sposobnostjo. S tem se je družilo tudi v splošnem primanjčevanje resne, v visokem umetniškem pojmovanju in izobraženosti zasidrane in brezobzirno to višino zasledujoče kritike, kakršna je zlasti v opisanih razmerah neobhodno potrebna. Kajti po visokih vzorih prav oblikovana kritika pomeni v takih razmerah veliko eksplozivno silo, ki utegne gnati razvoj po vrednosti in po časovnem mišljenju vidno navzgor. Prav take kritike pa nam je zlasti v pričetku zelo manjkalo. Kajti na račun razvitega nacionalnega in političnega gibanja se je zlasti v časopisnih kritikah krhala objektivna presoja z ozirom na kvaliteto čisto umetniškega delovanja in se večkrat podrejela v svojem obupnem nestrokovnjaštvu le osebnemu hvalisanju ali skupinskemu priznavanju z ozirom na politično pobarvanost!

V to življenje pa je v tem času z druge samostojne strani odločno posegalo glasbeno delo kroga muzikov, ki so se zbirali okrog Novih Akordov. Tukaj se je družila vrsta ustvarjajočih ljudi pod spretno in odločno roko dr. Gojmira Kreka, silno izobraženega in jasnovidnega glasbenega delavca, ter je pričela z l. 1901. izdajati zbornik za vokalno in instrumentalno glasbo z imenom »Novi akordi«. Z l. 1910. se je zborniku pridružila tudi literarna priloga, ki je poleg znanstvenih glasbenih razmotrivanj in široko informativnih člankov (kar je posebno vredno: z zavestjo pomembnosti doneskov k slovenski glasbeni zgodovini) vsebovala tudi resno in globoko zasnovano kritiko našega produktivnega in zlasti reproduktivnega življenja. Ta je s svojo brezobzirno doslednostjo glede na dviganje vrednosti in poganjanje stilne razvojnosti zlasti z ostrino Krekovega peresa pa tudi drugih kritičnih oseb (Lajovic, dr. Kozina, Premrl, Adamič in drugi) sicer v našem glasbenem svetu močno razburjala duhove in ustvarjala silne odpore,

povezane z jezo in sovraštvom, a je vendar retrospektivno še danes viden njen silen razvojni pomen v naši glasbeni poti.

To pa je samo majhen del glede na zanosno in pomembno uspešnost celotnega delovanja Novih Akordov. Kajti njih resen in udaren pojav pomenja za slovensko glasbeno kulturo tako bistven vpliv, da moremo čas njihovega izhajanja, to je od prehoda v naše stoletje do svetovne vojne, glede na slovensko glasbeno zgodovino mirno imenovati — dobo Novih Akordov. V skromni primerjavi z rusko glasbeno preteklostjo bi mogli ta čas označevati kot dobo novatorstva, kajti glede na to, da so se precej približali cilju, je delo skupine ljudi ob Novih Akordih zelo sorodno tistemu ruskim novatorjev: z ene strani pogon naprej v smeri stilnega razvoja in zasledovanja gojitve nacionalne glasbene snovnosti, z druge strani pa podvig vrednosti na osnovi obširnejše strokovne izobrazbe v reprodukciji in produkciji; naposled pa je tudi v resnici glasba ruskim novatorjev neposredno vplivala na nekatere naše tvorce tega časa. — Poleg opisanih splošnih razmer pri nas je izven dogajanja ob Novih Akordih v tem času stilna smer našega glasbenega življenja kazala zelo enotno sliko. Kajti zaradi pogrešanja enotno izdelane tradicije so tvorce tega časa zajemali vzgledi z različnih strani: močno so še živeli razni ostanki nemškega klasicizma, na splošno pa je že zavladala smer nemške romantike, nekako po poti za Schubertom in Schumanom in se razvila do prav znatne višine (Benjamin Ipavc, Gerbič, celo Aljaž), toda tudi vplivi češke nacionalne smeri izza Smetane se zaznavajo, ki so prehajali k nam zlasti po Foersterju. Ni pa bilo naše glasbeno polje prosto tudi tipičnih italijanskih vplivov, ki so se zlasti prenašali pod vplivom razmaha Verdijevega opernega ustvarjanja (zlasti Parma), pozneje močno tudi pod vtisom puccinijanske sočne muzikalne svojstvenosti, ki pa v polni obliki pri nas nima epigona, pač pa se v delnih frazah in odtenkih lahko zasledijo pri marsikomu izmed naših skladateljev. In to še prav v današnji čas. Seveda pa mimo teh stilnih znakov ne smemo prezreti, da je podtalno pri naših tvorcih, čeprav le deloma, vendar živela neka slovanska, in deloma celo slovenska miselnost, ki pa je toliko skrita, da jo je še zlasti — ker niti do danes ne poznamo prav bistva slovenske glasbene snovi (na tem polju v zadnjem času resno dela za Stanetom Vurnikom France Marolt) — nemogoče objeti in opredeliti. A iz del vendar sem ter tje zaveje toliko naše domačnosti (n. pr. pri Benjaminu Ipavcu, Jenku, Avg. Lebanu in še drugih), da je mogoče sklepati marsikje na slovenski značaj izvora. To se je deloma odražalo tudi v naši cerkveni glasbi, o čemer bom še govoril.

V to stilno stanje so posegli Novi Akordi s svojo opisano nazorno podlago in stremljenjem, ki jih je v teku trinajstletnega delovanja privedlo do velikih uspehov. Teža njihovega pojava leži v hitrem pognanju razvojne smeri in to v takem zamahu, da so mogli ob svojem koncu zaznamovati že skoraj ravnovesje med smerjo splošne evropske in sloven-

Emil Adamič

ske glasbene umetnosti. Kajti dočim je njihov pričetek slonel še, rekel bi, na romantičnih tleh, so skozi najizraziteje izpeljano smer nove romantike dospeli ob koncu v impresionizem. Da se omenjeno ravnovesje ni doseglo z ozirom na vrednost produkcije, je jako razumljivo zavoljo tega, ker ni bilo skladnih tvorcev. Vendar pa se je tudi v tem pogledu njihova pot močno raztegnila, zlasti zaradi sodelovanja v tujini šolanih skladateljev in pa ob izredni razsodnosti in široki naobrazbi njihovega mentorja dr. Gojmira Kreka.

Če pogledamo na posamezne skladateljske pojave, ki so s svojim delom odločilno posegli v oblikovanje slovenske glasbe tega časa, nam retrospektivna slika pokaže, da so se vsi ti družili ob Novih Akordih, pa najsi so bili to izrazito posvetni ali tudi cerkveni skladatelji.

Na čelu tega novatorskega kroga stoji kot njegov idejni voditelj in urednik zbornika Gojmir Krek. Njegova izrazita pomembnost za razvoj naše glasbe je danes pribita, kljub morebitnim poizkusom, ponižati njegovo stališče v krogu naših tvornih glasbenih sil. Res, da leži njegova vrednost vse bolj na strani idejnega mentorstva, kakor na skladateljski tvornosti, a prav v tem je njegov pojav na našem glasbenem polju toliko znatnejši, ker Slovencem za njihov prirodni, z nadarjenostjo skladni razvoj primanjkuje vprav takih vodilnih osebnosti. V Kreku pa se je družila izredna jasnost in bistrovidnost z energijo in temeljito obširno znanje z zdravim instinktom. Kot tipičen jurist (danes je profesor prava na ljubljanski univerzi) je imel sposobnost bistrega opredeljevanja in je prav zato mogel kvalitetno delovati kot kritik. — Kot umetnik-glasbenik pa se je oklenil v tistem času zelo razcvete smeri nemške nove romantike (kar je razumljivo tembolj zaradi njegove precej nemško usmerjene vzgoje in življenja v nemškem centru). Ta smer, ki jo je započel Berlioz in jo izvedel na opernem polju Wagner in na simfoničnem Liszt, je v nasprotju s klasiko zagovarjala pomensko glasbo, katere bistvena osnova je bila Berliozeva l'idée fixe, ali Wagnerjev »Leitmotiv«: skladba preneha biti čisto glasbeno dogajanje in se podredi ideji, katero simbolično slika na podlagi asociativnih glasbenih predstav. V instrumentalni glasbi je to izvedeno s pomočjo ponavljajočih se in

Del rokopisa iz Adamičeve partiture: Turkestanske ljubavne pesmi

po vsebini med seboj povezujočih se simbolnih motivov (večkrat z nadpisanim besednim mottom, ki skuša razvozlati glasbeno snov); kjer pa je vezana z glasbo poezija, tam se obe spojita v popolno celoto, druga drugo izpopolnujoč. Sredstva postajajo seve vsebolj bogata vprav radi hotenja čim točnejše ponazoritve vsebine z glasbo. Harmonija postaja zelo barvita in instrumentacija vse bolj pestra. Melodija pa tudi ni več podrejena zgolj estetskemu čuvstovanju, ampak zopet vsebinskemu izrazu in se zato včasih tudi njeno vzpenjanje zelo lomi. — Temu Krekovemu umetniškemu nazoru pa se je pridruževalo še močno nacionalno hotenje in ta nazor je postavil tudi za osnovo svojemu delovanju. S tem je prestopil stopnjo zaostalosti pri nas in se približal splošni tedanji evropski glasbeni miselnosti. Hodil pa je po tej poti kot ideolog in kot skladatelj, vendar močnejše v prvi kot v drugi funkciji. Kajti kot komponist kljub svojemu izrazitemu smislu in obširnemu znanju ni mogel doseči polne višine, morda po eni strani zaradi svojega preizrazitega racionalizma, po drugi strani pa zavoljo svojega deljenega dela. Saj je sam priznal, da zahteva glasbena umetnost za svojo uspešno rast celega človeka.

Krek je zbral v sodelovanje pri svojem listu dolgo vrsto slovenskih skladateljev (čez štirideset po številu) in to pod toliko strogim merilom vrednosti, da pravzaprav nobena priobčenih skladb ni padla pod gladino, ki loči umetnino od navadnega šunda, čeprav se je tudi vrednota teh raznolikih del po svoji kvalitetni stopnji med seboj močno razlikovala. Iz vseh teh skladateljev zajemam radi osnovnega namena tega spisa le v tem našem razvoju pomembnejše osebnosti.

Če hoče biti pogled na vse to zlasti početno ustvarjanje čim objektivnejši, se moram na tem mestu vsaj na kratko dotekniti pri nas resno delujočega Čeha Jos. Prochazke, ki je takrat na naši Glasbeni Matici

uspešno poučeval v kompozicijo spadajoče predmete in je radi svojega obširnega in temeljitega znanja v skladateljski smeri pomenjal nekaj takega, kakor Krek v ideološki. Prochazka je bil vnet pristaš novoromantične smeri in se je tudi sam udeleževal na skladateljskem polju in to z izrazito slovansko noto. Čeprav si samostojne osebne poti ni postavil, ampak je bil deloma vplivan po Smetani in tudi po Čajkovskem, je vendar poskušal približati se v svojih delih tudi slovenskemu elementu, kar se mu je mestoma celo posrečilo. Njegov pomen pa leži zlasti v tem, da je s svojim umetniškim čutom (imel je izrazit estetski smisel, kar kaže oblikovna stran njegovih skladb) in jedrnatim znanjem pomagal naši glasbeni umetnosti k dviganju.

Med slovenskimi skladatelji pa, ki jih je vodil Krek, je v času Novih Akordov nastopil svojo umetniško pot Emil Adamič, ki je v našem glasbenem svetu zelo vidna skladateljska osebnost. Adamič je svojevrsten kompozitoren pojav. Zanosit elementaren človek, ki kar izmetava svojo prirodno napetost. In vendar ne človek, ki izdela sam v sebi spojeno, iz intuicije in spoznanja svojo enotno opredeljeno pot, ki jo potem hodi z vso doslednostjo vase pogreznjenega človeka, ampak povsem navzven odprta natura, ki hodi skozi življenje v popolni pripravljenosti sprejemanja iz okolice, ter vase vsesavajoč vsa razodetja krmari samega sebe po trenutno najprepričevalnejših spoznanjih. Čeprav je tak umetniški pojav lahko negativen, ker razmeče svoje sile neurejeno na vse strani in ne zareže vidne enotne brazde v razvoju, je pa z druge strani čim več vreden zaradi prožnosti, ki mu ne dovoljuje trdovratno ostajati na enem mestu, ampak ga žene vztrajno naprej. In to je Adamičeva kvaliteta, ki mu je pomogla, da je od prvih svojih početkov do danes ostal vseskozi v stiku z zlasti v naših časih tako hlastno bežečim razvojem. Tako je Adamič zaradi svojega opisanega naturela

silno plodovit in morda prav radi tega tu in tam eklektičen skladatelj, pa velik v svojem trajno napetem razvoju, ki mu nikdar ne izpodmakne naziva sodobnika.

Bolj rojen umetnik, kakor precizno izšolan muzik, je v svoji prvi ustvarjalni poti kazal tipične znake romantičnega čustvovanja, ki se mu je utisnilo iz mladostnega dožemanja glasbene umetnosti. Značilno je, kako so nastajala takrat v njem glasbena doživetja sicer svojsko, vendar pod močnim vplivom nemškega romantičnega čustvovanja. Kakor n. pr. Weber zajema v svojih delih gozdna razpoloženja in svobodno lovsko življenje, se je v kratkih doživetjih izražal tudi Adamič in je zopet drugod v nasprotju

Hitro *mf* tra-

Čuj v go - zdu lov-čev rog do-ni

Čuj

ra!

v go - zdu lov-čev rog do-ni tra - ra!

Detailed description: This block contains two musical excerpts. The first, titled 'Hitro' (Fast), is in 2/4 time with a melody in the treble clef and accompaniment in the bass clef. The second, titled 'Čuj' (Listen), is in 2/4 time and features a more complex melodic line with slurs and a final 'ra!' exclamation.

s tem objektivno zajetim izražanjem izlival subjektivno svoja občutja analogno romantičnemu čustvovanju kakega Schumana ali prenosno začetnega Čajkovskega v kratkih oblikah klavirskega stavka, kar

Počasi *p*

Detailed description: This block contains two musical excerpts. The first, titled 'Počasi' (Slowly), is in 4/4 time with a melody in the treble clef and accompaniment in the bass clef. The second is a continuation of the 'Počasi' piece, showing a more developed melodic and harmonic structure.

Nežno *p*

Detailed description: This block contains a musical excerpt titled 'Nežno' (Gently), in 3/4 time. It features a delicate melody in the treble clef and a supporting bass line in the bass clef.

vse kaže, kako globoko je bil zlasti v pričetku zazrt v romantično glasbeno smer. In to še dolgo v čas desetih let našega stoletja, kljub temu, da je takrat že v Novih Akordih deloma cvetela mlajša smer nove romantike. Po desetih letih pa je kmalu tudi njega zajela moč novejših harmonskih pestrosti in v hitrih korakih je prestopil vanjo bistro doumevajoč tudi njeno osnovno psihološko podlago, ki je v nasprotju s klasicistično romantičnim čistejšim glasbenim pojmovanjem pričela uporabljati glasbeno snov bolj v ponazorjevanje idejnega izraza, kar se je v pesmih še posebno kazalo v ozki zvezi med besedno vsebino in glasbenim izrazom. V tej smeri (ki pomenja za

Besedilu primerno peti *p*

Pu - sto je ...

Mešani zbor

Pu - sto je

Pu - sto je Te

Detailed description: This block contains two musical excerpts for a mixed choir. The first, titled 'Besedilu primerno peti' (Sing suitably to the text), is in 3/4 time. The second is a continuation of the same piece, showing the choir's response.

sr-ce.

sti-ska-jo sr - ce.

me-gle si - ve sti-ska-jo sr - ce.

Detailed description: This block contains two musical excerpts. The first, titled 'sr-ce' (heart), is in 3/4 time. The second is a continuation of the same piece, showing a more complex melodic and harmonic structure.

Adamiča zadnjo stopnjo v opisovani čas spadajočega razvoja, ki jo pa hočem izpeljati tu še v sledeči čas, da stoji njegov pojav pred nami v celoti do danes) se je Adamič razvijal še nadalje in se naposled predal temu načinu izražanja z vso prepričanostjo, kar je pokazal deloma tudi v svojih instrumentalnih sklad-

bah, kjer se je oklenil izraznega načina dosledne programatike. Nekatera njegova dela (Iz moje mladosti) so vseskozi objektivno zajeta slikarija določne programske vsebine, ki je natančno v začetku opisana z besedami. Z druge strani pa je zopet poseglo vanj oduševljenje nad glasbeno umetniško smerjo ruskih novatorjev (zlasti Mussorgskij in Borodin), kar se je naravno stopnjevalo za časa njegovega ujetništva v Rusiji, kjer se je s svojo neuklonljivo silo zmožal povzpeti do vidne vodilne glasbene pozicije. Tam se je v svojem ustvarjanju popolnoma oklenil te zdrave orientalske naturalistične smeri, ki se je v nekaterih njegovih delih izrazito izoblikovala (primer Turkestanskih ljubavnih pesmi za orkester) tako daleč, da je zadobila čisto nekaj borodinski značaj. Toda kmalu se je zopet obrnil drugam. Zavzel ga je impresionistični umetniški nazor, ki se je s svojim izrazito individualnim opazovanjem in ponazorjevanjem doživetij uveljavljal z neko atmosferičnostjo, kjer postaja glasba tipično barvno slikanje občutij, vezano le na ta občutja in tako prezira vso formalno doslednost ter se opaja z razkošno eksotičnostjo harmonske barvitosti. V tej smeri se je Adamič vendar pomudil

Iskreno pobožno

Vi - jo - la mo - dra in ru - me - na, Ma -

p Vi - jo - la mo - dra in ru - me - na Ma -

Vi - jo - la mo - dra in ra - me - na, Ma -

ri - ja z ro - ža - mi če - šče - na. Vsa

ri - ja z ro - ža - mi če - šče - na. Vsa

ri - ja z ro - ža - mi če - šče - na. Vsa

le za krajši čas; čeprav je ustvaril v njej več zborških in orkestralnih del (Ljubljanski akvareli), pa je nato našel v sebi zopet močno struno, ki je zabrnela ob vzponu ekspresionističnih smeri, rojenih iz užaljenega in v grozotah vojne razbičanega člo-

veka, ki je umetnost potegnil v svoj divji protest, celo ne oziraje se na njene estetske zakone in podrejujoč jo izključno idejnemu izrazu. Kakor pa

Hltro, s pridušeno grožnjo

krik - ne - mo, vsta - ne - mo,

ka - dar kriknemo, ka - dar vsta - ne - mo,

s stisnjenim grlom

gor - je, gor - je

ff

Nejasne nedoločene višine krik sfz

Adamič z odprto dušo zajema vase vse, kar se novega godi v njegovi okolici, tako se je v naslednjem svojem razvoju kmalu oddaljil tudi tej smeri. Še danes išče naprej in če že vemo, da se je oklenil zopet bolj umirjene smeri in se naslanja njegova umetnost na močno polifono osnovo z jasno linearlostjo, ne vemo, kam ga bo vodilo elementarno hotenje po razvoju v bodočnosti.

Čeprav pa ni hodil opisanih smeri kot kačipot v prvi vrsti, ima vendar njegovo delo za nas velik pomen, kajti na domača tla nam je presajal vsa tuja nova dognanja in nas tako vzdrževal v naravnem stiku z njimi, da nismo zaostali. In če je zopet na drugi strani zaradi svoje žive sile prisluhnil tu in tam tujim vzorom, nam je vendar ob tem dal zelo mnogo pristno našega. Kajti z enim delom svojega ustvarjanja se je ves zagrebel v našo narodno pesem in nam jo ne le oblikoval v zrelo koncertno formo (njegovo mojstrstvo je res predvsem v pevskem ustvarjanju), ampak je iz nje tudi v lastno umetno oblikovanje vnašal mnogo slovenske svojstvenosti.

Tako stoji pred nami Adamič do danes kot izrazita ustvarjalna osebnost, trajno snujoč z živo silo, pa iz nekakega mysticizma nemirno iskajoč v vse smeri nikdar doseženo enotno usmerjenost.

(Dalje prihodnjič.)

REGULACIJSKI PROBLEM SAVINJE

ING. BLAŽ PRISTOVSEK

V osrčju Savinjskih Alp, pod Rinko in Mrzlo goro, na divnem Okrešlju, 1378 m nad morjem, je zibelka neznatnega gorskega potočka. Komaj zbere svoje prve moči, že drvi v penečem se 40 metrov visokem slapu Rinki čez skalovje. Ugnan v svoji prvi sili se izgubi v podzemne kvarterne gramozne plasti Logarske doline, dokler pomnožen z mnogimi stranskimi izvirkami ne privre blizu vhoda v prelepo alpsko dolino, nad ponosno domačijo Logarjevo kot Savinja zopet na dan, močna dovolj, da goni mlin in žago.

Pod Logarjem zavije potok v skalnato sotesko, kjer se ji pridruži posestrima Jezera, ki zbira svoje vode izpod severne stene Mrzle gore, Pavličeve stene in Pastirkovega vrha. Preko skal brzi dalje po romantični gorski soteski mimo planinskih letovišč Solčave in Luč do Ljubnega. Na tej 24 km dolgi poti sprejema nešteto manjših in večjih pritokov, med njimi Belo iz Robanovega kota, Lučnico s svojimi izvirkami izpod Velike planine in Ljubnico izpod Golt, Smrekovca in Kamna.

Od Ljubnega dalje do Preseke pod Mozirjem teče Savinja v dolžini 23 km po $1\frac{1}{2}$ do $1\frac{1}{2}$ kilometer široki rodovitni aluvialni dolini s stranskimi diluvialnimi terasami. Pred prehodom v ozko sotesko se pridruži že znatno naraslemu toku potok Dreta, ki zbira svoje pritoke izpod Menine planine in Rogatca, od Nove štifte mimo Gornjega grada in dalje po aluvialni Zadrecki dolini.

Ko zapusti Savinja Sotesko pri Preseki, preide v široko aluvialno spodnjo Savinjsko dolino, kjer sprejema v svojem 26 km dolgem toku do Celja potok Pako z nešteti pritoki izpod jugozapadnega Pohorja in severovzhodnih obronkov Savinjskih Alp ter potok Ložnico iz gričevja južno od Velenja. Od desne se ji pa pridruži Bolska z izvirom nad Trojanami s številnimi pritoki izpod vzhodnih izrastkov Menine in Velike planine. Tik pod Celjem se pa izliva v Savinjo njen največji pritok Voglajna s Hudinjo.

Od Celja do izliva pri Zidanem mostu teče Savinja v južni smeri po 25 km dolgi soteski. Med potjo se ji pridružijo še pritoki Rečica in Lahovnica pri Laškem ter Gračnica pod Rimskimi toplicami. Pomnožena po številnih pritokih narase Savinja na svoji 98 km dolgi poti od neznatnega gorskega potočka v bistro reko, po kateri se vrsti spomladi in v jeseni splav za splavom v daljne kraje tja do Črnega morja. Kadar pa po jesenskem ali spomladnem deževju pobesnijo divji elementi, se vali visoko narasla, umazana in peneča se reka daleč preko bregov liki veletok, puščajoč za seboj opustošenje in razdejanje.

Pregled obsežnega celotnega padavinskega območja, kakor tudi površine padavinskih območij važnejših pritokov prikazuje sledeča tabela, ki vsebuje tudi

višine povprečnih in največjih padavin za poedina območja. (Po podatkih tehničnega oddelka sreskega načelstva v Celju.)

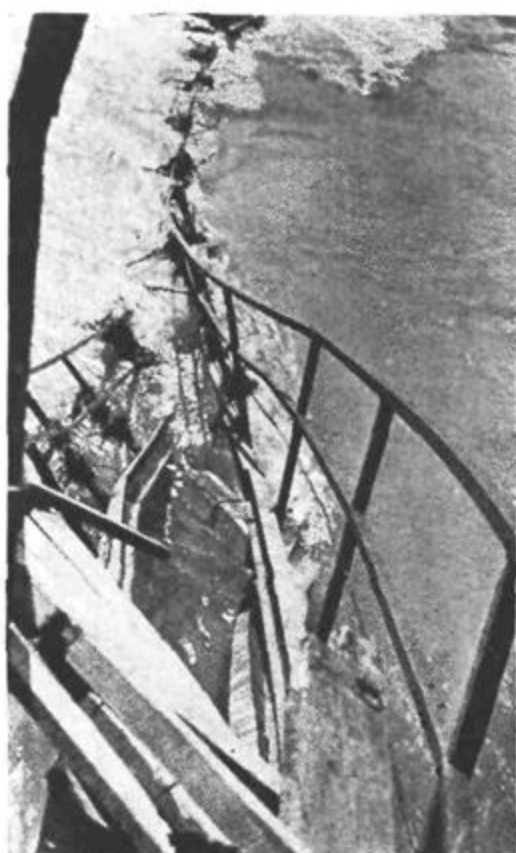
Območje	Površina v km ²		Povprečne padavine v mm	Največje padavine v mm		
	Posam.	Skupna		15/11 1901	8/8 1926	22/9 1933
Savinja od izvira do izliva Drete . . .	388·4	—	1.823	130·3	108·0	134·8
Dreta	127·5	508·9	1.773	91·8	95·2	—
Savinja od izliva Drete do izliva Pake	80·3	589·2	1.575	92·0	99·9	119·0
Paka	162·6	751·8	1.422	76·1	100·4	93·4
Savinja od izliva Pake do izliva Bolske .	16·5	768·3	1.422	—	131·0	—
Bolska	197·0	965·3	1.506	—	81·3	67·5
Savinja od izliva Bolske do izliva Ložnice	73·4	1038·7	1.325	—	74·0	—
Ložnica	115·0	1153·7	1.459	—	—	—
Savinja od izl. Ložnice do izliva Voglajne	21·1	1174·8	1.179	80·5	105·5	131·6
Voglajna s Hudinjo .	435·9	1610·7	1.216	67·6	96·3	109·6
Savinja od izl. Voglajne do izliva v Savo	247·5	1858·2	1.256	84·2	99·6	130·0

Največjim dnevnim padavinam v jesenskih mesecih slede tudi v jeseni največje povodnji, pri katerih narase Savinja pri Celju po zadnjih ugotovitvah nad 1400 m³ sek, pod izlivom Voglajne pa celo nad 1700 m³ sek.

Pogorja in vrhove, ki obrobajo padavinsko območje Savinje in njenih pritokov, tvorijo v gornji Savinjski dolini v glavnem triasovi masivi raznih apnencev, peščencev in werfenskih skladov. Na severozapadu ob koroški meji preko Sv. Duha pod Olševo se razteza pas škrljevcev iz spodnjega silurja, temu sledi severno sklad karbonskih škrljevcev in peščencev, zaključenih s triasovim apnenčevim masivom Olševe. Od Luč preko Ljubnega do Radmirja prevladujejo v severnem delu izključno miocenski sedimenti andezitnega groha, zaključeni ob severni razvodnici z andezitnim masivom, v južnem delu pa apnenci srednjega in zgornjega triasa z vrhovi do 1500 m višine. Na razvodnici med Lučnico in Dreto pa tvori glavni masiv starejša formacija sericitnih škrljevcev in rule.

Slap Rinke

Grenadirjeva drv pod Celjem
po povodnji

Od Radmirja do Celja je geološka slika izredno pestra. Južno od prelomnice Šoštanj-Dobrna se vrste masivi raznih apnencev iz spodnjega in srednjega triasa, eruptivni sedimenti andezitnega groha, z masivi eruptivnega andezita ter škriljevca in peščenca iz zgornjega triasa. V južnem padavinskem območju prevladujejo karbonski škriljevci in peščenci. Na obronkih masivov se vrste pliocenske tvorbe rečnih sedimentov Savinje z diluvialnimi terasami, jedro do 4 $\frac{1}{2}$ kilometrov široke Savinjske doline pa tvorijo aluvialne naplavine.

Severna razvodnica z območjem Pake sestoji iz oligocenskih Socka-slojev, katerim sledi severozapadno med Št. Vidom in Mislinjem apnenčev masiv iz srednjega triasa. Pliocensko šaleško dolino z bogatimi sloji lignita obrobajo na severu masiv tonalita in razni apnenci iz spodnjega in srednjega triasa. Slednji tvorijo tudi glavni del pogorja vzhodno od Velenja v smeri preko Vitanja. Apnenčevi masivi se pa v tem delu pestro menjavajo z werfenskimi skladi, karbonskimi škriljevci in peščenci ter Socka-sloji. Južni del vzhodno od Dobrne pa sestoji iz miocenskih laporjev in peščenec in raznih diluvialnih in aluvialnih tvorbo.

Enako pestra je geološka slika mnogo nižjega padavinskega območja Voglajne, kjer pa najvišji vrhovi ne dosega niti 700 m višine.

Med Celjem in Laškim se vije Savinja v skalnati soteski, obrobjeni z do 1000 metrov visokim hribovjem, sestojčim iz škriljevcev in sivcev ter raznih apnencev spodnjega in srednjega triasa, karbonskih in permskih škriljevcev in peščenec, werfenskih slojev, mlajših miocenskih apnencev in laporjev ter sarmatskih slojev.

Struga reke Savinje je v zgornjem delu do Ljubnega enotna, vrezana v skalnat teren. Navzlic visokemu povprečnemu padcu dna 15‰ tudi največje vode običajno ne povzročajo na rečišču večjih poškodb. Zaradi velikega padca ter strmih brežin in znatnega dela nepogozdenega padavinskega območja ima Savinja v tem delu značaj hudournika.

V razširjeni zgornji Savinjski dolini od Ljubnega do Nazarja je rečno korito formirano iz aluvialnih naplavin, deloma pa tvorijo obrežja Savinje diluvialne terase. Ta proga kaže vse lastnosti podivjane gorske reke z mnogimi, svojo lego menjajočimi stranskimi rokavi in gramoznimi sipinami, s povprečnim padcem dna 7‰, ki daje povod za stalno rušenje iz sipkega materiala sestavljenih obrežij.

Enake razmere so vladale do blizu konec minulega stoletja tudi v spodnji Savinjski dolini. Neenakomerna, mestoma z gramozom zasuta struga Savinje s povprečnim padcem, 3,15‰, z raztrganimi obrežji, segajočimi povprečno le 2,00 m nad normalno vodo, ni zadoščala za redno odvajanje visokih vod, ki so se zaradi tega stalno razlivala čez obmejno ozemlje ter so poplavljal rodovitno Savinjsko dolino v širini od 500 do 1200 metrov.

Da se otme divjim vodnim elementom nad tisoč hektarjev kulturnega terena, je bila izvršena v letih 1877. do 1893. obširna regulacija Savinje od Prihove nad Mozirjem pa do Celja.

Poprej divja gorska reka z raztrganimi obrežji in mnogimi stranskimi rokavi je dobila enoten profil. Obrežja so bila dvignjena in zavarovana. Zaradi eliminiranja mnogih zavojev z napravo daljših prekopov je bila dolžina struge skrajšana, pri tem pa se je povečal naravni padec rečnega korita. Poleg možnosti izrabljanja obrežnih zemljišč v poljedelske namene, so bili z izravnanjem struge izboljšani tudi pogoji za plavljenje lesa.

Neregulirana pa je ostala Savinja v območju mesta Celja in dalje do izliva. Pod Celjem preide reka v sotesko, obdano z visokim hribovjem. Večinoma kompaktno obrežje se pri zmanjšanjem naravnem padcu rečišča od povprečno 1,4‰ med Celjem in Laškim in 2,0‰ med Laškim in Zidanim mostom dobro upira poškodbam. Struga Savinje je pa v tem delu mestoma preozka, vtesnjena med cesto in železnico ter povzroča zastoj visokih voda, ki je posebno občuten pri Laškem, kjer je del mesta na desnem obrežju s kopališčem redno poplavljen.

Najneugodnejša je pa ta situacija za Celje in celjsko kotlino, za katero je postala sicer za spodnjo Savinjsko dolino zelo koristna regulacija pogubna.

V enotno izravnano strugo usmerjene koncentrirane vodne mase s pomnoženo erozivno silo in povečanim padcem rapidno poglobljajo nezadostno zavarovano rečno korito v zgornjem toku regulirane Savinje. Sipki gramozni material potuje pri vsaki povodnji proti spodnjemu, nereguliranemu toku, kjer dviguje naravno dno rečišča.

Zelo neugodno je vplivala izvršena regulacija tudi na množino pritekaajočih vod. Pri nereguliranem rečišču so se razlivala pri povodnjih velike vodne množine čez nizka obrežja na njive in travnike, od koder so le počasi odtekale. Po izvršeni regulaciji je odpadel naravni vodni rezervoar z nad 1000 hektarjev površine. Celotne vodne množine drve pri vsaki povodnji strnjeno po skrajšani in izravnani strugi z veliko večjo brzino proti Celju, kjer dosega visokovodni val prej nepoznane višine.

Reden odtok teh ogromnih vodnih mas pa onemogoča pri Celju mnogo ovir. Tik pod mestom, kjer zavije Savinja v sotesko, tvori rečno korito dvojen oster zavoj, na katerega najneugodnejšem mestu se izteka Voglajna, njen največji pritok. Pri istočasni kulminaciji zajezi z večjo brzino pritekajoča Savinja ustje Voglajne, ki na to poplavi še tiste mestne in okoliške predele, katerim bi prizanesla Savinja.

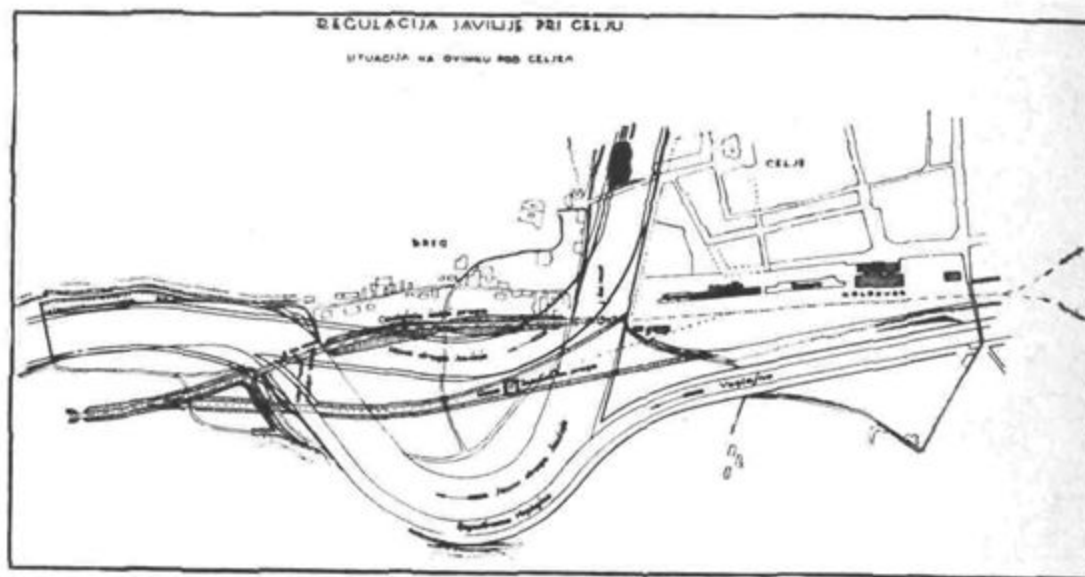
Na rečnem zavoju se kupiči gramozna sipina, ki rase od povodnji do povodnji ter zapira danes že polovico struge.

Nadaljnjo oviro tvorita dva, na obeh krajih ostrega zavoja situirana železniška mosta z zelo masivnimi in gostimi podporniki, kakor tudi lesen cestni most in dve leseni brvi s podporniki v desetmeterskih razdaljah.

Padec rečnega korita, ki znaša nad Celjem povprečno nad 3‰, se zmanjša v območju Celja na 1,9‰, pod mestom pa celo na 1,4‰. Že pred izvršitvijo regulacije Savinje v spodnji Savinjski dolini so vse navedene ovire znatno zadrževale reden odtok Savinje pri povodnjih. Vpliv teh ovir se je potenciral po tako daleč segajočih izpremembah odtočnih razmer v srednjem toku nad Celjem.

Po povodnji v letu 1901., komaj 8 let po dovršitvi regulacijskih del, je ugotovil profesor Forchheimer, da se je dvignila kota visoke vode v Celju zaradi napredujočega zagramoženja rečne struge za 20 cm. Po zavarovanju 730 hektarov zemljišča v spodnji Savinjski dolini propadli poplavni bazen je dvignil visokovodni val za nadaljnjih 25 cm. Koncentriran hitrejši odtok v izravnani strugi s povečanim padcem je povzročil, da se je dvignila visoka voda v Celju za 22 cm in naposled, da se je zajezdila pri obeh železniških mostovih z upoštevanjem poševnosti vodne gladine v ostrem zavoju pod Celjem za nadaljnjih 9 cm, skupaj torej za 76 cm. Ako se ne bi bil pri takratni povodnji razlil del divjajočih vodnih mas skozi pretrgan nasip pri št. Petru na nižje ležeča polja in travnike, bi se bil pa dvignil visokovodni val v Celju po ugotovitvi prof. Forchheimerja celo za 90 cm!

V nadaljnjih 30 letih do danes so se razmere še veliko poslabšale. Že pred vojno, posebno pa v letih visoke konjunktore po vojni, se je vršilo intenzivno izsekavanje gozdov v območju zgornje Savinje, Drete,

Regulacijski načrt Savinje pri Celju

Pake in Bolske. Mnogi manjši pritoki so se izpremenili v deroče hudournike, ki prinašajo iz gorskih masivov pri vsakem naliwu cele sklade novega gramozu, s katerim se pospešeno zasipava rečno korito srednjega in spodnjega toka Savinje. Nadaljnje ogromne količine gramozu prinaša Savinja zaradi stalno napredujoče stružne erozije v zgornjem delu spodnje Savinjske doline, kjer voda ni samo odnesla iz rečiščnega dna vse naplavine, ampak se je globoko zajedla v laporno dno korita. Vzporedno s poglobitvijo dna napreduje rušenje izpodkopanih obrežnih zavarovanj in odnašanje sipkega materiala iz poškodovanih obrežij. Tri kilometre dolga gramozna bariera, ki je po povodnji v letu 1901. zapirala rečišče Savinje pri št. Petru, je danes tik nad Celjem ter grozi, da pri prvih večjih povodnjih popolnoma zasuje že sedaj plitko strugo Savinje v Celju.

Kako nevarna je postala situacija za celjsko kotlino, je najbolj pokazala zadnja povodenj, pri kateri je dosegla visoka voda v Celju do takrat nepoznano višino in je obstojala nevarnost, da zalije voda najvišje ležeče dele mesta, med tem ko sta bila vsa okolica in večji del mesta visoko poplavljen.

Kmalu, ko so dovršili regulacijo Savinje v spodnji Savinjski dolini, po katastrofalni povodnji v letu 1901., so odločujoči faktorji uvideli, da se mora započeto delo nadaljevati tudi skozi Celje in deloma dalje proti Laškem, da se izognejo nevarnosti, ki preti razvoju in nadaljnjemu obstoju mesta Celja in okolice.

Posebna komisija deželne vlade je izdelala do leta 1906. obširen podroben projekt za regulacijo Savinje v celjski kotlini, ki je z izpopolnitvami v letih 1909. in 1911. dozorel za izvršitev. Toda preden so bila zbrana denarna sredstva, se je začela svetovna vojna ter so tako zamudili za izvršitev regulacije najugodnejši čas.

Pa ne samo to! Od začetka svetovne vojne in ves povojni čas do danes se ni posvetilo že izvršenim regulacijskim napravam v spodnji Savinjski dolini dovolj pozornosti. Zaradi nezadostnih kreditov za redno vzdrževanje in ker niso o pravem času vgradili talnih pragov, ki bi omejili nadaljnje nepotrebno in škodljivo poglobitev rečnega korita, so začele izpodkopane varovalne naprave ob bregu propadati in Savinja postaja ponekod taka, kakršna je bila pred izvršeno regulacijo.

Padavinsko območje Savinje

Kapucinski most v Celju tik pred zrušenjem

Tako se je regulacijskemu problemu Savinje pri Celju pridružil še problem rekonstrukcije nekoč že izvršenih regulacijskih del v spodnji Savinjski dolini.

Radi čim dalje pogostejših povodnji je v prvih povojnih letih mestna občina celjska ponovno sprožila vprašanje prepotrebne regulacije. S prevzemom bivše »Južne železnice« v državno upravo je nastala možnost, da se reši regulacijski problem za Celje definitivno, po nekdanjem projektu gradbenega svetnika Butte, ki je predlagal temeljito in definitivno odstranitev vseh ovir v ovinku pod Celjem s tem, da se preloži železniška proga proti vzhodu, Savinja pa izpelje v novo strugo, izkopano med predmestjem Bregom in novim železniškim nasipom. Savinja bi tako ostala vseskozi do mosta pri Tremerskih na zapadni strani železnice ter bi tako postala oba sedanja, dvotirna, po 100 m dolga železniška mosta nepotrebna. Le za premostitev Voglajne, katere ustje bi se zelo ugodno premaknilo za približno 600 m nizvodno, bi bil potreben manjši železniški objekt.

Tako rešitev sta tudi predlagala kot najboljšo in najuspešnejšo oba, po mestni občini celjski zaslišana hidrotehnična izvedenca.

Zato je bil izdelan v tem smislu nov projekt s premestitvijo železnice in s prekopom za strugo Savinje, katerega je pristojno ministrstvo tudi odobrilo. Na podlagi tega projekta se je vršila meseca junija tek. leta vodopravna razprava ter je upati, da se bo začel regulacijski projekt skoro izvajati, dasi obstojajo še nekatere ovire, zlasti finančnega značaja. Ker je regulacija izredne važnosti za celotno javnost, pa je pričakovati, da bosta dela, katera bo vršila Dravska banovina, denarno podprli tudi državna in železniška uprava. Del stroškov bodo pa prevzeli lokalni interesi.

V zvezi z izvedbo projekta za regulacije Savinje pri Celju se je pojavilo v zadnjem času tudi regulacijsko vprašanje Savinje pri Laškem. Rečna struga tvori tam pod mestom podobno kakor pod Celjem zelo ostro, skoro pravokotno koleno, kjer voda močno zastaja. Glede na okolnost, da ima dno Savinje tik pod tem mestom v smeri proti Rimskim toplicam velik vzdolžni padec, se bo pa dal doseči hitrejši odtok po projektu tehničnega razdelka sreskega načelstva v Celju tako, da ublažijo zavoj po novem prekopu s srednjim

polumerom 200 metrov ter s primerno poglobitvijo dna.

Interesi železniške uprave in uprave zdravilišča bodo zaščiteni z napravo solidnega betonskega praga nizvodno od železniškega mosta, tako da ostane višina struginega dna nad pragom nespremenjena.

Z navedenimi napravami se bo v zvezi s hitrejšim odtokom vode znižala vodna gladina, prav tako pa se bo tudi redno odplavljal nanešeni gramoz pri nespremenjenem dnu rečišča nad železniškim mostom.

Potrebna bi bila tudi ureditev savinjske struge pod Tremerskim poljem. Za eliminiranje obstoječega dvojnega ovinka je bilo nekoč projektirano, da se napravi prekop, kar bi pa zadelo danes glede na kupiran skalnat teren na nepremostljive finančne težave. Precejšen uspeh bi se dosegel že s tem, da bi se izboljšale varovalne naprave konkavnih obrežij tako, da bi vložili čim največ možnih polprečnikov.

V ostalem delu struge Savinje do Zidanega mosta bi prišlo v poštev izboljšanje odtočnih razmer v dveh ostrih ovinkih nad in pod Rimskimi toplicami, ki pa nimata bistvenega vpliva na redni vodni odtok ter bi bila ureditev bolj lokalnega značaja.

Regulacija Savinje pri Celju, za katere definitivno izvršitev bodo znašali stroški nad 30.000.000 dinarjev, je zelo kompliciran problem, ker se ne da rešiti z lokalno ureditvijo odtočnih razmer pri Celju, ampak je v zvezi z rešitvijo nešteto problemov v območju vse Savinje in njenih pritokov.

Upoštevati je treba, da je Savinja zelo prodonosna ter se mora izvršiti regulacija tako, da se prvenstveno omeji donos proda, s primernim oblikovanjem rečnega korita ter z odstranitvijo raznih ovir v rečišču pa poskrbi za redno odvajanje donešenega prodca ter za koncentrirano odvajanje najvišjih voda.

Donašanje gramoza se da preprečiti le s smotrnimi deli v gornjem toku. Predvsem je treba prepovedati čezmerno izsekavanje gozdov v alpskem predelu, to je v območju zgornjega toka Savinje, kakor tudi v območju njenih glavnih pritokov. Dalje bi se moralo začeti s sistematskim urejevanjem vseh hudournikov, predvsem v območju zgornjega toka Savinje in njenih pritokov Drete in Bolske. Treba bi bilo ustaliti tok Savinje od Ljubnega do Nazarja v enotno strugo z zavarovanimi obrežji; z vgraditvijo potrebnih talnih pragov bi se pa morala za časa preprečiti čezmerna poglobitev dna.

Najnujnejša je pa sanacija obstoječih regulacijskih naprav v spodnji Savinjski dolini po že odobrenem projektu, po katerem bi se predvsem zavarovalo dno z vgraditvijo večjega števila talnih pragov pred nadaljnjo škodljivo erozijo ter bi se obnovila propadla obrežna zavarovanja.

Neposredno nevarnost za mesto Celje tvori gramozna bariera v strugi Savinje pri levškem mostu nad Celjem, ki bi se morala odstraniti iz rečišča preden še bolj zasuje že itak plitko strugo Savinje v Celju, kajti obstoječe odtočne ovire v strugi Savinje tik pod Celjem bodo preprečile pravočasno odvajanje vseh teh ogromnih količin prodca dalje proti rečnemu iztoku. Ta nevarnost bi se zmanjšala na minimum s

pravočasno izvedbo projektirane regulacije pri Celju, kateri bi morala slediti čim prej regulacija ovinka pod Laškim.

Radi obsežnosti problemov in zelo visokih investicijskih stroškov se mora delo čim najbolj decentralizirati.

Za regulacijo poedinih hudournikov in pritokov v celotnem padavinskem območju Savinje se naj ustanove lokalne vodne zadruge, ki bi delale pod centralnim vodstvom po določenem programu.

Ker je financiranje takih del radi včasih malo vidne lokalne koristi najtežje, bi se za ta dela morale v prvi vrsti uporabiti dotacije za javna dela, da bi se s tem omilila tudi brezposelnost; v poedinih primerih pa bi morala priskočiti na pomoč tudi banovina s prispevki iz rednega proračuna.

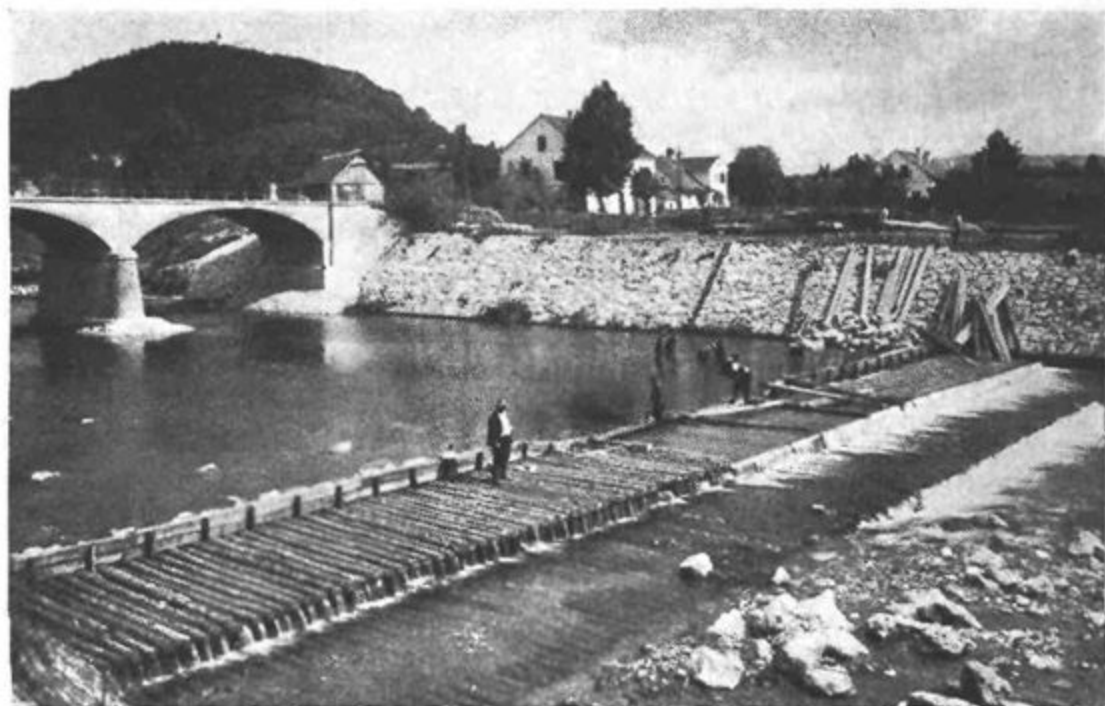
Pri sistematični, čeprav desetletja trajajoči zagraditvi hudournikov bi predvsem dobili zaposlitev tisti delavski sloji, ki so živeli od lesne industrije in ki so danes radi izropanih gozdov in nizkih cen na lesnem tržišču brez zaslužka.

Tudi regulacija Savinje med Ljubnim in Nazarjem, ki ne bo zahtevala visokih materialnih stroškov, bi se lahko izvedla v teku enega desetletja s pomočjo vodne zadruge.

Za sanacijo obstoječe regulacije v spodnji Savinjski dolini, ki bo zahtevala blizu deset milijonov investicij, sta se po povodnji v jeseni preteklega leta z vso vnemo zavzeli državna uprava in banovina. Najpotrebnejša dela se že vrše ter je upati, da bo tako v enem do dveh decenijah tudi v tem delu Savinje doseženo normalno stanje. Za nadaljnje redno vzdrževanje regulacijskih naprav pa se mora pravočasno ustanoviti ena ali več vodnih zadrug, da ne bi drage regulacijske naprave ponovno propadle.

Savinja pri Polzeli

Prag pri Polzeli

Ako se bo v kratkem — kar je upati — začelo tudi z regulacijskimi deli pod Celjem, bo tudi tu prvi korak storjen. Čeprav bo do končne dovršitve vseh regulacijskih del radi težkega gospodarskega stanja preteklo še mnogo let, bodo vendar prebivalci celjske kotline v upanju na bližajočo se rešitev lažje prenašali nadloge in težave, ki jih še čakajo pri prihodnjih povodnjah.

Z istočasnim izvajanjem zgoraj navedenih regulacijskih del, ki so sicer medsebojno povezana, vendar tehnično glede izvršitve neodvisna, nastane navidezno cepljenje sil, ki bi pa imele to dobro, da bi se ta velik in zelo obsežen problem razčlenil na nešteto manjših del, za katerih izvršitev bi pokazali poedini lokalni faktorji veliko več zanimanja ter bi za nje tudi lažje doprinali materialne žrtve, ker bi videli neposredno korist — ako že ne v delu samem, pa vsaj v tem, da bi delavci zaslužili in z njim vsi ostali sloji.

Pri vseh naštetih delih je za končni uspeh bistvena smotrna organizacija ter izvajanja v naprej določenega programa, ki mora upoštevati današnje težko gospodarsko stanje, ki onemogoča najetje investicijskih posojil, prevelike trenutne obremenitve z novimi dajatvami, na drugi strani pa kategorična potreba po zaposlitvi širokih slojev. Pri izvajanju vseh del pa je potrebno in pravično, da se pritegnejo h kritju stroškov tudi vsi oni, ki bodo imeli od izvršenih regulacij kakršnokoli direktno ali indirektno korist.

Navzlic ogromnim svotam, ki bodo potrebne za rešitev celotnega problema, ne smemo biti malodušni, ampak moramo zaupati, da se s smotrno organizacijo in s trdno voljo doseže vendarle cilj, zakaj še vedno velja stari izrek: »Zrno do zrna pogača — kamen do kamna palača!«

LAVOSLAV KORDEŠ IN NJEGOVA TISKARNA V MARIBORU

JANKO GLASER

O tiskarni, ki jo je sredi osemdesetih let ustanovil v Mariboru Lavoslav (Leopold) Kordeš, vemo doslej le malo: znana je njena eksistenca iz Simoničeve Slov. bibliografije, kjer je omenjena v zvezi z Ljudsko knjižnico (str. 217), z Rakuševim Domoznanstvom ormoškega okraja (str. 430) in še z nekaterimi manjšimi tiski (str. 152, 243, 485), popolnoma pa molči o njej Slov. biografski leksikon, dasi Kordeša navaja (I, 516). A čeprav je njegova tiskarna obstojala le malo časa, vendar zasluži, da se seznanimo z njeno usodo vsaj na kratko; kajti bila je, kar se tiče koncesije, naslednica prve slovenske tiskarne v Mariboru, razen tega pa je z njo Maribor prvič prišel do svoje tretje tiskarne. Par besed zasluži naposled tudi delo, ki ga je vršil Kordeš v Mariboru kot založnik.

Ko je Kordeš l. 1883. prišel v Maribor, sta obratovali tu dve tiskarni: v Poštni (sedanji Jurčičevi) ulici Janschitzova, na dvorišču Kartinove hiše v Schmidererjevi (sedanji Stroßmayerjevi) ulici Leonova. Prvo od teh dveh tiskarn je dobil Maribor l. 1795., ko jo je njen ustanovitelj Franc Schütz premestil sem iz Ptuja, ker si je v Mariboru kot sedežu okrožnega urada in takrat edine gimnazije na Spodnjem Štajerskem obetal več in bolj gotovega zaslužka; drugo so l. 1871., torej skoraj točno tričetrt stoletja pozneje, ustanovili Slovenci. Dočim se je prva od navedenih dveh tiskarn ob svoji ustanovitvi opirala na potrebe uradov, je drugo rodila politična in narodnostna diferenciacija, ko so se po obnovi ustavnega življenja v šestdesetih letih Slovenci začeli prebujati in si ustanavljati lastno časopisje. Ta slovenska tiskarna je v prvi dobi svojega obstoja po vrsti doživljala izpremembe. Koncesijo zanjo je dosegel Anton Tomšič že l. 1870., vendar je v resnici bila ustanovljena šele l. 1871., že po Tomšičevi smrti, kot komanditno društvo »Skaza in drugovi«; v jeseni naslednjega leta je večji del inventarja kot »Narodna tiskarna« bil premeščen v Ljubljano, dočim je v Mariboru ostala le podružnica; ta je pozneje prešla v last profesorja Janka Pajka in njegove žene, l. 1879. za kratko časa v last Dragotina Lorenca, naposled pa še isto leto bila na javni dražbi prodana. Kupil jo je za 5123 fl. Janez Leon iz Celovca, ko pa je ta 25. febr. 1883 nenadoma umrl, mu je kot lastnica tiskarne sledila vdova Marija.

V tej tiskarni, ki jo je po Leonovi smrti vodil najprej Dragotin Lorenc, je v začetku avgusta 1883 postal poslovodja Lavoslav Kordeš. Prišel je v Maribor iz Novega mesta, kjer je bil zaposlen poprej pri Janezu Krajcu. »Slovenski gospodar« ga kot odgovornega za Leonovo tiskarno navaja od 9. avg. 1883 do 17. sept.

1885, skoraj ves ta čas (od 11. okt. 1883 do 28. febr. 1884, nato od 10. apr. 1884 do 24. sept. 1885) pa ga najdemo v listu podpisanega tudi kot odgovornega urednika.

Še kot poslovodja Leonove tiskarne je z novim letom 1885 osnoval Kordeš v Mariboru slovensko založniško podjetje po vzorcu Krajčeve Narodne biblioteke: začel je izdajati *Ljudsko knjižnico*, ki je izhajala v snopičih po dvakrat na mesec (vendar z naprej tekočo paginacijo za vsako polletje, tako da obsega letnik dve polovici) in prinašala raznovrstno gradivo poljudnega značaja, večinoma prevode iz nemščine, češčine in francoščine, deloma tudi izvirne prispevke. S prevodi so sodelovali I. Skuhala (I. S. Gombarov), H. Majar, J. Sattler (prevajal iz češčine), L. Gorenjec-Podgoričan, V. Benkovič, J. Leban, najdemo pa med njimi tudi Kordeša samega; par stvari je izšlo kot ponatis iz Vrtca, ponatisnjen je bil tudi Malavašičev prevod Zschokkejeve »Zlate vasi«¹ (1885, I, 57—178). Od izvirnih prispevkov zaslužijo omembo v prvi vrsti »Slovenske nar. pravlјice in pripovedke«² (1885, II, 1—117), ki jih je zbral Bogomil Krek in med katerimi najdemo zanimivo narodopisno gradivo s Spodnjega Štajerskega. V isto področje spadajo deloma tudi »Kratkočasne pravlјice in povesti« Alojzija Vაკaja (1885, II, 649—696), anonimne »Pripovedke v Slatinski okolici« (1886, I, 36—46), nekatere med »Pobožnimi pripovedkami in povestmi« (1885, I, 311, 319, 324, 326), ki jih je zapisal I. S. Gombarov, ter verzificirana legenda »Petrovska Mati božja« (1885, II, 569—613), ki jo je spesnil ljudski pesnik J. Frankolski (Jožef Iskrač). Posebne literarne cene prispevki nimajo ne po vsebini ne po obliki. V predgovoru k prvemu zvezku navaja izdajatelj kot namen svojega podjetja, da hoče nuditi »dragim slovenskim rojakom kaj po ceni pripovednega berila v poduk in kratek čas. Izdajatelj bode predvsem skrbel in gledal na to, da se zлага vsebina posameznih povesti kakor celega podjetja z versko-nravnimi načeli slovenskega priprostega ljudstva, kateremu je v prvi vrsti namenjena, pa tudi, da bode v pravilnej in gladkejši slovenščini pisana in tako kolikor mogoče ugajala našemu razumništvu, kateremu jo kaj gorko v podporo priporočamo« (1885, I, 4). Svoje »težavne« in »svete« naloge se po lastnem zatrdilu ni lotil iz »dobičkarije«, vendar ni dvoma, da so pri delu v veliki meri odločali trgovski interesi in je Kordešu pri zbiranju gra-

¹ V Slov. biogr. leksikonu (pri Malavašiču) ta ponatis ni zabeležen.

² Simonič navaja te »Pravlјice« kot samostojno izdanje (Slov. bibliografija, 417), kar pa je pomota, ker so izšle kot sestavni del Ljudske knjižnice.

diva šlo v prvi vrsti za to, da z zanimivostjo in upoštevanjem ljudskega okusa pritegne čim širši krog čitateljev in odjemalcev. Vsaj deloma mu je to brez dvoma uspelo in lahko rečemo, da je Ljudska knjižnica bila prvo posvetno čtivo, ki je poleg izdanj Mohorjeve družbe v večjih množinah prodrlo med štajerske Slovence. Po beležkah in inseratih, ki jih je o Ljudski knjižnici prinašal Slov. gospodar v prvi polovici l. 1885., se da sklepati, da se je razvijalo podjetje spočetka ugodno in živahno. Iz inseratov je razvidno, da je posamezen snopič stal 6 kr., s poštnino vred 8 kr., dočim je naročnina znašala za četrto leta 48 kr., za pol leta 90 kr., za celo leto 1 fl. 70 kr. Po zaključku je vsak polletnik, »lično in močno« vezan v platno, stal 1 fl. 20 kr.

Tiskala se je Ljudska knjižnica spočetka v Leonovi tiskarni. Še preden pa je prvi letnik (1885) bil zaključen, se je v tiskarni — in v zvezi s tem tudi v Kordeševem življenju — izvršila važna izpremembra.

Katoliško tiskovno društvo v Mariboru, ustanovljeno že l. 1871. in lastnik Slov. gospodarja, se je naposled odločilo, da izvede eno glavnih točk svojega programa: ustanovitev lastne tiskarne. V prošnji za koncesijo, ki jo je vložilo 7. jan. 1885, kot razlog navaja med drugim zanemarjenost Leonove tiskarne, češ, da njen vodja — torej Kordeš — za svoj posel ni sposoben. Na podlagi odklonilnih izjav mariborskega mestnega sveta in okrajnega glavarstva je namestništvo v Gradcu prošnjo sicer zavrnilo, in sicer z motivacijo, da v Mariboru po tretji tiskarni ni potrebe, a notranje ministrstvo na Dunaju (kjer so Slovenci bili takrat vladna stranka) je rekurzu Kat. tiskovnega društva ustreglo in mu z odlokom št. 7525 z dne 11. maja 1885 zaproseno koncesijo podelilo.¹

Ker bi z ustanovitvijo nove tiskarne Leonova vdova bila skoraj vse dotedanje delo izgubila, se je — kljub temu, da se je njen sin Maks učil tiskarstva in bil namenjen za naslednika — odločila, da podjetje proda. Tako je v septembru 1885 inventar Leonove tiskarne kupilo Kat. tiskovno društvo in z njim v Pöschlovi hiši na Koroški cesti št. 5 osnovalo Tiskarno sv. Cirila. Prevzelo je obenem tudi vse dotakratno osobje, izvzemši Maksa Leona, stavca Simoniča in — poslovodjo Lavoslava Kordeša.

Da je Kordeš pod novim lastnikom tiskarne svoje dotakratno mesto izgubil, je poleg nezaupanja v njegovo sposobnost, o katerem smo že slišali, imelo še en tehten razlog: približno istočasno s tiskarno — 3. sept. 1885 — je Leonova vdova prodala tudi svojo trgovino s papirjem in pisarniškimi potrebščinami, ki jo je imela v Šolski ulici št. 2 (v prostorih sedanje trgovine Jaš & Lesjak v Ulici 10. oktobra) — in to trgovino je kupil Kordeš. Poslovodja, ki bi bil del svojih interesov posvečal lastnemu podjetju, za novo tiskarno seveda ni več prihajal v poštev.

Tako je Kordeš obenem s svojo osamosvojitvijo prišel ob eksistenco, ki mu jo je dotlej nudila služba, in bil prisiljen, da si za to poišče nadomestila. Iskal ga je tam, kjer mu je kot lastniku trgovine s papir-

Osebjje Leonove tiskarne v Mariboru l. 1885., preden se je preuredila v tiskarno sv. Cirila

Zadaj: Karol Hojnik, stavec; Jurlj Simončič, stavec; Boštjan Ferk, stavec (pozneje več let odgovorni urednik Slov. Gospodarja); Viljem Močnik, stavec; Franc Enzfelder, stavec; Maks Leon, sin lastnice; Leon Anton Brože, faktor (pozneje dolga leta poslovodja tiskarne sv. Cirila in odgovorni urednik raznih v njej tiskanih listov). — Spredej: Franc Sakoušek, strojnik (več let odgovorni urednik lista Südsteirische Post, † 19. maja 1892); Oton Planinc, vajenec; Edvard Jonas, stavec (pozneje faktor tiskarne sv. Cirila in odgovorni urednik Slov. gospodarja in Našega doma, † 27. decembra 1919.); Lavoslav Kordeš, poslovodja. Vajenec, ki leži na tleh, se po imenu ne da več ugotoviti. — Slika je posnel fotografski atelje F. M. Kohler — J. Leitner v Gosposki ulici št. 38

jem, izdajatelju Ljudske knjižnice in izučnemu tiskarju bilo to najbližje: sklenil je, poskusiti z lastno tiskarno in na ta način svojemu podjetju dati širšo in trdnjšo podlago. Že v pogodbi, s katero je kupil trgovino, je bila predvidena tudi tiskarna, kateri v prid naj Marija Leonova odloži svojo koncesijo.

Tako je 3. okt. 1885 preko mariborskega mestnega sveta vložil Kordeš prošnjo, da se mu dovoli poleg trgovine (v sosednem prostoru, a v istem poslopju) urediti še tiskarno. V utemeljitev navaja, da bi od same trgovine ne mogel živeti, da je med kupljenimi zalogami tudi mnogo tiskarskega papirja, ki je brez tiskarne zanj brez vrednosti, zlasti pa, da bi se s podelitvijo zaprosene koncesije število tiskarskih koncesij v Mariboru nič ne izpremenilo; kajti bil bi to dejansko samo prenos koncesije, ki jo ima doslej Marija Leonova, pa jo namerava odložiti. Mestni svet je prošnjo brez pripombe predložil namestništvu v Gradcu, a jo dobil vrnjeno z naročilom, naj se izjavi, ali je nova tiskarna potrebna. Izjavil se je negativno, češ, da bi se s prenosom Leonove koncesije na Kordeša že obstoječe tri koncesije sicer ne pomnožile, da pa za toliko tiskarn ni dejanske potrebe, ker bi Mariboru popolnoma zadoščala ena tiskarna. Kljub temu je namestništvo v Gradcu 9. dec. 1885, ko je odložitev Leonove koncesije vzelo na znanje, z odlokom št. 23.538 Kordeševi prošnji ugodilo in odglašeno koncesijo podelilo njemu.² Kakor navadno se je tudi v tem slučaju držalo načela, da že podeljenih koncesij ne ukinja.

¹ Dež. vladni arhiv v Gradcu, fasc. 65, 528, 1885.

² Dež. vladni arhiv v Gradcu, pod fasc. 65, 17, 1882 (št. 23.538, 1885).

Tako je torej koncesija, ki jo je za slovensko tiskarno v Mariboru dosegel l. 1870. Anton Tomšič in ki je nato ponovno menjavala svoje lastnike, naposled prišla v roke Lavoslavu Kordešu. Dočim pa je pri vseh prejšnjih izpremembah vsakokratni novi lastnik obenem s koncesijo prevzel tudi tiskarno, se sedaj to ni zgodilo. Tiskarsko opremo je Leonova vdova, kakor smo slišali, prodala Kat. tiskovnemu društvu, koncesijo je odložila in dobil jo je Kordeš. Iz bivše ene tiskarne sta nastali dve: z uporabo Leonove opreme, a na podlagi nove, od ministrstva podeljene koncesije Tiskarna sv. Cirila, na podlagi Leonove koncesije, a z novo opremo tiskarna Lavoslava Kordeša.

Kako je Kordeš tiskarno, ki jo je namestil poleg svoje trgovine v Šolski ulici št. 2, opremil, v podrobnostih ni znano; znano je samo, da si je iz Cannstatta pri Stuttgartu nabavil en veliki tiskalni stroj na ročni pogon z vzvodno konstrukcijo, da je imel razen tega še en mali tiskalni stroj in zaposloval dva stavca.¹ Obratovati je začel z Novim letom 1886; ko je 8. jan. 1886 prošil na magistratu za obrtni list, se je na prošnji že podpisal kot tiskar. Na platnicah 2. letnika svoje Ljudske knjižnice je označen kot »Leonov naslednik« (kar pa je bil v resnici le glede koncesije), o tiskarni pa čitamo na istem mestu (v nekoliko čudni slovenščini), da je »čisto novo ustanovljena«, »vredjena in previdena z najbolje konstruiranimi strojevi, elegantnimi črkami in okviri«.

Glavno zaposlitev je novi tiskarni nudila *Ljudska knjižnica*, ki jo je Kordeš takoj po ustanovitvi lastne tiskarne začel tiskati sam. Da bi si poleg tega zagotovil še drugo stalno delo, je od Emila Stoercka prevzel nemški humoristično-satirični listič *Marburger Hans-Jörgel. Wünsche- und Beschwerdeblatt für jedermann, Stupf-, Zupf- und Rupforgan für commu-*

nale und sonstige Angelegenheiten ter ga z letnikom 1886 od Kralika, ki ga je tiskal prej, preselil v svojo tiskarno.² Razen teh periodik je natisnil samo nekaj drobiža: za Turka v Ljubljani ljudski knjižici *Andrej Hofer in Hedvika, banditova nevesta*, za lastno založbo *Spisovnik ljubavnih listov*, za Rakušo, kakor je bilo omenjeno že v uvodu, *Domoznanstvo ormoškega okraja*. A to je obenem tudi že bil — konec. Poročilo, ki ga je 23. sept. 1886 o Rakuševi knjižici objavil Slov. gospodar, govori o Kordešu le še kot o »bivšem« Leonovem nasledniku, glede tiska knjižice pa pravi sledeče: »... škoda, da v njej vse mrgoli tiskovnih pogreškov, ali tega ni kriv g. Rakuša. Kdor njegov rokopis pozna, kako da je ličen in razločen, bo čitajoč to knjižico trdil, da je stavec bil na pol slep. To sicer ni res, ali g. Kordeš mislil je gotovo že na svoj pobeg in je zato prenašlo delal.«

Do tega »pobega« je prišlo v avgustu 1886, ko je Kordeš po sedemmesečnem životarjenju radi denarnih težav tiskarno zaprl in obrat ustavil. Ustavil je obenem tudi Ljudsko knjižnico, ki najbrž že prej ni izhajala več redno, ker je že prvi polletnik 1886 ostal brez zaključka. Tiskarna je kmalu nato na dražbi bila razprodana, večji del nekemu Židu v Murski Soboti, Kordeš pa se je preselil v Perg na Gornjem Avstrijskem, kjer je l. 1895. umrl.

S propadom Kordeševe tiskarne je koncesija, podeljena svojčas za prvo slovensko tiskarno v Mariboru, brez nasledstva ugasnila. Ugasnila pa je z njo za dve desetletji tudi pravica do tretje tiskarne v Mariboru, kajti poskusi, da se ta pravica obnovi, so ostali brezuspešni vse do l. 1906., ko je z ustanovitvijo Mostböckove (sedanje Ljudske) tiskarne Maribor svojo tretjo popolno tiskarno naposled vendarle dobil definitivno.

¹ Poročilo g. L. A. Brožeta, ki je dal na razpolago tudi objavljeno sliko.

² Marburger Kurzweil-Kalender für das Jahr 1895, 23.

RENEŠANCA, BAROK IN KLASICIZEM V MARIBORSKEM STAVBARSTVU

ARHITEKT DR. ING. ERVIN FABRICI

Nekako v sredi XVI. stoletja se pojavijo na nekaterih stavbah v mariborskem mestu nove tuje oblike in motivi, ki kmalu izpodrinejo duh v srednjem veku vladajoče šilastoločne gotike. Iz juga prodirajoča vedra renesansa osvoji tudi našo domovino, kjer pospeši soseščina humanistične Italije zmagonosni pohod novega sloga proti izživelim gotiki.

Zaradi turških vpadov je nastala v tej dobi živa potreba po obnovitvi mestnih utrdb. Sloves italijanske fortifikacijske umetnosti je dosegel tudi naše mesto, ki je pozvalo iz Gradca tamkaj pod vodstvom Del Lalia zaposlene trdnjavske stavbnike. Z njimi je

prišla v Maribor umetnost »zidati v antičnem smislu«. Kmalu so Italijani zidali tudi posvetne zgradbe, gradove, mestne hiše, katerim so dali arhitektonsko zunanost iz svoje domovine. Vendar so se njihova dela udomačila in marsikatera značilnost njihovega renesančnega sloga je postala značilna za našo domačo arhitekturo.

Razločno se vidi italijanski vpliv na najpomembnejšem umetnostnem spomeniku mariborskega mesta, na gradu. Nastal v XV. stoletju (začetek sega v leto 1478.), se je v toku stoletij prilagodeval izpreminjajočim se vplivom časov ter zrasel v veličastno

Mariborski grad

Z dovoljenjem založnika Vl. Brišnika v Mariboru

enoto, ki je postala izraz domače lokalne arhitekture.¹ Sicer pa se je v Mariboru ohranil iz dobe zgodnje renesanse samo srednji motiv na mestni hiši.

Stavbarska dela so bila izvršena na mariborski mestni hiši ponovno 1515,² vendar nimamo iz tega časa ohranjenega ničesar. Nedvomno pa so se te prezidave izvršile oblikovno ustrezajoč srednjemu veku, ker se v tem času še niso usidrali v Mariboru početki nove renesančne umetnosti, katere današnji glasniki so iz poznejših dob.

Sedmeroosna fasadna stran mariborske mestne hiše je imela prvotno mnogo večja napuščena okna z omreženim okrasjem v kamenitih okvirjih. Škoda

¹ E. von Fabrici, Die Burgen der Stadt Maribor mit besonderer Berücksichtigung des Treppenrisalites. Disertacija tehnične visoke šole München 1932.

² Mally A., Gassen- Straßen- und Plätze-Buch... Graz 1906.

je, da so okoli 1850 zmanjšali odprtine v zidu ter odstranili okenske mreže in kamenite okvirje. Vodoravni pasni okrajek loči danes s klesančastimi lizenami razdruženo pritličje od prvega nadstropja, kjer se nadaljuje pritlična arhitektura navzgor v pilastrih. Na vrhnem podstrešnem nadstropju so skoro kvadratasta okna, kakršna najdemo na deželni hiši v Gradcu. Vertikalno stremeči balkonski motiv učinkovito prekine vodoravne črte pasnega okrajka in okenskih ovenčav, ki mečejo senco. Na nežnih slopih sloneča oboka se dvigata v lahkih in gracioznih arkadnih lokih, ki so v zaklinkih bogato ornamentirani ter nosijo s konzolami okrašeni glavni okrajek s streho. Obdan od balustrad, izstopa med kamenitimi podstavki mestni grb z letnico 1565. Balustrade, otroci renesanse, kažejo tukaj iz nevtralne sredine izhajajočo stoji, ko se enkrat udajajo, drugič pa stremijo navzgor proti pritisku od zgoraj. V vitkem stolpu z baročno čeladasto streho se izživi stavba navzgor.

Mariborski grad
Z dovoljenjem založnika Vl. Brišnika v Mariboru

Južnjaško ljubka arkadna arhitektura na dvorišču mestne hiše je primer za italijansko vplivano stilno občutenje te dobe, ki se izraža tudi v razkošni stukaturi na stropu posvetovalnice v mestni hiši.

Ob istem času, ko so italijanski stavbniki s svojo umetnostjo obnavljali in okraševali stavbe našega mesta, se je pojavila v njihovi domovini velika svoboda v arhitektonskih zakonih in oblikah. Začetki nove umetniške miselnosti segajo nazaj v XVI. stoletje, v moška leta Michelangela. Nastal je takozvani barok; neprenehljivo prisposabljanje vseh delov ene stavbe med seboj in s celoto je stopilo v ozadje za upodabljačim izražanjem nove baročne umetnosti.

Novo stilno hotenje in snovanje kaže plastična arhitektura na južni strani mariborskega gradu. Kot igrav izrastek baroka pa imamo obsežno, svečano resno stopnišče na dvorišču grajskega poslopja.

Nedaleč od mestne hiše se dviga, plemenito se odmikajoč početjem vsakdanjosti, cerkev sv. Alojzija, zgrajena po starejših tločrtnih shemah. Bogato zasnovano železno omrežje s krepko razgibanim

gornjim obrisom omejuje cour d'honneur — ki je v našem primeru prenešen na sakralno stavbo — od Glavnega trga. Srednje pokončno obokano okno tvori srce preproste stroge fasade. V plemenitem, mojstrsko izvedenem in posrečenem pročelju je stopnjevana mirna in preračunjena razdelitev do obvladujočega maestroza.

Cerkev sv. Alojzija ni centralna stavba v strogem smislu besede, ker ni dosežena simetrija podolžne in prečne osi. Od štirih enako dolgih krakov grškega križa sta popolnoma razvita samo oba kraka glavne osi, med tem ko sta kraka prečne osi močno skrčena. Nad osmerokotnim tlorisom nosijo mogočni slopi s predložki ploščato kupolast svod, ki je skoro brez oprog in katerega stopnjevanje do razvite kupole s tamburjem je izostalo najbrž iz finančnih razlogov.

Cerkev sv. Alojzija je zidal učeni belgijski jezuit pater Peter Holy (umrl 1789). Temeljni kamen cerkve je bil položen 11. marca 1767 in stavba je bila v glavnem dokončana 1769.¹ Po 1776 je služila cerkev dalje časa za vojaško skladišče in je bila nato v toku časa večkrat obnovljena. Videti je, da je bil pozno klasicistični portal glavnega vhoda napravljen pri eni od teh obnovitev; nosi namreč letnico 1831.

Arhitektonsko dragocena stavba je Naskova hiša v Vetrinjski ulici št. 30. Pičel razvoj višine ni dovolil razmaha velepoteznih arhitektonskih sredstev na nekdanjem svobodnem dvoru. Dostojanstvena preprostost in daljna velika okna označujejo to staro patricijsko hišo. Baročen je portal, katerega krasi zvezni grb nekdanjih lastnikov, grofov Breunerjev z dvojnim orlom in obezi na prvem ter z dirjajočim konju na drugem ščitu. Dolgoletna last cistercijskega samostana v Vetrinju je za kulturno preteklost Maribora važna, ker je nastopalo v njej 1785—1806 prvo mariborsko gledališče.

Južno od pravkar imenovane stavbe se dviguje hiša Vetrinjska ulica št. 16. Je to stavba, ki vzbuja v zaključeni ulici pozornost s svojo stukirano zuna-

¹ Kovačič Fr., Zgodovina Lavantinske škofije. Maribor 1928.

Mariborski magistrat z Rotovškega trga
Z dovoljenjem založnika F. Novaka v Mariboru

njostjo. Umetniška dela v štuku so izdelovali do konec XVIII. stoletja izključno Italijani. Detail na takozvanem Vetrinjskem dvoru je sirov in močan in koncepcija še daleč ni tako lahka in tekoča kakor na mlajši ornamentiki grajskega stopnišča, vendar kažejo mnoge podrobnosti sorodne osnovne poteze. Plastična dekorativnost učinkovito tekmuje s strukturnim arhitektonskim ogredjem ter se veže v zmerni zakonitosti, ne da bi pri tem prevladovala ali pa se podrejala. Arhitektura Vetrinjskega dvora pohaja iz časa okoli 1725.

Novi dobi, katero je otvorila Francija z velikimi pokreti na koncu XVIII. stoletja, pripada hiša na Slomškovem trgu št. 3. V nasprotju z močno razgibanim realističnim načinom baročnega oblikovanja se sedaj varuje stroga zakonitost arhitektonskega izražanja. Z mirnim poudarjanjem široko zasnovane horizontalne v pritličju in z jasno izvedeno vertikalno arhitekturo v nadstropju je znova prodrlo zavestno poudarjanje osnovne oblike. Preprostost v podajanju in zmerne ter jasne proporcije odlikujejo to klasičistično fasado. Prvovrstno rokodelsko tradicijo dokazuje troje železnih, umetno kovanih vrat v pritličju. Hiša pohaja iz leta 1813., in 1926 jo je sedanji lastnik dal prenoviti s finim občutjem in umetniško vzgledno. Posebno moramo poudariti na tej hiši solidnost v reklamnih trgovskih in obrtnih napisih.

Kajti skoro vse stare mariborske stavbe kvarijo danes neorgansko nameščeni reklamni napisi, ki so pač znak gospodarsko sposobne sedanjosti, ki pa na drugi strani ubijajo zunanost najlepših mariborskih stavb. Izpremema teh reklamnih nerednosti — vsaj

Cerkev sv. Alojzija v Mariboru Foto dr. H. Böcher

na stavbah, ki pridejo pod zaščito kot zgodovinske in umetniške zgradbe — bi lice starega Maribora izredno dvignila.

PREVZEM MESTNE UPRAVE V MARIBORU, DNE 2. JANUARJA 1919

† GENERAL RUDOLF MAISTER

Dne 1. novembra 1918 sem se s svojim pičlim vojaštvom polastil vojaškega poveljstva v Mariboru. Veliko je bilo vredno, da je ta dan prešla v naše roke tudi politična uprava na Slov. Štajerskem.

Dr. Verstovšek in dr. Rosina sta namreč v imenu našega Narodnega sveta po dolgem prizadevanju in z raznimi koncesijami, zlasti glede na prehrano, dosegla v Gradcu, da je tamkajšnji cesarski namestnik s 1. novembrom imenoval slovenske upravne uradnike za vodje okrajnih glavarstev na vsem Slov. Štajerskem. Nasproti tej privolitvi sta se naša zastopnika morala zavezati, da ostane samouprava Maribora nedotaknjena, dokler se za vedno veljavno ne odloči pripadnost mesta. Obvezo sta dala s pridržkom, da bosta uprava mesta in mestno prebivalstvo lojalna proti naši državi.

Dne 9. novembra sem razglasil mobilizacijsko povelje, ker so mi od dne do dne bolj uhajali prostovoljci, ki so se javili prve dni po prevratu. Z vojaki, ki so se priglasili na to povelje, smo v dveh dneh postavili Mariborski pešpolk in 2 bateriji. Dne 23. novembra smo razorožili nemško mestno Schutzwehr, ki je naraščala že prav nevarno.

Od 25. novembra do 1. decembra sem zasedel našo jezikovno mejo na črti Radgona - Špilje - Velikovec. S to zasedbo je bil Maribor trdno v naši oblasti.

Dne 28. novembra smo prevzeli okrožno in okrajno sodišče v Mariboru. Zaradi tega prevzema je dne 29. novembra začelo stavkati vse nemško poštno in železniško osebje. Že naslednji dan pa smo prevzeli s pomožnim osebjem iz Ljubljane poštno in železniško upravo v mestu in kmalu tudi na podeželju.

Vhod v mestni magistrat v Mariboru. (K članku: Renesanca, barok in klasicizem v mariborskem stavbarstvu) Fot. dr. H. Böcher

Tako je ostala mariborskim Nemcem nedotaknjena samo še mestna samouprava. To pa je bila zaradi zgoraj omenjene nedotakljivosti silna zapreka za naše brambno in upravno delo v mestu. Za vsako našo naredbo, ki se je količkaj dotikala pravic občinskega sveta — včasih tudi brez pravega vzroka — se je ta takoj pritožil naravnost pri Narodni vladi v Ljubljani ali pa prosil za posredovanje dunajsko, še rajši pa graško vlado. Nemških protestov ni bilo ne konca ne kraja.

Občinski svet se je tudi branil proti nalepljenju mojega mobilizacijskega povelja in vseh drugih lepakov, katerih vsebina je v zvezi z Narodnim svetom ali pa z mojim vojaštvom. K našim slovenskim vlogam je zahteval nemške prevode, ki jih sicer ni dobil, pač pa se je s pisarjenjem izgubljalo veliko časa.

Trikratno osebno posredovanje, dr. Lajnšičeve in moje telefonične prošnje, da naj se postavi na mesto nemškega župana naš vladni komisar, so bile brez uspeha — ker je ostal Maribor lojalen.

Zadevo je rešil nazadnje mariborski občinski svet sam, ko je 12. novembra 1918, na dan proklamacije Avstrije za republiko, na javni slavnostni seji izrazil pripadnost Maribora k Avstriji in tej izrekel svojo udanost.

Narodna vlada za Slovenijo je zato 16. decembra 1918 imenovala dr. Vilka Pfeiferja za vladnega komisarja mesta Maribora.

Dr. Pfeifer je prišel 22. decembra v Maribor na posvet, kjer smo določili 2. januar 1919 za prevzetje mestne občine; bilo je treba še priprav za izmenjavo uradništva. Čas prevzetja se je naznanil županu drju Schmidererju pismeno.

Pri prevzetju mestne občine, ki je bilo na določeni dan ob 11. uri v občinski posvetovalnici, smo bili navzoči od nas: zastopnik narodne vlade za Slovenijo dr. Lajnšič, novo imenovani komisar dr. Pfeifer, jaz in stotnik generalnega štaba Koser, policijski komisar dr. Ivan Senekovič in člana Nar. sveta dr. Rosina in Žebot; od nemških zastopnikov pa župan dr. Schmiderer, podžupan Nasko in Suppanz, mestna svetovalca Franc Bernhard in Krištof Futter, poslanec Wastian in magistratni uradniki dr. Josip Schinner, dr. Emil Url in dr. Ralf Valentin.

Dr. Lajnšič je prebral naredbo narodne vlade o postavitvi dr. Pfeiferja za vladnega komisarja v Mariboru, za njim pa dr. Schmiderer oster protest proti temu ukrepu naše vlade; na koncu pa je s solznimi očmi izjavil, da se pokori sili. Mi smo nato odšli.

Na hodnikih mestne hiše in po stopnicah je bilo zbrano vse mestno uradništvo, v veži pa mestna policija. Na trgu pred magistratom se je nabrala velika množica meščanov, tihih prič tega za Maribor važnega zgodovinskega dogodka.

Dr. Pfeifer je dal še ta dan po mestu nalepiti razglas, tiskan v nemškem in slovenskem jeziku:

Dvoriščne arkade mest. magistrata v Mariboru. (K članku: Renesanca, barok in klasicizem v mariborskem stavbarstvu) Foto J. Kovačič

PREBIVALSTVU MESTA MARIBORA!

Narodna vlada SHS v Ljubljani je razpustila občinski svet mesta Maribora, ker se ni podvrgel ukrepom odnosno avtoriteti države SHS in je Narodna vlada SHS mene imenovala vladnim komisarjem z nalogo, da začasno prevzamem in vodim posle mariborskega občinskega sveta.

Prevzel sem danes vodstvo mestnega magistrata v Mariboru.

O tem obveščam prebivalstvo mesta Maribora s pristavkom, da bom po najboljši moči skušal zadostiti željam in potrebam prebivalstva in se tudi nadejam, da mi bo prebivalstvo brez razlike na stranke in narodnost v svojem lastnem interesu pomagalo in zaupalo, in elemente, ki bi hoteli redno uradovanje ovirati, zavračalo.

Maribor, dne 2. januarja 1919.

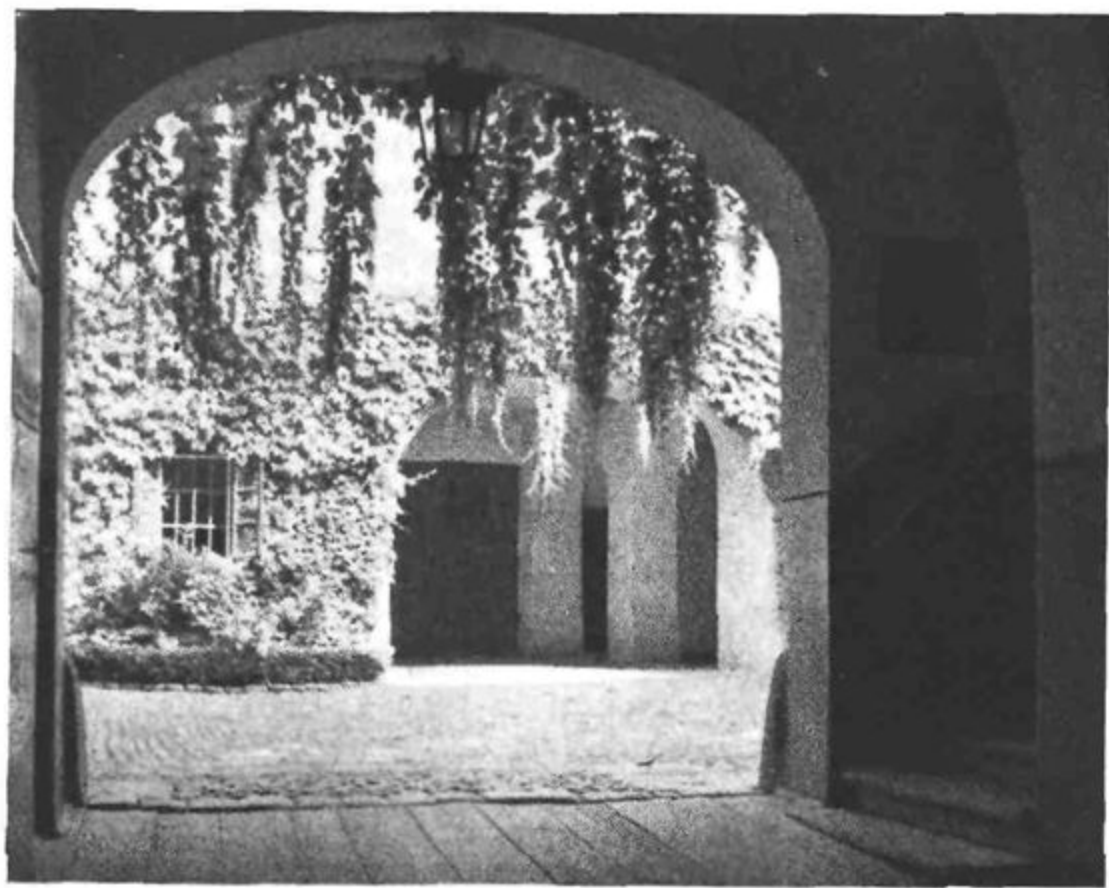
Vladni komisar: *dr. Pfeifer, s. r.*

Marburger Zeitung je na mojo zahtevo priobčila Pfeiferjev razglas tudi s slovenskim besedilom. To je bila menda prva slovenska uradna objava v tem vsenemškem listu in zato izredna posebnost, ki je mariborskim Nemcem razkrila prihajajočo usodo mesta.

Popoldne je bila z dovoljenjem drja Pfeiferja in v njegovi navzočnosti zadnja seja mariborskega nemškega občinskega sveta. Dr. Schmiderer se je kot župan lepo in mirno poslovil od občinskih svetovalcev. Za njim je govoril drugi podžupan, socialni demokrat Suppanz, ki je v popolnoma z vsenemškim duhom prepojenih besedah poudarjal, da poverjeništvu drja Pfeiferja ne pripoznava noben občinski svetovalec in da se bodo pismeno pritožili pri Narodni vladi v Ljubljani.

Dr. Pfeifer mu je odgovoril, da se lahko pritožijo, toda ne kot zastopniki mariborske občine in tudi ne z uporabo uradnega pečata, ampak samo kot zasebniki.

Po tej seji je prevzel dr. Pfeifer županovo pisarno, v kateri je deloval 14 mesecev. Sicer to ni dolga doba, toda za prvega slovenskega vladnega komisarja v Mariboru vendar doba polna velikih nalog, skrbi in odgovornosti.

Dvorišče hiše na Slomškovem trgu št. 3. (K članku: Renesanca, barok in klasicizem v mariborskem stavbarstvu) Foto J. Kovačič

Slomškov trg št. 3 (K članku: Renesanca, barok in klasicizem v mariborskem stavbarstvu) Foto J. Kovačič

Magistratnih nameščencev je bilo na dan prevzema skupno okrog 250 oseb. Bili so to sami izraziti nasprotniki Slovencev. Če je po prevratu do Pfeiferjevega prihoda prišel kak naš človek po opravkih na mestni urad in govoril po slovensko, so mu uradniki odgovarjali: Wir verstehen nicht französisch.

Dr. Pfeifer je že prvi dan odpustil iz službe vse 3 pravnike, dr. Schinnerja, Urla in Valentina, ki so bili hudi vsenemci in vse uradnike ter policijsko osebje, ki so krivično in sovražno ravnali s Slovenci. Na njihova mesta je Narodna vlada postavila le pičlo število slovenskih uradnikov, vendar je bilo uradovanje že prve dni brezhibno.

Narodna vlada je drju Pfeiferju dodelila sosvet, v katerega so bili imenovani ravnatelj Cirilove tiskarne, dr. Anton Jerovšek, odvetnika dr. Josip Leskovar in dr. Franjo Rosina, železniški revident Franc Kitak, dalje Franjo Močnik, Ferdo Leskovar, Hubert Misera, Karel Nasko in Julius Pfrimer.

Na mesto Pfrimerja, Naska, Močnika in Kitala so bili pozneje imenovani Leopold Barta, Franc Jarh, Anton Turk in Ferdo Vincetič.

Huda je bila za prehrano mesta. Dr. Pfeifer je prevzel v mestnih skladiščih samo slabo kislo zelje in repo ter posušeno povrtnino brez okusa, ki se je med vojno imenovala v zaledju »Dörrgemüse«, na fronti pa so ji rekli »Drahthindernis«. S pridobitvijo mariborskih slovenskih trgovcev Berdajsa, Kozinca, Preaca in Šoštariča se je vladnemu komisarju posrečilo, da je oddal večino tega blaga v Avstrijo, mariborski živilski trg pa založil z mastjo, sladkorjem, mlekom in drugimi za tiste čase velikimi redkostmi. Tudi tržne cene je tako uravnal, da je bil leta 1919. Maribor znan kot najcenejše mesto v Jugoslaviji.

Ko je dr. Pfeifer prevzel mariborsko občino, je mesto kazalo še popolnoma nemško lice. Državni uradi in slovenski trgovci in obrtniki so imeli res že slovenske napise, toda ti so utonili med nemškimi napisnimi deskami trgov, ulic in nemškutarskih in nemških trgovcev.

Dr. Vilko Pfeifer

Dr. Anl. Jerovšek

Dr. Franjo Rosina

Ulice in trge je nemško zagrizeni mariborski občinski svet namenoma krščeval po najbolj znanih nemških voditeljih, da se je tudi na ta način poudarjal nemški značaj Maribora. Tako je imel svojo ulico Bismarck, Jahn, ustanovitelj nemške telovadbe, cesar Jožef — duhovnik Kernstock — v Mariboru rojeni sloviti nemški pesnik, ki je podžigal svoje mariborske rojake: »Lieber rauchgeschwärmte Trümmer, als ein windisch Maribor — Rajši osmojeno groblje, ko slovenski Maribor« — in so mariborski Nemci njemu na čast v starodavni mariborski gostilni »Zum schwarzen Adler«, sedaj najlepši mariborski hotel »Orel«, krstili po njem malo gostilniško sobo »Kernstockstüberl«; Luther; skladatelj Richard Wagner. Še leta 1918. je občinski svet na tajni seji dne 17. aprila sklenil, da se prekrsti Magdalenski trg na »Kaiser Wilhelmsplatz« in dr. Orosel je utemeljeval to prekrstitev — »ker nas, mariborske Nemce, veže hvaležnost in zvestoba z nemškim narodom, čigar predstavnik je Wilhelm«.

Dr. Pfeifer se je kmalu lotil tudi te preureditve. Ker pa ni hotel sam prekrstiti starih ulic in tudi ne krstiti onih, ki so bile tedaj še brez imen, je poveril to izvršitev odboru zgodovinarjev in drugih strokovnjakov. Zadeva pa se je precej zavlekla, deloma ker so se začele puliti za ulična imenovanja naše politične stranke, deloma zaradi počasne dobave napisnih desk.

Hitreje je šlo pri trgovinah in obrtih, ker je na podlagi obstoječega obrtnega reda bilo drju Pfeiferju samemu mogoče izdati tale razglas:

Mestni magistrat
Št. 7549/19

RAZGLAS

o zunanji označbi obratovališč.

Po določilih obrtnega reda mora biti vsako obratovališče na zunaj primerno označeno in sicer z imenom lastnika in z označbo obrti.

Ti napisi so v Mariboru zelo pomanjkljivi; zaradi tega tem potom opozarjam obrtnike, da si do *najdalje 30. junija t. l.* preskrbe na svojih obratovališčih pravilne nove napise, ki morajo biti, ker so uradno in postavno zahtevani, pisani v uradnem jeziku, to je v slovenščini, oziroma srbo-hrvaščini. *Prepovedana pa je označba obratovališč*

v nemškem jeziku in pozivljam obrtnike, ki imajo še nemške napise, da si dajo do najkasneje 30. junija t. l. napraviti v pravilni slovenščini ali srbo-hrvaščini pisane zunanje napise.

Pri tej priliki priporočam obrtnikom, da pregledajo krstne liste svojih dedov in ne pačijo svojih rodbinskih imen z nepotrebnimi »itsch-i in igg-i«.

Proti obrtnikom, ki bi se določilom tega razglasa ne pokorili, bo mestni magistrat najstrožje postopal.

Vladni komisar: dr. Pfeifer, s. r.

Prizadeti Nemci so že po dveh, treh tednih v smislu Pfeiferjevega razglasa izpremenili napise in so bili tiste dni pleskarji noč in dan na delu. Maribor pa je naposled tudi za tujca dobil obraz slovenskega mesta.

To je za Maribor ena najtehnjših odredb vladnega komisarja drja Pfeiferja.

Za časa Pfeiferjevega komisariata je prešlo v slovensko upravo nemško gledališče s kinom in kazino, slovenska last sta postala dva močna nemška gospodarska zavoda »Steiermärkische Eskomptbank« Filiale Marbug, poznejša »Slavska banka« in tiskarniško podjetje »Leopold Kraliks Erben« sedaj »Mariborska tiskarna«, ustanovila se je pod vodstvom ravnatelja Mateja Dolenca slovenska »Trgovska šola«, ki se je 16. avgusta 1926 izpremenila v »Trgovsko akademijo«, prevzel se je vzorno oskrbovani »Deutsches Töchterheim«, sedanja naša »Vesna« itd.

Prevzeti zavodi pa pod novim vodstvom niso ostali samo na prejšnji višini, marveč so se lepo razširjali in izboljševali.

Tudi v klavnici, plinarni, kopališču in pri vodu je teklo poslovanje v polnem redu.

Ker je pohajal v mestu drobiž, je izdal dr. Pfeifer za Maribor papirnate novčance po 10 in 20 vinarjev, ki jih je nemško občinstvo imenovalo »Pfeifergeld«. Na dan, ko so razveljavili ta drobiž, so ljudje z njim kar obsipali berače. Drugi dan pa je bila veljavnost »Pfeifergelda« za teden dni ne vem iz kakšnega vzroka — podaljšana in berači so se nekaj dni imeli, kakor velika gospoda.

Po nemških demonstracijah, dne 27. januarja 1919, ob prihodu ameriškega polkovnika Milesa v Maribor, je dal dr. Pfeifer zapleniti na stotine frankfur-

Dr. Ivan Senekovič

Milan Makar

Dr. Josip Leskovar

Franjo Žebot

tarskih zastav, ki so jih demonstrantje izobesili. Iz črnega in rumenega blaga je dal napraviti srajce in jih poslal po koroški ofenzivi mojim vojakom na Koroško, rdeče blago pa je porabil za naše narodne zastave.

Na magistratu je bilo po magistratnem prevratu, zlasti prve mesece, od jutra do večera vse črno strank. Novo slovensko magistratno uradništvo je kljub no-

vim mu razmeram premagovalo vse zapreke in z obzirnim ravnanjem zadovoljilo celo najnestrpnejše narodne nasprotnike.

Posebno krepka opora drju Pfeiferju je bil njegov pomočnik okrajni komisar Milan Makar, sedanji sreski načelnik.

Dne 8. marca 1920 je prevzel Pfeiferjevo mesto odvetnik dr. Josip Leskovar.

MARIBORSKI OTOK

FRANJO BAŠ

Medrečje med Dravo in Muro je med Mariborom in Radgono geomorfološko podano po treh površjih, po terciarnih goricah, po diluvialnih poljih in po aluvialnih otokih v nižinskih strugah Drave in Mure.

V neposredni mariborski okolici poteka višinska gladina terciarnih lapornatih Slovenskih gorc v absolutni višini 380—390 m. Ta višinski nivo kažeta najbolj nazorno Piramida (383 m) in Stolni vrh (384 m). 110 m pod višinsko gladino Slovenskih goric ležijo diluvialni grušči in konglomerati Dravskega polja, v katerega je zarežala Drava svojo strugo in v njej ustvarila aluvialne naplavljenе celine v absolutni višini 245—255 m. Za mariborsko diluvialno polje značilna višinska točka je mariborski Slomškov trg (prag stolnice 274 m), za mariborsko Dravo značilni aluvialni tvorbi pa sta Meljski otok na vzhodu in Mariborski otok na zahodu od mesta.

V obliki podolgastega romba se razprostira Mariborski otok od zapada proti vzhodu v približni dolžini 830 m in meri na najširšem mestu v smeri sever-jug približno 220 m; njegova površina pa znaša 99.089 m². Povprečno absolutno višino otoka kaže betonski tlak pri kopaliških napravah z 255,7 m, odkoder se otok proti severozahodnemu gornjemu delu dvigne skoro za 2 m do najvišje točke 257,3 m, med tem ko pade na severu polagoma do inondacij-

skega ozemlja Drave na absolutno višino 251 m, neposredno k Dravi pa na jugu.

O nastoju Mariborskega otoka je izšlo kratko poročilo (Jutro 1930, št. 137) ob otvoritvi kopališča. Danes uporabljamo to poročilo v razširjeni obliki.

Kakor so za nižinsko strugo Drave značilni otoki, tako so značilne za alpsko strugo Drave, zlasti v Dravski dolini, čeri. Otoki so izraz upadle transportabilne sile Drave, čeri erozije in vrezavanja v prelome in prahribinske škriljavce med Pohorjem in Kobanskim. Mejo med erozijskim alpskim in sedimentacijskim nižinskim tokom Drave tvori dravska struga južno od Kamnice med Mariborskim otokom in brzicami nad njim. Mariborski otok začinja nižinski, brzice pa zaključijo alpski tok Drave, ki stopa pod brzicami in nad otokom iz Dravske doline v Dravsko polje.

Geomorfološki temelj Mariborskemu otoku tvorijo staromiocenski bazalni marinski laporji, ki se vlečejo, v legi brez vsakega reda, s Sv. Urbana in Lucijinega brega pod konglomerati in prodi v kamniški okolici, vedno bolj se poglobljajoč, proti jugu. Na Mariborskem otoku vpadajo na levem bregu Drave lapornati sloji v kotu 10°—90°, razprostirajo se naprej v smer severozahod-jugovzhod, nato sever-jug in končno severovzhod-jugozahod. Na desnem bregu

pa se širijo položni tenkoškriljasti sloji, ki vpadajo pod položnim kotom 5° – 20° .

Brzice nad Mariborskim otokom, rebra iz bazalnega marinskega laporja v gornjem in srednjem dnu otoka so medsebojno v neposredni zvezi z nastojem otoka samega. Drava, ki je v poznem miocenu premaknila svoj tok iz smeri preko Radelj v Graški zaliv ter ga usmerila v premete Dravske doline, je v zadnji, würmski ledeni dobi naplavila prodno ozemlje nizkih teras in tako zagrnila bazalne marinske laporje na jugu od Kamnice ter eventualno zvezo med erupcijama pohorskega granita na Pekrski gori in na Bezovju. Prvotni diluvialni tok Drave pa se ni na jugu od Vražje peči razvijal v smeri današnjega toka, ker so ravno na mestu današnjih brzic visoko izstopajoči bazalni marinski laporji onemogočali radi svoje odpornosti proti eroziji in denudaciji Drave, da bi jih Drava hitro prebila, temveč so jo prisilili, da je tekla po južnem Mariborskem polju, kar dokazujejo še danes lepo vidne nizke terase zlasti pri vojašnici Kralja Petra I. in nad Metelkovo ulico. Drava, katero so usmerjali na jug baš bazalni marinski laporji na današnjih brzicah, je vzporedno z nasipavanjem južnega mariborskega polja prebijala lapornato zaporo pri brzicah in jo na koncu ledniške dobe prebila ter se razlila na severno Mariborsko polje, o čemur nam najbolj zgovorno govori terasa, na kateri potekajo danes Smetanova ulica in Aleksandrova cesta. S tem pa, ko je Drava prebijala lapornato zaporo pod Vražjo pečjo, je ustvarila brzice, ki so do danes ena od pokrajinskih zanimivosti dravske struge pod Huzarskim skokom.

Nižje brzic pa nahajamo v dravski strugi že imenovano rebro bazalnih marinskih laporjev. Erozijska in denudacijska sta delovali in delujeta še danes močno na brzicah radi zadostnega padca. Ko pa pojenja pod brzicami padec, omaga tudi denudacija in transportabilna moč Drave pod brzicami v toliko, da ni bila in ni več sposobna za prenos sedimentov, mesto kjer je bila prisiljena transportni material odložiti, je bilo pri lapornatem rebbru pod brzicami, ki je bilo in ki je tudi zanesljivi temelj za trajni obstoj odloženega naplavljenega materiala. Ob tej čeri, na to lapornato rebro, ki leži na mestu, kjer Drava izgubi močan padec in kjer se usmeri v nižinsko ustaljeno mirni tok, je Drava odlagala sedimente in s sedimentacijo na lapornatem rebbru izgradila najmlajšo geomorfološko tvorbo mariborske pokrajine prod Mariborskega otoka.

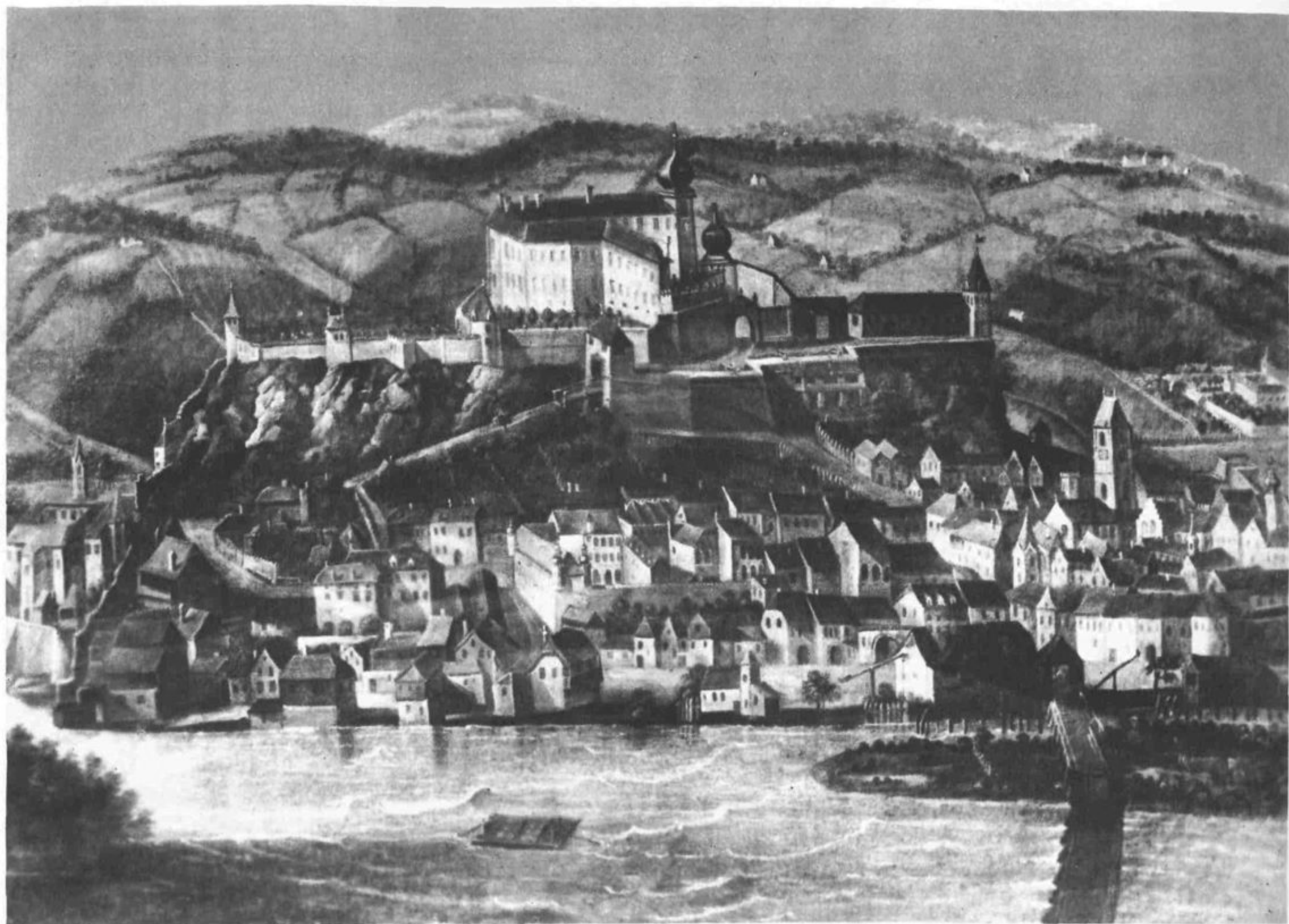
Lega lapornatega rebra v smeri vzhod-zapad pa je usmerila erozija Drave na oba dravska bregova tako, da imamo na dravskem obrežju pri Mariborskem otoku primer, kjer je dravsko obrežje izpostavljeno eroziji in denudaciji, Mariborski otok pa sedimentaciji in s tem trajnemu povečanju, kar je zlasti očitno na prodni sipini severno od Mariborskega otoka. Vendar pa velike povodnji pogosto preusmerjajo erozijske in sedimentacijske cilje vodnega toka. Tako vidimo pri Dravi na Mariborskem otoku, da polagoma razvija vedno močnejšo erozijo in denudacijo na spodnji in tudi gornji južni strani otoka, hoteč s tem prod na lapornatem rebbru izenačiti z večnim ciljem tekoče

vode z erozijsko bazo pod morsko gladino. Vendar čuvajo Mariborski otok brzice nad njim in lapornati temelj otoka. Na prvih se izrabi erozijska in denudacijska moč dravskega toka, da ni sposoben ogroziti otokovega temelja, lapornatega rebra in da ogroža ter odplavlja samo prode v manjšem obsegu. Lapornatemu rebbru kot utemeljitelju otoka in čuvarju otokovega obstoja se pridružuje kot čuvar otočje celine rastlinstvo.

Podnebje Mariborskega otoka se zlasti v temperaturah in v relativni vlagi ne sklada s podnebjem Maribora. Dokaz temu je rastlinstvo, na katerega vpliva v veliki meri Drava, ki priplavlja semena rastlin zlasti s koroških gora. Pred desetletji je bilo rastlinstvo in živalstvo (ptiči) mnogo bogatejše kakor je danes in ki je posebno po nastopu kopališča mnogo trpelo. Maribor je postavljen na Mariborskem otoku v interesu otokove prirode in v interesu bodočnosti kopališča pred nujno potrebo, da organizira na Mariborskemu otoku delno meteorološko postajo, ki bo smotrno beležila vsaj temperature zraka, temperature Drave, vlažnost, solnčnost in vetrovnost. Poleg tega je v interesu otokove prirodne svojstvenosti, da doseže otokovo rastlinstvo in živalstvo zopet tisto bogastvo, s katerim se je odlikovalo pred leti, in to tako, da se Mariborski otok proglasi za prirodni varstveni park.

Mariborski otok zaradi svoje prodnosti ni nikoli vabil človeka, da bi ga urbariziral, zaradi svoje lege globoko v Dravi pa tudi ne, da bi ga poselil. Bil je v toku zgodovine prostor, odkoder so dobivali posamezni posestniki steljo in les, od srede XIX. stoletja dalje mesto velikih meščanskih veselje (velika rodoljubna slavnost 1862) in nedeljska izletna točka. Otokovo ime izvira iz 1930 ter je nomen possessivum, kakor je običajno v mariborski okolici tudi za vrhove, dole itd. Mariborska občina se je pred vojno bavila z mislijo, postaviti na gornjem koncu otoka elektrarno, ki bi zalagala z elektriko mesti Maribor in Gradec ter je 1915 tudi dobila tozadevno koncesijo. 1928 pa je kupila otok od Popičevih dedičev in dosegla, da je bil 1929 izločen iz kamniške občine ter priključen mariborski. L. 1929. in 1930. je Maribor zgradil na otoku današnje kopališke naprave, tako prvič v zgodovini trajno osredotočil človeka na prod pod brzicami in s tem nadoknadil Mariborski otok za brezpomembnost, na kateri je trpel zaradi svojega nizkega položaja.

Lega Mariborskega otoka na prehodu iz Dravske doline v Dravsko polje, njegov položaj v Dravi ter proti okolici bi zahtevala po zakonih seliščne geografije, da se razvije osrednje selišče na prehodu Drave iz Alp v nižino na bregovih Drave pri Mariborskem otoku. Za to bi govorila širina dravske struge, ki je po obeh svojih rokavih tu najožja. Naravnost proti Mariborskemu otoku vodi od severa najpoložnejši prehod preko Slovenskih goric po rošpoškem premetu, katerega naravno nadaljevanje iz doline Pesnice je cesta na Plač; videti je, da je v rimski dobi rimska dravska cesta tudi našla stik s Flavio Solvo preko Rošpoha ter Plača in ne preko današnjega Maribora in Košakov. Istotako je obrambni položaj kamniškega

Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani

zaledja z Lucijinim bregom in Vražjo pečjo ter limbuškega s Pekrsko goro kot zapora Dravske doline ugodnejši kakor je položaj mesta Maribora s Piramido. Enako je polje med Limbušem in Studenci dovolj prostorno za srednjeveško meščansko kmetijstvo, kakor bi zadostovalo za srednjeveško meščansko selišče kamniško zaledje. Koroška cesta je morala pri izstopu iz Dravske doline premagati dva klanca (čez Kamniško in Rošpoško vodo), kar je naravnost sililo na prehod čez Dravo pri Mariborskem otoku in preko njega na zvezo z jugom in vzhodom.

Da se pa navzlic tem ugodnim predpogojem ni razvil Maribor na obrežjih Drave pri Mariborskem otoku, podobno n. pr. Parizu, je vzrok hipsometrijsko razmerje otoka do dravskih obrežij in geomorfološka kakovost dravskih obrežij samih. Dravsko obrežje nad Mariborskim otokom je 20–25 m globoko, strmo vrezano v diluvialne konglomerate in tako ne dopušča

nastoja mostišča v zvezi z nizkim prodnim otokom, ki tudi ne nudi možnosti pristana s prometno zvezo z okolico. Vse te negativne razmere pri Mariborskem otoku pa je z najugodnejšimi možnostmi razvoja mogel izrabiti mariborski Pristan iz katerega se je moglo po prirodnih predpostavkah nizkega dravskega brega razvijati tudi ostala obrt (Usnjarska ulica) in trgovina (ghetto) in s tem meščansko življenje.

Dravi pri Mariborskem otoku je manjkala zaradi strmih obrežij možnost privabiti ljudi na svoje bregove ter jih tu osredotočiti v selišču. Zaradi hipsometrijskih razlik dravskih obrežij in Mariborskega otoka ter zaradi ostrih bregov Drave je ostal Mariborski otok samoten, poln pravljic in skrit kot aluvialna naplavina v diluvialnem polju, dokler mu ni tok razvoja s tujskim prometom predpisal v mestnem kopališču prirodne vloge v življenju Maribora in Podravja.

NÜRNBERŠKA KRONIKA IZ L. 1552. V — PTUJU

DR. ALOJZIJ REMEC

Pri urejevanju knjižnice v minoritskem samostanu v Ptujju so lani naleteli med starimi knjigami na doslej še nepoznano in neobjavljeno kroniko mesta Nürnberg iz leta 1552. v rokopisu. Pisana je na papir z vodnim znakom srpa v ščitu, na listih formata 21×30 cm in vezana v karton, ki je prevlečen z belim pergamentom z bogato ornamentiko z vtisnjenim krogovičjem in moškimi glavicami na platnicah. Knjiga se je zavezovala s štirimi trakovi, ki pa sedaj manjkajo. Na hrbtu je prilepljen list z oznako $\frac{180}{9}$, na zadnji platnici od zunaj so še sledovi pisave v dveh vrsticah, ki pa ni čitljiva. Prvotno je imela knjiga 160 listov. Sedaj manjka prvi list z indeksom od črke A do začetka črke B, tretji list od konca črke B do konca črke C in zadnji list 160. Za indeksom so izrezani 4 listi, za tretjim je bil še preje eden odtrgan. Nadalje je izrezan list 24, 86 in 132. Manjka torej najbrž naslovna stran z imenom avtorja ali pisca, prvi in tretji list indeksa, za njim štirje listi neznane vsebine in gori označeni listi. Kolikor se da iz indeksa posneti, je bila na listu 24 zgodba »Khaiser wird Münich«, »Lothar wird Khaiser«, »Sterb zu Nürnberg und Teuerung«. Na listu 86 nadaljevanje na listu 85 začetega opisa Husove smrti (»Johann Hus verprendt«), na listu 132 poleg drugih beležk »Marthinus Luther erstlich angefangen zu schreiben«.

Kronika je pisana v sodobni kurzivi z večjo roko, ki kaže v inicialkah in zaključnih vijugah dober smisel za zaokroženost zunanje oblike in prikupno razdelitev posameznih odstavkov. Marginalne notice so pisane z rdečilom kakor tudi posamezne črke v indeksu. Za indeksom sledi predgovor, nato opis

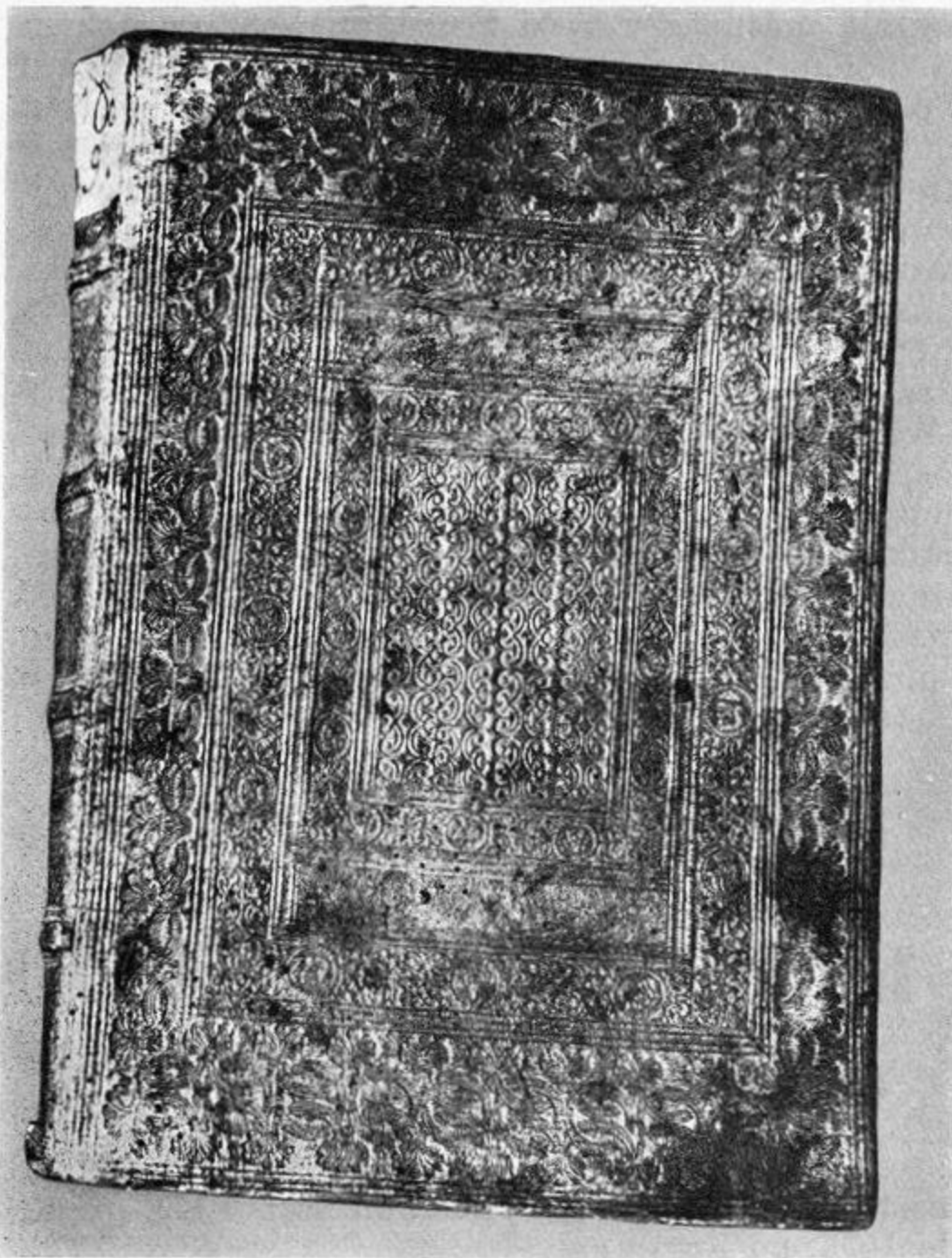
mesta Nürnberga in slednjič kronika iz l. 42. pr. Kr. do 1553. po Kr.

Kdo je bil pisec kronike, se ne da dognati, ker v ohranjenem delu ni navedeno nikjer njegovo ime. V uvodu, ki je v celoti ohranjen, pravi: »Die Gnad unsers Herrn Jesu Christi vund die Liebe Gottes auch die Gmainschaft des Heiligen Geistes sey mit euch allen Amen. — Freindlicher gunstiger lieber leser. Aus sonderlicher lieb und gunst auch herzlich naigung die geschichten der weitberuembten vund löblichen Reichsstat Nuerberg, hab ich aus etlicher guetter freundt Ansuchung vund begern, dise Cronica Von den geschichten der Stat Nüremberg zusamben getragen Vund geschriben...«

Nato navaja vsebino svoje kronike, ki jo je zbral »aus Villen Alten unud Neuen geschribnen Cronicken Wiewohl dieselben sehr Vnflässig vund Vnkhlarlich geschriben gewesen zusamben khlaubt Vnd in ain Ordnung gebracht«. Nato opravičuje svoj skromni »Tractetlein« s citatom iz Vergila »Non omnia possumus omnes«. Predgovor zaključuje: »Datum Nürnberg An Sanndt Johannis Abent dess Tausend Nach Christi geburt Funffzehenhundert Vund in dem Zwayundfunffzigisten Jarr«. (Slika 3.)

Navzlic tej letnici pa opisuje pisec še obširno dogodbe iz leta 1553., iz česar bi se dalo sklepati, da je kronika originalna in med številnimi nürnberškimi kronikami ostala v rokopisu in še nepoznana.

Iz opisov dogodkov v letih, ki jih je pisec doživel, smemo sklepati, da je bil v službi nürnberškega magistrata, ki ga vedno imenuje z največjim spoštovanjem. Pri opisih raznih slovesnosti, vojnih dogodkov, nesreč i. t. d. kaže osebno znanje krajev, ulic,

Vezava kronike mesta Nürnbergga iz l. 1552. v minoritski knjižnici v Ptuj

hiš in celo prebivalcev po imenu in poklicu. Da je nürnberški magistrat poznal do podrobnosti, se da sklepati iz notice: »Anno 1545 Am gulden Mitwochen Vor Weinachten Zu Morgens frue Brann es zu Nuernberg im Rathauss neben der Canzley In der Doctor Stüben kham Vom Einhaizen aus Verpran-nen Vill Büecher Vund brief...«

Na zadnji ohranjeni strani kronike opisuje nekega izredno dolgega človeka, ki se je kazal za denar v Nürnbergu jeseni 1553, in pravi: »Vund als er hinweg ist zogen haben im *meine* Herrn sechs goldtgulden zu ainer Verehrung geschenckht«. To je zadnji stavek v kroniki, v kolikor je še ohranjena.

Pisec je bil gotovo protestant in odseva iz vse kronike duh časa in dobe okrog 1550, ko je skušal cesar Karl V. streti protestantizem tudi v Nemčiji in je šla borba za življenje in smrt. Pisec kronike zabavlja, kjerkoli le more, proti papežu, škofom in menihom. Dočim nekje imenuje papeža »den verfluechten Pabst«, mu je Hus »der Christlich Vund gottsellig Man«.

Še manj naklonjen pa je bil naš kronist židom. Omenja vse pogrome proti njim in si jih privoščil v številnih anekdotah. Z očitno škodoželjnostjo omenja n. pr. pod letnico 1266 žida, ki je neko soboto v Magdeburgu padel v greznico in ga judje iz spo-

štovanja do svojega praznika ta dan niso hoteli potegniti na svetlo. Hoteli so to storiti v nedeljo, pa jim je škof to »bey leib und guet« prepovedal, češ, nedelja je kristjanov sabat. »Muest also der Arm Judt die zween tag Im haimlichen gemach ligen Vund des Montags erwarten da wart im geholffen. Das tat er den Juden zue ainer schalckhait«.

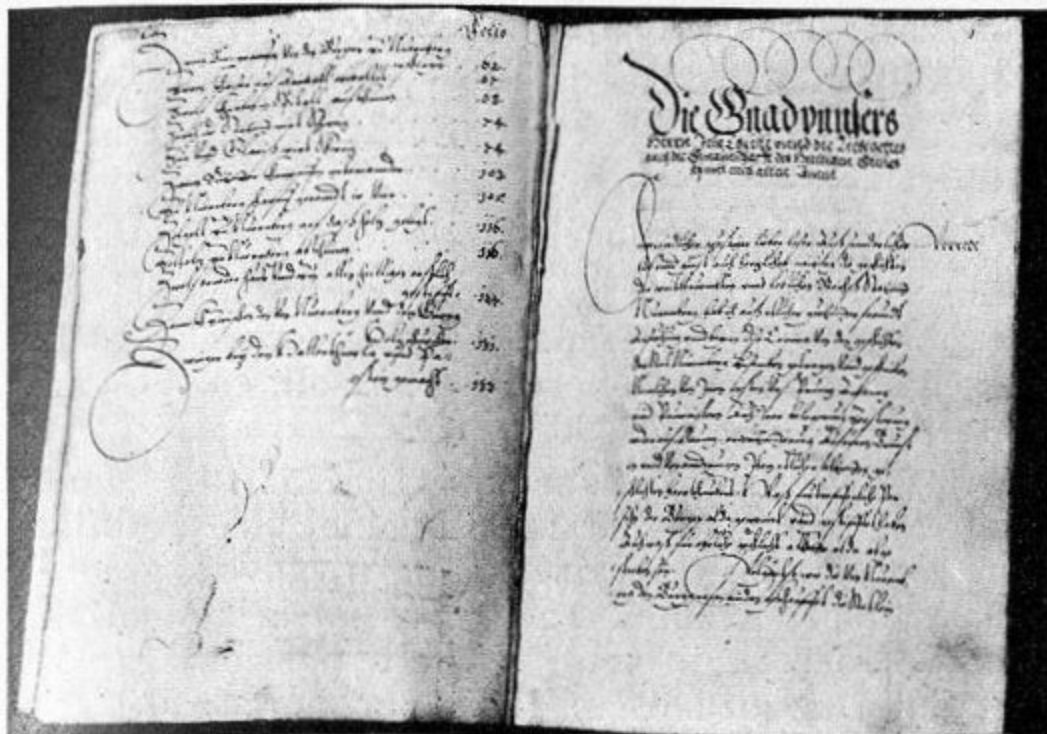
Sploh je kronika bolj zbirka anekdot, zlasti v prvem delu. Pozneje slede drobne vsakdanje beležke o zločinih, justifikacijah, povodnjih, požarih, potre-sih, kometih, krvavem dežju in drugih veselih in žalostnih dogodkih. Zlasti vestno je kronist zapisoval podatke o zidanju posameznih stavb in utrdb v Nürnbergu, potek lokalnih vojnih dogodkov, ki jim je bil sam priča, in slovesnih sprejemov visokih osebnosti v Nürnbergu. Tako opisuje podrobno prihod Karla V. v Nürnberg dne 16. februarja 1541. Za način pripovedovanja naj sledi kot primer opis slavoloka: »Vund oben bey dem Berg bey dem Newdorffer war ein sehr khunstlich Ehern Porten zuegericht mit dreüen Tuermen vund mit einem ganng in der höch bey den 60 schuechen hoch Von der Erden. Zu obrist auf diser Porten stuend ein grosser schwarzer Adler mit gulden fuessen und zwayen kchöpfen mit gulden Cronen darauf. Der war also gemacht Wenn die Röm. Khay. May. auf oder ab Riten so naiget sich der Adler gegen seiner May. Vund schwung sein gefieder Vund alsbaldt sein May. Unter die Porten khamb kheret sich der Adler Vmb sache seiner May. nach Vund Naiget vund schwung sich wider, wie vor, Es waren auch auf dem ganng diser Porten die Statpfeiffer Vund anndere hoffierer die Pfiffen dem Khaiser zu Ehren wann er auf Vund ab Riet«.

Posebno širokega obzorja naš kronist ni imel, pač pa so ga do podrobnosti zanimala tedaj vladajoče razmere in dogodivščine, ki jih je zapisoval z neko posebno naivnostjo, bistroglednostjo in nehoteno ironijo. V koliko je kronika samostojno delo kronista in v koliko kompilacija iz drugih v tisti dobi že tiskanih kronik mesta Nürnberg, ne morem ugotoviti, ker mi ni tozadevno gradivo na razpolago.

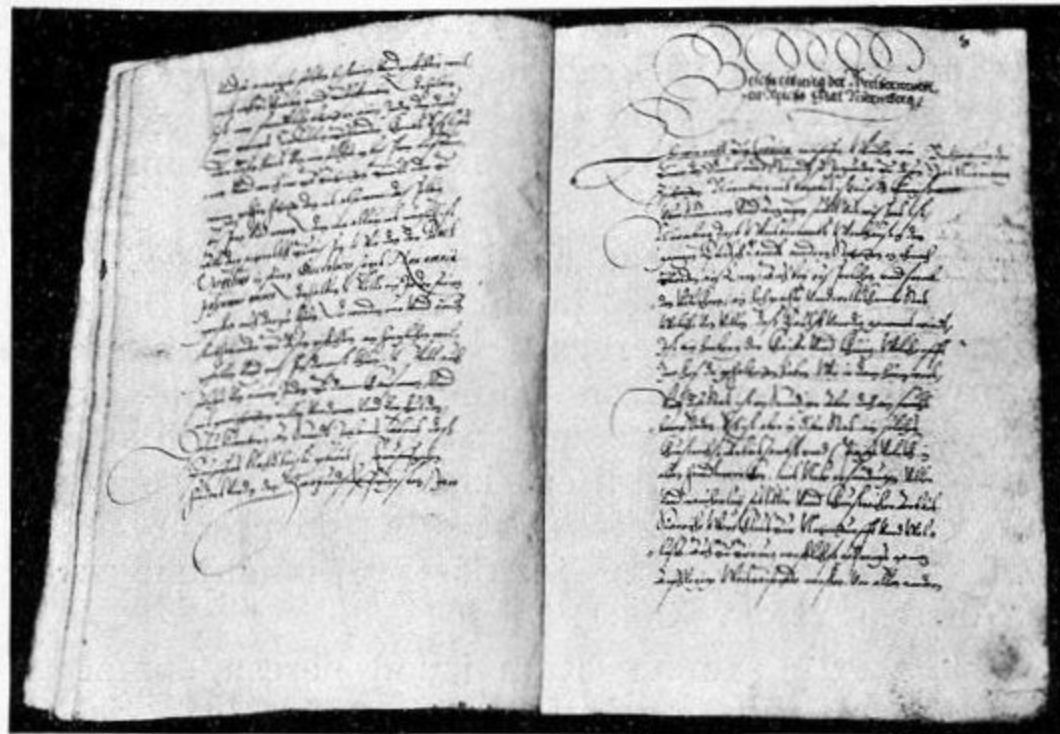
Po kakšnih potih je kronika prišla v Ptuj v minoritsko knjižnico, se najbrž ne bo dalo dognati nikdar. Iz izrezanih listov, ki so vsebovali notice o Husu in Martinu Luthru, se da sklepati, da je prišla knjiga morda ob času protireformacije v roke nekomu, ki je hotel delo ohraniti, a ga je okrnil, v kolikor se mu je pri površnem pregledu zdelo protikatoliško. Naslovni list si je pa najbrž prisvojil kak zbiratelj, ki mu je knjiga slučajno prišla v roke in ni imel toliko pietete, da bi jo pustil tako, kakor jo je našel.

Doslej je bil obstoj te kronike popolnoma neznan. Tudi ni nikjer zabeležena v starejših katalogih minoritske knjižnice v Ptuj.

Za našo zgodovino nima kronika vrednosti, zasluži pa, da se registrira kot svojevrsten, še neobjavljen in znanstveno neobdelan dokument mesta Nürnbergga, ki je moral pred stoletji imeti stike tudi z našim Ptujem.

Konec indeksa in predgovor nürnberške kronike iz l. 1552.

Konec predgovora in začetek opisa mesta v nürnberški kroniki iz l. 1552

FRANC LISZT V MARIBORU (16. VI. 1846)

H. DRUZVIČ

V dobi prve polovice preteklega stoletja se je začelo v Mariboru razvijati koncertno življenje. Domače Glasbeno društvo (Musikverein) je prirejalo orkestralne nastope in ko se je izgradila Južna železnica, so se lahko v našem mestu predstavili umetniki, ki so bili na svojih evropskih turnejah.

Prva taka prireditev je bil koncert najslavnejšega pianista vseh dob, *Franca Liszta* (1811—1886).¹ Bil je to najpomembnejši koncert sploh, ki se je kedaj v Mariboru vršil, kajti Liszt pomeni v muzikalni zgodovini eno izmed najbolj zanimivih in znamenitih osebnosti in to kot virtuoz, človek, komponist in učitelj. Znan je tudi kot velikodušen pospeševatelj muzikalnih talentov in med drugimi se ima tudi Smetana njemu zahvaliti za podporo. Kot virtuoz je bil tako slaven na klavirju, kakor njegov sovrstnik *Paganini* (1782—1840) na violini. Oba sta očarala tedanji svet z njuno umetnostjo in spravila občinstvo do izrazov najvišjega navdušenja; žela sta triumfe, kakor noben umetnik poprej ne pozneje.

Liszt je bil v letih 1839.—1847. na svoji veliki evropski turneji. Obiskal je le najznamenitejša koncertna središča. K tem pa ni pripadal v nobenem oziru Maribor. Da je prišel semkaj, je bil srečen slučaj in edinole zasluga barona *Edvarda Lannoya* (1787—1853). Ta veliki prijatelj glasbe, komponist in pospeševatelj koncertnega življenja, zlasti na Du-

naju, je bil francoskega pokolenja. Njegovi predniki so se naselili po francoskih vojnah v Gradcu, on sam pa je živel večinoma na Dunaju, v poletnih mesecih pa na svojem posestvu, v gradu Viltušu pri Selnici. Na Dunaju se je spoprijateljil z Lisztom in ga pregovoril, da napravi koncertno turnejo v naše kraje. Ker je bila železniška zveza med Gradcem in Celjem otvorena dne 2. junija 1846, je bila možnost ugodnejšega potovanja podana.

Prvi koncert je bil v Gradcu; temu so sledili koncerti v Mariboru, Rogaški Slatini in v Zagrebu. Dalje turneja ni segala.

V nedeljo, dne 14. junija opoldne se je vršil koncert v *Gradcu*. Poročevalec omenja, da je stal klavir sredi dvorane in so sedeli poslušalci v krogih okoli njega.

V torek, 16. junija, zvečer ob 19. uri je bil koncert v *Mariboru*, v veliki in reprezentativni grajski dvorani, ki je bila takrat edina mariborska koncertna dvorana.

Lisztovi koncertni vzporedi so vsebovali največ lastne klavirske kompozicije in transkripcije; tu pa tam je bil vstavljen kak drug komponist.

Mariborski spored je obsegal naslednje točke:

1. Liszt: Fantazija na Bellinijevo opero »Norma«.
2. Schubert: Ogrska melodija in marš.
3. Chopin: Étuda.
4. Weber: Invitation à la valse.
5. Liszt: Klavirska prireditev Schubertove Ave Marije.
6. Liszt: Galop chromatique.

¹ *F. Liszt* je bil potomec obubožane stare plemiške rodbine, rojen o Raidinku pri Sopronju v severozapadnem delu Ogrske, kjer bivajo Slovaki in Hrvati. Močno verjetno je, da je — kakor istotam rojeni Haydn — po očetovi strani slovanskega pokolenja.

V svojih sporedih se Liszt ni kaj rad ponavljal; le poedine točke so večkrat zastopane na sporedih. Na naši turneji je povsod igral M. Webrov: *Invitation à la valse*, ki je kaj efektna skladba in dostopna širšemu občinstvu.

V času mariborskega obiska je bil Liszt gost svojega prijatelja barona Lannoya v Viltušu. Dohodki tega koncerta, za katerega je spisal reklamno notico v graški »Styria« baron Lannoy, so znašali okrog 600 gld. k. v., kar pomeni za takratne prilike zelo veliko vsoto. (Paganinijevi koncerti n. pr. so donali v večjih koncertnih mestih povprečno okoli 1000 gld. k. v. in zaradi tega je prej omenjena vsota za Maribor zelo velika.)

O koncertu samem čitam izpod peresa domačega zgodovinarja in umetniškega poročevalca dr. R. Puffa (Styria 1846): »Naklonjenosti pospeševalca umetnosti, barona Lannoya se ima Maribor zahvaliti, da je doživel koncert slavljenega, božanstvenega giganta med pianisti, nepozabnega F. Liszta. Izbrana publika iz vseh delov Spodnjega Štajerskega in celo iz sosednega Hrvatskega je napolnila prostor Brandisove viteške dvorane, katere zmagalske slike izza bojne dobe so kaj prijazno gledale na še lepše zmage nove dobe.

O Lisztu kot umetniku soditi, bi se reklo, povečati s kapljico velereko in ojačiti s sapico burjo. V njegovi igri stopa duša v vsak živec, svobodni genij razdivja kot orkan tonskih valov in se spet izgublja v mehkih glasih zvonov, nato spet buči kakor ponočna vojska čez ledišča in beži kakor vila v hitrem teku čez cvetlične glavice; ta igra je najbolj drzen problem, katerega so kedaj sploh mogle človeške roke razrešiti na klavirju... Slavljencu naj bo njegovo bivanje v Mariboru list več v vencu njegove slave, ki si ga spleta sam.«

Iz Maribora se je vrnil Liszt spet v *Gradec*, kjer je igral 19. junija v gledališču. Pri tem koncertu sta nastopila že domača operna pevka in operni pevec, kar sicer ni bilo običajno pri Lisztovih koncertih.

Dne 25. julija je koncertiral Liszt v *Rogaški Slatini*. Spremljal ga je sem, kakor tudi pozneje v Zagreb, baron Lannoy. V Rogaški Slatini so zgradili tačas zdraviliško dvorano in to so na hitro roko toliko uredili, da se je mogel vršiti koncert na predvečer godu sv. Ane, zaščitnice zdravilišča. Bil je — in je še danes — starodavni običaj, vsako leto kar najbolj slovesno obhajati Anin dan!

Lisztov koncert se je pričel ob 17. uri popoldne in je obsegal tele točke:

1. Liszt: Parafraza na *Sextour de Lucia di Lammermoor* (Donizetti).

2. Liszt: *Reminiscences de la Somnambule* (Bellini).

3. Liszt: Transkripcija Schubertove »Podoknice«.

4. Kullak: Parafraza iz *Dona Sebastiana*.

5. Liszt: *Tarantella* iz »Stumme von Portici« (Aubert).

6. Weber: *Invitation à la valse*.

Koncertno življenje je bilo takrat v Rogaški Slatini že razvito in obstojala je stalna sezonska godba. Dohodki Lisztovega koncerta so znašali, enako kakor v Mariboru, okoli 600 gld. k. v.

Drugi dan zjutraj sta se odpeljala Liszt in Lannoy proti Zagrebu. Ustavila sta se opoldne pri gostoljubnem grofu Denisu Sermage-u, na njegovem gradu v Oroslavju pri Krapini. Ta je oba potem spremljal v Zagreb, kjer se je vršil koncert naslednjega dne (27. julija) v gledališču. Tistodobni poročevalci so o tem dogodku obširno poročali, tako tudi, da so bile vstopnine trikrat povišane. Glasbeno društvo (Musikverein), ki je Liszta imenovalo za svojega častnega člana, mu je na predvečer priredilo ob 23. uri sere-nado. Proizvajati je hotelo ob tej priliki overturo k Lisinskega operi »Ljubav i zloba«, ki se je prav v tem letu prvič igrala. Lisinski pa je bil odsoten in z njim tudi potrebne note. Proizvajanje te skladbe, s katero se je hotelo Liszta opozoriti na domačega skladatelja je moralo izostati. Iz Zagreba se je vrnil Liszt spet nazaj v Oroslavlje. Katere pot je odtod ubral, o tem nimamo poročil. (Vinković Hinko: »Ein Konzert Franz Liszts in Zagreb«. Morgenblatt 1933, št. 330.) Liszta najdemo še v naslednjem letu 1847. v Rogaški Slatini in sicer ob priliki slovesne in oficielne otvoritve že dokončane zdraviliške dvorane.¹ Bilo je to 21. avgusta. Za to priliko je obiskal Rogaško Slatino cesar Ferdinand s cesarico Marijo Ano in nadvojvoda Ivan, ki je bil v ozkih stikih z našimi kraji. In pri tej priliki je spet koncertiral Liszt. Pobudo za njegov takratni nastop je dal ogrski primas, Jan. K. Scitovsky, ki je prejšnje leto slišal v Rogaški Slatini igrati Liszta. (Poročilo ravnateljstva zdravilišča.)

Maribor je bil pozneje še deležen marsikaterega znamenitega koncerta. Slišali so Mariborčani med drugimi pianista Leschetitzkega, Grünfelda, violiniste Wilhelmija, Burmestra, Pabla de Sarasatija, Ondrička, primadono dunajske opere, slavno Materno, Slezaka i. t. d. Kakor zmagovit suveren pa stoji nad vsemi temi Fr. Liszt, najsvetlejša zvezda na polju pianistike. To dejstvo nam osvetljuje pomen njegovega mariborskega koncerta.

¹ Otvorjena je bila na slovesni način že 18.VII. 1847. Ta dan se je vršil ples, zvezan s koncertom znamenitega poljskega pianista, Leodora Leschetitzkega, ki je bil ravno na koncertni turneji in je tudi nastopil v Mariboru. (Styria 1847.)

NEKAJ POZABLJENIH LJUBLJANSKIH SVETIŠČ

KAPELI NA ŽABJAKU

IVAN VRHOVNIK

Za ljubljanskega zgodovinarja je še vedno odprto vprašanje, kdaj in kje so se v našem mestu naselile *prve redovnice*; ali so imele v svojih stanovališčih kapele? V to temo posveti nekoliko poročilo škofa Hrena nadvojvodi Ferdinandu dne 9. jul. 1601. Iz njega posnemamo, da je v 16. stoletju stala na mestnem svetu v grajskem znožju nasproti gorenjega oddelka nekdanjega frančiškanskega samostana hišica, stanovališče treh ali štirih redovnic (*geistliche Frauen*), ki niso imele nobenih drugih dohodkov razen kar so si prislužile z rokami, s prejo, pletenjem in dr. Za kapelo ni bilo prostora v hišici. K službi božji in molitvi so hodile čez Frančiškanski (zdaj Vodnikov) trg v cerkev Device Marije v nebo vzete. Kolikor je podpisanemu znano, je bil to *prvi ženski samostan v Ljubljani*. Izmrl je. Ko se je bilo razširilo lutrstvo, se nobena devica ni več zglasila za samostansko življenje. Hišica je skapala. Njeno stavbišče, spremenjeno v vrt, je zasegel mestni magistrat (k. a. 35).

Tudi druga nunska naselbina ni imela trajnega obstanka. Valovi tridesetletne vojne so leta 1637. zanesli k nam begunske *cistercijanke* iz Friedenweilerja v Schwarzwald. V Ljubljani so se naselile na žabjaku. Radics (A. H. II. 34—42) je v mestnih davčnih knjigah staknil njihovo pribežališče v Hrenovi ulici 17 in na žabjaku 9, zdaj posest Lastnega doma dr. z o. z.

Mestni magistrat je priseljenke podpiral, oskrbel jim je kurivo in jim pri odhodu 1646 poleg potnine 10 gld. dal lepo spričevalo o neoporečnem vedenju.

Cistercijankam je bilo glavno opravilo molitev, premišljevanje, služba božja; izmed ročnih del so gojile zlasti vezenje, v svoji domovini tudi poljedelstvo. Oblečene so bile v bele halje s črnim pasom, škapulirjem, pajčolanom (l. c.).

Vsakdanje obiskovalke bližnje cerkve sv. Jakoba pa so si napravile tudi domačo kapelico. Radics (l. c.) je res zasledil v prvem nadstropju njihove nekdanje hiše obokano sobico, kjer je nekdanj utegnila biti domača kapelica.

Ljubljanski ženski samostani starejše dobe so bili tile: nune neznanega reda v 16. stoletju, cistercijanke 1637—46; klarise 1657—1782; uršulinke 1702 do danes.

Nekdanja nunska hiša na žabjaku je z večkratnimi prizidki prešla iz rok raznih gospodarjev v last Andreja Mandla in njegovih dedičev do 1717. V tej dobi so stanovali ondi tkalci (10 do 13) in včasih tudi mestni godci. Leta 1717. je kupil hišo mestni magistrat in jo porabil za *vojašnico*. Poročilo iz leta 1754. (m. a. 208) pravi, da stoji kakor otok od vseh strani prosta poleg Ljubljanice. V opuščeni vojašnici je deloval 1754 do 1761 zavod s širokim imenom: Kaz-

nilnica, predilnica in delavnica (*Zuchthaus, Spinn- und Arbeitshaus*); po ljubljansko se mu je reklo kar *cuhthaus*. Pokorno hišo je zval Vodnik v L. Novicah *Zuchthaus*. Menda zaradi nekaterih »malefic-peršon« ženskega spola so hudomušneži *cuhthausu* zdeli priimek *angelski grad*.

Vrhovec (Laibach 41—45) je opisal zavod, toda prezrl je njegovo kapelo. Na hišnem dvorišču jo je postavil na mestne stroške stavbenik *Candido Zuliani* leta 1754. eno leto potem, ko je bil dogradil prvo trnovsko cerkev (Vrhovnik, T. ž. v Lj. 310). Zato je prejel 50 gld.

O zidanju kapele na žabjaku je ohranjen podroben račun: 3100 zidakov in obočnikov po 6 gld. tisoč po meščanski ceni gld. 18:36; 800 strešnikov po 54 kr., gld. 7:20; 27 žlebakov po 3 kr., gld. 1:21; 34 košev apna po 30 kr., gld. 17; 6 ladij trdega kamenja po 41 kr., gld. 4:6; 18 ladij peska po 9 kr., gld. 2:42; 2 sežnja kvadrov po gld. 5, gld. 10; 5 kamnitih stopnic *Candidu* gld. 3; 2 kamnarjema zato, da sta jih postavila, za dva dni po 30 kr., gld. 1; voznina gorenjega gradiva za 43 voženj po 4 kr., gld. 2:52; 500 poldrugcev gld. 1; 20 latnikov 24 kr.; 275 funtov železa za zaklepe in rešetke pri oknih po 5 kr., gld. 22:55; dva trama po 18 lakti za streho gld. 1:08; 12 šperavcev za streho po 12 kr., gld. 2:24; 22 dolgih desk za klečalnik in kavalete po 7. kr., gld. 3:44; 6 podnic po 12 kr., gld. 1:12; dva ploha po 7 kr., 14 kr.; 40 dolgih letvic po 2 kr., gld. 1:20; kleparju plačal za križ z jabolkom vred za vrh kapele gld. 1:20; tesarjem za postavljanje ostrešja, pokritja kapele in izgotovitev 12 kavalet za 16 dni po 17 kr., gld. 4:32; dninarju, ki je pomagal tesarjem za 4 dni po 12 kr., 48 kr.; dvema zidarjema, ki sta popravila staro ostrešje in potlakala od enega dne 34 kr.; mizarskemu mojstru dal 11 debelih podbojev za okvire pri oknih in vratih po 51 kr. kos, gld. 16:9 — kar znaša gld. 125:46, ki jih je 26. febr. 1756 plačal glavni mestni blagajnik Franc Jakob Ranilonitsch iz delavnice in kaznilnične blagajne. Poleg stavbenika Zulianija so bili pri zidanju kapele zaposleni obrtniki: kovaški mojster Jurij Gregoritsch, ključarska mojstra Matija Guzer Praun in Tomaž Wischekh, mizarski mojster Hanže Jurij Grosser, steklarski mojster Ferdinand Sondthueber.

Tudi pozneje magistrat ni pustil kapelice na žabjaku v nemar. Oskrboval jo je z raznimi potrebščinami za službo božjo, kar priča inventar z dne 28. apr. 1763. V njem stoji, da je imela kapelica tedaj podobo vstalega Zveličarja, parament, križ, dva svečnika, dve usnjati blazini, povoščeno platno, dve kanonski tablici, dva dolga platnena prta za čez oltar, kelih, dve mašni srajci, mašni plašč, štolo, manipul, portatile (oltar torej ni bil posvečen), dva para cinastih kangelj s cinasto skledo. Inventar je napravil oskrbnik predilnice in delavnice Jožef Vehovic.

V novo kapelo so hodili maševat oo. frančiškani. Izmed njih se omenja o. Vincencij Merjaschiz (1754). Za vsako sv. mašo jim je šlo 17 kr. O božiču so prekalali kapelo in zavod ter med letom delili sv. zakramente nevarno bolnim šenklaški vikarji. Za božično opravilo so prejeli duhovniki in stolni cerkvenci 48 kr.

Od leta 1772. do 1872. je bila hiša v Hrenovi ulici 17 v zasebni lasti. Nato jo je kupilo vojaštvo za vojašnico, pozneje za transportno zbirališče. Potem je prešla v last justičnega erarja in mu služila za preiskovalnico. S preselitvijo arestantov v jetnišnico v novi sodni palači je bila dovršena ta njena naloga, kakor tudi usoda kapelice.

Opuščeno je našel Radics (A. H. II, 40) takole: »Na dvorišču stoji (1909) nekdanja kapela šesterovoglata s 6 kamenitimi stebri; strop je obokan, z modro barvo poslikan, okrašen z zlatimi zvezdicami. Zunaj je bil napis: *Marija dobrega sveta*, prosi za

nas! God je dne 26. aprila. Kapelica je bila prenovljena leta 1878.«

Da je bila na dvorišču te hiše kdaj kapela, pomni zdaj (1934) nad 70 letna gospa *Katarina Rihtar*, ki stanuje tu že 27 let. Po njeni izpovedbi je stala kapela blizu lipe; bila je šesterovoglata, vedno zaprta. Bahovčevi, predzadnji tukajšnji gospodarji, so hranili v nji vrtno orodje. Naposléd so jo podrli in njene ostanke odpeljali nekam na kmete. Kdaj se je to zgodilo, ali pred vojno ali po vojni, ne ve. G. Josip Bahovec je povedal tole: Prostori med šestimi kapeličnimi stebri, ki so bili iz tolčenega podpeškega kamna, so imeli lesene stene, ki jih je bilo mogoče vselej odstraniti, kadar je bila služba božja, tako da so ji lahko prisostvovali vsi jetniki kar z oken svojih celic.

Naslednica je *kapela Matere božje vedne pomoči* v justični palači.

STATISTIČNI PREGLED

STAROSTNA RAZDELITEV PREBIVALSTVA LJUBLJANE PO LJUDSKEM ŠTETJU IZ L. 1857.

LOJZE PIPP

V VIII. odd. mestnega načelstva (domovinskem uradu) hranijo popisne pole popisov prebivalstva iz leta 1830., od 31. oktobra 1857., 31. decembra 1869., 31. decembra 1880., 31. decembra 1890., 31. decembra 1910., 20. decembra 1921. (mestni popis prebivalstva Ljubljane), 31. januarja 1928. (mestni popis prebivalstva Ljubljane), 31. marca 1931., ki vsebujejo mnogo dragocenega, povsem neobdelanega gradiva.

Mestni statistični urad namerava, če bodo dopuščale razmere, obdelati in objaviti v prihodnjih številkah naše revije po istem načrtu kratko študijo posameznih popisov prebivalstva našega mesta, ki bo nudila zanimive podatke za demografijo in pokazala smernice za sodobno gospodarsko, moralno in socialno politiko našega mesta.

Gradivo iz leta 1830. ni celotno ter tudi zato nezanesljivo, mimo tega so popisne pole dopolnjevali celo do leta 1855. tako, da je gradivo povsem neporabno za statistična raziskovanja.

Dne 23. marca 1857 je bil potrjen prvi avstrijski zakon o ljudskih štetjih, na podlagi katerega se je 31. oktobra 1857 izvršilo prvo štetje le domačega (ne prisotnega) prebivalstva, kar ne daje temu štetju vrednosti štetij, ki popisujejo vse navzoče prebivalstvo.

S ponovnim urejevanjem, sortiranjem in štetjem omenjenega gradiva iz leta 1857. je mestni statistični urad ugotovil število domačega civilnega prebivalstva Ljubljane na 20.780 duš.

Posnetki uradnih podatkov (Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie, Wien 1862, Österreichisches Städtebuch, Wien 1887) navajajo število civilnega prebivalstva Ljubljane z 20.747 tako, da ostajajo uradni podatki štetja za najnovejšimi rezultati mestnega statističnega urada za 33 prebivalcev. Ta razlika je nastala predvsem zaradi vpisa nekaterih vojaških oseb v popisne pole (Anzeige-Zettel zur Zählung der Bevölkerung und der nützlichen Haustiere nach dem Stande vom 31. Oktober 1857) in zaradi nekaj naknadnih korektur po nadzorni statistični oblasti; te korekture pa očitno niso vse vnešene v duplikate popisnih pol omenjenega ljudskega štetja iz leta 1857., ki so shranjene v odd. VIII. mestnega načelstva.

Od omenjenega števila prebivalcev je bilo l. 1857. 4716 oseb moškega in 4082 ženskega spola, plus 394 oseb obeh spolov (teh popisnic pa ni med pregledanim gradivom), ki niso bile pristojne v Ljubljano.

Po spolu je bilo od skupnega (t. j. navzočega) števila prebivalstva 10.059 (48'41 %) moških in 10.721 (51'59 %) žensk; na 100 moških je torej prišlo 106 (106'57 %) žensk, na 100 žensk pa 94 (93'84 %) moških.

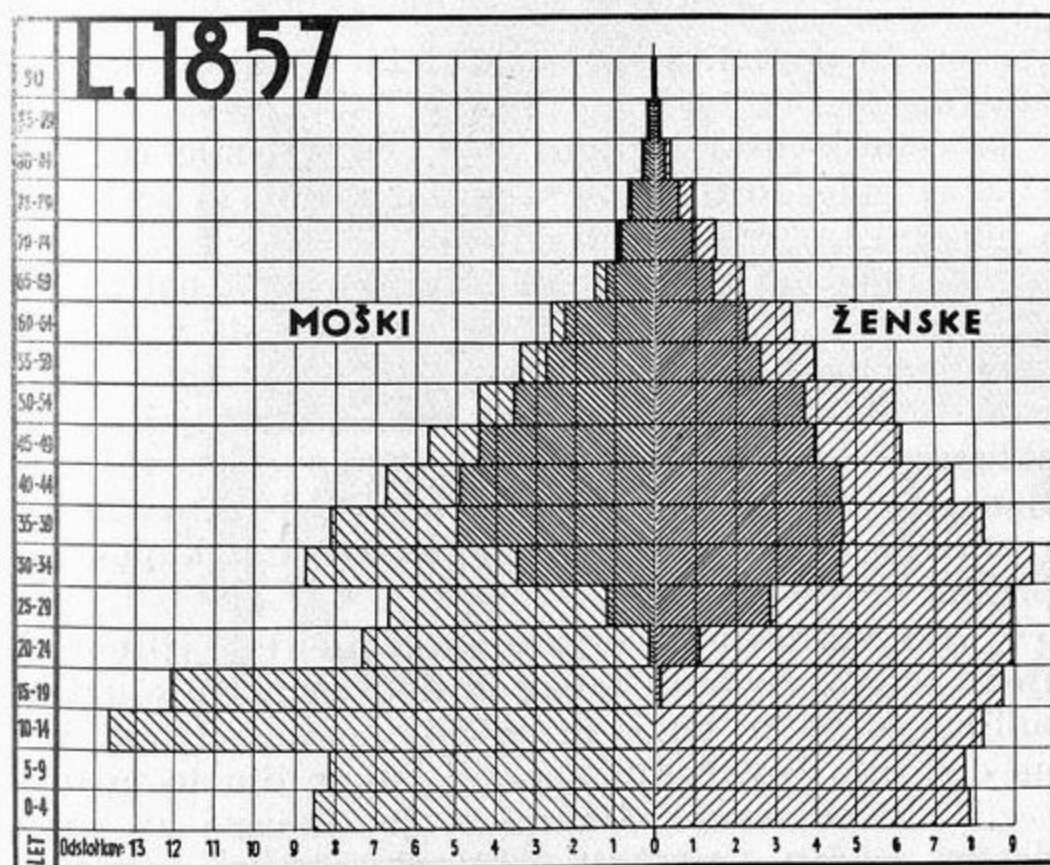
Starostna razdelitev prebivalstva moških in žensk je bila z ozirom na skupno število moških ter skupno število žensk po rojstnih podatkih sledeča. Podlaga teh števil so številčni rezultati novega štetja iz l. 1857., t. j. 20.780 duš; sicer pa pri razmernih številih razlika 33 prebivalcev ni bistvenega pomena.

Moški:						Ženske:				
Doba	Skupno število	Samci	v %	Poročeni in vdovci	v %	Skupno število	Samice	v %	Poročene in vdove	v %
Do 1 leta	207*	207	2'06	—	—	213**	213	1'98	—	—
2—4	652	652	6'48	—	—	629	629	5'87	—	—
5—9	820	820	8'15	—	—	827	827	7'71	—	—
10—14	1370	1370	13'62	—	—	878	878	8'19	—	—
15—19	1216	1216	12'09	—	—	932	918	8'56	14	0'13
20—24	735	722	7'18	13	0'13	958	840	7'84	118	1'10
25—29	670	550	5'47	120	1'19	960	653	6'09	307	2'86
30—34	877	528	5'25	349	3'47	1013	518	4'83	495	4'62
35—39	815	315	3'13	500	4'97	878	381	3'55	497	4'64
40—44	679	182	1'80	497	4'94	794	302	2'82	492	4'59
45—49	562	118	1'17	444	4'41	654	226	2'11	428	3'99
50—54	448	91	0'90	357	3'53	639	242	2'26	397	3'70
55—59	340	64	0'64	276	2'74	425	147	1'37	278	2'59
60—64	263	37	0'37	226	2'26	361	122	1'14	239	2'23
65—69	156	34	0'34	122	1'22	234	79	0'74	155	1'45
70—74	94	10	0'10	84	0'84	157	56	0'52	101	0'94
75—79	67	9	0'09	58	0'58	97	32	0'30	65	0'61
80—84	33	6	0'06	27	0'27	42	14	0'13	28	0'26
85—89	14	1	0'01	13	0'13	12	1	0'01	11	0'10
90 in več	3	—	—	3	0'03	3	—	—	3	0'03
neznana starost	38	31	0'31	7	0'07	15	13	0'12	2	0'02
skupaj	10059	6963	69'22	3096	30'78	10721	7091	66'14	3630	33'86

* Od teh 23 nezakonskih.

** Od teh 24 nezakonskih.

Grafično so videti gornji podatki v relativnih številih takole:

Legenda: redko črtikani pravokotniki predstavljajo odstotke samskega, gostejše črtikani pa odstotke poročenega in vdovelega prebivalstva Ljubljane v l. 1857.

Odstotek poročenih in vdovelih prebivalcev v posameznih starostnih skupinah je z ozirom na pripadnike starostnih skupin moških ter žensk je takle:

Starostna skupina	%	
	Z ozirom na lastno (pripadajočo) starostno skupino poročenih	moški ženske
15—19	—	1'50
20—24	1'77	12'32
25—29	17'91	31'98
30—34	39'79	48'86
35—39	61'35	56'60
40—44	73'20	61'96
45—49	79'00	65'44
50—54	79'69	62'13
55—59	81'18	65'41
60—64	85'90	66'20
65—69	78'21	66'24
70—74	89'36	64'33
75—79	86'57	67'01
80—84	81'82	66'67
85—89	92'86	91'67
90 in več	100'00	100'00
neznana starost	18'42	13'33

Starostna razdelitev v otroško in šoloobvezno dobo (1—14 let), v pridobitveno dobo (15—64 let) in dobo ostarelosti (nad 65 let) je bila leta 1857. tale:

0—14 leta		15—64	
moški — ženske		moški — ženske	
3.049	2.547	6.605	7.614
14'67 %	12'26 %	31'79 %	36'64 %
65 in več let		Skupaj:	
moški — ženske		moški — ženske	
405	560	10.059	10.721
1'95 %	2'69 %	48'41 %	51'59 %

V starosti, ki pride običajno lahko v poštev za žentev, ozir. možitev (pri moških 20—50, pri ženskah od 15. do 50. leta), je bilo l. 1857. 4338 moških in 6189 žensk, t. j. 43'13% moškega ter 57'73% ženskega prebivalstva Ljubljane, če pa vzamemo isto razdobje 20 do 50 let tudi pri ženskah, dobimo le 4174 žensk, t. j. 57'59 %.

Absolutno število poročenih prebivalcev gornje starostne skupine (za moške od 20.—50. leta, za ženske od 15.—50. leta) je bilo sledeče:

spol:	poročeni	neporočeni	samski od neporočenih so	vdoveli
moški:	1.852	2.486	2.415	71
ženske:	2.104	4.085	3.838	247
skupaj:	3.956	6.571	6.253	318

Popisanih dojenčev (otrok pod enim letom) je bilo l. 1857. v Ljubljani 420 (207 dečkov, od teh 184 zakonskih in 23 nezakonskih, ter 213 deklic, od teh 189 zakonskih in 24 nezakonskih).

Število prebivalstva ženskga spola v rodilni dobi (gebärfähiges Alter), to je od 15.—50. leta, je znašalo l. 1857. 6189 ali 57'73 % vsega števila žensk, od teh je bilo 2104 (t. j. 34% [33'995%] od 6189 žensk) poročenih. Na 100 poročenih žensk v rodilni dobi je živelo v letu 1857. 18 (17'728) zakonskih dojenčev (otrok do enega leta) t. j. 17'728 %. Če pa upoštevamo vse, t. j. tudi neporočene ženske od 15. do 50. leta, se je pa rodilo na 100 žensk 7 (6'786) otrok; v tem številu so všteti tudi nezakonski otroci.

Številčno stanje naseljenih hiš je bilo l. 1857. sledeče:

Mesto	število hiš	po-drutih	nena-seljenih	na-seljenih
Mesto	315	10	1	304
predmestje: Kapucinsko	89	3	—	86
Krakovo	76	2	—	74
Sv. Peter	155	2	—	153
Poljane	99	4	—	95
Trnovo	81	1	1	79
Karlovsko	28	—	—	28
Gradišče	76	3	—	73
Karolinska zemlja	45	—	4	41
Kurja vas	37	1	2	34
Skupaj torej	1001	26	8	967

NAŠA KRONIKA

PIŠE MESTNI ARHIVAR

JANUAR 1920

1. Pri predsedstvu deželne vlade za Slovenijo se je osnoval urad za zaščito beguncev, kateremu načeljuje okrajni glavar dr. Vodopivec. Urad je prevzel vse posle, ki se tičejo zaščite beguncev in izseljencev iz zasedenega jugoslovanskega ozemlja.

2. Članstvo Narodnega gledališča v Ljubljani zahteva zvišanje plač.

4. Koncertiral je v Ljubljani slovenski pianist Anton Trost.

Docenta zagrebškega vseučilišča dr. Jovan Hadži in dr. Marjan Salopek sta sprejela poziv na ljubljansko vseučilišče in sicer prvi za zoologijo, drugi za geologijo.

V okrajih Ljubljani, Novem mestu, Ptuj, Mariboru, Celju, Črnomlju, Kamniku, Kočevju so se pojavile živalske kužne bolezni slinavka in parkljevka, v ptujskem, celjskem in radovljiškem okraju pa svinjska kuga.

Oblastna zaščita za deco in mladino za Slovenijo v Ljubljani objavlja, da so oproščeni vojaške službe

vsi oni, ki posvetijo svoj trud državni zaščiti dece in mladine.

9. Čehoslovaški legijonarji, ki se vračajo iz Sibirijske, so potovali danes v svojo domovino in so bili v Ljubljani prisrčno pozdravljeni.

Nov papirnat drobiž po 10 vin. (dve in pol pare), 20 vin (5 par) in 1—K (25 par) se izda v promet zaradi pomanjkanja drobiža.

10. Ljubljanski mesarji so nezadovoljni. Zato sklicujejo shod vseh mesarjev iz Slovenije v Ljubljano, da tolmačijo merodajnim faktorjem nevzdržne razmere mesarske obrti, zlasti nevzdržne nakupovalne prilike.

Med varnostnimi organi, ki zapljenjajo iztihotapljeno valuto, živila in tobak in tako prihranijo državi milijonske vsote, vlada precejšnje nezadovoljstvo, ker ne dobivajo izplačanih nagrad, kakor jim to pritiče.

11. Kolkovanje denarja se je izkazalo za nezadostno sredstvo proti tihotapljenju starih avstrijskih novčanic v naše ozemlje. Pojavljajo se zlasti po Gorenjskem novčance, ki imajo nalepljene ponarejene kolke.

SLOVANSKI PLESI

LJUBLJANSKI

VELESEJEM

1.-10. SEPTEMBRA 1934

Teden slovanskih narodnih plesov bo zlasti v pestrosti jugoslovanskih skupin pokazal obenem enotnost naše stare kulture. Zato vabimo vse, ki imajo smisel za lepoto naših narodnih noš, naše narodne glasbe in našega narodnega življenja sploh, da nas počaste s svojo prisotnostjo.

Za Tujsko-prometni svet mesta Ljubljane

prof. EVGEN JARC
predsednik

Dr. Fran Vodopivec

Anton Trost

Ernest Hieng

Ivan Plantan

15. Policijski uradniki, ki opravljajo službo izven uradnega posloja, morajo nositi viden prsni znak, trobojnico z napisom: Policijski uradnik.

Zaradi nameravane opustitve vojnotehnične delavnice v Ljubljani grozi odpust 300 kovinarjem. Delavstvo je sklicalo protestni shod, ki je sprejel resolucijo, da naj prevzame deželna vlada te obrate v svoje vodstvo in s tem zagotovi obstoj ljubljanskega arzenala.

Pomanjkanje denarnih sredstev je postalo zelo občutno. Ljudje zadržujejo gotovino doma vkljub dejstvu, da se bliža čas, ko se bo ves avstrijski denar zamenjal za nove bankovce.

Ljubljanska mestna občina je izdala zaradi pomanjkanja drobiža papirnati denar po 20 vin. v višini K 200.000—, veljaven do 30. junija.

V Ljubljani je umrl v visoki starosti 82 let *Ernest Hieng*, lesni veletržec.

16. Državni urad zoper navijanje cen, verižništvo in tihotapstvo je začel poslovati za vso Slovenijo v Ljubljani. Namen urada je pobijanje verižništva, tihotapstva z živili, živino, tobakom itd., kupčevanje z denarjem, ki se vrši brez kontrole, nadzorstvo trgovine in obrti ter izvoza in uvoza. Ob meji se postavijo posebne ekspoziture. Ljudstvo trpi močno zastran navijanja cen in tihotapstva, ki je veliko zlo za vse, in upati je, da bodo oblasti z energičnimi ukrepi položaj omilile.

17. Njega Visočanstvo regent Aleksander se je peljal danes skozi Ljubljano v Beograd. Na kolodvoru se je razgovarjal s predsednikom Narodne vlade dr. Gregorjem Žerjavom in divizijskim generalom Smiljaničem.

Za načelnika ljubljanskega stanovanjskega urada je imenovan finančni svetnik Evald Hovansky.

20. Valutno vprašanje, zlasti nameravana zamenjava avstrijskega denarja v relaciji 1 dinar = 4 krone splošno razburja našo javnost. Dnevno časopisje razborito razpravlja o problemu zamenjave denarja. Slovenske gospodarske organizacije so priredile danes v Ljubljani velik protestni shod proti nameravani zamenjavi, na katerem so poročali dr. Ivan Tavčar, J. Lenarčič in dr. Jakob Mohorič.

Mesarski obrtniki zahtevajo, da oblasti najostreje nastopijo proti prekupčevalcem in veletržcem z živino, ki živino oziroma meso po nepotrebnem draže. Zelo odločno so nastopili tudi proti Vnovčevalnici za živino v Ljubljani.

V Ptujju je umrl zdravnik dr. Anton Gregorec.

Obstoj bolnice usmiljenih bratov v Kandiji je ogrožen, zato se obrača zavod na ljudstvo, da pomore z denarjem in z živili.

24. Notar *Ivan Plantan*, bivši predsednik notarske zbornice, državni in deželni poslanec in občinski svetnik ljubljanski, je danes preminul.

Mariborska mestna občina je tudi izdala svoj mestni drobiž.

Prvi večji transporti naših ujetnikov - trpinov iz Italije se pričakujejo v prihodnjih dneh.

27. Za splošno in enako volilno pravico so manifestirale danes ljubljanske delavke. Shod je priredila Krščansko socialna zveza.

Deželna vlada je zaprosila finančnega ministra, da se zviša dosedanji, razmeram popolnoma neprimeren eksistenčni minimum letnih K 1600 na času primerno višino.

Ljubljanska policija je izsledila v Študentovski ulici privatno »tobačno tovarno«, kjer so previjali slabi ogrski tobak v zavitke finega hercegovskega in turškega tobaka in ga spravljali v promet.

Ruski krožek vabi vsa narodna društva in organizacije k sestavi skupnega odbora, ki naj zbira prostovoljne prispevke za stradajoče in najbednejše sloje v Petrogradu. Tudi v naši državi je na tisoče ruskih beguncev in izseljencev, ki potrebujejo pomoči.

Za ljubljansko univerzo so imenovani na pravno fakulteto za redne profesorje dr. Gregor Krek, dr. Anton Skumovič, za izrednega profesorja dr. Rado Kušej, na filozofski fakulteti za rednega profesorja dr. Fran Jesenko, za izrednega docenta dr. Jovan Hadži, dr. Ljudomil Hauptmann in docent dr. Karel Ozvald, za privatnega docenta dr. Jakob Kelemina in dr. Izidor Cankar, na medicinski fakulteti za rednega profesorja dr. Ivan Plečnik, na tehniški fakulteti za izrednega profesorja inž. Alojzij Kral, za docenta inž. Fran Vurnik, na teološki fakulteti za rednega profesorja dr. Josip Srebrnič, za izrednega profesorja

Dr. Gregor Krek

Dr. Rado Kušej

Dr. Fran Jesenko

Dr. Karel Ozvald

dr. France Lukman in dr. Matija Slavič, za docenta kanonik Snoj.

30. Akademski mladina je priredila danes demonstracijo proti pohlepnosti Italijanov, ki zahtevajo, da izgubi skoro milijon našega narodnega življa svojo državno samostojnost. Akademiki so se zbrali pred univerzo, kjer je bil na balkonu zbran ves profesorski zbor. Rektor univerze, profesor Plemelj je akademike nagovoril.

31. Aproximacija. Krompir K 1'50, pšenični zdrob K 6'—, fižol K 4'20 za kg. Cena pšenice v Vojvodini in Slavoniji je poskočila od 2'— na 5'— K, kar slabo kaže za bodočnost.

Uradni kurz je 100'— Din za 400'— kron.

Stanovanjska beda je še vedno nezmanjšana. Priseljeno uradništvo ne more dobiti zadostnega števila stanovanj in stanuje daleč izven mestne okolice. Zaradi pomanjkanja stanovanj za profesorje trpe tudi predavanja na univerzi, ki se ne morejo vršiti redno.

Umrlo je v januarju v Ljubljani 130 oseb.

FEBRUAR 1920

1. Prvi transport naših ujetnikov iz Italije je prišel danes v Ljubljano, in sicer 52 častnikov in 18 mož, ki so bili internirani v Siciliji.

Umrlo je v Ljubljani arhitekt in mestni stavbnik Valentin Scagnetti.

Verižništvo cvete kljub raznim naredbam. Na verižniškem uradu je bil obsojen neki gostilničar, ki si je nabavil vino po K 16'75, prodajal pa po K 24'— liter. Sodba: K 10.000'— globe in 14 dni zapora.

Narodna vlada je izdala naredbo, s katero se maksimirajo cene živini. Žalibog tudi to ne bo doseglo svojega namena, zlasti ker se niso določile maksimalne cene tudi drugim življenjskim predmetom, posebno blagu, katerega si mora nabavljati kmetovalec. Maksimiranje cen za kmetijske pridelke in živino smatrajo kmetje za socialno krivico in zahtevajo, da se maksimiranje cen živini odpravi, odnosno da se maksimirajo tudi cene vsemu blagu, ki ga potrebuje kmet.

3. Iz Vladivostoka je prispel danes skozi Ljubljano drugi transport čehoslovaških legijonarjev, ki se vra-

čajo v domovino. Poverjenik za pravosodstvo je pozdravil vojni transport.

4. Seja obč. sveta ljubljanskega. Župan se uvodoma spominja smrti bivšega občinskega svetnika, notarja Plantana, ki je več let vestno deloval v občinskem svetu. Občinska svetnika Josip Marinko in Ivan Srebot interpelirata: prvi glede poprave hodnika ob belgijski vojašnici, drugi glede razsvetljave v Vodmatu, ki je nezadostna.

Občinski svet je:

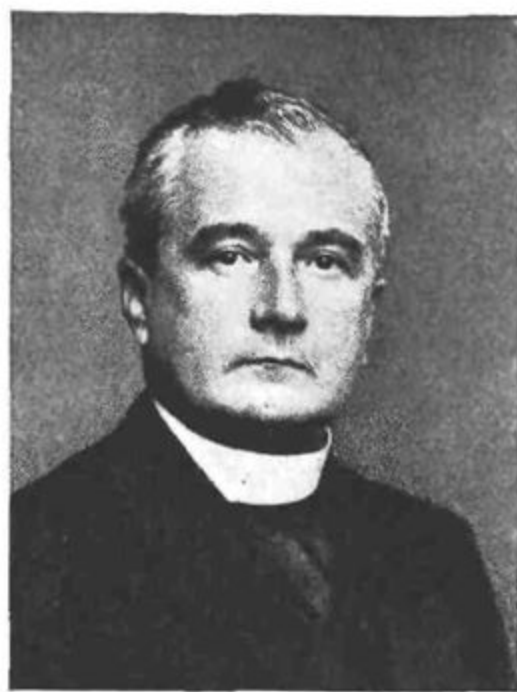
- a) podelil velikemu številu prosilcev domovinsko pravico, oziroma zagotovil sprejem v domovinsko zvezo;
- b) sprejel predlagano spremembo pravil Mestne hranilnice;
- c) odobril ukrep župana, da se zviša draginjske doklade mestnim uslužbencem za čas od 1. dec. 1919 do 31.3.1920 v skupnem znesku K 927.409'70.
- d) sklenil, da se zaradi splošne podražitve in zvišanja mezd zvišajo tudi cene pri mestnih podjetjih, in sicer s 1. jan. 1920 pri električnem toku:
 - a) pri razsvetljavi na 50 vin, b) pri motorjih na 25 vin, c) pri cestni železnici na 15 vin za hektovat na uro;
- e) sklenil, da se pristojbina za elektro-števce popetori, cena plinu se poviša na K 4'— za kub. meter. Pristojbine mestne zastavljalnice se povišajo:
 - a) dražbena pristojbina od 5 na 10%, b) dražbena pristojbina pri prostovoljnih dražbah od 7 na 15%, c) opravnina od 2 vin od vsake krone posojila na 10 vin, d) obrestna mera pa se zviša od 12 na 15%. Do prihodnje seje je predložiti občinskemu svetu predlog za opustitev in likvidacijo zastavljalnice in je g. župan mnenja, da danes itak nima njen obstoj nobenega pomena več. — Cena vode ostane neizpremenjena.
- f) sklenil zvišati veselčni davek od 15. februarja dalje na 10% vstopnine, najmanj pa 20 vin. na vstopnico;
- g) cestni železnici je dovolil zvišanje cen in uvedbo enotnega tarifa 60 vin za listek, mestni davek pa se istočasno poviša na 6 vin za listek, za mesečne in proste karte pa se uvede 10% davščina. Sprejme

Dr. Jakob Kelemina

Dr. Josip Srebrnič

Dr. France Lukman

Dr. Matija Slavič

- se tudi predlog obč. svetnika Vencajza, da se izplača uslužbencem enkratni nabavni prispevek;
- h) Mestni hranilnici se dovoli z ozirom na njeno ugodno stanje zvišanje denarne zaloge pri Kreditnem društvu tega zavoda na 3 milj. kron;
- i) ravnateljstvu užitninskega zakupa se dovoli kredit, in sicer za popravilo kanala pri tržaški mitnici K 3087'95, za nujna popravila mitniške hiše K 2100'— in za popravilo užitninskega urada na Bleiweisovi cesti K 1000'—;
- j) sprejel poročilo mestnega knjigovodstva o računskem sklepu mestne aprovizacije, ki izkazuje skupni denarni promet K 141,286.715'98, in sicer: dohodki K 70,893.563'35, stroški K 70,393.152'63, tako da znaša čisti prebitek K 500.410'72. Občinski svet je imenoval obč. svetnike Antona Likožarja, dr. Jura Adlešiča in Ignacija Mihevca v revizijsko komisijo, ki naj skupno s strokovnjaki pregleda poslovanje mestne aprovizacije. — Na interpelacijo obč. svetnika Marinka odgovarja župan, da se bo mestni svet v Koleziji oddal starim, potrebnim najemnikom, za Bežigradom pa je to nemogoče, ker je preveč reflektantov.

6. Tujci, ki posečajo naše kraje, se upravičeno čudijo zanemarjenosti ljubljanskega mesta. Spoznaje, da je treba tu široko zasnovane akcije, je prodrlo v vse kroge. O tem pričajo tudi številni članki v časopisju. Zato je naša javnost z veseljem pozdravila korak generalnega komisariata za tujski promet, ki je sklical anketo, na kateri se je izvolil poseben sosvet, ki bo imel nalogo sprejemati in podajati predloge za olepšavo mesta in njegove okolice. Vladni svetnik *dr. Rudolf Andrejka* je vodja generalnega komisariata za tujski promet.

Svetovna vojna je močno zrahljala tudi naše zakonske razmere. Ločitve zakonov so na dnevnem redu in se močno množe ter prihajajo nekako v modo. Pred vojno je ljubljansko deželno sodišče razpravljalo povprečno o desetih slučajih ločitve zakona na leto, lani pa je bilo nad 70 slučajev. Največ ločitev odpade na rodbine železničarjev.

9. Avstrijski bankovci po 20'—, 50'—, 100'— in 1000'— K bodo vzeti postopoma iz prometa in zamenjani za nove jugoslovanske bankovce.

Smo v predpustu. Ljubljana se veseli in pleše. Doslej je bilo v tem predpustu prijavljenih že 260 prošenj za licenco društvom in gostilničarjem za ples in zabave. Na eni strani skrajne stiske življenja, na drugi pa razkošne zabave in plesi.

Pomanjkanje sladkorja je občutno, zlasti za nižje sloje. Minila sta že dva meseca, odkar so prejele rodbine po $\frac{3}{4}$ kg sladkorja. V prostem prometu in za visoke cene sladkor lahko vedno dobijo tisti, ki imajo dovolj pod palcem. Tudi pomanjkanje mleka je prav veliko.

12. V Zedinjenih državah so organizirali naši rojaki posebno ubožno akcijo v korist bednim rodbinam v stari domovini. V ta namen je prispel v Ljubljano naš rojak Leopold Štrukelj, rodом iz št. Ruperta, ki je stopil v stik z deželno vlado in magistratom radi organizacije transporta.

V Ljubljani se mudijo ministri dr. Albert Kramer, Anton Kristan in Kosta Stojanović, ki tvorijo komisijo za proučevanje raznih perečih gospodarskih vprašanj. Ogledali so si osuševalna dela na Barju, ki jih je prekinila svetovna vojna, dalje več slovenskih večjih industrij, ki prihajajo v poštev pri naročilih za obnovo Srbije. Obljubljena naročila bodo vsekakor dvignila delavnost naše industrije, kar bo nedvomno ugodno vplivalo na olajšanje bede v Sloveniji.

14. Zoper navijanje cen je izšla v Uradnem listu nova odredba, ki se opira na stari avstrijski zakon iz leta 1917. Doslej so veljali predpisi zoper navijanje cen le za one, ki so prodajali svoje ali tuje izdelke po neprimernih cenah. Novi ukaz izpopolnjuje že obstoječe predpise in omogoča kazenski postopek tudi zoper tiste, ki za svoje obrtno delo ali popravilo zahtevajo čezmerne cene. Kdor se v tem oziru pregreši, zapade kazni političnega oblastva, in sicer globi do K 20.000'— in zaporu do sedem mesecev.

15. Danes je dospelo v Ljubljano za 76.5 milijonov novih kronskih dinarjev, ki so namenjeni izmenjavi kolekovanega denarja.

19. Osrednja vlada je podala ostavko. Novo vlado je sestavil ministrski predsednik Stojan Protić. V tej vladi je kot železniški minister dr. Anton Korošec.

Glede na splošno demoralizacijo in podivjanost je deželna vlada prepovedala do Velike noči vse javne

Mesna vojna aprovizacija v cerkvi Sv. Jožefa v Ljubljani

plesne prireditve. Dovoljene so le plesne prireditve za vabljenе goste, ki nudijo odraslim osebam dostojno zabavo. Srednješolski mladini je udeležba tudi na teh prireditvah prepovedana. Za plesne vaje in plesne šole se predpisuje najstrožje nadzorstvo.

Po Sloveniji krožijo tudi kolekovani avstrijski tisočkronski bankovci s ponarejenimi koleki.

21. Predsednik deželne vlade dr. Gregor Žerjav je podal demisijo. Za novega predsednika deželne vlade je imenovan dr. Janko Brejc.

Tatinska sodrga postaja vedno smelejša. Tatvine, zlasti žepne tatvine in vlomi so na dnevnem redu. Slabe posledice se kažejo zlasti na mladini, ki je podivjana. Vojna je razkrojila etične temelje družbe, zastrupila pravni čut in zmedla vse pojme o poštenju. Treba bo dovolj energije, da se zacelijo rane povojne dobe.

26. Dunajska policija je zaprla štiri žide, ki so ponarejali jugoslovanske koleke za tisočkronske bankovce in ob tej priliki zaplenila 1500 kolekov.

27. Dekanat pravne fakultete je začel akcijo za ustanovitev pravne knjižnice na univerzi.

29. V Mariboru so začeli zamenjavati nemške ulične napise s slovenskimi.

Aprovizacija. Prodaja se: bel kruh kg K 10.—, črn kg K 6.—, meso I. vrste kg K 22.—, II. vrste K 20.—, sladkor kg K 18.—, tobak 100 g K 52.—, cigarete po 10, 24, 28 in 60 vin za komad, liter mleka K 4.—. Poleg stalnega naraščanja vseh življenjskih potrebščin in stanovanjske najemnine so zlasti visoke cene za manufakturo, čevlje, gospodarske stroje itd. in vse blago, ki se uvaža v državo.

Umrlo je v februarju v Ljubljani 179 oseb.

MAREC 1920

2. Umrlo je v Ljubljani pekovski mojster, gostilničar in ljubljanski meščan *Jožef Bončar*, stara ljubljanska korenina.

Vojaška cenzura je prenehala s cenzuriranjem inozemskih časopisov.

6. Osrednja vlada je imenovala šest novih poverjenikov v deželno vlado za Slovenijo, in sicer kot po-

verjenika za notranje zadeve prof. Bogumila Remca, za uk in bogočastje dr. Karla Verstovška, za pravosodje višjega sodnega svetnika *Josipa Fona*, za socialno skrbstvo dr. *Andreja Gosarja*, za kmetijstvo posestnika *Jakoba Jana* in za javna dela inž. *Dušana Serneca*.

5. Danes je bil v Unionski dvorani v Ljubljani koncert medjimurskih narodnih pesmi. Koncert je priredil Pevski zbor iz Macinec pod vodstvom pevodje, župnika Ignjata Lipnjaka in je izvajal narodne pesmi, katere je nabral in harmoniziral župnik Vinko Žganec.

9. *Seja občinskega sveta ljubljanskega*. Župan dr. Ivan Tavčar se spominja 70letnice predsednika čehoslovaške republike dr. T. G. Masaryka, poudarjajoč vez, ki veže bratsko republiko z našim narodom in izrazujoč željo, da se skoraj ustvari z direktnim koridorjem skupna meja, ki naj zveže obe državi. — Dalje poroča župan, da je bil odstopivši obč. svetnik inž. Štebi član več odborov in odsekov in poziva socialistično stranko, da imenuje na izpraznjena mesta svojega zastopnika. — Občinski svet je sklenil: 1. da se glede na izredno težko stanje mestnih financ zaradi stalnega dviganja plač in drugih izdatkov nujno poišče novih dohodkov in se od 1. marca t. l. uvede poleg dosedanjih užitninskih doklad še sledeče izredne občinske doklade in sicer na špirit in rum po K 3.—, žganje K 2.—, vino K —'74, vinski mošt K —'51, sadni mošt K —'12, pivo pa v skupnem znesku doklade 10'32 vin. od litra. Te doklade se bodo pobirale zaenkrat do 30. junija 1921 v Ljubljani in v Spodnji Šiški.

2. Podaljšanje in zvišanje gостаščine od 1. januarja 1920 do 31. decembra 1929 in sicer tako, da se pobira do 1. maja 1920 gostaščina v dosedanji višini, od 1. maja dalje pa se gostaščina zviša in se plačuje od letne najemščine do 200'— 2, od 200'— do 600'— K 4, od 600'— do 800'— K 6, od 800'— do 1000'— K 8, od 1000'— do 1200'— K 10, od 1200'— do 1400'— K 11, od 1400'— do 1600'— K 12, od 1600'— do 2000'— K 13, od 2000'— do 4000'— K 14 in od 4000'— K dalje 15 odstotkov. Obč. svetnik *Lj. Vencajz*

Mesna vojna aprovizacija v cerkvi Sv. Jožefa v Ljubljani

Dr. Rudolf Andrejka

Jožef Bončar

Dr. Andrej Gosar

Ing. Dušan Sernec

poudarja, da odmera ni pravilna, ker obremenjuje manjše najemnine in predlaga zato zvišanje gostašćine od K 1200'— dalje z 2 %. Sprejet je bil prvi predlog finančnega odseka.

3. Na ponudbo poverjenjstva za soc. skrbstvo se sklone, da se odkupi mestna pehotna (belgijska) vojašnica za ureditev invalidske ortopedične bolnice z načelom, da vojašnico proda državi za ceno, za katero bi se dogovorili, vendar ne izpod 12 milijonov, ker bi se mestna občina s to prodajo na mah oprostila vseh dolgov.

4. Po poročilu obč. svetnika *Jakoba Smoleta* Mestna zastavljavnica s 1. marcem 1920 preneha s svojim delovanjem in se likvidira.

5. Najeti posojilo en milijon kron za mestne vožnje.

6. Zgraditi za šolo na Prulah troje stanovanjskih hiš za K 2.747.958.

7. Prodati gradbeniku inž. Dukiču dve stavbni parceli ob Cesti v Rožno dolino pod pogojem, da postavi na lastne stroške dve poizkusni stanovanjski hišici iz patentiranega votlega betonskega zidovja; vendar si občina pridrži glede obeh hiš predkupno pravico.

8. Dovoliti za popravo ljubljanskega gradu znesek K 4.189'75.

9. Zvišati oskrbovalnino ubožcev v mestnih ubožnicah od 2'— na 3'— K dnevno.

10. Dovoliti za ustanovitev ambulatorija za venerično bolne K 10.000'—.

11. Z ozirom na stalna zviševanja plač, dviganje cen vsem potrebščinam in za kritje obratnih stroškov se zviša:

a) v mestni plinarni cena plinu od 1. marca na 5'— K za kub. meter;

b) v mestni klavnici se zvišajo: klavnina od vola, bika, krave, telice in junca od 5'— na 10'— K, od konja od 3'— na 5'— K, od teleta do 6 mesecev od 2'— na 3'— K, od prašiča od 4'— na 6'— K. Hlevnina se poviša od govedi ali konja na 1'— K, od drugih živali na K —'50. — Oglednina se zviša od zunaj vpeljane živali na višino klavnine, od posameznih kosov pa se računa K —'20 za kilogram. — Pristojbina za tehtnico se zviša pri goveji živini in konjih na 2'— K, prašičih in teletih na 1'— K, drobnica na —'50 K, od vsakih 100 kg mesa, slanina, loja, kož od K —'08 na K 1'—. — Najemnina ledenice se zviša za goveje meso na K 300'—, za prašiče, teleta in drobnico do 6 komadov K 200'—, do 12 komadov K 400'—, do 20 K 600'—.

12. Zadrugi izvoščkov se z ozirom na izjemne razmere in velike stroške za vzdrževanje konj in voz dovoli 15-kratno zvišanje cenika, ki se je dovolil dne 17. marca 1909.

13. Oddati gradbena dela prulskega mostu Antonu Steinerju in Franu Martincu.

14. Dovoliti zvišanje cene listkom električne cestne železnice na 1'— K počenši z 10. marcem. Uslužbenci cestne železnice zahtevajo stoodstotno zvišanje prejemkov, zastran česar je dunajska družba mnenja, da se obrat ustavi. Da se obdrži redno obratovanje cestne železnice, je zvišanje tarife potrebno.

Interpelirali so obč. svetnik *Ivan Belič* glede poprave kanala in hidranta v Gajevi ulici, ki zahteva tudi, da se strogo prepove vsak vozni promet v Koližejski ulici, ki veže Dunajsko cesto z Bleiweisovo, ker obstoja stalna nevarnost nesreč, obč. svetnik *Anton Rojina* za popravilo kanala na vogalu Komenškega in Kolodvorske ulice, obč. svetnik *Ivan Kocmur* za odstranitev slike v mestni dvorani, ki spominja na

Jakob Smole

Anton Rojina

Dr. Alfred Šerko

Dr. Mirko Černič

Dr. Alojz Kraigher

Dr. Alojz Zalokar

pretekle čase suženjstva. Predlaga, da se razpišejo dobave novih slik, ki naj jih izdelajo domači umetniki.

12. V sanitetni svet so imenovani kot redni člani za Slovenijo prof. dr. Alfred Šerko iz Ljubljane, dr. Mirko Černič iz Maribora, dr. Alojz Kraigher iz Ljubljane, dr. Alojz Homan iz Radovljice, za namestnike prof. dr. Alojz Zalokar in dr. Pavel Avramovič iz Ljubljane.

Tisočkronski avstrijski kolekovani bankovci se zamenjujejo do 15. marca za nove dinarske bankovce in prenehajo s tem dnem biti zakonito plačilno sredstvo.

Na čast sedemdesetletnice rojstva predsednika čehoslovaške republike Tomaža Masaryka se je vršila v Ljubljani slavnostna akademija.

14. Ljubljano je posetil na svojem potovanju po državi kardinal Ludovik Ernest Dubois, nadškof ronski.

15. Danes se zaključuje zimski semester na ljubljanski univerzi. Redna predavanja v letnem semestru prične 19. aprila. V zimskem semestru je bilo vpisanih 695 slušateljev. Z letnim semestrom se odpre tudi popolna pravna fakulteta.

18. Dr. Gustav Gregorin, dolgoletni prvoborilec primorskih Slovencev, odvetnik, državni in deželni poslanec v Trstu, se je vrnil iz Pariza in se naseli v Ljubljani.

21. Podružnica Jugoslovanske Matice se je ustanovila na slovesen način v Ljubljani. Mesto se je odločilo v zastavi, na odprtem prostoru pred »Slonom« pa so se zbrale na zborovanje velike množice naroda. Zborovanje je vodil župan dr. Ivan Tavčar. Po zboru se je razvrstila mogočna povorka po mestu. V obeh gledališčih so bile prirejene ta dan slavnostne predstave.

Ravnateljstvo mestnega gledališča v Celju je prevzel gledališki igralec in režiser Milan Skrbinšek, dolgoletni član ljublj. gledališča.

Tudi 100-kronski avstrijski bankovci zgube po 10. aprilu veljavo.

V Mariboru se je slovesno ustanovila Jugoslovanska Matica.

30. Aprovizacija. Prodaja se govedina po K 22—, telečje meso po 20— in 19—, prašičevo meso po 30— in 28—, jajca komad po K 1'30.

Umrlo je v Ljubljani v marcu 153 oseb.

APRIL 1920

1. Draginja neznosno narašča. Obrtniki se primorani zvišati cene svojim obrtnim izdelkom, prav tako so povišali kavarnarji, brivci, tiskarnarji.

Akademsko dijaštvo je priredilo v hotelu Tivoliju velik protestni shod, kjer so ostro kritizirali postopanje vlade, ki trpi, da naša akademska mladina na Dunaju, v Pragi in Brnu strada in ne dobiva zadostnih podpor iz domovine.

2. Pavel Golia, dosedanji dramaturg ljubljanske drame, je imenovan za ravnatelja drame.

Dr. Avgustin Stegenšek, profesor na mariborskem semenišču, je umrl. Pokojnik je izdajal pred vojno list »Ljubitelj krščanske umetnosti« in sodeloval pri »Časopisu Mariborskega zgodovinskega društva«. Napisal je več razprav in knjig, ki se tičejo cerkvene zgodovine in umetnosti.

Vrhovni komandant vojske in mornarice, Njega Visočanstvo regent Aleksander je izdal ukaz o končni demobilizaciji in svojo zahvalo vojski.

Dr. Pavel Avramovič

Milan Skrbinšek

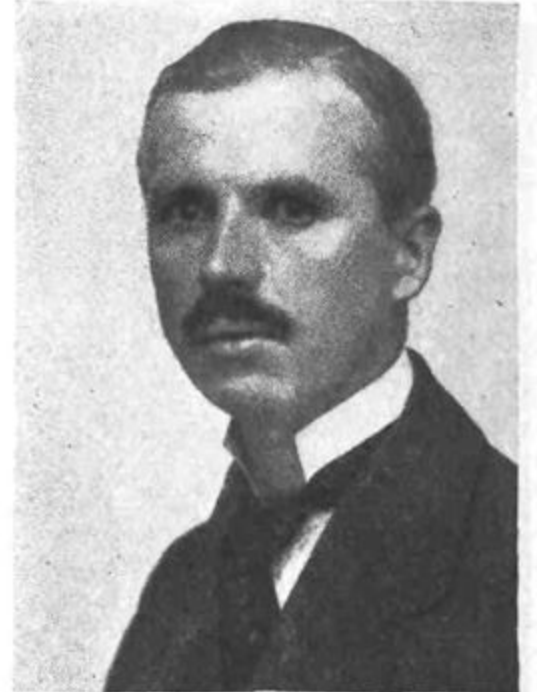
Pavel Golja

Dr. Avguštin Stegenšek

Ivan Roškar

Dr. Milko Lubec

7. V Ljubljani se mude slovenski ministri dr. *Anton Korošec*, *Ivan Roškar* in dr. *Jankovič*.

Deželna vlada je sprejela novo naredbo o stanovanjskih odpovedih. Po tej naredbi sme stanovanjska oblast odpovedati stanovanje v tujih hišah: 1. osebam, ki imajo dokazano več kakor en milijon kron premoženja, 2. uslužbencem zasebnih tu- in inozemskih denarnih zavodov, zavarovalnih družb in večjih gospodarskih podjetij sploh, brez ozira na njihovo premoženje, 3. inozemskim zavarovalnim družbam, denarnim zavodom in podjetjem sploh. Naredba ima namen indirektno prisiliti premožne zasebnike in gospodarske in denarne zavode, da zgradijo v tekočem letu stanovanjske hiše. Naredba je dvignila precej prahu, pri brezstanovanjcih pa mnogo upa na zboljšanje bednih stanovanjskih razmer.

Umrli je v Ljubljani posestnik, kovaški mojster in odbornik Mestne hranilnice *Mihael Weiss*.

8. Prvi francoski konzul v Ljubljani, *Julij Hauhard* je danes umrl. Pokojnik, po rodu Alzačan, je bil splošno znana osebnost v Ljubljani. Živel je dolgo let v Kranju in se pečal z lesno trgovino.

10. Ker se poskuša vedno v večjem številu iztihotapljati iz države srebrni avstrijski denar, je prepovedal finančni minister vsak izvoz srebrnega denarja.

Josip Lenče

Ivan Činkole

Bankovci avstrijske izdaje po 50— in 20— K se zamenjujejo za dinarske bankovce samo do 15. maja. Zaradi pomanjkanja drobiža ostanejo bankovci po 10— in 2— K še nadalje v veljavi.

12. Ministrstvo prosvete je v sporazumu z ministrstvom financ z odlokom št. 13.767/20 slovensko gledališče poddržavilo. Začasno upravo poddržavljenega Narodnega gledališča je prevzel vladni svetnik dr. *Milko Lubec*.

14. Danes poteka petindvajseto leto, odkar je velik potres razrušil cele dele ljubljanskega mesta.

Uspeh nove stanovanjske naredbe. Trboveljska premogokopna družba je razpisala natečaj za načrte za zgradbo svoje palače, v kateri bo namestila družbine pisarne in stanovanja uradništva.

15. Univerzitetni profesor dr. *Leonid Pitamic* je danes z otvoritvenim predavanjem otvoril ljubljansko juridično fakulteto.

V Ljubljani je umrl veletrgovec in hišni posestnik *Josip Lenče*. Pokojnik je bil dolgo let občinski svetnik ljubljanski, podpornik družbe sv. Cirila in Metoda in lastnik znane ljubljanske gostilnice »Pri belem volku«.

17. Danes je izbruhnila splošna stavka železničarjev. Delavske organizacije železničarjev so vodile že delj časa akcijo za izboljšanje gmotnega položaja, ki je postal spricho splošnih razmer nevzdržen. Žalibog niso našle delavske želje potrebnega razumevanja in delavstvo se je odločilo za generalni štrajk, ki je danes izbruhnil. Skoro ves promet stoji, v železniških delavnicah počiva vse delo. Povsod vlada red in mir, vendar pomenja ta štrajk ogromno izgubo za državo.

18. V Ljubljani se je vršilo danes veliko protestno zborovanje proti italijanskemu imperializmu, ki zahteva zase tudi nam prisojeno Reko.

Umrli je v Ljubljani gostilničar in ljubljanski meščan *Ivan Činkole*, lastnik popularne gostilnice istega imena.

20. Deželna vlada je prepovedala točenje vseh alkoholnih pijač v zaprtih steklenicah. Ta korak je napravila vlada po vsestranskem preudarku in temeljiti presoji današnjih razmer. Položaj v državi zahteva temeljite in hitre remedure. Treznost vseh slojev je nujno potrebna, ker je vsakdo dolžan, da po svojih

Ljudevit Jaklič

Ivan Gorec

močeh pomaga pri ustroju zdravega družabnega reda. Neverjetna nezmernost je segla v globoke plasti naroda. Ljudje tarnajo, da ne morejo živeti, na drugi strani pa razsipajo denar za alkohol. Nujno delo zastaja, medtem pa se tratijo moči po gostilnah in zakotnih beznicah. Med pivci se potikajo izgubljene eksistence, pogosto državi nevarni elementi, ki hujskajo proti vsaki oblasti in sejejo nezadovoljstvo med svet. Uvažujoč vse to, je posegla deželna vlada po omenjeni radikalni meri, da obnovi red in ustavi ogromne izgube narodnega premoženja.

Seja občinskega sveta ljubljanskega. Občinski svet je sklenil:

1. podeliti bivšemu načelniku krojaške zadruga *Franu Jeločniku* meščanstvo,

2. sprejeti ustanovno pismo pokojne učiteljice *Agneze Zupanove* z naročilom, da se ustanovi posebno ustanovo iz njene zapuščine K 32.000— za štiri kranjske slepce, kakor se glasi njeno volilo.

3. ponuditi vojnemu erarju v nakup *Aleksandrovo* (topničarsko) in belgijsko vojašnico za skupno ceno osem milijonov dinarjev. Če bi vojni erar te ponudbe ne sprejel, naj se vojašnice prodajo na javni dražbi. Obč. svetnik *Kocmur* opozarja, da ponuja poverjenišvo za soc. skrb za belgijsko vojašnico 16 mil. kron, da preuredi v njej ortopedično delavnico in invalidsko šolo. Zato je načeloma proti sklenjeni prodaji. Tudi obč. svetnik dr. *Adlešič* je proti prodaji, dasi je občina v denarni stiski. Zviša naj se raje davek na vino in spravi v sklad dohodke in izdatke občine.

4. dovoliti za popravilo gornjih vojašnic K 45.420'77 kredita, odklonil pa nadaljnji v iste namene zahtevani kredit po K 278.895'33, ker za to nima pokritja in vojni erar še doslej ni plačal najemnine za obe vojašnici od 1. novembra 1919.

5. zaprositi osrednjo vlado za državni prispevek vsaj enega milijona dinarjev za stroške poslov iz prenešenega delokroga.

6. pobiranje občinske naklade na vozne listke cestne železnice v višini 10% od cene listka v korist ubožnega zaklada mestne občine.,

7. da se parceli št. 498/4 pot in 530/2 pot izločita iz seznama V. javne imovine MOL., kat. obč. Sv. Petra predmestje I. del in preneseta v seznam I. javne imo-

vine kat. obč. Kapucinsko predmestje ter tu prepiseta k parceli št. 158/4 državna cesta,

7. oddal prevažanje ujetnikov, reševalnih in infekcijskih voz ter vseh voz prostovoljnega gasilnega društva *Josipu Turku* za K 52.000— za eno leto,

8. dovoliti za šolski vrt šišenske šole kredit 2500 K,

9. razdeliti mesto v deset dimnikarskih okrajev in odobriti glede na razmere dimnikarske tarife,

10. odobriti mestni klavnici kredit K 1122.49 in K 1180'84 za prekoračene stroške popravil klavnice,

11. dovoliti mestni plinarni najetje posojila K 140.000— za nabavo in vzidavo novih retort.

Obč. sv. *Kocmur* stavi predlog, da se razpiše nagrada K 50.000— za nakup primerne slike za mestno posvetovalnico. — Isti zastopnik interpelira župana glede nameravane likvidacije mestne zastavljalnice, ki je z 10.000— K aktivna. S prenehanjem tega urada pride precej revnejših ljudi v stiske in je mnenja, da je zastavljalnica socialna institucija, ki je za Ljubljano potrebna. — Dalje predlaga, da se za ljubljanski trg nastavi strokovnjak za kontrolo živil, da se onemogoči dovoz nezdravih in nevžitnih živil. Živila so neizmerno draga, zlasti mleko, in so brez prave kontrole, tako da se izpostavlja prebivalstvo boleznim. Glede stanovanjske akcije predlaga isti svetnik, da naj prevzame občina iniciativo za zgradbo stanovanjskih hiš in stopi v stik z zavodi, ki so dolžni graditi stanovanjske hiše. Grade naj se predvsem večje hiše z malimi in srednjimi stanovanji. V ta namen naj se najame večmilijonsko posojilo. Glavnica naj se amortizira v 70 do 90 letih. Predlog je bil odklonjen. Isti obč. svetnik predlaga, naj se mestnim uslužbencem povišajo mesečni dohodki kakor državnim in do rešitve tega predloga izplača vsakemu mestnemu uslužbencu predjem do K 6000—. Obč. svetnik *Mihevc* interpelira župana, da posreduje pri vladi, da se železničarska stavka čimprej konča, ker ni nikakršnega pravega razloga za odklanjanje železničarskih zahtev. Radi stavke preti industriji v Sloveniji, da bo morala ustaviti svoje obrate, mestnemu prebivalstvu pa pomanjkanje živil, ker je dovoz popolnoma ustavljen. Župan poudarja, da ne more storiti ničesar drugega, kakor da posreduje za zaključek stavke, ker bi sicer ostala Ljubljana brez živil.

24. Železničarska stavka še vedno traja. Vsa pogajanja med vlado in stavkujočimi so bila doslej brezuspešna, vendar je pričakovati, da pride nazadnje vendarle do sporazuma, zlasti ker so zahteve železničarstva upravičene. Železničarski stavki so se priključili tudi rudarji, ki so ustavili vse delo v rudniških podjetjih. Situacija je vseskozi zelo napeta in nevzdržna, zlasti ker se je bati izbruha splošne delavske stavke vsega delavstva. V rudarskih revirjih zavzema štrajk najostrejše oblike.

V mestnih podjetjih se vrši vse delo nemoteno. V Ljubljani se je začelo zbirati delavstvo v *Vodmatu* in na *Zaloški cesti*, da bi vkorakalo v Ljubljano, kjer hoče prirediti na prostoru pred »*Slonom*« protestno zborovanje. V slepem obupu se boreče množice so prišle v spopad s policijo in orožništvom, naposled je nastopilo tudi vojaštvo. Po dogodkih je izšlo uradno

poročilo, ki pravi: »Pri Leonišču se je bilo ob 9. nabralo okoli 3000 ljudi, ki so hoteli napraviti obhod po mestu. Ker se je bilo bati nemirov, je orožništvo dohod v mesto zaprlo. Iz množice sta padla dva strela na orožništvo tako, da sta bila dva orožnika ranjena. Nato je množica navalila na orožništvo in ga hotela razorožiti, zaradi česar je bilo prisiljeno orožništvo rabiti orožje in streljati. Bilo je dvajset žrtev, devet mrtvih in 11 ranjenih. Med mrtvimi je osem moških in en otrok.«

Zaradi dalje trajajoče stavke so bili vpoklicani vsi stavkujoči železničarji v vojaško službovanje.

Vse mesto stoji pod globokim vtisom dneva, ki je terjal toliko človeških žrtev. Mrtvi so: Franc Gorenjec, kovinar, 31 let, Josipina Hočevan, 5letna deklica, Alojzij Sagadin, delavec, 36 let, Franc Sterle, višji premikač, Jakob Černe, delavec v kem. tvornici, 28 let, Mihael Kuhar, sprevodnik, 31 let, Pavel Rebolj, delovodja, Franc Strniša, pivovarski delavec, Franc Kramar, zidar, 26 let, Peter Kavčnik, ključavničar, 41 let, Franc Pangerc, ključavničar, 32 let, Jezek Maks, tapetnik, 25 let, Josip Godeša, delavec, 22 let. — Ranjeni so pa Zalaznik Ivan, Hribernik Anton, Školc Martin, Arnšek Franc, Klopčar Ivan, Zor Josip, Kavčič Štefan, Vrhunec Peter, Židan Anton, Hacin Ferdinand, Stranščak Franc, Ladiha Edmund, Spreitzer Stanislav, Somrak Leopold, Šolar Leopold, Kastelic Ernest, Velepich Ivan, Valič Ivan, Tomažič Marcel, Ušaj Mirko, Detelja Ivana.

Po mestu se raznašajo alarmantne vesti, ki pa so le plod domišljije. Komunistična agitacija črpa svoja sredstva iz težkega gospodarskega položaja, v katerem tiče danes vsi stanovi brez izjeme. Ljudstvo stoji pod vtisom slutnje, da mora nastopiti nova, socialnejša doba v človeški družbi.

28. Stavka železničarjev je končana. Na vseh progah je vpostavljen zopet redni promet. Tudi vse drugo delavstvo je nastopilo zopet delo, samo v rudarskih revirjih traja stavka naprej.

29. Seja občinskega sveta ljubljanskega. Župan se spominja izgredov, ki so se vršili 24. aprila v Ljubljani, kjer je izgubilo življenje več človeških žrtev. Izraža globoko obžalovanje padlim žrtvam ter poudarja, da bo storila MOL vse za preostale padlih. Obč. svetniki poslušajo stoje županove besede. — Obč. svetnik dr. Pipenbacher je odložil svoje mesto in ker je njegov namestnik Radivoj Korene tudi odklonil mandat v obč. svetu, je župan vpoklical novega obč. svetnika *Ljudevita Jakliča*, miz. mojstra. — Obč. svet je sklenil:

1. prevzeti v svojo oskrbo nagrobni spomenik dr. Janeza Evangelista Kreka,

2. zvišati v korist splošnega mestnega zaklada vse takse in uvesti nove glasom naredbe dež. vlade in to s 1. majem 1920,

3. povišati draginjske doklade vsem upokojujencem v izmeri, kakor država.

Aprovizacija. Prodaja se mast po K 45,—, bel kruh po K 14,—, črn kruh po K 10,— za kg.

Umrlo je v Ljubljani v aprilu 126 oseb.

Maks Levec

Albert Žargi

MAJ 1920

1. Letošnji prvi maj je bil posvečen delu. V vseh tovarnah in obratih se je delo vršilo nemoteno. Lanskostno leto še so delavski bataljoni korakali po ljubljanskih ulicah, letos pa se je delavstvo posvetilo delu, da zabriše žalostne dogodke na Zaloški cesti in olajša bedo preostalim žrtvam, ter so mnogi obrati sklenili žrtvovati dnevni zaslužek žrtvam.

2. *Ivan Gorec*, ustanovitelj trgovine koles in avtomobilskih potrebščin, je nenadoma preminul.

5. Ko je snoči odpeljal osebni vlak proti Zalogu, je iskra iz lokomotive padla na vagon, ki je bil naložen s sodi, napolnjenimi z nafto. Nastal je velik požar, goreča nafta je eksplodirala in metala kose železnih sodov na vse strani. Požar je zahteval od gasilcev dve smrtni žrtvi: mrtva sta mestni cestni nadzornik *Maks Levec* in tapetnik *Albert Žargi*, ranjeni pa so še štirje gasilci. Ljubljana doslej še ni imela take požarne katastrofe, ki bi zahtevala toliko žrtev.

9. General Maister je zopet prevzel poveljstvo za štajersko obmejno vojaštvo in poveljstvo nad mestom Mariborom. Regent Nj. Vis. Aleksander je odlikoval imenovanega z redom belega orla III. razreda za njegove velike zasluge pri osvobojenju Slovenije.

Policijska ura je določena za mesto Ljubljano, Maribor, Celje in Ptuj za gostilne ob 23. in za kavarne ob 24. uri, za vse druge kraje v Sloveniji pa je policijska ura za gostilne ob 21., za kavarne ob 22. uri.

12. Ameriška misija je poslala mestu Mariboru živila za 1400 otrok.

15. »*Smetana*«, odlično češko pevsko društvo, je priredilo prvič po našem osvobojenju v Ljubljani pevski koncert.

18. Seja občinskega sveta ljubljanskega. Mesto obolega župana otvori sejo podžupan dr. Karel Triller. Spominja se žrtev požara na kolodvoru, zlasti gasilcev *Maksa Levca* in *Alberta Žargija* in poroča, da se je vršil pogreb na mestne stroške. — Ker zahtevajo okoliški kmetje, da se določi ceno mleku, ki se prodaja sedaj liter po K 6,—, zviša na K 6'50, opozarja podžupan, da se je vršila posebna anketa strokovnjakov, ki odločno ugovarjajo zvišanju cen, zato je

Pevsko društvo »Smetana« iz ČSR v Ljubljani

aprovizacijski odsek sklenil, da je najvišje dopustna cena mleku K 5.—. MOL na kako zvišanje ne more pristati, ker zvišanih cen mestno prebivalstvo ne bi moglo plačevati, otroci, bolniki in žene pa bi ostali brez najpotrebnejšega hraniva. Zato bo MOL tudi odločno protestirala proti vsakemu zvišanju cene mleku in zaprosila deželno vlado, da najostreje nastopi proti zvišanju cen.

Občinski svet je sprejel

1. računske zaključke mestnega zaklada, ubožnega zaklada, zaklada meščanske imovine, ustanovnega zaklada, računski sklep loterijskega posojila, sklep mestne pehotne vojašnice, mestnega vodovoda, mestne elektrarne in plinarne, pogrebnege zavoda, mestne zastavljalnice, mestne priprege, mestne klavnice, užitninskega zakupa za leto 1918/19,

2. sklenil z ozirom na intervencijo poverjenišтва za socialno politiko, da se mestna zastavljalnica vzdržuje do 30. junija 1930, pod pogojem, da se deželna vlada zaveže pokriti morebitni primanjkljaj,

3. sklenil izplačati upravnemu odboru dnevnih zavetišč K 10.000.— subvencije,

4. dovolil Prost. gasilnemu in reševalnemu društvu K 3600.— subvencije,

5. dovolil dosmrtno vdovnino vdovam smrtno ponesrečenih gasilcev in podporo K 3000.— gasilnemu društvu za ostale ponesrečence,

6. za popravilo kopališča v Koleziji je dovolil K 23.000.—, pravtako 400% zvišanje vstopnine, najemnino pa je zvišal od K 1500.— na K 6000.— letno,

7. dovolil K 130.000.— za nabavo obleke mestnim slugom in tržnim nadzornikom,

8. dovolil K 3000.— za popravo tehtnic v mestni klavnici.

Obč. svetnik Rasto Pustoslemšek interpelira podžupana glede stanovanjskega urada, ki je odpovedal 500 strankam stanovanja z motivacijo, da so milijonarji. Tudi uslužbencem MOL in južne železnice so bila stanovanja odpovedana. Stanovanjska naredba je v nasprotju z zakonom, rok za zgradbo hiš je prekratek. Poleg tega je odpovedano strankam, ki so pristojne v Ljubljano. Prosi podžupana za posredovanje, da se odpovedna naredba stanovanjskega urada prekliče. Podžupan poudarja, da je v principu ta naredba dobra, samo izvaja se napačno. Če se

odpoveduje stanovanja uslužbencem posameznih zavodov, poleg tega se pa postavi še rok odpovedi na 15. julij, je to čisto gotovo nespametno. Iz mesta mečejo stranke, ki so semkaj pristojne, sami nam pa zasedajo licej in druga poslopja MOL z raznimi uradi proti volji MOL. — Obč. svet. Engelbert Franchetti vpraša podžupana, kaj misli MOL ukreniti glede protipostavnega zapiranja gostiln s strani poverjenišтва za soc. politiko, kar se je zgodilo 25 tukajšnjim obrtnikom. Prosi podžupana, da stori vse korake, da se ti obrati zopet odpro. — Podžupan pojasni, da je taka vloga že poslana deželni vladi. V času nemirov je bila deželna vlada pač primorana izdati ostre odredbe, ni pa bilo na mestu, da se ta odredba še izvaja sedaj, ko je vse mirno.

19. Nova koalicijska vlada pod predsedstvom dr. Milenka Vesnića se je sestavila v Beogradu. Minister za promet je dr. Anton Korošec, minister za socialno politiko dr. Vekoslav Kukovec.

21. Generalni konzulat čehoslovaške republike se ustanovi v Ljubljani. Za generalnega konzula je imenovan dr. Otokar Beneš.

Janez Smrekar, opat in katehet II. mestne deške šole v Ljubljani, je umrl. Pokojni je bil velik mladoljub in vzoren šolnik.

26. Svetozar Borojević, avstroogrski maršal in poveljnik soške fronte, je danes ravno ob 5letnici italijanske vojne napovedi v Celovcu umrl. Bil je po rodu potomec stare srbske rodbine iz Hrvatske. Kot vojak je bil brez dvoma najboljši avstrijski general in odličen strateg, ki je tri in pol leta branil slovensko zemljo pred Italijani.

28. Minister Stojan Protić je posetil Ljubljano in odšel na Koroško.

Vodja ameriške državne akcije za našo deco mr. Rutherford je posetil Ljubljano in si ogledal vse naše naprave za zaščito dece.

29. Ljubljanski nadškof in knez dr. Anton Bonaventura Jeglič obhaja danes 70letnico rojstva. Mesto je na lep način proslavilo ta njegov jubilej in dokazalo, kako priljubljen in spoštovan je sivolasi vladika med ljubljanskim prebivalstvom.

30. Danes ob 3letnici majniške deklaracije se je odkril pri Sv. Križu nagrobni spomenik dr. Janezu

Janez Smrekar

Svetozar Borojević

Evangelistu Kreku, velikemu borcu za osvobojenje. Spomenik je izklesal akad. kipar *Lojze Dolinar*.

Za upravna svetnika Južne železnice sta imenovana *Dragotin Hribar*, industrijalec in dvorni svetnik *Fran Šuklje*. To sta prva Slovenca v tem odboru, odkar obstoja Južna železnica.

Aprovizacija. Prodaja se bela moka K 14'50, krušna K 9'—, koruzna K 6'50, pšenični zdrob K 15'—, bel kruh K 14'—, črn K 10'—, mast K 45'—, sladkor K 25'—, loj K 15'—, krompir K 1'70 za kg, mleko K 5'—, petrolej K 19'— za l.

Umrlo je v mesecu maju v Ljubljani 128 oseb.

JUNIJ 1920

2. Za ravnatelja državne policije v Ljubljani je imenovan *Alojzij Guštin*, dosedanji vodja direkcije.

8. Predsednik naše plebiscitne komisije na Koroškem, rektor beograjske univerze dr. *Jovan Cvijić* je obiskal danes Ljubljano.

Tu se mudi na obisku tudi angleški publicist dr. *Seton Watson* (*Scotus Viator*), znani prijatelj našega naroda in zagovornik Jugoslovanov.

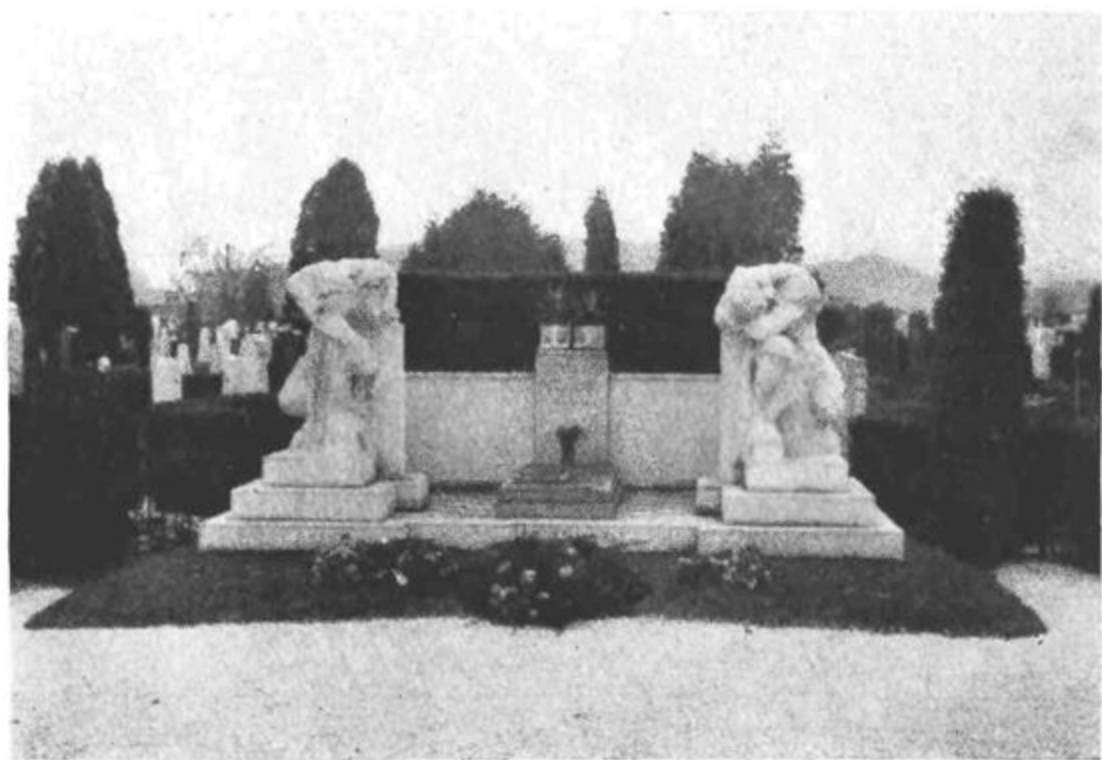
9. Ljubljana sprejema danes na slovesen način koroško mladino, ki je prišla v Ljubljano, da si ogleda mesto.

15. Predsedstvo deželne vlade je razglasilo, da obišče Njega Visočanstvo prestolonaslednik *Aleksander* konec junija Slovenijo, zlasti Ljubljano in Maribor. Sestavil se je posebni pripravljalni odbor za sprejem regenta pod predsedstvom sekcijskega svetnika dr. *Leona Stareta*.

Leta 1908. po deželnem odboru ustanovljeno Slovensko trgovsko šolo je prevzela z budžetnim letom 1920/21 država in jo izpremenila v Državno dvorazredno trgovsko šolo. Ravnatelj zavoda je *Josip Gogala*.

18. Vse mesto se je začelo mrzlično pripravljati na sprejem regenta.

18. Seja ljubljanskega občinskega sveta. Župan naznanja, da pride kmalu v Ljubljano naš prestolonaslednik, regent *Aleksander*. Vest o prihodu spre-

Nagrobni spomenik dr. Jan. Ev. Kreka pri Sv. Križu v Ljubljani

jema občinski svet z velikim veseljem. Naglašati mora s tega mesta, da bomo sprejeli prestolonaslednika z vsem navdušenjem, vendar nočemo prikrivati svojih razmer, da bi se iz naše Ljubljane napravila *Potemkinova* vas, ker ponos ljudstva tega ne dopušča. Obč. svet je dovolil za sprejemne priprave K 100.000'—. — Nato zavrača župan razne vesti o velikih izgubah mestne aprovizacije. Ker žitni zavod ne bo več pomagal mestni aprovizaciji, je morala pač ona nakupiti potrebno množino žita, ki bo zadoštovala za prehrano prebivalstva do konec avgusta. Sedaj se kriči, da cene padajo, toda nikjer ni še tega padanja čutiti. Kdor bo posegel v 5-letno delo mestne aprovizacije in na njen zaključek, sploh ne bo govoril o izgubi. — Ob 50letnici ljubljanskega Prostovoljnega gasilnega in reševalnega društva podeli MOL trem najstarejšim gasilcem, ki nad 40 let opravljajo brezplačno in požrtvovalno delo — ljubljansko meščanstvo in sicer: *Josipu Lapajnarju*, *Francu Medicu* in *Ivanu Permetu*. — Dalje je občinski svet izvolil:

1. obč. svetnika *Ivana Petriča* v mestni šolski svet, obč. sv. *Simona Praprotnika* v upravni odbor Mestne hranilnice,

2. sklenil obdavčiti v korist mestnega zaklada enovprežne kočije s K 500'—, dvovprežne s K 800'—, osebne avtomobile do 30 HP s K 2000'—, nad 30 HP s K 3000'—, tovarne avtomobile do 3 ton s K 2000'—, nad 3 tone s K 3000'— mestne davščine na leto. Prosta so davka le tista vozila, ki služijo samo obrti ter javnim in obče koristnim namenom. Davščina se začne pobirati od 1. julija 1920 dalje,

3. sprejel naredbo, s katero se uvede kot novi občinski davek na hotelske postelje in sicer v iznosu 25 % dnevne cene prenočišča. Naredba se uveljavi s 1. julijem 1920.

4. ker je še vedno veliko pomanjkanje drobiža, je bilo sklenjeno, da se veljavnost mestnega drobiža podaljša za eno leto,

5. Gasilnemu in reševalnemu društvu v Ljubljani je dovolil ob 50letnici podporo K 20.000'—,

6. Deželnemu podpornemu društvu za bolne na pljučih dovolil izplačilo enkratne podpore K 2500'—.

Dragotin Hribar

Alojzij Guštin

Dr. Leon Stare

Josip Gogala

Ivan Bonač

General Doklč

7. mestnim babicam dovolil zvišanje letne nagrade na K 500—,

8. sklenil prodati pod posebnimi pogoji, ki so razvidni iz pogodb, Franu Vokaču na Vodnikovem trgu 830 m² po K 600— za m², Rudolfu Kokalju parcelo št. 136/17 na nekdanjem vojaškem preskrbovališču po K 600— za m²,

9. dovolil zvišanje cene električnemu toku za električno cestno železnico na K 2— za kilovatno uro, obenem pa se dovoli cestni železnici zvišati vozno tarifo na K 1'20 za vozni listek, vse s 1. jul.,

24. Ena najstarejših ljubljanskih tiskarn, Blasnikova tiskarna je prešla iz rok dosedanjih lastnikov v last socialnodemokratske stranke za ceno 1 milijon 400.000 kron. V novo družbo so vstopili poleg sedanjih lastnikov (dediči Poklukarjevi) še Anton Kristan, dr. Milan Korun in Albin Prepeluh.

Deželni muzej v Ljubljani je prevzela vladna komisija v upravo in državno last.

26. Ljubljana je odeta v cvetje in trobojnice. Ulice so prenapolnjene z ljudstvom, ki prihaja z vse dežele. Pred glavnim kolodvorom se zbira narod v pričakovanju svojega vladarja. Ob 5.20 popoldne so topovi

na Gradu naznanili, da prihaja dvorni vlak. Vojaška godba je zaigrala narodno himno. Peron je napolnjen z dostojanstveniki. Izstopivšega regenta narod navdušeno pozdravlja. Nato je pozdravil regenta predsednik deželne vlade dr. Janko Brejc in divizijski general Smiljanič, nakar je regent obšel častno četo. Pred kolodvorom je pozdravil regenta ljubljanski župan dr. Ivan Tavčar in mu ponudil kruha in soli. Regent se je s štiritiprežnim vozom nato odpeljal skozi gost špalir v mesto, kjer je z balkona palače deželne vlade gledal veliki sprevod.

Regent Aleksander je podelil knezoškofu dr. Antonu Bonaventuri Jegliču in deželnemu predsedniku dr. Janku Brejcu red Sv. Save I. razreda.

27. Danes je obiskal regent cerkvene predstavnike in si ogledal mesto. Popoldne pa se je vršila na velikem Koslerjevem vrtu velika narodna slavnost. Navzoči regent je bil povsod iskreno pozdravljan.

28. Regent je obiskal Gorenjsko in se odpeljal nato na Štajersko. Povsod ob cestah ga je pozdravljalo ljudstvo nad vse navdušeno. Tudi vožnja po Štajerski je bila nad vse veličastna. Sprejem regenta v Mariboru je bil zlasti slovesen. Ljudstvo se je

Ivan Perme — Franc Medic — Josip Lapajnar

Župan dr. Ivan Tavčar pozdravlja regenta Aleksandra na ljublj. kolodvoru

Knezoškoč dr. Ant. Bonaventura pozdravlja regenta Aleksandra

Regent Aleksander v obiskih pri pravoslavni in protestantski duhovščini v Ljubljani

zbralo pred starodavno mestno hišo in pričakalo regenta.

V spomin na obisk regenta v Ljubljani se bodo žigosala vsa pisma, dopisnice in razglednice na današnji dan z rdečim žigom.

30. Umrlo je v Ljubljani v mesecu juniju 109 oseb.

JULIJ 1920

1. Nj. Vis. prestolonaslednik in regent Aleksander je poklonil za siromašne slušatelje ljubljanske univerze K 40.000—, katere je izročil danes rektorju dr. Plemlju major Radko Raketič.

6. Umrlo je danes *Ivan Bonač*, trgovec in industrialec. Pokojnik je bil dolga leta občinski svetnik ljubljanski.

7. Njegovo Visočanstvo prestolonaslednik Aleksander je ob priliki pregleda ljubljanskih vojnih čet odredil, da se dosedanji Kr. 40. pešpolk (prejšnji slovenski planinski pešpolk) imenuje odslej Triglavski polk.

12. Danes praznuje Slovenija rojstni dan Njega Veličanstva Kralja Petra I.

Ministrstvo za trgovino, obrt in industrijo je dovolilo, da se ustanovi v Ljubljani Trgovska akademija s prihodnjim šolskim letom.

Za komandanta Dravske divizijske oblasti je imenovan *divizijski general Dokič*.

14. Ljubljanska Glasbena Matica je odšla na koncertno turnejo po slovenski Koroški.

15. Danes so bile v Ljubljani burne protiitalijanske demonstracije, izzvane po grozodejstvih nahujskane tržaške ulice proti našemu življu v Trstu. Tam so Italijani zažgali Narodni dom, ki je popolnoma zgorel, dalje so demolirali naše denarne zavode in napadli jugoslovanski konzulat. Demonstracije so se končale brez vsakih večjih zapletljajev.

Italijanski konzularni delegat v Ljubljani je do nadaljnjega ukinil svoje delovanje v Ljubljani.

15. Seja ljubljanskega občinskega sveta. Župan naznanja barbarske napade Italijanov v Trstu na imetje Slovencev. Taka barbarstva morajo priti do primerne plačila. Vsi naši občutki ob teh dogodkih so na

Regent Aleksander na Aleksandrovi cesti v Ljubljani

Slavnosni spreved ob prihodu regenta Aleksandra v Ljubljani

Regent Aleksander odhaja z univerze

strani naših bratov v zasedenem ozemlju. Poziva obč. svetnike, da kolikor mogoče pomirjevalno vplivajo na ljudstvo. Nato predlaga, naj se seja občinskega sveta v znak protesta proti dogodkom v Trstu preloži na soboto, kar je bilo sprejeto.

17. Seja občinskega sveta ljubljanskega. Župan se spominja umrlega obč. svetnika Ivana Bonača, ki je dolgoletno sodeloval v obč. svetu. — Nadalje se spominja župan tržaških dogodkov in izreka svoje ogorčenje nad dogodki, ki so se odigrali nad našim narodom po vsem slovanskem Primorju. Za Gorico

vabijo letaki na protislovenske izgrede. Na vsak način bo morala antanta poseči vmes ter nastopiti proti barbarskim Italijanom, katerih kultura se jasno zrcali v sedanjih dogodkih. Trpečim bratom v Primorju izrekamo svoje najpristrčnejše simpatije, zagotavljajoč jim svojo udanost. Tudi za te krivce pride dan plačila. Pričakujemo, da bosta Anglija in Francija storili svojo dolžnost do našega naroda. Obč. svet je z vihnim odobravanjem sprejel poročilo župana. — Dalje je obč. svet sklenil:

1. manjšo spremembo pravil Mestne hranilnice,

2. sprejel poročila o proračunih za leto 1920/21 in sicer od mestnega vodovoda, elektrarne in plinarne, mestnega pogrebnege zavoda, zastavljalnice, mestnih voženj, mestne klavnice, ubožnega zaklada, ustanovnega zaklada, račun mestne pehotne vojašnice, dalje amortizacijskega zaklada loterijskega posojila in mestnega zaklada. Mestni zaklad izkazuje 5 milijonov 820.938 — kron primanjkljaja, čemur je glavni vzrok povišanje draginskih doklad in poprava cest. Pri specialni debati predlaga obč. svet. dr. Adlešič, naj MOL proda vse stanovanjske zgradbe, katerih ne potrebuje sama, zlasti pa hotel »Tivoli« na javni dražbi, kar se sprejme. — Obč. svet pooblasti župana, da naroči pri akad. kiparju Bernekarju kip regenta Aleksandra, dalje da posreduje na pristojnem mestu, da se MOL odveže od pogodbe, po kateri mora prekrbovati razsvetljavo za državno obrtno šolo. Dalje se pooblasti župan, da najame viseče posojilo 4 milijone kron. — Za kritje primanjkljaja se sklene: naprositi osrednjo vlado za prispevek po najmanj Din 500.000 — za stroške prenešenega delokroga, uvesti 50% občinske doklade tudi na osebno dohodnino s 1. jan. 1920 in od čistega davku podvrženega dohodka od 8000 — K naprej, pobirati od 1. okt. dalje na vse v Ljubljano vpeljane ali tukaj producirane alkoholne pijače poleg dosedanjih doklad in naklad še izredno občinsko užitninsko naklado in sicer od odprtega vina K 1 —, od butelj K 3 —, od piva — 50 K, od ruma in žganja K 5 —, od žganja, ruma in likerja v zaprtih steklenicah K 10 — od litra. — V kolikor bi primanjkljaj s temi novimi dohodki ne bil pokrit, naj se v ta namen porabi tudi

Maribor pričakuje regenta Aleksandra

Orlovske slavnosti v Mariboru: Prihod Orlov

izkupiček za obe mestni vojašnici. — Obč. svet je sprejel tudi računski sklep Kreditnega društva Mestne hranilnice in ji dovolil zvišati denarno zalogo pri Kreditnem društvu od 3 na 6 mil. kron. — Ustreglo se je prošnji Strojnih tovarn in livarn za spremenitev regulacijskega načrta in opustitev dveh projektiranih cest. Obč. svet je odobril bratom Toennies razdelitev parcel, Kemični tovarni dd. v Ljubljani spremembo stavbne črte, Antonu Deghenghiju za spremembo parcelacijskega načrta Kolizejskega poslopja, odobril novi odbor Gasilnega in reševalnega društva in izrekel ob tej priliki prejšnjemu načelniku tega društva, obč. svetniku Josipu Turku zahvalo mestne občine za utrudljivo delo. — Obč. svetnik Maks Lilleg interpelira župana, naj se tudi mestnim uslužbencem dovoli 25% povišek službenih prejemkov, kakor je to dovolila država svojim uslužbencem. Župan pojasni, da je v tej zadevi že izdal odlok za izplačilo teh doklad. Isti občinski svetnik predlaga, da se izvoli odsek za izgotovitev službene pragmatike, kar obč. svet sprejme in izvoli v ta odsek Antona Likozarja, Frana Planinška, Rasta Pustoslemška, Maksa Lillega in Ivana Mlinarja. — Obč. sv. dr. Adlešič je interpeliral župana radi stanovanjske krize in poudarjal, da MOL spričo svojega proračuna ne more v tem pogledu ničesar storiti. Brez sredstev se stanovanjska mizerija ne more odstraniti. Naredba bi morala pritegniti vse interesirane kroge, ne samo milijonarje. Najti se mora ključ, po katerem se bo delalo. Plače uradnikov in drugih so se povsod zvišale, najemnina pa je ostala taka ko preje, razen pri podnajemnikih, katere se naravnost odira. Uvede naj se mestna stanovanjska doklada za tista stanovanja, ki se v ceni niso zvišala in pa revizijo pri podnajemnikih. Iz te stanovanjske doklade naj se ustvari fond za zgradbo hiš. Cene zemljišč so poskočile, MOL bi morala nakupovati zemljišča in jih po zmerni ceni oddajati onim, ki bodo zidali. Poseže naj se po nasilnih sredstvih, t. j. po razlastitvi parcel. Župan odgovarja interpelantu, da se sicer ž njim strinja, toda sedaj je popolnoma izključeno, da bi se zidalo, ker ni dobiti niti cementa niti opeke. Hiša, ki so jo računali pred par meseci na K 900.000—, bi stala sedaj že 3 milijone kron. — Za mestnega živinozdravnika je imenovan Slavko Plemelj.

24. Danes je prevzel upravnik Milan Grol, zastopnik ministrstva prosvete operno in dramsko gledališče od slovenskega gledališkega konsorcija v državno last.

Te dni slavi ljubljansko Gasilno in reševalno društvo 50letnico svojega obstoja. Ljubljana je v zastavah in podaja dokaz, da ve ceniti zasluge in dobrote, ki jih je deležna s strani tega obč. koristnega društva.

29. V Mariboru se prične danes I. slovenski orlovski tabor, ki bo trajal do 3. avgusta.

Aprovizacija. Prodaja se goveje meso po K 26— in 24—, svinjina po K 28— in 26—, bel kruh po K 12—, črn po K 8— kg.

Umrlo je v Ljubljani v mesecu juliju 131 oseb.

Mestni magistrat v Mariboru

Foto dr. H. Böcher

MARIBORSKA KRONIKA

OD 1. I. DO 1. VI. 1934

PIŠE FRANJO BAŠ

Ob vstopu v leto 1934. označuje Maribor najboljše statistika: Porabil je 1933 13,520.000 KW elektrike ter prekosil v tem vsa jugoslovanska mesta, obenem pa dvignil porabo elektrike za 20 %. Tozadevni položaj Maribora v državi kaže ugotovitev, da porabi posamezni Jugoslovčan letno povprečno 56 KW elektrike, posamezni Mariborčan pa 300 KW; vode je porabilo mesto Maribor 1933 1,385.593 m³; 1. I. so imeli Mariborčani 1174 radioaparatorov, 189 osebnih in 67 tovornih avtomobilov, 47 motornih koles, 2660 koles in 75 kočij. 1933 je obiskalo Maribor 14.421 tujcev, v osebnem carinskem prometu pa je bilo od 1. IV. 1933 do 31. III. 1934 ocarinjenih 250.475 oseb; od teh jih je pripotovalo 124.901, odpotovalo pa 125.574. Merilo za notranji promet Maribora je mestni avtobusni promet, ki je izvršil 1933 463.000 km voženj in na njih prevozil 830.000 oseb. Brezposelnost

Strossmayerjeva ulica št. 5 in 7 pred zvezo Smetanove z Orožnovo ulico 1934

v Mariboru kaže ugotovitev Pomožne akcije, da ima Maribor 1237 pomoči potrebnih; upoštevajoč pri tem tudi njihove rodbinske člane imamo 12 % Mariborčanov, ki so bili potrebni javnega skrbstva od Pomožne akcije, ki je v zimi 1934 mogla računati z zneskom Din 750.000 (od tega je dala industrija Din 350.000, zbirka po hišah pa Din 250.000). (S tem denarjem so se podvzela javna dela ter otvorila ogrejevalnica v Ljudski kuhinji v bivšem Dečjem domu, ki se je preuredil v oskrbnišnico. Hujše kakor Maribor pa je brezposelnost težila okoliške kraje Košake, Pobrežje, Studence, Hoče ter Sv. Lovrenca in Ribnico na Pohorju.

Gospodarsko življenje Maribora označuje razširjanje industrij (J. Hutter & drug, Zelenka & Co., Mariborska tekstilna tvornica, A. Ehrlich), otvoritev novih (Jugotekstil, Jugosvila in M. Rosnerjeva tovarna volnenega blaga), končana reorganizacija (15. V.) mestnih podjetij, mezdna gibanja delavstva (Doctor & drug, Mariborska tekstilna tvornica), protest čevljarjev proti otvoritvi prodajalne zagrebške tovarne čevljev »Astre« s shodom in zaprtjem čevljarin in usnjarn na dan 24. I., otvoritev prvega koncesioniranega licitacijskega zavoda v Mariboru (A. Lovrenčič), gradnja Delavskega azila, poudarjena akcija Slov. obrtnega društva za ustanovitev Vajeniškega doma, razmah tujskoprometne organizacije z otvoritvijo ekspozitur v št. Ilju v Slov. goricah in Gornji Radgoni po mariborski Tujskoprometni zvezi, razdelitev enotnega davčnega urada od 15. II. v davčni urad za mesto Maribor in za mariborsko okolico, pospešitev del na pohorski cesti in na cesti od Sv. Petra proti Sv. Lenartu v Slov. goricah, otvoritev novih telefonskih zvez Maribora z inozemstvom (Gross Söding, Voitsberg, Bad Ischl, Peggau, Mattighofen, Schönberg am Kamm, Oberschitzen, Ribnica ob Vrbskem jezeru, Zeltweg, Berndorf, Gmunden, Tulnerbach in Pressbaum), ponovna otvoritev francoske konzularne agenture ter nje poveritev odvetniku V. Rapotcu, vinarski kongres dne 27. V. in prepoved prodajati sladoled po ulicah. Splošni gospodarski položaj Maribora pa najbolje označuje proračun mestne občine, ki izkazuje Din 23,695.232 dohodkov

in enako izdatkov. Trgovski gremij je na občnem zboru (7. IV.) izvolil novi odbor (predsednik F. Pinter), ki je začel z reorganizacijo gremija v Udruženje trgovcev.

Kulturni Maribor kažejo misijonska razstava frančiškanskih Marijinih misijonark 6.—14. I. v dvorani Zadružne gospodarske banke, ki je podala zlasti uspelo sliko vzhodno- in južnoazijske keramike ter pletenin, retrospektivna razstava slik, zlasti grafike Mihe Maleša 18. III.—5. IV. v Kazinski dvorani, trajno napredovanje študijske knjižnice, ki je med drugim pridobila Ottův Slovník naučný, Bédier J. et Hazard, Histoire de la littérature française in Milkau F., Handbuch der Bibliothekswissenschaft, večeri Zgodovinskega društva, redna vodstva po mariborskem muzeju, ustanovitev vzgojne posvetovalnice po društvu Šola in dom, delovanje Protituberkulozne lige, katere zbirka za tuberkulozno bolnišnico v Mariboru je prekoračila po Novem letu 1934 vsoto Din 100.000, akcija za poklicno posvetovalnico, katero je pokrenila Ljudska univerza, ki je vzdrževala redna poljudnoznanstvena predavanja, prireditve IV. pedagoškega tedna 30. IV.—5. V. v kazinski dvorani po Pedagoški centrali, proslava svetnikom proglašenega dona Bosca 22. IV. v stolnici in v unionski dvorani, O. Devov večer Glasbene matice 22. I., odkritje spominske plošče na rojstni hiši v št. Jurju pri Celju bratoma Benjaminu in Gustavu Ipavcu po Ipavčevi pevski župi, 20letnica razvitja prapora mariborskega Sokola v Rušah, ustanovitev godbe na pihala za delavstvo tovarne J. Huter & drug, osnivanje Slovenskega bralnega krožka za širjenje domačega čtiva, pobuda za ustanovitev vinarskega muzeja v Mariboru, katero je dal A. Žmavc 19. V. v »Večerniku« in izum plinovega aparata, katerega je napravil M. Šolar, tehnik v mariborski plinarni. V maju se je preselil v Ljubljano tednik »Razgled« in prenehal izhajati, konec marca pa je izšel M. Šnuderlov roman »Izgubljena zemlja«, ki prikazuje mariborske in po-

Grajski trg št. 1 do 1934

dravske prilike v prevratni dobi 1918—20. Izpremembe v vodstvu organizacij so se izvršile pri narodnih železničarjih, ki so izvolili na občnem zboru 29. IV. novi odbor s predsednikom A. Lukačičem in pri Zvezi kulturnih društev, ki pričinja z 29. IV. izvoljenim novim odborom (predsednik J. Pirc) z reorganizacijo na načelu delitve dela.

V političnem življenju so imele krajevne organizacije JNS redne letne občne zборе in 11. III. je priredil »Boj« zborovanje v unionski dvorani.

Na sredi med M. Šolarjevim izumom in športnim življenjem stoji zgraditev prvega mariborskega in jugoslovanskega jadralnega letala Vrana. Zgradili so ga mladi jadralni letalci mariborskega Aerokluba po načrtih ing. B. Cijana v mizarskem podjetju A. Lešnik v Studencih in ga krstili na Teznem 13. V. Prvo domače jugoslovansko letalo tehta 72 kg, nosilnost znaša 145 kg, možna hitrost do 45 km na uro, zmored višino do 2000 m, razpetina kril meri 8'8 m, dolžina 5'85 m, površina pa znaša 13'2 m². Za start z gumi-jevo vrvjo potrebuje 6 HP.

Sportno življenje so gojili vsi dosedanji sportni klubi. Na zunaj se kaže v eksponiranem položaju S. K. Rapida ter po podvigu zimskega sporta, zlasti smučarstva. Med sportnimi novostmi beležimo prvi hockey nastop na Treh ribnikih, kjer je 14. II. organizirala mariborska Zimskosportna podzveza tekmo med S. K. Ilirijo iz Ljubljane ter S. K. Kastner & Öhler iz Gradca. 4. II. sta priredila Mariborski akademski sabljaški klub in Mariborski motoklub na progi Koroška cesta — Kamnica — Koroščevo ulica prvi motojöring v Mariboru. 13. V. je dovolila Zimskosportna zveza v Ljubljani ustanovitev Koroške zimskosportne podzveze, s čimer se je delovno območje Mariborske zimskosportne zveze zmanjšalo za ozemlje Mežiške in Mislinjske doline. Maribor je zapustil eden od pionirjev zimskega sporta Bruno Parma, ki se je uveljavil pri organizaciji zimskosportnega odseka SPD, Mariborskega smučarskega kluba in Mariborske zimskosportne podzveze. V ostalih sportnih panogah je kolesarski in motociklistični klub Perun ustanovil 20. V. kolesarsko sekcijo pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah.

Mestna slika Maribora je podana po novih drevo-rednih nasadih, po kanalizaciji, sistemiziranju cest ter po novih zgradbah, ki deloma izpreminjajo sliko starega zazidanega Maribora, deloma pa izpreminjajo dosednje vrtove, polja in travnike v zazidane ulice.

Mesto je zasadilo s kanadskimi jagnedi (*populus pyramidalis*) Kosarjevo ulico, Vrbanovo in zahodno stran Čopove z javorji (*acer campestres*), Koroščevo na južni strani z okroglimi javorji (*acer platanoides globosa*), Marijino in Kettejevo in trikot pred gostilno Potočnik z okroglimi akacijami (*robinia inermis*), Wildenrainerjevo z okroglim brestom (*ulmus montana globosa*), Jadransko in Beograjsko z jeseni (*fraxinus candida* v Jadranski, *fraxinus excelsior* v Beograjski), Betnavsko cesto pa z velikolistnimi lipami (*tilia grandifolia*). Kostanji so bili posekani na severni Aleksandrovi cesti med Prešernovo in Cankarjevo, na Tattenbachovi ulici med Sodno in Vošnjakovo, na južni Razlagovi med Prešernovo in Cankar-

Prehod za pešce iz Smeljanove ulice v Strossmayerjevo in Orožnovo ulico 1933 ter do pomladi 1934

jevo, na vzhodni Ciril-Metodovi od Aškerčeve ulice do Tomšičevega drevoreda ter na Koroščevo ulici od Trubarjeve do Vrazove. Javor (*acer platanoides*) je posekane kostanje nadomestil na Razlagovi, jesen (*fraxinus excelsior*) pa na Koroščevo ulici.

Kanalizirane so bile Kosarjeva ulica, Linhartova, Metelkova od Radvanjske do Pregljeve, Koseskega, Magdalenska in Betnavska cesta med Delavsko in Metelkovo, Marmontova ter Kettejeva med Marmontovo in Betnavsko. Finančno sta krila kanalizacijska dela kanalizacijski fond (cevi) in Pomožna akcija (mezde). S sredstvi Pomožne akcije je bilo tudi regulirano cestišče Delavske ulice med Magdalensko ulico in Betnavsko cesto.

Maja meseca je mariborski občinski svet sistemiziral mestne ulice in ceste v 3 razrede; pri prvem znaša vozišče 10 m, hodnik za pešce pa 4 m, pri drugem 7'5 m in 3 m, pri tretjem pa 6 m in 2 m.

Nove zgradbe so izpremenile predvsem sliko starega Maribora, medtem ko nove zgradbe v smeri proti Kamnici in proti Pohorju samo nadaljujejo današnjo predmestno sliko mesta. V Mariboru polpretekle dobe je začel na vogalu Prešernove in Maistrove ulice z gradnjo stanovanjske hiše industrijalec H. Wögerer, na vogalu Vrazove in Miloša Obiliča stavbna podjetnika ing. arh. J. Jelenc in ing. J. Šlajmer, na vogalu Tattenbachove in Kopališke zobozdravnik dr. B. Kristan, s katerega stavbo v zvezi je tudi regulacija vogala samega, na prostoru severnega trakta starega Scherbaumovega mlina pa odvetnik dr. O. Blanke. Pri glavnem kolodvoru je bila na mestu nekdanje lampisterije dogotovljena nova carinska pošta, na Glavnem trgu M. Osetova trgovska hiša in na mesto 1933 po povodnji porušenega mosta je bil zgrajen na Mariborski otok nov železni most.

Izpremembo v zunanji sliki bo doživel stari Maribor z dvema začetima gradnjama. Lastnik Grajskega kina J. Guštin je podrl, da pozida na istem mestu novo palačo za kino, hišo na Grajskem trgu št. 1, ki je predstavljala na zunaj povprečno meščansko hišo iz začetka XIX. stoletja, po tločrtu pa hišo, ki se je od

Nikolaj Žagar

Alojz Benkovič

Dr. Fran Jankovič

Josip Kostanjevec

obrtnih in stanovanjskih prostorov ob Vetrinjski ulici razvijala z gospodarskimi poslopji in pritliklinami, kakor nekdanjimi kletmi, drvarnicami, hlevi, shrambami za poljske pridelke itd. za dvoriščem proti Gosposki in Volkmerjevi ulici. Drugo zunanjo izpremembo je doživel stari Maribor z zvezo Orožnove s Smetanovo preko Strossmajerjeve ulice. Že 1933 je Maribor razširil Smetanovo ulico proti vzhodu ter jo odprl osebnemu prometu z Orožnovo. Tovorni promet med Smetanovo in Orožnovo pa je zapirala hiša Strossmajerjeva št. 7, ki je bila kot Schmidererjeva ustanova namenjena osirotelim služkinjam. Mestna občina je te preselila v mestno oskrbnišnico ter začela 29. IV. podirati pritlično hišo, kakršnih je v prvi polovici XIX. stoletja nastala dolga vrsta ob Strossmajerjevi ulici; s tem je začela pripravljati za tovorni promet zvezo Orožnove in Smetanove ulice, ki je začetek in zahodni sektor druge mariborske prometne podolžnice.

15. III. je sklenil občinski svet izpremeniti ulična imena samo po rodbinskih imenih, tako da se bo v naprej imenovala n. pr. Jože Vošnjakova ulica samo Vošnjakova ulica itd.; nadalje uvedbo uličnih napisov z življenjsko označitvijo imenika posamezne ulice. 25. V. pa je bila dosedanja ulica Ob železnici preimenovana po umrlem, Ob železnici stanujočem pisatelju J. Kostanjevcu in istočasno je dobila nova ulica na zahodu Koroške ceste ime Bezenškova ulica.

V zasedbi vodilnih javnih mest je bil 5. II. instaliran za stolnega prošta lavantinskega dr. Maks Vrabec, 28. II. je predal posle upokojeni prvi državni tožilec dr. Ivan Jančič in 28. IV. je bil umeščen za stolnega dekana lavantinskega dr. Franc Cukala.

Za vedno pa so zapustili Maribor sledeči vidnejši predstavitelji mariborskega življenja: Nikolaj Žagar († 27. I. v Mariboru), Alojz Benkovič († 7. II. v Kamniku), Martin Petelinšek, katehet na deški meščanski šoli († 2. II. v Mariboru), S. M. Anastazija Kopitar, ravnateljica učiteljskega šolskih sester († 10. II. v Mariboru), gledališki igravec Fran Tovornik (27. II. v Mariboru), dr. Fran Jankovič (2. III. v Mariboru), in Josip Kostanjevec († 20. V. v Mariboru).

Žagar Nikolaj je po končanem študiju klasičnega jezikoslovja služil 12 let v Rusiji, 1891—1904 v Dal-

maciji in do upokojitve 1921 v Mariboru. Kot upokojenec je z diogensko skromnostjo in pravo rodoljubnostjo prihranil Din 80.000— za štipendije belokranjskim dijakom (v prvi vrsti iz rodnega Damlja in Dolnjega Suhorja), Din 41.186'18 pa je zapustil Družbi sv. Cirila in Metoda in svojo knjižnico mariborski klasični gimnaziji.

Benkovič Alojz je bil eden osrednjih mariborskih družabnikov, botanik, ki je sestavil Imenik zdravilnih rastlin in Latinsko-slovensko-nemški rastlinski slovar slovenskih dežel, edini Mariborčan, ki se je vztrajno bavil z astronomijo, in prevajalec, ki je poslovenil 23 dram, ter 116 romanov, novel, črtic in pesniških zbirk slovanskih in nemških pisateljev.

Jankovič Fran, dr. med. je bil eden najpomembnejših slovenještajerskih politikov. Na gimnaziji se je udeleževal kot organizator celjskega slovenskega dijaštva, v javnem življenju pa kot narodnoobrambni borec v Vitanju in Konjicah, politični in gospodarski organizator kozjanskega okraja na programu Slov. kmečke zveze, deželni poslanec v Gradcu, državni poslanec na Dunaju, namestnik deželnega glavarja štajerskega, član kontrolne komisije za avstrijske državne dolgove, varuh aretirancev 1914, sotrudnik majniške deklaracije, tajnik Jugoslovanskega kluba, podpredsednik Narodnega predstavništva, in bil 1919 v S. Protičevem kabinetu minister za vere. Strokovno je deloval pri zdravstveni štajerski zakonodaji, v Mariboru pa kot soustanovitelj in predsednik Zdravniškega društva in soustanovitelj Protituberkulozne lige.

Kostanjevec Josip je pred veliko vojno učiteljeval na Kranjskem, predvsem na vadnici v Ljubljani. Javno je živel kot pripovednik, ki je pod vplivi J. Kersnika in F. Govekarja pisal v Ljubljanski zvon, Kres, Slovan, Dom in svet, Slov. ilustrovani tednik, Zvonček, Popotnik, Učiteljski tovariš, Mentor, Slov. narod, Slovenca, za Mohorjevo družbo in Slov. matico, kjer je 1902—06 urejeval Zabavno knjižnico. Po prevratu se je naselil v Mariboru, pisal manjše stvari za Večernik in pripravljaj spomine na naše pisatelje in kulturne delavce iz polpretekle dobe.

25. V. je sklenil občinski svet sodelovanje Maribora pri »Kroniki«.

SPLOŠNI PREGLED

IVAN VRHOVNIK — OSEMDESETLETNIK

Tiho, neslišno je praznoval dne 24. junija vpokojeni trnovski župnik, zlatomašnik in naš zgodovinar Ivan Vrhovnik osemdesetletnico svojega življenja in dela. Svojemu sotrudniku, ki je v neumornem in nepoplačanem delu odkril naši Ljubljani že toliko in tako lepih spominov in zgodovinskih vrednot, kliče tudi naša revija in z njo vsi njeni naročniki: Bog Vas živi še na mnoga leta!

† JOSIP REBEK

Mojster in organizator slovenskega obrtništva Josip Rebek je 11. julija v starosti 78 let za vedno zatisnil svoje trudne oči. 16 let star je prišel v Ljubljano iz Kamnenj pri Gorici. Ključavničarske obrti se je izučil pri mojstru Heinu, ali kakor so ga nazivali v Ljubljani, pri Prajzu. Po takratni šegi je šel mladi pomočnik v svet in potem k vojakom, kjer je služil v okupaciji Bosne. L. 1881. je postal delovodja pri mojstru Karlu Ahčinu in l. 1888. je prevzel to obrt v svoje roke kot samostojni mojster. L. 1922. je po težki poškodbi, kjer so mu morali vzeti roko, predal svojo obrt svojemu sinu, sam pa odšel v zasluženi pokoj. Pokojnik ima velike zasluge za slovensko obrtništvo in ljubljansko mesto ga je imenovalo za njegove zasluge ljubljanskim meščanom. N. v m. p.!

† ALBERT LEVIČNIK

10. junija je izdihnil bivši predsednik višjega deželnega sodišča v Ljubljani, Albert Levičnik v visoki starosti 88 let. Pokojnik si je iztekel velike zasluge za pravice slovenskega jezika na sodišču, zlasti pa se je udeleževal na polju mladinske vzgoje, kjer je skozi 17 let predsedoval Društvu za varstvo otrok in kot generalni varuh nadomestoval nad 500 bednim otrokom stariše. Služboval je med drugim tudi v pravosodnem ministrstvu na Dunaju in sodeloval na znamenitih Pražakovih jezikovnih naredbah, ki so omogočile, da so bili nameščeni tudi slovenski sodni uradniki. Premeščen v Ljubljano kot podpredsednik postal je leta 1898. predsednik deželnega sodišča. Bistroumen, resen, srčno dober in pravičen pred-

† Josip Rebek

† Albert Levičnik

sednik je bil v narodnem pogledu vedno brezkompromisen. V Ljubljani je bil zaradi svoje markantnosti in šegavosti splošno poznan in spoštovan. Truplo so prepeljali v njegov rojstni kraj, Železnike v Selški dolini, kjer je našel svoj poslednji mir. Pokojnik je bil ljubljanski meščan, častni občan Logatca in Železnikov, odlikovan z redom Belega orla V, in Sv. Save III. razr. N. v m. p.!

FESTIVAL SLOVANSKE GLASBE IN SLOVANSKIH NARODNIH PLESOV V LJUBLJANI

Tujsko-prometni svet mestne občine ljubljanske priredi v dneh od 1. do 10. septembra t. l. skupaj z velesejmsko upravo in z upravo narodnega gledališča v Ljubljani festival slovanske glasbe in slovanskih narodnih plesov. Program slovanske glasbe vsebuje razen lužiških Srbov vse Slovane. Uprizorile se bodo slovanske opere z narodnimi nošami, in sicer na prostem v letnem gledališču v Tivoliju in v gledališču samem.

Velike nacionalne prireditve bodo tudi slovanski narodni plesi, ki bodo predstavljali ne samo *mogočno manifestacijo vseslovanske vzajemnosti*, temveč bodo tudi v tujsko-prometnem oziru zelo *pomembna narodna svečanost*, ker bodo privabili veliko število gostov iz inozemstva v Jugoslavijo in iz naše države v Ljubljano. Ta narodna svečanost bo še tem bolj pomembna, *ker bomo Jugoslovani n. pr. svoja številna narodna kola letos prvič organizirano pokazali in bo zaradi tega ta slavnost folkloristično velepomembna*.

Originalna jugoslovanska kola bodo tedaj posebna atrakcija za jesenske mednarodne prireditve. Prijavljene so že številne plesne skupine in sestavljajo program s koli:

Jugoslovani:

1. Belokranjsko kolo.
2. Raj pod lipo pri Ziljanah (Koroška Avstrija).
3. Istrsko kolo (Društvo »Istra«, Zagreb).
4. Kajkavsko kolo iz Lupoglava (Drmež).
5. Slavonsko kolo iz Andrijevcov.
6. Kolo z otoka Krka (Stari horvacki tanec iz Dobrinja).
7. Narodno kolo iz Korčule (Moreška in Kumpanija).
8. Šumadijsko kolo iz Požarevca.
9. Slovaško kolo iz Novega Sada.
10. Bunjevačko kolo iz Subotice.
11. Banatsko kolo iz Pančeva.
12. Kolo iz skopske Črne gore.
13. Črnogorsko kolo.
14. Baranjsko kolo iz Belega Manastira.
15. Hercegovačko kolo iz Trebinja.
16. Gjevgejijsko kolo iz Gjevgejijske (Rusalijske).

Čehi:

17. Krojov odbor narodo-hospodarske společnosti v Plznu.
18. II. Sokolska župa v Brnu (3 skupine po 8 oseb).
19. Slovaška skupina iz Bratislave.

Poljaki:

20. Poljska skupina iz Zakopane.

Bolgari:

21. Bolgarsko kolo iz Sofije.

Ker nimamo o slovanskih narodnih plesih nobene izčrpne publikacije, izide za festival v propagandni namen brošura s potrebnim komentarjem o plesih, narodnih nošah in muziki. Nas Slovence bosta zlasti zanimala belokranjsko kolo in raj pod lipo pri Ziljanah. Pa tudi ostali plesi, kakor iz Južne Srbije, bodo vzbujali nedvomno največjo pozornost. Kakor trdijo poznavalci, bo ena najbolj karakterističnih plesnih skupin kolo iz skopske Črne gore, katerega organizator je narodni poslanec ing. Veljko Veljković. Prinašamo več slik tega kola.

Hvalevredno je, da bomo gledali tudi narodna kola z naše jadranske obale. N. pr. Moreško (Maur), ki jo je filmal prof. dr. Pospisil iz Brna in jo prikazal kot jugoslovansko narodno igro po vseučiliščih v Angliji in Ameriki. Moreška je zelo učinkovita, ker so vsi plesalci kostimirani in bijejo boj v raznih figurah, vsak z dvema jeklenima mečema, vmes pa svira godba.

Zanimiva bo primerjava med našimi jugoslovanskimi koli in plesi ostalih bratskih slovanskih narodov, kakor Čehoslovakov, Poljakov in Bolgarov. Vsi ti nam pripravljajo vesela presenečenja. Čehoslovaška skupina iz Plzna n. pr. s svojo selsko svatbo.

Vsi številni plesi se bodo izvajali na velikem sokolskem telovadišču v Tivoliju, ki ga je ljubljanska mestna občina preuredila v ta namen, če bo pa slabo vreme, pa v Unionu in drugih večjih dvoranh.

IZ UPRAVE

Vse naše naročnike nujno opozarjamo, da bomo izdali konec leta lepe originalne platnice, po načrtu arh. Bežka za prvi letnik »Kronike«. Vezana »Kronika« bo v vsaki hiši in vsaki knjižnici lepo delo, zato svetujemo vsem naročnikom, da naroče originalne platnice, v katere puste povezati doma pri knjigovezu vse štiri zvezke s kazalom v enotno knjigo. Originalne platnice iz platna stanejo Din 30.—, platnice iz pol usnja pa Din 40.— s poštnimi stroški in se bodo razpošiljale konec leta. — Današnji številki smo priložili poštno položnico vsem naročnikom in prosimo, da nam nakažejo denar za platnice in eventualno še neporavnano naročnino. Originalne platnice bomo poslali samo onim našim naročnikom, ki bodo nakazali denar za platnice naprej.

NOVE KNJIGE

Jos. Suchy: *Bežne slike iz Indije*. Pisatelj obravnava v 32 poglavjih na 161 straneh svoje zanimivo bivanje v Indiji. Knjiga je okrašena z lepimi ilustracijami in stane v lepi vezavi Din 45.—. Naroča se pri samozaložniku Jos. Suchy, Ljubljana, Gledališka ulica 3.

LJUBLJANSKE ŽUPNIJE V SLIKI IN ŠTEVILKI

Gradivo za ta članek v prejšnji številki »Kronike« je bilo treba zbrati pri posameznih uradih. Ali neka oseba s prvega verodostojnega mesta je dala v zadnjem trenutku napačen podatek, češ, da drži meja med stolno in šentjakobsko župnijo po sredi Starega trga in Trubarjeve ulice. Zaradi tega je treba v spodnjem odstavku prvega stolpca na str. 90 besedilo popraviti takole:

»Stolna župnija obsega drugi in tretji del bivše obzidane Ljubljane, tako zvaní Novi trg in Veliki trg z bivšo Mahrovo hišo vred, od Starega trga pa le Olupovo hišo, torej do Kleparske steze. Šentjakobska župnija skrbi za dušni blagor vsega ostalega Starega trga...«

Temu primerno bi morala biti urisana tudi meja na priloženem planu sedmerih mestnih župnij: od Kleparske steze po Ljubljanci navzgor do šentjakobskega mostu in Cojzovega grabna. Statistična tabela o prebivalstvu posameznih župnij je kljub temu točna, ker ni napravljena po krivih podatkih.

Dr. Jože Rus.

SEZNAM PUBLIKACIJ,

katere je prejel Mestni statistični urad od 1. januarja do 31. junija 1934 v zameno.

Srbohrvatske:

Općina grada Zagreba: Gradski Vjesnik, l. 1931, št. 11, 18—24, l. 1932, št. 5—6, 12—17, 23—24, l. 1933, št. 2. Gradsko načelstvo u Zagrebu: Mali statistički priručnik grada Zagreba, 1931, 1932.

Opšta drž. statistika: Statistički godišnjak, 1929, 1930, 1931; Kriminalna statistika za l. 1922. in 1923; Statistički pregled kraljevine Jugoslavije, 1930; Prethodni rezultati popisa stanovništva od 31. 3. 1931., 1931.

Ministarstvo financija — Odeljenje Carina: Statistika spoljne trgovine za l. 1933.

Ministarstvo socijalne politike i nar. zdravlja: Izveštaj inspekcija rada i parnih kotlova za l. 1931.

Ministarstvo saobraćaja: Specijalna statistika morskog ribarstva, l. 1931., l. 1932.; Statistika pošta, telegrafa i telefona za l. 1930. in l. 1931.

S. U. Z. O. R., Zagreb: Lečenje i suzbijanje tuberkuloze u našem radničkom osiguranju, 1909—1934.

Biblioteka opštine grada Beograda: Izveštaj o radu centralnog odbora za pomaganje nezaposlenih radnika i nameštenika u Beogradu.

Češke:

Hlavná město Praha: Věstník hlavního města Prahy, št. 19—25, 1934.

Statistická komise hlavního města Prahy: Statistická zpráva hlavního města Prahy, 1921—29.

Zemské hlavní město Brno: Obecní Věstník, št. 10, 11, 1934.

Národohospodářská Propagace ČSR. Brno: Brno k osmdesátinám presidenta T. G. Masaryka, 1930.

Frank Wollman a Eugen Dostál: Dobrovský a Brno, 1929.

E. Dostál: Iluminované rukopisy Svatojakubské knihovny v Brně, 1926.

Alois V. Kožíšek: Veřejné Osvětlení v Brně, 1926.

Josef V. Pleva: Sborník Obecné školy v Brně, 1931.

Al. Adamus: Z dějin Moravsko-Ostravské radnice, Mor. Ostrava, 1930.

Poljske:

Zarząd Miejski m. st.. Warszawy: Miesięcznik Statystyczny, št. 1—6, 9, 10, 11, leta 1933.; Kronika Warszawy, št. I.—III., 1933.

Magistrat miasta Wilna: Rocznik Statystyczny Wilna l. 1931.

(Dalje prihodnjič.)

»Kroniko« izdaja Mestna občina ljubljanska. Za izdajateljico in uredništvo odgovoren mestni arhivar in tiskovni referent Lojze Slanovec, za upravo odgovoren Pavel Debevec. Tiska Učiteljska tiskarna, zanjo odgovoren Franc Štrukelj. — Ponatis člankov in slik dovoljen samo z dovoljenjem uredništva. Rokopisi se ne vračajo. »Kronika« izhaja 4 krat na leto in stane za vse leto Din 60.—, za pol leta Din 30.—, za četrt leta Din 15.—. Za inozemstvo Din 100.—. Posamezna štev. velja Din 30.—. Naroča se: Mestno načelstvo, kulturni oddelek, Ljubljana.

Indus

TOVARNA USNJA IN USNJENIH IZDELKOV, DRUŽBA Z O. Z.

V LJUBLJANI, SV. PETRA CESTA ŠTEV. 72

TELEFON INTERURBAN ŠTEV. 25-28 / NASLOV ZA BRZOJAVKE: »INDUS«

Tovarna čevljev, usnjarna, tovarna jermen in torbarskih izdelkov
Izdeluje v najboljši kvaliteti:

Telečji in goveji boks

Blank usnje

Gornje mastno usnje

Krom usnje

Galunsko usnje

Svinjsko usnje

Jermena iz vegetabilno, krom in specialno strojenega usnja za industrije in poljedelske stroje, specialne jermenske izdelke za tekstilne tovarne, šivalna in vezalna jermenca, jermenca za smuči itd. Usnjene kovčege, neceserje, dokolenice, damske torbice, šolske torbice, aktovke, denarnice vseh vrst, sportne pasove, otroške in nogometne žoge ter vse ostale v to stroko spadajoče predmete

TISKOVINE VAM PRIDOBIVAJO NAROČNIKE, POSEBNO CE SO
OKUSNO IZDELANE. V TEM POGLEDU VAM POSTREŽE KAR NAJBOLJE

TISKARNA MERKUR

LJUBLJANA, GREGORČIČEVA UL. 23

V založbi tiskarne Merkur izhajajo: »Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine« z vsemi zakoni, uredbami itd., nadalje z objavami sodnih razglasov, vpisov v trgovinski in zadržni register, »Trgovski list«, časopis za trgovino, industrijo in obrt, izhaja trikrat na teden ter prinaša za vsakega poslovnega človeka zanimive informativne članke, pojasnila in objave. Zbirka: »Zakoni in uredb« v zvezkih, dosedaj okrog 35 zvezkov raznih zakonov in uredb. Na željo se pošlje natančen seznam. — Lastna knjigovoznica. — Telefon 25-52

J. MARCHIOTTI

Trgovina z usnjem domačega in inozemskega izdelka iz najboljših priznanih tovarn v različnih kakovostih. Prodaja na veliko in malo čevlarske potrebščine in gornje dele čevljev

LJUBLJANA, SV. PETRA CESTA ŠTEV. 30

Splošno kleparstvo, instalacije strelovodov, strešne izolacije, kritje svinčenih in bakrenih streh

**Žitnik
Rudolf**

Ljubljana • Ambrožev trg šte. 9 • Telefon 21-46

Vsa Slovenija

in velik del ostalih dežel kraljevine

Jugoslavije

se opozori na Vaše podjetje,
ako

stalno oglašuje v

najstarejšem jutrnjiku

»SLOVENCU«

V 62 letih obstoja se je naš dnevnik razširil
med vse plasti naroda ter postal vodilno
glasilo njegovo.

»Slovenčeva« dnevna naklada se je
dvignila do 20.000 izvodov, ob nedeljah
ga pa čita mnogo nad 30.000 slovenskih
rodbin.

Mesečna naročnina Din 25.—. Naročila
sprejema in daje vsa zaželeno pojasnila

Uprava »Slovenca«

Ljubljana

Telefon 29-92

Naš pravi domači izdelek!

**Štampilje, etikete,
graverstvo**

Sitar & Svetek

Ljubljana, Sv. Petra cesta 18

Telefon števil. 25-57

Vse tiskovine: račune,
pisma, kuverte, tabele,
vabila, posetnice, kar-
toteke, letake, itd., itd.

Tiskarna Grafika

Ljubljana, Resljeva cesta 4

Telefon števil. 25-57

Lekarna »Pri angelu«

Dr. G. PICCOLI

Ljubljana

Tyrševa (Dunajska) cesta 6

Nasproti nebotičnika

Telefon števil. 28-35

Najmoderneje urejena lekarna

~ Velika zaloga tuzemskih in

inozemskih specialitet ~

Oddajajo se zdravila na recep-

te za vse bolniške blagajne ~

Izdeluje malinovec najboljše

kakovosti (na malo in na veliko)

~ Vedno v zalogi: najfinejše

sveže norveško ribje olje

Naročila točno po povzetju

STROJNO PODJETJE **R. WILLMANN** LJUBLJANA, SLOMŠKOVA 3

Beneški jarmeniki, cirkularke, nihalne žage najnovejše konstrukcije, brusilni stroji. — Železni deli k pogonu mlinskih kamnov, zatvornice. — Transmisijski deli, kakor osovine, ležišča, spojke, jermenice vseh vrst in velikosti. — Rebraste cevi iz kovanega železa z ugodnim grelnim učinkom. — Elektro-tovorna in jamska dvigala, vitlji in dvigalne ter transportne naprave. — Projektiranje in oprema žag in mlinov ter drugih industrijskih naprav. Vsakovrstna popravila strojev. — Ponudbe brezplačno, na željo strokovnjaški obisk.

TELEFON ŠTEV. 20-55

Ustanovljeno 1852
Ljubljana, Poljanska cesta štey. 8
Teodor Korn
(preje Henrik Korn)

Krovec, stavbni, galanterijski
in okrasni klepar, instalater
vodovodov in centralne kur-
jave, naprave strelovodov,
kopališke in klosetne naprave

Mestna elektrarna ljubljanska

V svoji prodajalni na Mestnem trgu 2 ima bogato zalogo lestencev, namiznih svetilk, grelnih aparatov, likalnikov, motorjev in električnih štedilnikov, žarnic in sploh vsega električnega materiala. Za popolnoma elektrificirana gospodinjstva nudi električni tok po izredno nizkih cenah. / Posebna cena za ogrevalnike vode na močni tok (60 par za kilovatno uro)

Ravnateljstvo Mestne elektrarne: Ljubljana, Krekov trg 10

Prodajalna Mestne elektrarne v Ljubljani, Mestni trg 2 (magistr. poslopje)

Izvršuje vse električne instalacije za luč in moč najsolidneje in po najnižjih cenah

Doberna

***Za srčne, živčne
in ženske bolezni,
počitka potrebne!***

Do 30. junija in od 1. septembra
do 30. oktobra 20 dnevno zdravlje-
nje za pavšalno ceno **Din 1.200**—
(oziroma Din 1.380—), avto, soba,
hrana, kopeli, zdravnik, taksa in davki
Prospekti na zahtevo

**HRANILNICA
DRAVSKE
BANOVINE
LJUBLJANA
MARIBOR
CELJE**

**Za vse Vaše vloge in obveze jamči z
vsem premoženjem in vso davčno močjo
D r a v s k a b a n o v i n a**

TELEFON ŠT. 27-55

TISKARNA SLOVENIJA

Tiska poslovne in trgovske tiskovine, pisma, račune, kuverte, DRUŽBA Z O. Z.
cenike in prospekte, plakate in letake ter vse druge
tiskovine v eni ali več barvah. Časopisi, revije, knjige in
brošure. Posebnost: vzbokli (reliefni) tisk za pisemski papir,
vizitke itd. Založba in zaloga renomiranega Beležnega koledar-
ja z domnevno vremensko napovedjo v posameznih mesecih

LJUBLJANA

WOLFOVA ULICA 1

moda

*za dame in
gospode*

Mestni trg šte. 18-19

Preden potujete

kamorkoli po svetu, bodisi po
železnici, po morju ali po zraku,
obrnite se za vozovnice in
brezplačne informacije na

ZVEZO ZA TUJSKI PROMET v LJUBLJANI

Zastopstvo **PUTNIK D. D.**

V LJUBLJANI, GAJEVA ULICA
za nebotičnikom Pokojninskega zavoda

Zastopstvo mednarodnega
društva spalnih voz
Izleti z odprtimi avtobusi
Menjalnica

PODRUŽNICE:

**V LJUBLJANI V HOTELU METROPOL IN NA JESENICAH
NA KOLODVORU. SEZONSKA EKSPOZITURA NA BLEDU**

Brzjavke: Putnik Ljubljana. Telefon 24-72

PICMAN LOVRO

Predno vložite denar v svojo
hišo, se posvetujte! • Instalacijska dela so stvar zaupanja. Pravilne strokovne nasvete in izvršitve Vam nudim za zraven navedena dela

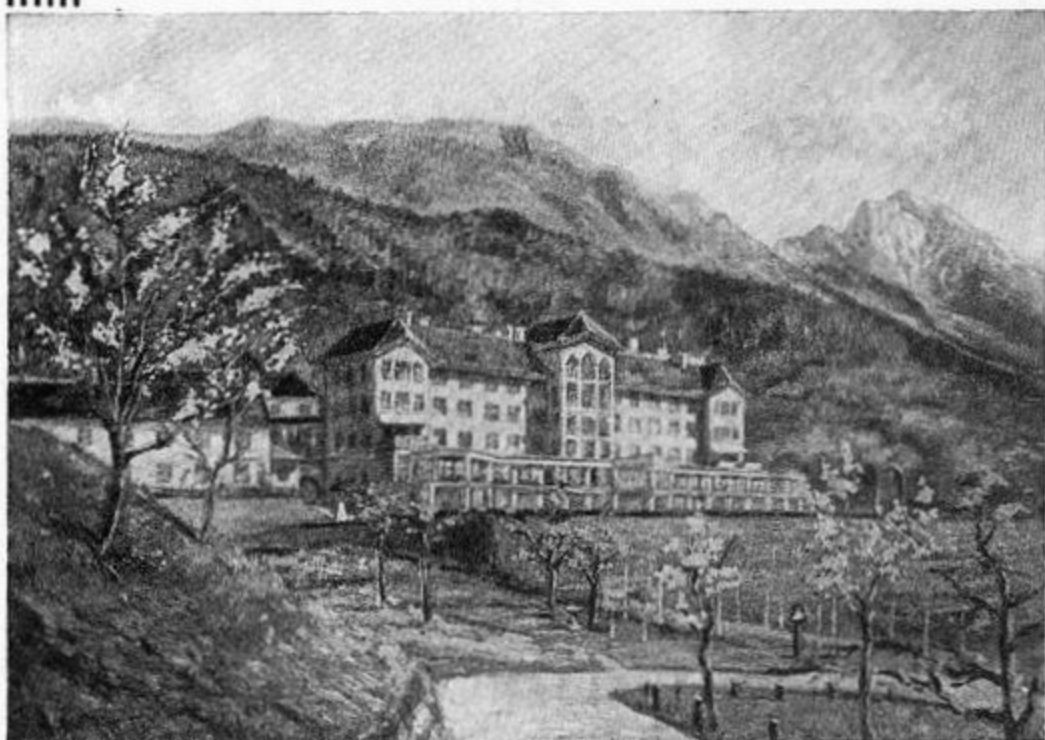
- Centralne kurjave
- Vodovodi
- Preskrbe z vročo vodo s pomočjo štedilnika
- Sanitarne naprave
- Kopališča
- Oprema bolnic in sanatorijev
- Kleparska dela vseh vrst

LJUBLJANA, ILIRSKA ULICA ŠTEV. 15

TELEFON 29-11

ZDRAVILIŠČE GOLNIK

ZA BOLNE NA PLJUČIH

sprejema odrasle bolnike (moške in ženske) s tuberkulozo pljuč in grla v še ozdravljivem stanju.

3 o s k r b n i r a z r e d i

Vsi moderni diagnostični pripomočki na razpolago! Higienično - dietetično zdravljenje, tuberkulin, avroterapija, pneumothorax artificialis, phrenicoexairesis, thoracoplastica, Jakobäusova operacija

VSE INFORMACIJE DAJE UPRAVA ZDRAVILIŠČA GOLNIK
Pošta — Telefon — Brzovjav: GOLNIK

Železniška postaja za brzovlake Kranj, za osebne vlake Križe-Golnik na progi Kranj-Tržič. Avto pri vseh vlakih

Volna
svila
bombaž
nogavice
rokavice

vse to ima
zelo pome-
ni na za-
logi trdka

KARL PRELOG

V L J U B L J A N I

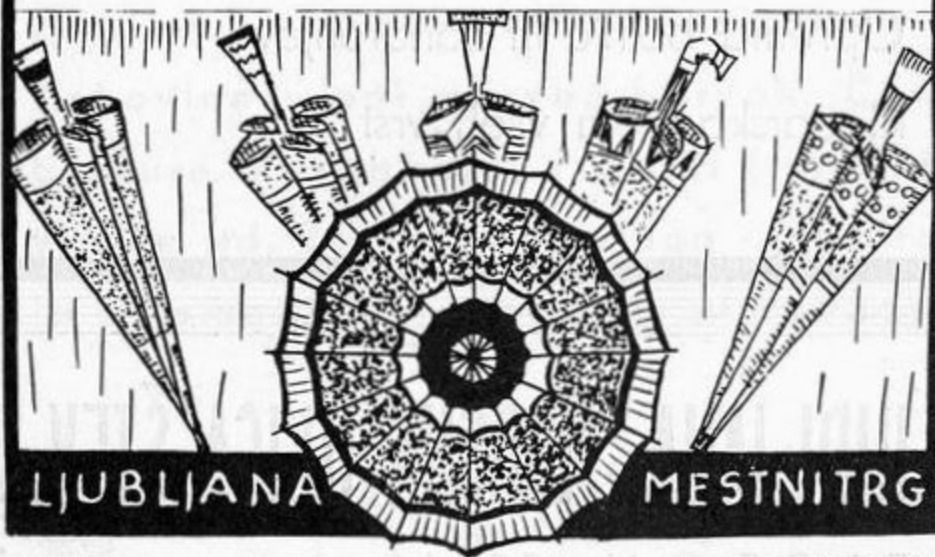
Na drobno: STARI TRG 12 / ŽIDOVSKA UL. 4

Na debelo: GOSPOSKA UL. 1-3

S. Mikuš

DEŽNIKI

Z dežnikom je kakor s prijateljem:
ko ga najbolj potrebuješ, se iz-
kaže, da ga nimaš, ali pa, da je
za nič. — Dežniki našega izdelka
pa so zanesljivi, zvesti in dobri.

LJUBLJANA

MESTNITRG

S. GLADNIK

LJUBLJANSKA GRADBENA DRUŽBA Z O. Z. V LJUBLJANI

SLOMŠKOVA ULICA 19
TELEFON 25-27, 33-27
BRZOJAVI: GRADBENA LJUBLJANA

PROJEKTIRA IN IZVRŠUJE

VSE NADTALNE IN PODTALNE
ZGRADBE NAJSOLIDNEJE IN
PO NAJNIŽJIH CENAH

Najmodernejše volneno blago
za obleke, kostume in plašče,
svilo v vseh kvalitetah
in najnovejših vzorcih

Letos izredno velika izbira raz-
nih drugih tekstilnih predmetov

V oddelku za čevlje velika za-
loga čevljev renomirane znam-
ke »Popper«. Izborna kakovost
cenejšega domačega izvora

Tvrdka

I. C. MAYER

Ljubljana - Stritarjeva ulica

Trgovcu in obrniku zadosten kredit!

Tema dvema je danes kredit
potreben bolj kakor kdaj prej

S sklepom občinskega sveta
ljublanskega z dne 17. no-
vembra leta 1908. ustanovljeni
zavod ima namen podpirati
z dovoljevanjem kreditov po-
trebne in kredita vredne ose-
be in tvrdke, zlasti pa tiste, ki
se pečajo s trgovino in obrtjo

Lastna denarna sredstva so
znašala 31. decembra l. 1932

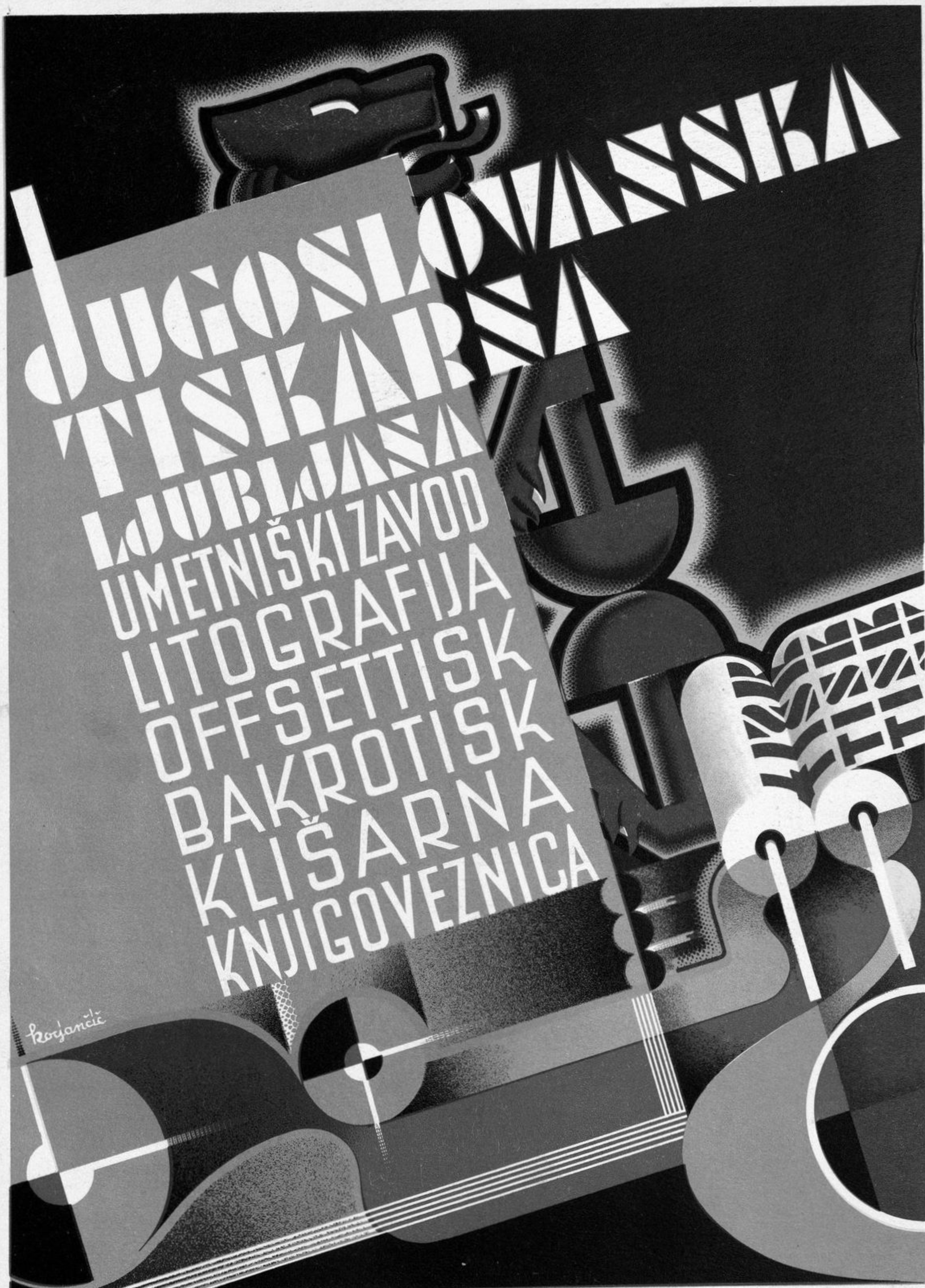
Din 2,801.332'84

varnostni zaklad Din 1,406.628'60

rezervni zaklad Din 995.976'18

Za vso Jugoslavijo :

**Kreditno društvo
Mestne hranilnice
ljublanske
v Ljubljani**

Košanec

Ovitek: Offsettisk Jugoslovanske tiskarne v Ljubljani.